

■ Kentte artık tansiyonlu bir ruh hali var. Bunun temelinde bir hayal kırıklığı, küskünlük ve kırılgan kadercilik yatıyor. Bu rahatsız ruh hali, kent yaşamının üretimine ortak olan kişilere ait. Bu kişiler, bir zamanlar şehrin yaşam gücünün ve canlı atmosferinin üretimine ortak olmuş olanlar ve artık bu kenti birlikte üretmenin doğasını ve koşullarını çok daha eşitlikçi, yaracılıktan yoksun, nahoş ve gerilimli buluyorlar. Bu yüzden de rahatsız bir ruh hali içindeler.

50

■ Transformasyon kavramı çoktan Türkçe'ye malolduğu halde, ondan çok daha yaşamsal olan, çünkü Türkiye'de transformasyonlardan çok daha sık vuku bulan malformasyon, kavram olarak yabancıdır. "Mal-" öneki onu düşündürse de, sözcüğün çarpık biçimlenme gibi bir karşılığı olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Malformasyon yapısal dönüşüm potansiyeli bulunan bir değişim sırasında vuku bulan nitelik bozulmasını tanımlıyor (...). Değişim-dönüşümler sırasında ortaya çıkan bir dizi fonksiyonel-morfolojik bozulmayı ifade ediyor. Sağlıklı, normal olabilecek bir değişimin bilinen veya bilinmeyen nedenlerle böyle gerçekleşmediği durumları anlatıyor. Burada her iki kavramı da siyasal iradenin kentsel alandaki farklı somutlaşma biçimlerini anlatmak amacıyla kullanacağım.

131

■ Tüketim, özel mülkiyet ve otoriteyi öne çıkaran tekil bir imgelem düzeniyle benzer sosyal ve ekolojik dokulara sahip özelleşmiş tüketim ve eğlence mekanları, parklar, alışveriş merkezleri, fantazmagorik kopya siteler, eğlence kentleri, yüzen kent devletleri, özel adalar, soylulaşmayla işgal edilerek homojenleştirilen kent parçaları, otomobil odaklı özel ulaşım sistemleri ve kent çeperlerinde gelişen kopuk ve izole yerleşmeler bu bağlamın yeni peyzajlarını oluşturuyor.

113

dosya 28

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

TEMMUZ 2012

büyük projeler

- 1 İPEK YADA AKPINAR, EDİTÖR
- 7 HENRİ LEFEBVRE
- 11 DAVID HARVEY
- 21 GÜVEN A. SARGIN
- 32 **ATATÜRK BULVARI**
MERAL CANA DAİ
- 38 İPEK YADA AKPINAR & KORHAN GÜMÜŞ
- 47 **TAKSİM'İN CAZİBESİ**
İHSAN BİLGİN
- 50 ASU AKSOY & KEVIN ROBBINS
- 59 BANU TOMRUK
- 65 HAMİYET ÖZEN & MESUT YEŞİLTEPE
- 77 BURAK ASİLİSKENDER
- 85 **DİKMEN VADİSİ:**
EBRU AKSOY
- 95 NEŞE GURALLAR
- 98 ÖNDER ALGEDİK
- 102 DENİZ GÜNER
- 108 H. ÇAĞATAY KESKİNOĞLU
- 113 BURCU YİĞİT TURAN
- 120 MURAT GÜVENÇ
- 125 İLHAN TEKELİ
- 131 UĞUR TANYELİ

KENTSEL ÇEVREYE MÜDAHELE VE BÜYÜK PROJELER

Dosya Editörü: İpek Yada Akpınar, Y. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Mekânsal imgeler, toplumsal düşlerdir.

S. Kracauer

Türkiye, son 20 yıldır, ekonomistlerin, politikacıların uğrak noktasıyken, şimdilerde mimarlık ve şehircilik okullarının da sık ziyaretlerinin sahnesine dönüştü. Klasik ‘doğu-batı arası köprü’ betimlemesinin ötesine geçip, ‘kesişimler ülkesi’ veya ‘sınırdaki’ kavramlarıyla aktaran yeni çalışmaların sayısı artıyor.¹ Yurt dışından gelenlerin yaptıkları yayınlarda Türkiye’nin olağanüstü dinamiklerine ve potansiyeline dikkat çekilirken, yurtiçi yayınlarda çelişkiler, zıtlıklar ve ayrışmalar vurgulanıyor.² Bugün yaşadığımız kentsel çevre, projelerle hızla değişiyor, dönüşüyor, ölçeği ve kapsamı giderek büyüyor; bu dönüşüm paralelinde, hem kentsel dönüşüm, hem de üretilen projeler üzerine yeni tartışmalar artıyor. Bu tartışmalar üzerinden günümüz tüketim toplumunda mimarlık, şehircilik ve kentsel tasarım da yeniden konumlandırılıyor.³ Bu konumlandırmaları, ‘neo-liberal’, ‘dönüşüm’ kavramları üzerinden ve betimleme ile aktarma giderek olumlama, meşrulaştırma çağrışımları yapıyor. Bu kapsamda hem dinamikleri hem çelişkileri içeren “kentsel çevreye müdahale ve büyük projeler” kavramları daha güncel ve nesnel bir tartışma platformu yaratabilir. Tam da bu nedenle, Türkiye ölçeğinden nesnel bir ‘kesit’ verebilmek, politik ve ekonomik uygulamaların mekânsallaşmasına işaret etmek önemli bir belge niteliğini taşıyor.

Bu dosya, Türkiye genelinde söz söylemek, büyük projeler üzerinden kentsel çevreye müdahaleyi sorunsallaştırmak amacıyla. Bu sorunsallaştırmayı her yönüyle aktarma ve çözüm önerme iddiasında olmadan, özellikle kentsel coğrafya ve kent sosyolojisi alanlarındaki önemli çalışmaların ışığında kentsel çevreye müdahale ve projelerin üretimi üzerine ipuçları sunuyor. Betimleme yapmanın ötesine geçerek, metod-yaklaşım kavramını radyolojiden kavramı ödünç alırsak, ‘scan’ etme, ‘tarama yapma’; dolayısıyla olumlu ve olumsuz nesnel olarak aktarma hedefinde. Bu dosya, diğer bir deyişle Bourdieu’nün zaman ve bağlama bağlı tespitler öneren yaklaşımı üzerinden geliştirilen ‘kesit alma’ kavramı ve yönteminin mimarlık ve kentsel tasarım alanlarında mütevazı bir denemesi. Bu çalışmalar Bourdieu’nün, indirgemeler ve genellemeler yapmaktan kaçınarak öznel ile nesnel bağdaştırma amaçlı çalışmaları ve bu konu üzerine geliştirdiği kavramlar üzerinden ‘sosyal mekânsal kesit alma’ anlayışına bir katkı getirebilir.⁴ Dosyadaki makaleler, Türkiye’deki farklı coğrafyalardan Bourdieu’nün mekân üretim sürecinin sosyal ve mekânsal değerlendirilmesi ışığında ‘kesitler’ alıyor. Bourdieu, sosyal grupların aralarındaki dialektikten çok, bireylerin sosyal

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Ali Hakkı

YAYIN KURULU
**Berlin Gür, Cânâ Bilsel,
Elvan Altan Ergut, Emel Akın
Esin Boyacıoğlu, Serpil Özaloğlu
Nuray Bayraktar, Ethem Torunoğlu
Bülent Batuman**

Dosya Editörü
İpek Yada Akpınar

Dosya Koordinatörü
Elvan Altan Ergut

Yayına Hazırlayan
Pelin Özgümüş

Kapak Tasarım ve Uygulama
Ömer Burak Polat

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından
üç ayda bir yayımlanmaktadır.
7000 adet basılmıştır. Üyelere ücretsiz dağıtılır.
Burada yer alan yazıların içeriğinin sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Ağustos 2012

Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cd. 476. Sk. No:2 Çankaya - Ankara
Telefon: 0 312 496 43 43 (pbx)
info@desenofset.com.tr

grupları nasıl oluşturdıkları üzerine yoğunlaşır. Başka bir Fransız düşünürü Henri Lefebvre ise, bireylerin sosyal bir grup oluşturmaları ile değil, farklı sosyal grupların karşılaşmaları, çatışmaları (diyalektikleri) ile ilgilenir.⁴ Edward Soja'nın postmodernin ilk müjdecisi olarak yorumladığı Henri Lefebvre,⁵ kendi döneminin mekanik ve lineer çalışmalarının çok ötesine geçerek, kapalı değil, duyarlı bir sistem önerir.⁶ Şehir planı ve mimari ürünün araçsallığı üzerinden mekânın politik kimliğini vurgulayan Lefebvre'e göre, mekân, ideoloji veya politikadan ayrıştırılabilecek bilimsel bir obje değildir. Temsiliyet, mekân üretiminin sorunsallaştırılması için temel oluşturur. Mekân, sadece sosyal ilişkilerin ve eylemlerin basit bir sahnesi değildir. Homojen gözükse de, pür form içinde tamamen nesnel dursa da, mekân sosyal bir üründür. Tam da bu çerçevede, mekânın üretimi, herhangi bir tip makine / ürün üretimine benzetilebilir. Lefebvre'in çalışmalarında üç temel olgu gözlenir: mekân, günlük yaşam ve kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi, diğer bir deyişle, kapitalist organizasyonun giderek genişlemesi ve büyümesi; sonuç olarak kapitalizmin parçalılığı. Lefebvre'in mekânının üretimi doğal değildir: toplumsal ve tarihidir. Kuramı, bugün bizlere çok tanıdık gelen üçlü metaforik şemaya dayanır. Düşünür, bu üçlü metaforik şemanın tüm kentler ve mekanların üretimi için geçerli olabileceğini savunur: mekânsal pratikler (yapılar ve eylemler); mekânsal temsiliyetler (kuramlar ve biçimler); temsiliyet mekânları (yapılar ve deneyimler). Mekânın üretimi tam da bu profesyonel disiplinlerin (mimarlık ve şehircilik) pratiklerine ve günlük hayattaki deneyimler ile pratiklere ve bunların tartışılmasına dayanır. Lefebvre, kentin mevcut yıkıntılarının yeniden haritalanabileceğini ve yeniden inşa edilebileceğini vurgulayarak, kapitalist üretim ile yaşam kalitesinin artırılabilme olasılığını sorgular. Toplumsal hayattaki kapitalist egemenliğin çelişkilerine dikkat çeker. Projesi, kentleşme üzerine bir dizi fikri oturtmak, günlük yaşamı çevreleyen kapitalist sisteme tepki vermektir. Çalışmalarında biçimler ve kavramlar arasındaki diyalektiği vurgulayarak, yerel ve bölgesel mekanizmalara dikkat çeken Lefebvre, çağdaşı araştırmacılar arasında *avant-garde* bir yaklaşımla, kentlilerin yaşam kalitesi, merkez-çevre sorunsalı, zencilerin gettoları, göçmenler, 3. dünyadaki toplumsal ve mekânsal gelişmelere odaklanır. Araştırma metodunda gözlem, deneyim, gerçeğin analizi ve tarihi jeneriklere, yani dönüşümlere yer verir. Lefebvre'in gerek toplumsal duruşu, gerekse şematik ve tipolojik analizleri, güncel kentsel mekân ve kentsel dönüşüm üzerine çalışmalarda olağanüstü etkiye sahiptir.⁷

GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Günümüzde ticari ve turistik mantık, kenti, kentsel çevreyi, simgeler üzerinden aktarırken, eğitimci-araştırmacı, yeni anlamlar üretiyor: eğitimci-araştırmacı çelişkilere işaret ediyor; değişen-dönüşen kente nasıl bakılabileceğine dair alternatifler sunuyor. Farklı coğrafyaları, farklı sesleri kavrayabilmek için, kenti ve mekânlarını deneyimlemek (okuma, konuşma, dinleme, *flâneur/flâneuse*), kente bakma biçimlerini artırmak gerekiyor. Bu farklı çalışmalarda kimi araştırmacılar ütopya-distopya-heterotopya kavramlarına; bazıları 'hiper-gerçeklik' üzerinden marjinal mekânlara yöneliyor. Bu marjinal mekânların yanı sıra, günlük hayat ve geçici olanın keşfi, hijyen ve steril olana tepki, devlet-devlet sonrası tartışmaların ortasında gelecek-değişim ve resmi söyleme bakmak da araştırmalarda gözlenen yaklaşımlar.

Tam da bu nedenle, görselliğin öne çıktığı ve toplumu yönlendirdiği bu dönemde, farklı coğrafyalardaki kentleri, dönüşümlerini, yeni projelerini ele almak kritik önemdedir. Bu dosya, farklı kentleri, farklı toplulukları ve farklı kentsel ve mimari ölçekli çalışmaları içeriyor. Kentsel varoluşun standartlaşmış kalıplarına da meydan okuma, kodlanmış görsel sistemi 'holistik' bakışla ele alma, yeni yorumlara açık olma, araştırmaların temel özelliği olarak aktarılabilir. Günümüzde kültür konularının öne geçmesiyle, politik-sosyo-kültürel ve ekonomik konular estetize edildiler. Bugün "hem kültürün hem de tüketimin daha hayati bir rol oynadıkları yeni bir toplum için ya da toplumlararası örgütlenme aşaması" gözlemleniyor.⁸ Post-modern dönemin post-modern coğrafyalarında giderek ekonomik olarak ayrışan toplumun, işyerleri, eğlenen mekânlar ve yaşanan yerler üzerinden mekânsal ayrışmasına işaret eden çalışmaların sayısı artıyor. Bir yandan merkezin çöküşü ile kentin çeperlerine yönelen yerleşimler; öte yandan kentin merkezinin cazibesini keşfedip eski kentsel dokuya odaklanan projeler söz konusu. Bu kapsamda, kapitalist kentleşme süreci ile üretilen kentin, kentsel çevrenin, projeler üzerinden yeniden haritalanması yapılabilir. Bu kapitalist veya moda deyimiyle neo-liberalleşmiş kentleşme modeli, AKP yönetiminin meclisten geçirdiği bir dizi yasayla ivme kazandı.⁹ Ülke genelinde, çeperde, sözde 'varoş ve çöküntü alanı' gecekondu yerleşim alanlarının tasfiyesi ve orman vasfını kaybettiği iddia edilen alanların imara açılması gerçekleşti; merkezde tarihi dokudaki yerleşimler süratle yeni ve iddialı projelerle ele alınmaya başlandı. Yerel yönetimler

yerine, ön plana geçen gayrimenkul şirketleri bir yandan alt gelir grubu kentli ile muhatap durumdalar; öte yandan güvenlik, deprem ve benzeri agresif pazarlama söylemleriyle orta sınıf ve üst orta sınıftan geniş destek buluyorlar. Ülke geneline yayılan bu tabloya bakarak, gerek çeperde, gerekse merkezdeki projeler üzerinden bir dizi soru üretmek, bu soruları yüksek sesle sormak önem taşıyor.

Öncelikle, çeperdeki yerleşimler, kentin nasıl büyüyebileceği konusunu tartışmaya açmak, doğayla kentin nasıl buluşabileceği konusunda soruları gündeme taşımak için önemli araçlar. Doğal kaynakların, ormanların tahribatının nasıl engellenebileceği kritik sorun. Merkezdeki yapılaşmada sosyal sorunlar gündemde. Doğayı ve kentliyi mağdur etmeden nasıl bir dönüşüm olabilir? Kapitalist kentleşme modelinde, büyük projelerle kentsel çevreye müdahalede kent ve doğa arasındaki etkileşim ve ilişkinin neresindeyiz? Kentsel merkez ve çeperde, bu projelerin yarattığı yapısal çevre kalitesi nasıldır? Bu projelerin, yarattığı potansiyel dinamik kadar, çelişkiler, sorunlar nelerdir? İkinci olarak, merkezde nasıl bir süreç ile yapısal çevre dönüşüyor? Kentli, özellikle mal sahibi olmayan kentli ne durumda? Yerel yönetim, seçmenine nasıl davranıyor? Giderek artan ulaşılabilirlik ile sosyal yerleşim ve ilişki ağları nasıl gelişiyor? Kapalı yerleşimler bu projelerin neresinde? Kentsel çeperde, bu büyük projeler doğa ile nasıl karşılaşılıyorlar? Doğa-kent arası 'sınır' nasıl oluşuyor? Yeni 'sınır' nasıl oluşuyor? Gerek merkezde gerekse çeperde yeni kamusal alan/mekân yaratma konusunda yerel yönetim nerede? Yoksa merkez ve doğa giderek özelleştiriliyor mu? Mimari kabuller, tipolojiler, üretilen yeni çözümler var mı? Mimarlığın evrensel dilinin geliştirilmesi adına anmaya değer yaklaşımlar, eserler neler? Merkezde düşük gelirli ile çeperdeki enformel yerleşimlerle karşılaştırmada yerel yönetimin ve özel girişimlerin tavırları neler? Proje geliştirme, pazarlama, reklamcılık gibi çalışmaların da dâhil olduğu bir mekân üretim/yeniden üretim ve tüketim sistemi içinde, yereldeki tavır nedir? Tasarımın, mimari ürünlerin, kavramların ve kimliklerin tüketildiği bir ortamda yerel durum nedir?

Dosyadaki çalışmalar, farklı yerel örneklemeler üzerinden, Türkiye'deki büyük kentler üzerinden kesitler sunuyor. Türkiye üzerine dinamik bir bütüne dair tahminlerde bulunma olanağı veriyor. Söz konusu ilişkiler bütününe, tüketim toplumunun kapitalist kenti çerçevesinde eleştirisini yapıyor. Araştırmalar, farklı kimlik ve ölçekteki kentlerdeki kentsel dönüşümü sorunlaştırarak güncel büyük projeleri ele alıyor. Şehircilik açısından bakıldığında, yapı ve şehircilik öğretilerine aykırı olarak, inşa edilen yerleşimlerin dinamiklerine olduğu kadar, çelişkilerine, olumsuzluklarına da dikkat çekiyorlar. Bu çelişki ve olumsuzlukları aktarırken, farklı coğrafyalardaki kentsel dönüşümü sorunsallaştıran ve güncel projeleri aktaran çalışmalar, girişte de belirtildiği gibi, tek bir yöntem üzerinde uzlaşmıyorlar. Diğer bir deyişle, bu çalışmalarda ortak yaklaşım yok. Ama çalışmalardaki ortak payda, mekânın sosyal bir ürün olarak ele alınmasıdır. Mekânı yerel anlamlarla dolu sosyal bir varlık olarak kabul etme ana yaklaşımı dosyada çeşitliliği oluşturdu. Bu disiplinlerarası çalışmalar bir yandan mekânsal metaforları kullanarak eleştirel haritalama / mekânsal temsiliyet üzerinden büyük projeleri aktarmaktalar. Bazıları yerel ve merkezi yöneticilerin söylemleri üzerinden kenti deşifre ediyorlar.

Çalışmalar Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Kayseri ve Trabzon üzerinden, farklı ölçek ve yaklaşımlardaki yeni dönem projeleri ile, kentsel dönüşümü sorunsallaştırıyorlar. Eco'ya göre bazı kentler insanı birdenbire içine alıverir, bazılarıysa kendini sakınmadan yaklaştıkça yavaş yavaş ortaya koyar. Çalışmalar, bir yandan odaklandıkları kentlerin farklı kimliklerini, farklı kentsel çevre problemlerini ve projelerin farklı yönlerini ortaya koyuyorlar; öte yandan sorunlardaki benzerlikleri aktarıyorlar. Aktardıkları kentte yaşayan, eğitim veren araştırmacılar, kentin içinden 'kesit' alıyorlar. Kentsel dönüşümü ve müdahaleyi kentli ve kent hakkı üzerinden sorunsallaştıran Henri Lefebvre'in ve David Harvey'in artık klasikleşen yazıları öncelikle basıldılar. İlk bölümde yer alan çalışmalar, kent merkezindeki dönüşüme ve projelere odaklanıyor. İlk bölümdeki makalelerde Güven Arif Sargın, Cana Dai, Ankara'nın; İpek Akpınar ile Korhan Gümüş, İhsan Bilgin, Asu Aksoy ile Kevin Robins İstanbul'un merkezindeki güncel gelişmelere ışık tutuyor. Sargın'ın günümüz başkentinin jeo-politik ortamında en fazla tartışılan kamusal mekânlardan biri olan Atatürk Kültür Merkezi Alanı için hazırladığı değerlendirme raporu, yerel gelişmelerin ve iktidarın uygulamalarının eleştirel bir okuması. Hemen ardında yer alan genç araştırmacı Cana Dai'nin yüksek lisans dersi kapsamında gerçekleştirdiği çalışma, 'yer' kavramı üzerinden başkent başka bir simgesel mekânına, Atatürk Bulvarı'na odaklanıyor. İpek Akpınar ve Korhan Gümüş ise, emperyal başkentteki en simgesel kamusal mekân olan Taksim'de önerilen 'kışla' projesi üzerinden, merkezi yönetimin ideolojik koruma yaklaşımına alternatif arıyorlar. Aynı kapsamda, İhsan Bilgin'in yerel ve merkezi yönetimin yaklaşımındaki ideolojiyi eleştiren metni, Taksim üzerindeki tartışmayı daha kamusal bir boyuta taşıyor. Asu Aksoy ve Kevin Robins ise,

Taksim'deki dönüşüm yaklaşımlarını ve yeni projeleri Beyoğlu ölçeğine taşıyarak, estetikleştirme ve söylem analizi üzerinden yerel ve merkezi yönetimin kent ve kültür politikasını irdeliyorlar.

Kent merkezi odaklı ve Ankara-İstanbul coğrafyalarındaki ağırlıklı olarak kent politikası tartışmalarının ardından, sırasıyla Bursa, Trabzon ve Kayseri'deki hem merkez hem de çeperdeki kentsel ve mimari gelişmeleri yansıtan makaleler yer alıyor. Banu Tomruk, Bursa'daki dönüşüm projelerine, dönüşümün tek aktörü olan yerel yönetimin söylemleri üzerinden bakarak, 'meşrulaştırılma ve estetikleştirme' sürecine odaklanıyor. Benzer şekilde, Hamiyet Özen ve Mesut Yeşiltepe, Trabzon'daki kentsel yenileme projelerinin prestij ya da marka kent yaratma aracı olarak görülmesini irdeliyorlar; kapitalist kentleşme sürecinde sermayenin bu dönüşüm sürecinin önemli aktörlerinden biri olarak ortaya çıkışını ortaya koyuyorlar. Burak Asıliskender ise, 'Anadolu kaplanları'ndan Kayseri'de sayıları olağanüstü artan mimari ve kentsel projeler üzerinden tarihi kent için üretilen yeni imgeleri ve arayışları tartışmaya açıyor.

Kentin, çeperdeki dönüşümü, doğal ve kültürel miras ile peyzajın nasıl ele alındığını ise Ankara üzerinden örneklemelerle üç araştırma yansıtıyor. Ebru Aksoy, sermayenin eleştirisi üzerinden kent çeperinde kapitalist kentleşme biçimi olarak Dikmen Vadisi'nde yaşananlara ışık tutuyor. Neşe Gurallar, simgesel kamusal mekân Atatürk Orman Çifliği'ni doğayı kent yaşamına katmanın, güncel tanımıyla "sürdürülebilirliğin" bir örneği olarak yeniden değerlendiriyor. Önder Algedik ise, Ankara genelinde yerel yönetimin nasıl "sürdürülebilirlik" karşıtı projeler üretebildiğini gözler önüne seriyor.

Dosya, İzmir, Ankara ve İstanbul üzerinden politik gücün otoritesini sorgulayan, 'çılgın projeler ve iktidar' üzerinden eleştirel okumalarla devam ediyor: Deniz Güner ve Çağatay Keskinok, yönetim-rant ikilisi ve çılgın projelere odaklanırken, Burcu Yiğit Turan oluşan yeni kentsel topoğrafyadaki politik tavrı irdeliyor.

Dosyadaki çalışmaların son bölümünde ise, Murat Güvenç, İlhan Tekeli ve Uğur Tanyeli'nin genel okuma ve değerlendirmeleri yer alıyor. Öncelikle Murat Güvenç, klişelerden-efsanelerden yola çıkarak tarihi ve coğrafi oluşum kapsamında İstanbul'daki çöküş ve küreselleşme olgularına değinerek kentsel müdahalede gelecek analizi yapıyor. İlhan Tekeli ise kentsel dönüşümde büyük ölçekli projelerin meşruluğunun kurgulanması ve yönetimi üzerine genel bir analitik değerlendirme aktarıyor. Bu analitik okumaların ardından Uğur Tanyeli, iktidar üzerinden "transformasyon/mal-transformasyon"a bakarak eleştirel bir son okuma yapıyor.

Bu yeni yapısal çevrede artan müdahaleler kapsamında, kentler ve ülke, gelişen dinamiklerle ve yoğunlaşan çelişkilerle nasıl baş edebilir sorusuna yanıt vermek zor. Bir yandan kamusal, bir yandan ekolojik sorunlara yanıt olacak yaklaşımlara nasıl ulaşılabileceği ise başka bir dosyanın sorunsalı.

DİPNOTLAR

¹ "Turkey at the threshold", AD 203, January 2010; "İstanbul, City of Intersections", Urban Age Istanbul Conference, İstanbul, 4-6.11.2009.

² "Kent Hakkı", Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi, Güz 2011, cilt 9, sayı 36; "Soylulaştırma ve İstanbul Dosyası", MİMAR-İST, sayı 21, Güz 2006; TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi'nin "Kentsel Dönüşüm Dosyası 1", Bülten 40, Mayıs-Haziran 2006; ve "Kentsel Dönüşüm Dosyası 2", Bülten 42, Ağustos 2006 sayıları benzeri tartışmaları içeren öncül derlemeler arasında sayılabilir.

³ Kentler ve dönüşümleri üzerine çalışma alanlarını çok genel olarak sınıflayabiliriz. Kente bakış (Weber / Simmel / Benjamin / Lefebvre), klasik kent çalışmalarında sosyal reform ve ampirik gelenek (Chicago Okulu), utopia (Howard ve Unwin'in bahçe-şehir ve yeni kentleşme / CIAM / modern kentleşme/ işlevsel kent/ kapalı siteler vb), özellikle İngiltere ve ABD'de odaklanan toplumsal arayışlar (çevre ve çevre-kent/ gettolar/ kutuplaşmış kent/ mutenalaşma / ayrışma) mekanın metalaşması ve kapitalist kent / dünya kenti / küresel kent (Engels / Marx / izlerinden giden Fransız düşünürleri), politika ve kent (güç, kentli ve kentsel yönetim/ kent politikasında seçkinler kuramı/ kamu tercihi/ yerel -küresel / kentsel sosyal hareketlerdeki değişim-dönüşümler), kültür / temsiliyet ve farklılıklar (Habermas, Sennett, Bourdieu'ün hep vurguladığı kentsel kültür / kültürel ve etnik kimlikler / metin ve kent/ kent ve cinsiyet/ heterotopia /

melezlik / post-metropolis / gösteri kenti/ sinematik kent / kamusal ve özel alan / tüm bunlara odaklanan söylem analizi), sürdürülebilirlik üzerinden geleceğin kentine odaklanan çalışmalar.

⁴ Bu nokta, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Fatmagül Aslaner'in doktora tez izleme oturumunda Semra Aydın, Atilla Yücel ile tartışma çerçevesinde olgunlaştırılmıştır.

⁵ Michel Foucault'ya, Gilles Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarına benzer şekilde, Lefebvre, 18. ve 19. yüzyıllardaki söylem pratiklerini ve söylem pratiklerinin gelişmesine odaklanan araştırma projeleri hazırlar. 1960'lardan itibaren, Fransız düşünürleri Gilles Deleuze, Jacques Derrida ve Jean-François Lyotard gibi 'farklılık / farklılaşma' felsefesinin oluşumuna katkıda bulunur.

⁶ Nanterre Kent Sosyolojisi Enstitüsü'nün müdürü olan Lefebvre, döneminde bir avant-garde olarak eğitimin disiplinlerarası olması gerektiğini savunur; dönüşen ve değişen kent üzerine eğitim verir. Başlıca eserleri arasında *La Production de l'Espace*, 1947; *Writings on Cities*, E. Kofman and E. Lebas, trans. and eds., Oxford: Basil Blackwell, 1996; *La vie quotidienne dans le monde moderne*, Paris: Gallimard, Collection "Idées", 1968; *The Critique of Everyday Life*, Volume 1, John Moore trans., Verso, London, 1991 gösterilebilir.

⁷ E. Soja, *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso Press, London, 1989.

⁸ Kentsel çevreye müdahalenin kentliye, kentsel çevreye ve kentli topluma çelişkili etkileri için bakınız David Sibley, *Geographies of Exclusion*, London: Routledge, 1995; Richard Sennett, *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. Knopf, New York, 1970; Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, 2011; David Harvey, *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, London, 1990; David Harvey, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, John Wiley & Sons, 1997; Fredric Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, 1991; Edward Soja, *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Verso Press, London, 1989; Edward Soja, *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Basil Blackwell, London, 2000.

⁹ Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev. M.Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

¹⁰ Tuna Kuyucu, "Bir Mülkiyet Aracı olarak TOKİ ve Kentsel Dönüşüm Projeleri", *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010*, ed. İpek Yada Akpınar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, s. 122-134.

KAYNAKLAR

- Bourdieu, P., 'The Forms of Capital', *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital*. J. G. Richardson, ed. New York, Greenwood Press, 1986, p.241-58.
- De Certeau, M., *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, 2011.
- Ergun, N., Türkoğlu, H., "Kentsel Dönüşüm", *İTÜ Vakfı Dergisi*, Mart-Haziran 2012, sayı 59, s.6-14.
- Featherstone, M., *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev. M.Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- "Kent Hakkı", *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*, Güz 2011, cilt 9, sayı 36.
- Harvey, D., *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, London, 1990.
- Harvey, D., *Justice, Nature and the Geography of Difference*, John Wiley & Sons, 1997.
- "İstanbul, City of Intersections", *Urban Age – Istanbul Conference*, İstanbul, 4-6.11.2009.

- Jameson, F., *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, 1991.
- "Kentsel Dönüşüm Dosyası 1", *Bülten* 40, TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi, Mayıs-Haziran 2006.
- "Kentsel Dönüşüm Dosyası 2", *Bülten* 42, TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi, Ağustos 2006.
- Kuyucu, T., "Bir Mülkiyet Aracı olarak TOKİ ve Kentsel Dönüşüm Projeleri", *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010*, ed. İpek Yada Akpınar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, s. 122-134.
- Lefebvre, H., *La Production de l'Espace*, Anthropos, Paris, 1947.
- Lefebvre, H., *Writings on Cities*, E. Kofman and E. Lebas, trans. and eds., Basil Blackwell, Oxford, 1996.
- Lefebvre, H., *La Vie Quotidienne dans le Monde Moderne*, Gallimard, Collection "Idées", Paris, 1968.
- Sibley, D., *Geographies of Exclusion*, Routledge, London, 1995,
- Sennett, R. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*, Knopf, New York, 1970.
- Soja, E. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Verso Press, London, 1989.
- Soja, E., *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Basil Blackwell, Oxford, 2000.
- "Soylulaştırma ve İstanbul" Dosyası, *MİMAR-İST*, sayı 21, Güz 2006.
- "Turkey at the threshold", *AD*, 203, January 2010.

KENT HAKKI – SEÇMELER¹

Henri Lefebvre (Çev. Ömer Burak Polat)²

Kuramsal düşünce kendini, kentin biçimlerini, işlevlerini ve yapılarını (iktisadi, siyasi, kültürel vb.) ve kentsel toplumun kendine has toplumsal ihtiyaçlarını şekillendirmek durumunda görür. Şimdiye kadar, sadece sözde tüketim toplumu (yönlendirilmiş tüketimin bürokratik toplumu) tarafından dürtülenmiş bu bireysel ihtiyaçlar incelendi ve kavranıp anlaşılmaktan ziyade daha da manipüle edildi. Toplumsal ihtiyaçların antropolojik temelleri vardır. Karşıt ve işteş bu ihtiyaçlar, emniyet ve açılma ihtiyacı, belirlilik ve macera ihtiyacı, çalışmanın ve eğlencenin örgütlenmesi, tahmini ve kesinlik ihtiyacı, aynılık ve farklılık ihtiyacı, tecrit ve karşılaşma ihtiyacı, değişim ve yatırım, bağımsızlık (hatta yalnızlık) ve iletişim, anlık olan ve uzun vadeli olan gibi karşıt mefhumları içerir. İnsan enerjiyi biriktirmeli ve tüketmeli hatta eğlenerek israf etmelidir. Görmeli, duymalı, dokunmalı, tatmalı ve tüm bu duyuları bir dünya üzerinde bir araya getirmelidir. Toplumsal özenle işlenmiş (yani kimi zaman ayrışmış, kimi zaman birleştirilmiş, bazen sıkıştırılmış ve bazen de aşırı doygunlaşarak şişirilmiş) bu antropolojik ihtiyaçlara, plancılar tarafından hasislikle ele alınan ticari ve kültürel altyapılarla doyurulamayan özgül ihtiyaçlar da eklenebilir. Bu, yaratıcı etkinliğe, (tüketilebilir maddi ürünlerin ötesinde) esere (oeuvre)³, bilgiye, sembolizme, tahayyüle ve oyun(culluğ)a

olan ihtiyaca işaret eder. İşte bu özgül ihtiyaçlar yoluyla ki temel bir arzu –oyun, cinsellik, spor gibi fiziksel edimler, yaratıcı faaliyetler, sanat ve bilgide belirli ifadeler ve anlara (moments)⁴ dönüşen bir arzu- hayatın parçalı işbölümünün iyi kötü üstesinden gelerek varoluşunu sürdürür. Son olarak, kente ve kentsel yaşantıya duyulan ihtiyaç, burada açık biçimde ifade bulan ve ufkumuzu genişleten bir görüşle özgürce dile getirilebilir. Sözünü ettiğimiz özgül kentsel ihtiyaçlar, eş zamanlılığın ve karşılaşmaların mekanlarına, alışverişin, değişim değeri, ticaret ve kar üzerinden tanımlanmadığı nitelikli mekanlara olan ihtiyaç değil midir? Dahası, tüm bu karşılaşmaların ve alışverişlerin zamanına da ihtiyacımız yok mudur?

Şu anda, kentin -gerekli- analitik bilimi ancak ana hatlarının belirlediği bir aşamadır. Başlangıç aşamasında kavramlar ve kuramlar, ancak kentsel gerçekliğin oluşumu aracılığıyla, kent toplumunun praksişiyle (toplumsal pratiğiyle) ilerleyebilir. Şimdi, belirli bir çaba sonucunda, ufkumuzu tıkanan bilgi ve eylemin darboğazları olagelmış ideolojiler ve pratikler aşılmaktadır.

Kentin bilimi, nesnesi olarak kenti ele alır. Bu bilim, metodlarını, yaklaşımlarını ve kavramlarını parçalı bilimlerden ödünç alır; fakat iki nedenle [bu bilim] sentez üretemez. İlk olarak, kendini

analitik düzeyden başlayarak bir bütün olarak tahayyül eden sentez, ancak stratejik sistematik ve program olarak gerçekleşebilir. İkincisi, nesnesi olan kent, mükemmel bir bütünlük arz eden bir gerçeklik olarak parçalanmakta, ortadan kalkmaktadır. Bilgi, tarihi kenti, parçalanmış ve dönüşmüş olarak karşısında bulur; ve bu nesneyi kesip-biçerek parçalarını yeniden birleştirir. Toplumsal bir metin olarak bu tarihi kent, artık belli sembollere ve tarzlara tutunan zaman kullanımlarına dair anlaşılır tanımlar içermez. Bu metin, [okuyucusundan] uzaklaşmaktadır. Bir belge, bir sergi ya da bir müze biçimine bürünür. Tarihsel olarak inşa edilmiş kent artık ne yaşanmaktadır ne de fiiliyatta bir anlam teşkil etmektedir. Estetizm adına, doyumsuz gözlere hitap eden pitoresk, turistlerin tüketimine sunulmuş bir nesneden başka birşey değildir. Bunu içtenlikle kavramaya çabalayanlar için bile kayıptır artık. Fakat, öz ve sanal anlamda, kentsel olan, dağınık ve yabancılaşmış bir gerçeklik olmaya devam eder.⁵ Gözün ve gözlemin algıladığı, yükselen güneşin ışığında giderek görünür olan gelecekteki bir nesnenin gölgesi olabilir. Eski kentin dirilişini tasavvur etmek mümkün değildir, kentin ancak ve ancak yeni temeller üzerine, yeni koşullarla, yeni bir ölçekle ve yeni bir toplumda kurulması olanaklıdır. Öyleyse reçete şudur: Ne geriye dönüş (geleneksel kente), ne de dev ve şekilsiz bir yığıntıya doğru apar topar bir gidişat. Başka bir deyişle, kent söz konusu ise, bilimin nesnesi (henüz) verili değildir. Geçmiş, gelecek ve olası olan birbirlerinden ayrılamazlar. Burada araştırılmakta olan, şimdiye kadarkilerden daha yeni yaklaşımları beklemekte olan, sanal bir nesnedir.

[...]

Mimar, plancı, sosyolog, iktisatçı, filozof ya da siyasetçi, hiç yoktan yeni biçimler ve ilişkiler var edemez. Daha açık konuşmak gerekirse, mimar, ancak sosyolog kadar mucize yaratıcı olabilir. Bazı elverişli koşullar altında eğilimlerin somutlaşmasına (biçim kazanmasına) etkileri olsa dahi, ikisi de toplumsal ilişkiler yaratamazlar. Yalnızca toplumsal yaşam (praksis), küresel kapasitesiyle böyle güçlere sahiptir - ya da değildir. Yukarda bahsedilen insanlar, bireysel olarak veya ekip halinde önümüzü açmak üzere yeni biçimler önerebilir, deneyebilir ve hazırlayabilir. Ayrıca (ve özellikle) bilimin beslediği bir mauyetikle (*maieutic*)⁶ deneyimleri değerlendirebilir, hatalardan dersler çıkarabilir ve olası olanı doğurabilirler. Vardığımız nokta, entelektüel yaklaşımların ve araçların acil değişimini gerekli kılmaktadır.

Fikirlerin ve yaklaşımların, alışlageldik olmayan başka yerlerden alınması mecburidir.

[...]

İnşa edilen her 'nesne', eleştirel soruşturmaya tabi tutulacaktır. Mümkün olanın sınırları dahilinde, bu deneysel doğrulamayla sağlanacaktır. Kentin bilimi, kendini inşa etmek ve toplumsal pratiği yönlendirmek için tarihsel bir süreç gerektirmektedir.

Bu bilim gerekli ama yeterli değildir. Gerekliliğiyle aynı anda [bu bilimin] sınırlarını da algılıyoruz. Planlama fikri, yüksek oranda yerelleşmiş, özgülleşmiş ve merkezileşmiş, kendi aralarındaki bağlantıların ve gerilimlerin, karmaşık bir içsel yapıya sahip kentsel birimi hiyerarşisi ve esnek yapısıyla yeniden kurduğu toplumsal birimlerin kurulmasını ya da tekrar oluşturulmasını önerir. Daha açıkça belirtmek gerekirse, toplumbilimsel düşünce, kentsel olanın bütünleştirici kabiliyetlerinin ve pratik katılımın koşullarının kavranmasını ve yeniden inşasını aramaktadır. Neden olmasın? Ancak tek koşul: bu parçalı ve dolayısıyla kısmi teşebbüsleri, eleştiriden, pratik değerlendirmeden ve bütüncül ele alışlardan asla sakınmamak kaydıyla ...

[...]

Tek başına yeterli olmasa da bilim kadar gerekli olan sanat, hayatı drama ve haz olarak kavrayan mütalaasıyla kentsel toplumu gerçekleştirir. Dahası ve özellikle sanat, eserin (*oeuvre*) anlamını iade eder, ona uygunlaştırılmış (*appropriated*) zaman ve mekanı katar; ne devam eder ne de edilgen bir şekilde geri çekilir, eser (*oeuvre*) olarak başkalaşır. Müzik zamanın, resim ve heykel ise mekanın uygunlaştırılmasını içerir. Bilimler kısmi belirlenimleri keşfederken, sanat ve felsefe, bütünlüğün kısmi belirlenimlerden nasıl oluştuğunu gösterir. Sanat, teknik ve bilginin birliğini verimli ve etkin kılmak için kent toplumunu yaratma yetisine sahip toplumsal güç üzerinde söz sahibidir. Kentin bilimi kadar, sanat ve sanat tarihi de, öne sürdüğü imgeleri etkin kılmak isteyen, kentsel olana dair tasavvurun parçasıdır. Bu zıtlığı aşan ve eyleme yönelen bu tasavvur, hem ütopyacı hem de gerçekçi olmak durumundadır. Hatta maksimum ütopyacılığın optimum gerçekçilikle birleşebileceği iddia edilebilir.

Zamanımızın karakteristik tezatları arasında toplumun gerçeklikleri ile uygarlığın olguları

arasındakiler bulunmaktadır (bunlar özellikle en zor olanlarıdır). Bir yanda soykırım, diğer yanda bir çocuğun hayatını kurtaran yahut çekilen acıyı uzatan tıbbi ve benzeri müdahaleler. Bu tezatların yakın dönemde ortaya çıkan bir tanesi bu makalede ele alınmıştır: toplumun toplumsallaşması ve genelleşmiş ayrışma (segregation) arasındaki tezat. Böyle birçok tezatlık vardır: devrimcilik etiketi ve onun köhne bir üretkenlikçi rasyonalizme bağlanması arasında olduğu gibi. Kitlelerin baskısı sebebiyle toplumsal güçlerin merkezinde yer alan birey, kendine güvenen bir duruşla varlığını muhafaza eder. Haklar, ortaya çıkarlar ve genellikle kanunlaştırma ile sonuçlanan gelenek ve kurallara dönüşürler. Biliyoruz ki, ancak devasa yıkımlar, dünya savaşları, nükleer savaş dehşeti sonunda, bu somut haklar, soyut insan haklarını ve devrimci başlangıçlar esnasında demokrasi tarafından bina girişlerine kazınan yurttaş haklarını tamamlarlar: yaşların ve cinsiyetlerin hakları (kadın, çocuk ve yaşlı), [toplumsal] koşulların hakları (proleter, köylü), eğitim ve öğretim hakkı, çalışma, kültür, dinlenme, sağlık, barınma hakkı. Bu hakların tanınması, bunların geleneklere girdisi, hala tamamlanmasa da teamüllere eklenmesi için işçi sınıfının baskısı gerekliydi ve hala da gereklidir (ama yeterli değildir).

Son birkaç yılda, garip bir şekilde, boş vakit sayesinde, doğa hakkı, gürültüye, yorgunluğa, kentlerin yoğunluğuna (kentler ya çürümekte ya da patlamaktayken) karşı oluşan ortak tepkiden ötürü, toplumsal pratiğe girmeyi başardı. Şüphesiz ki tuhaf bir yolculuk! Doğa, alınıp satılmak üzere değişim değerine ve metalara dahil olmaktadır. Bu sahte ve alınıp satılan 'doğallık,' ticarileşen, sanayileşen ve kurumsal olarak tertiplenen tatil uğraşlarıyla yok edildi. 'Doğa' ya da yerine her ne geçiyor ve ne kadarı ayakta kalıyorsa, bu tatil uğraşlarının gettosu, zevkin müstakil yeri ve 'yaratıcılığın' inzivaya çekilişi haline gelmektedir. Kentliler kentsel olanı beraberlerinde taşırlar, kent planlamasını yanlarında getirmeseler bile. Kolonize edilen kırsal, niteliklerini, özelliklerini ve köylü hayatının çekiciliklerini kaybetmiştir. Kentsel olan, kırsal tarumar eder: bu kentleştirilmiş kırsal, kendini, mahrumiyet alanı olarak kırsalın, yani yerleşenin, yerleşimin ve yerleşmenin derin ızdırabının uç örneğinin karşısına koyar. Doğa ve kırsal haklar, bu durumda kendilerini yok etmiş olmuyorlar mı?

Bu sahte-hak karşısında, kent hakkı bir çığlık, bir taleptir. Bu hak, nostaljinin ve turizmin şaşırtıcı sapaklarında dolanıp, geleneksel kentin kalbine

dönüşten ve mevcut veya yakın zamanda gelişmiş merkeziliklerin çağrısından geçer. Bu doğaya olan talep ve onun tadını çıkarma isteği, kent hakkını yerinden eder. Bu son talep, dolaylı olarak, kendini gittikçe kötüleşen ve yenilenmeyen kentten, yabancılaşmış kent yaşamından, 'gerçek' hayattan kaçma eğilimi olarak ifade etmektedir. Doğaya ihtiyaç ve ona ilişkin 'hak,' ondan kaçınmasa da, kent hakkı ile çelişmektedir. (Elbette bu, engin 'doğal' alanların korunmaması gerektiği anlamına gelmez).

Kent hakkı basit anlamda bir ziyaret etme hakkı ya da geleneksel kentlere dönüş olarak düşünülemez. O, ancak dönüşüme uğramış ve yenilenmiş bir kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir. Karşılaşmaların yeri, kullanım değerinin önceliği, zamanın diğer tüm kaynaklar arasında en üstün kaynak mertebesinde mekana işlenmesi anlamına gelen 'kentsellik', morfolojik temellerini ve pratik-maddi gerçekleşmesini bulduğu sürece, kent dokusunun kırık ve köylü yaşantısından geriye kalanları kuşatmış olması mühim değildir. Bu gerçekleşme, bilim ve sanatın kaynaklarını kullanmak suretiyle, kentin ve kentsel toplumun bütünleşik kuramını varsayar. Yalnızca işçi sınıfı bu gerçekleşmenin faili, toplumsal taşıyıcısı veya desteği olabilir. Burada yine, bir yüzyıl önce olduğu gibi, [işçi sınıfı] varoluşuyla, kendisine karşı yöneltilen sınıf stratejisini reddetmekte ve bununla mücadele etmektedir. Bir yüzyıl önce olduğu gibi, yeni koşullar altında da olsa, tüm toplumun, özellikle de yerleşenlerin çıkarlarını (anlık ve yüzeysel olanları ayıklayarak) bir araya toplamıştır. Yeni burjuva aristokrasisi Olimpiyalılar'ın yerleşmediğini artık kim inkar edebilir? Onlar bir filoyu ya da bir ülkeyi bir yattan yönetirken, bir otelden diğerine, bir şatodan diğer şatoya gitmektedirler. Onlar hem her yerde, hem de hiçbir yerdedirler. Gündelik hayata dalmış insanları da işte böyle cezbetmektedirler. Onlar gündelik yaşamı aşar, doğaya hakim olurlar ve kültürü devam ettirmenin yollarını da aynasızlara bırakırlar. Uzun uzadıya anlatmak gerek, gençliğin, öğrenciler ve entelektüellerin, beyaz yakalı ya da değil işçi ordularının, taşradan gelenlerin, çeşitli tür ve biçimlerde kolonize ve yarı-kolonize edilenlerin, iyi düzenlenmiş bir gündelik hayata katlanmak durumunda olanların hali göz önündeyken, yerleşenin, banliyö sakininin, konut gettolarında ve çürüyen eski kent merkezlerinde yaşayanların ve bu hızlı çoğalmanın ardında kaybolanların gülünç ve trajik olmayan ızdırabını ortaya koymak gerekli midir? Meskenden istasyona, yakın veya uzak, hıncahınç metro trenine, büroya ya da fabrikaya

koşulan, akşam aynı güzergahı kullanarak bir sonraki güne başlamak için ancak güç toplamak üzere eve dönen gündelik hayatı kavramak için gözleri açmak yeterlidir. Bu genelleştirilmiş sefaletin tablosu onu saklayan bir 'memnuniyetler' tablosu ile birlikte varolur ve bu sefaletten kurtulmanın ve sıyrılmanın aracı haline dönüşebilir.

DİPNOTLAR

¹ 1 Bu metin H. Lefebvre'in 1968 tarihli *Le Droit à la Ville* (Paris: Anthropos) kitabından seçmeler içermektedir.

² Bülent Batuman'a çeviri sırasındaki desteği ve olağanüstü yardımları için teşekkür borçluyum (ç.n.).

³ Lefebvre'in önemli kavramlarından olan *oeuvre*, insan ediminin praksis kavramıyla ifade bulan Marxist yorumunu, oyuncu ve sanatsal bir üretim olarak kavrayarak genişleten bir anlam barındırır. Salt mekanik ve değişim değerini öne çıkaran bir ürün/ üretim anlayışına karşı, *oeuvre*, sanatsal, felsefi vb. tüm insani boyutlarıyla kullanım değerinin işaret ettiği çok boyutlu bir eser-ürünü ve yaratımı ifade eder (ç.n.).

⁴ Situationist'lerin (Durumcular) önerdiği *situation* kavramını fazla teatral ve kurgusal bulan Lefebvre, benzer ancak daha geniş anlamlı ve beklenmedik olasılıkları da içinde barındıran bir kavram olarak *moment*'i önerir (ç.n.).

⁵ Lefebvre, sıfat olan "kentsel" terimini isim olarak kullanmaktadır (the urban); metin boyunca bu kullanım "kentsel olan" biçiminde çevirilmiştir. Daha sonraki çalışmalarında kentten (the city) farkını daha net vurgulayarak kullanacağı "kentsel olan" (the urban) ile Lefebvre, kentselliğin kente ve kıra hakim olmuş bir toplumsallık biçimi olduğunun altını çizer ve kentseli, global (genel) olan ile gündelik olan arasındaki bir düzey olarak tanımlar (ç.n.).

⁶ Türkçe'ye çevrilmiş bir örneğe rastlayamadım. *Maieutic(s)*, Sokratesçi anlamda gizli bilinci ortaya çıkarıcı sorular sormak anlamında kullanılmaktadır. Yunanca kökten gelen sözcüğün, yeni bilincin doğumuna aracı olmasına atıfla Yunanca'daki asıl anlamı 'ebe'dir (ç.n.).

UMUT MEKÂNLARI - GİRİŞ¹

David Harvey

1. MARX'IN DÖNÜŞÜ

Bir sene hariç, 1971'den bu yana her sene Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildi üzerine ya ders verdim ya da okuma grubu oluşturdum. Bu durum, tuhaf, köhnemiş bir akademik aklım olduğu kanaatini haklı olarak uyandırır da, söz konusu metne karşı tepkileri bir zaman serisi içerisinde değerlendirebileceğim az bulunur bir veri tabanı elde etmemi sağladı.

Metin 1970'lerin başında, en azından radikal görüşlü bir azınlıkta büyük bir siyasal heyecan yaratıyordu. Derse katılmak siyasal eylem olarak görülüyordu. Gerçekten de ders (o dönemin Amerikan kampüslerinde benzeri birçok derse paralel olarak), dünyada baş gösteren bütün kaos ve siyasal kopuşları anlamamanın yolunu, kuramsal zeminini aramaya yönelik olarak kurgulanmıştı. (O dönemde dünyanın tanıdık halinin darmadağın olacağına işaret eden olaylardan bazılarını anmak gerekirse: 1960'ların sivil haklar hareketi ve ABD'de Martin Luther King'in katlinin ardından patlak veren kent isyanları; Vietnam'daki emperyalist savaş karşısında gittikçe kuvvetlenen muhalefet; Paris'ten Mexico'ya, Berkeley ve Berlin'den Bangkok'a kadar dünyayı sarsan 1968 kitlesel öğrenci hareketleri; Çek "Baharı" ve bunun Sovyetler tarafından

bastırılması; Ortadoğu'da "Yedi Günlük Savaş"; Chicago'da Demokratik Ulusal Kongre esnasında gelişen dramatik olaylar.)

Tüm bu karmaşıklık yüzünden, bir tür siyasal ve entelektüel rehberliğe duyulan ihtiyacımız çarpıcı derecede artmıştı. Marx'ın eserlerinin ABD'de McCarthy'ci baskı politikalarının uzun tarihi boyunca fiilen yasaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, Marx'a dönmek doğru ve isabetli görünüyordu. Eserleri bunca yıldır engellendiyse, önemli bir şeyler söylüyordur diye düşünüyorduk. Girişimimizin birçok üniversitede buz gibi soğuk bir havayla karşılanması savımızı doğrulamış oldu. Ben de dersin adını kamufle ettim, daha çok akşam saatlerinde ders yaptım ve öğrenim belgelerinde buna dair hiçbir iz kalmamasın isteyenlere "bağımsız çalışma" notu verdim. (Sonraları üst düzey bir idareciden öğrendiğime göre, ders coğrafya bölümünde okutulduğu ve adı "Kapitali Okumak"² olduğu için, okutulanın Marx'ın *Kapital*'i olduğunu anlamaları neredeyse on yıl sürmüştü.)

Kapital deşifre edilmesi zor bir metindi, en azından hazırlıksız olanlar için (ve çoğumuz bu durumdaydık; çıktığımız bu yolda bize yardımcı olabilecekler bir avuç yaşlı insandan ibaretti ki

onlar da Avrupalı'ydılar, çünkü Avrupa'da komünist partiler uzun müddet aktif kalabilmişlerdi). Buna rağmen, üniversitede olan bizler için entelektüel zorlukları göğüslemek normal bir halet-i ruhiyeydi.

İlk yıllarda birçok lisansüstü öğrencinin yanı sıra çok sayıda genç öğretim üyesi de derse katıldı. Bazıları bugün meşhur oldu (ve aralarından bir kısmı yön değiştirmiş olsa da, çoğu bu deneyimin onlar için ne denli temel olduğunu kabul etme cömertliğini gösterdi). Derse var olan tüm disiplinlerden (felsefe, matematik, siyaset kuramı, bilim tarihi, İngilizce, coğrafya, tarih, sosyoloji, iktisat ...) katılan oldu. Geriye dönüp baktığımda, bu denli farklı entelektüel beceriye ve siyasal perspektife sahip insanlarla bu metni işlemiş olmanın ne büyük bir ayrıcalık olduğunu anlıyorum. Ben Marx'ımı böyle öğrendim - bırakın parti politikası çizgisine riayet etmeyi, herhangi bir akademik disiplinin mantığına bile ya hiç riayet etmeyen, ya da çok az riayet eden bir karşılıklı kendi kendini eğitme sürecinden geçmek suretiyle. Bir süre sonra kendimi üniversitenin sınırları dışında, farklı camialara (aktivistler, öğretmenler, sendikacılara) metni öğretirken buldum. Metnin bir kısmını (pek de başarılı olmasam da) Maryland cezaevinde bile öğrettim.

Lisans öğrencilerine ders vermek bir nebze daha sıkıntı vericiydi. O günlerde lisans öğrencileri arasında hâkim olan radikallik biçimi, anti-entelektüel bir tınıdaydı. Onlar için akademi, ideolojik baskı merkezidi; kitaplar aracılığıyla eğitimin beyin yıkama ve tahakküm aracı olduğundan şüphelenilirdi. Lisans düzeyinde olan birkaç aktivist (ki bunlar dersi almayı isteyen yegâne öğrencilerdi doğal olarak), bu kadar uzun ve dolambaçlı bir kitabı anlamak ve hakkında bir şeyler yazmak şöyle dursun, okumayı istemenin bile gayet düzen içi bir şey olduğunu düşünüyorlardı. Pek çoğu dersin sonunu getirmede. Marx'ın "bilime giden soylu bir yol yoktur" öğüdüne hiç kulak asmadıkları gibi, "ille de bir sonuca varmak isteyen, genel ilkeler ile bilme arzusunu uyandıran güncel sorular arasındaki bağlantıyı bir an evvel öğrenmek isteyen birçok okurun hemencecik ilerleyememekten dolayı cesareti kırılacak" uyarısını da dinlemediler. "Ateşli bir şekilde gerçeği arayan okurun önceden uyarılması ve hazırlanması" (Marx, 1976 baskısı, 104) cinsinden hiçbir çaba bunlar üzerinde etki yaratamadı. Kabaran bir sezgiler ve kırılğanlıklar dalgası üzerinde ilerlemeye devam ettiler (hemen eklemeliyim ki, bu illa kötü bir şey değildir).

Bugün ise durum tamamen farklıdır. *Kapital*'i artık pek saygın ve düzenli bir ders olarak veriyorum. Derse öğretim üyeleri ya hiç gelmiyor, ya da çok az geliyor; lisansüstü öğrenci kitlesi ise neredeyse ortadan yok olmuş durumda (tabii, tezlerini benimle yazmaya niyetlenenler veya dersi daha önemli başka basamaklara tırmanmadan önce katlanılacak bir çeşit "kabul ritüeli" olarak algılayanlar hariç). Başka bölümlerde verilen lisansüstü giriş derslerinin çoğunda Marx'a genellikle, örneğin bir Darwin ile bir Weber arasında sıkıştırılmış, bir-iki hafta ayrılıyor. Marx ilgi görüyor görmesine. Fakat akademisyenlerin ona olan ilgisi, diyelim "Ricardo sonrası minör bir düşünür" olarak hak ettiği yere oturtma amacına veya modası geçmiş bir "yapısalcı" ya da "modernist" olarak es geçme amacına dayanıyor. Kısacası Marx, olmadık uzunlukta tarihsel bir üstanlatı (*master narrative*) üretmiş, gözden çıkarılabilecek bir düşündürdür bunlar için; savunduğu tarihsel dönüşümün hem kuramsal açıdan yanlışlığı, hem de siyasal ve pratik imkansızlığı olgular tarafından zaten kanıtlanmıştı.

Marx, akademik ve siyasal anlamda moda olmaktan çıkmaya, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bile önce, yani 1980'lerin ilk yarısında başlamıştı. Marksist geleneğe, kimlik politikaları ve meşhur "kültürel dönemecin" damgasını vurduğu esenlik günlerinde önemli bir negatif rol atfedildi. Marksizmin karşı çıkılması gereken hâkim bir ideoloji olduğuna dair (yanlış) kanaat adeta dua gibi tekrarlanıyordu. Marx ve "geleneksel" Marksizm, daha önemli sayılan toplumsal cinsiyet, ırk, cinsellik, insan arzuları, din, etnisite, sömürgeci tahakküm gibi sorunlarla yeterince ilgilenmediği için sistematik olarak eleştirildi ve aşağılandı. Kültürün erki ve kültürel hareketler en az sınıf kadar ve hatta daha da fazla önemliydi; zaten sınıf da birçok farklı ve kesişen yapılaşmalardan başka neydi ki? Eğer ki Marksizmin bir düşünce biçimi olarak alternatif kavramsallaştırmalara özünde kapalı olduğu ve dolayısıyla tamamıyla ümitsiz bir vaka olduğu sonucuna varılmasaydı, bunda bir haklılık payı bile olabilirdi (çünkü böyle eleştiriler için yeterli bir zemin vardı). Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, kültürel analiz ekonomipolitiğin yerini aldı. Zaten kültürel analizle uğraşmak, kapitalist sömürünün acı dünyasıyla ve ezici gerçekliğiyle uğraşmaktan çok daha eğlenceliydi.

Her ne kadar Marksist çizgide olanların birçoğu (bazıları 1956 Macar ayaklanmasının ve çok daha fazlası 1968 Çek Baharı'nın bastırılmasından sonra) kendilerini var olan Sovyet-Çin modeli sosyalizmlerden çoktandır uzaklaştırmış olsalar da,

Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Marksizmin inandırıcılığı'nın tabutuna çakılan son çivi oldu. 1989'dan sonra Marx'ın herhangi bir açıdan ilginç olduğunu iddia etmeye devam etmek, soyu neredeyse tükenen bir dinazorun son nefesini verme sancılarına benzemeye başladı. Serbest piyasa kapitalizmi yerkürenin bir ucundan öbürüne muzafferane bir edayla koşarken önüne çıkan tüm köhne dinazorları haklıyordu. "Marx konuşmak" giderek yaşlılık hastalığına kapılmış "Yeni Sol" çevrelerle sınırlı kalmaya mahkûm olmuştu (ki ben de "65 yaş üstü vatandaş" olarak bilinen gecenin eşiğinden hiç yumuşak olmayan bir geçiş yaptım). 1990'lann başına gelindiğinde Marksist kuramın entelektüel ağırlığı ölümcül bir inişe geçmişti.

Bazı lisans öğrencileri Kapital dersini almaya buna rağmen devam ediyorlar. Çoğu için bunun siyasal bir eylem olarak hiçbir anlamı yok. Komünizm korkusu epeyce dinmiş durumda. Dersin iyi de bir namı var. Birkaç öğrenci Marksizm etrafında dönen yaygaranın nedenini merak ediyor. Başkaları ise içlerinde kalan radikal içgüdü kırıntılarına Marx'ın bir-iki öngörü eklemesini bekliyorlar. Dolayısıyla, haftalık programlarına ya da almaları gereken derslerin durumuna göre bazı lisans öğrencileri, Aristo'nun *Etik*'i ya da Platon'un *Devlet*'i yerine Marx'ın *Kapital*'ini tercih ediveriyorlar.

Marx'a yönelik siyasal ve entelektüel ilgi ve tepkiye dair geçmiş ile bugün arasında çizdiğim zıtlık çok da şaşırtıcı değil aslında. Birçoğunuz için tasvir ettiklerimin ana hatları bildik şeyler - her ne kadar benim kullandığım özel mercek orada-burada abartmalara ve tahriflere yol açıyorsa da.

Ne var ki, durumu biraz karmaşıklaştıran bir öykü daha var anlatılacak. 1970'lerin ilk yıllarında o güne hâkim olan siyasal meselelerle *Kapital*'in ilk cildi arasında doğrudan bir bağ kurmak zordu. Vietnam'da bizi öfkeliendiren emperyalist savaşı Marx üzerinden anlamamız için Lenin'in dolayımına ihtiyacımız vardı. Marx'tan sivil haklara uzanabilmek için bir sivil toplum kuramına (en azından Gramsci'ye); devlet baskısını ve refah devleti harcamalarının kapitalist birikimin gereklerine göre yönlendirilmesini anlamak için bir devlet kuramına (örneğin Miliband ya da Poulantzas'a) ihtiyaç vardı. Meşruluk, teknolojik rasyonalite, devlet ve bürokrasi ve doğa ile ilgili sorunları anlamak içinse Frankfurt Okulu'na ihtiyaç vardı.

Ama bir de tarihi-coğrafi koşulları düşünün. İleri kapitalist dünyanın neredeyse tamamında sendikal hareket (kendi radikal duruşumuza kıyasla oldukça reformist de olsa) çok güçlüydü; işsizlik epeyce kontrol altına alınmıştı; ABD hariç her yerde kamulaştırma ve kamusal mülkiyet hala gündemdeydi; tüm yanlışlarına rağmen refah devleti yıkılamayacak bir sağlamlıkta inşa edilmişti. Dünyanın diğer köşelerinde ise var olan kapitalist düzene karşı tehdit oluşturabilecek hareketler gündemdeydi. Mao Çin'de ön plana çıkan devrimci lider olurken, Latin Amerika bağlamında Che Guevara ve Castro'dan Afrika'da Cabral ve Nyerere'ye kadar birçok karizmatik devrimci alternatif bir sosyalist veya komünist sistem olasılığını etkin bir biçimde savunuyorlardı.

Devrim her an olabilecek gibiydi ve sonradan öğrendiğimize göre o dönemin devlet adamları arasında (Richard Nixon'un bariz paranoyasının ötesine geçen) etkin bir korku salmıştı. Bu devrimin nasıl gerçekleşebileceği ve nasıl bir toplum doğuracağı Marx'ın *Kapital*'inde ele alınan konular değildi hiç (her ne kadar, bu konuda aydınlanmak için okuyabileceğimiz ve Marx'a ve Marksistlere ait başka birçok metin olsa da).

Kısacası, Marx'ın *Kapital*'inden yola çıkıp bizi meşgul eden siyasal meselelere doğru uzanabilmek için bir dizi dolayım ihtiyacımız vardı. Marx'ın *Kapital*'i ile ilgilendiğimiz şeyler arasında içsel bir bağ olduğuna inanmak için Marksist hareketin bütün tarihine (ya da Mao veya Castro gibi karizmatik bir figüre) inanç beslememiz gerekiyordu genellikle. Metinde hayret uyandırıcı ya da haz verici hiçbir şey olmadığı anlamına gelmiyor bu meta fetişizmi tartışmasındaki o olağanüstü içgörü; Marx'ın tasvir ettiği ilkel kapitalist birikim biçimlerinden bu yana, sınıf mücadelesinin dünyayı ne denli değiştirdiğine dair o müthiş algı. Bir kez içine girildiğinde, metnin kendine özgü ve büyüleyici tadı ortaya çıkıyor. Buna rağmen, basit gerçek şuydu: *Kapital*, günlük hayatta doğrudan önem teşkil eden bir metin değildi. Kapitalizmin ham, katıksız ve en barbarca hali olan 19. yüzyıldaki halini tasvir ediyordu zira.

Bugünkü durum ise son derece farklı. Metin, içinde bulunduğumuz durumu açıklamamıza yarayacak fikirlerle dolu. Çocuksever biri olan Kathy Lee Gifford'u, Wal-Mart aracılığıyla sattığı giysilerin Honduras'ta 13 yaşında çocuklar tarafından bir hiç karşılığında, ya da New York'ta terler içindeki kadın işçiler tarafından haftalarca maaş alamadan dikildiğini öğrenince afallatan piyasa fetişizmi var

örneğin. Ayrıca *New York Times*'ta sıkça konu edilen şirket küçültmelerin zalimliklerle dolu öyküsü; Pakistan'da halı ve futbol toplarının çocuk emeğiyle üretilmesi skandalı (ki FIFA buna tepki vermek zorunda kaldı); Endonezya ve Vietnam'da Nike işçilerinin çalışma koşullarının korkunçluğunu anlatan onca gazete haberine rağmen, Michael Jordan'ın 30 milyon dolar karşılığında Nike reklamına çıkması. Teknolojik yeniliklerin iş bulma olanaklarını nasıl yok ettiği, örgütlü emeğin kurumlarını nasıl zayıflattığı ve gerek emek yoğunluğunu, gerekse iş saatlerini azaltmak yerine nasıl artırdığına dair basında bir dolu şikayet dile geliyor (tüm bunlar Marx'ın "Makineleşme ve Modern Sanayi" bölümünün ana konularıdır). Bir de son dönemlerde, sermaye birikiminin gerekleri uyarınca sanayide nasıl bir yedek işçi ordusu kurulduğu, devamlı hale getirildiği ve manipüle edildiği sorusu gündeme geldi. Margaret Thatcher'ın bir zamanki danışmanı olan Alan Budd'ın açıkça itiraf ettiği gibi, 1980'lerin başında enflasyonla mücadele kılıfı altında işsizliğin artırılması ve işçi sınıfının güçsüzleştirilmesi hedefleniyordu. Budd, "Marksist terimlerle söylenecek olursa, kapitalizmin krizi tertip edildi, ki bu da yeniden yedek işçi ordusu yaratılmasına ve kapitalistlerin bunun akabinde çok daha yüksek oranda kar etmesine yaradı," der (Brooks 1992).

Tüm bunlar Marx'ın metnini günlük hayatla ilişkilendirmeyi fazlasıyla kolaylaştırıyor artık. Derse kazara uğrayan öğrenciler çok geçmeden zıvanadan çıkmış serbest piyasa neoliberalizminin dünyasına yöneltilmiş kıyasıya bir eleştiri olan bu metnin hararetini hissetmeye başlıyorlar. Dönem ödevi olarak onlara (ne de olsa saygıdeğer bir kaynak olan) *New York Times*'tan kesilmiş bir deste makaleyi hayali bir ebeveyn/akraba/arkadaşın yazdığı aşağıdaki gibi bir mektuba cevap vermek için kullanmalarını tavsiye ediyorum:

Duyduğuma göre Marx'ın *Das Kapital*'i üzerine bir ders alıyormuşsun. Ben bu eseri hiç okumamış olmama rağmen hem çok ilginç, hem de çok güç olduğunu duyuyorum. Ama şükürler olsun ki, o 19. yüzyıl saçmalıklarını artık geride bıraktık. O günlerde hayat çok zor ve meşakkatliydi, ama artık cümleten akla hizaya geldik ve dünyayı Marx'ın hiç tanıyamayacağı bir hale soktuk ...

Buna cevaben öğrenciler aydınlatıcı ve çoğunlukla son derece yıkıcı eleştiriler barındıran mektuplar yazıyor. Bunları göndermeye cesaretleri olmasa da, bizi saran koşullarla sıkı bir biçimde

ilişkilenen bu metnin gücü tarafından sarsılmadan bu dersten ayrılmayı çok azı beceriyor.

O halde paradoks tam burada yatıyor. Marx'ın metni günlük hayatla doğrudan bağlarının az olduğu bir dönemde radikal çevreler tarafından bulundu ve okundu. Ama şimdi, metin, dönemin koşullarıyla bu denli alakalı iken, neredeyse kimse okumaya yeltenmiyor. Neden?

2. BİR KUŞAĞIN YARATTIĞI FARK

Kapitalizmin video teknolojisi sayesinde iki filmi art arda seyrettiğimde, tamamıyla farklı açılardan da olsa yukarıdaki soruyu yeniden sorarken buldum kendimi. Filmleri, çekiliş tarihleri itibarıyla ters sırada izledim ve tahminimce üzerimde yaratıkları etki bu yüzden daha da güçlü oldu. Bu iki film 1995'te çekilen *La Haine / Nefret* ve Jean-Luc Godard'ın 1966 tarihli klasik eseri *Une ou deux choses que je sais d'elle / Onun hakkında bildiğim bir veya iki şey* idi.

Nefret üç genç erkeğin hayatındaki bir günü anlatıyor. Bunlardan ikisi Mağripli ve Afrikalı göçmen çocukları, üçüncüsü ise Yahudi kökenli. Banliyö sitelerinde (1960'larda işçiler için inşa edilen toplu konutlarda) yetişmiş günümüz gençliğinin hayat koşullarından doğan bir bağ var aralarında. İşsizliğin, polis baskısının, keyfi devlet iktidarının, toplumsal çöküşün hâkim olduğu ve her tür aidiyet veya yurttaşlık duygusunun kaybolduğu bir dünyayla karşı karşıyalar. 1990'lar Fransa'nın çeşitli şehirlerinde (aktarılan hikâyede banliyölerinde) baş gösteren ayaklanmalar, aralıklarla yinelenen şiddetli çatışmalar ve sokak savaşları, talan ve kundaklama olayları bu hikâyenin arka planını oluşturuyor. 1992'de Los Angeles'ta Rodney King davası sonrasında yayılan şiddet eylemlerini, 1980'lerin sonunda Manchester, Liverpool ve hatta Oxford gibi "cici" şehirlerde ve Avrupa'nın çeşitli metropollerinde, gençler arasında patlak veren şiddeti de katarak bu arka planı daha da genişletmek mümkün.

Film, üç ana karakterin içlerindeki katıksız öfke, şiddetli umutsuzluk ve acıyla dolup taşıyor. Bırakın başkalarını, birbirlerine bile şefkat sözcükleri söyleyemiyorlar. Tüm film boyunca düşünceli, derin bir değerlendirme anı şöyle dursun ("çok düşünmek" ifadesi aşağılamak için kullanılıyor), bir sevecenlik anı bile yok neredeyse. Öfke ve katıksız duygusallıkla hareket eden bu bireyler, sapma kadar savunmasız, yaralanabilir tipler. Hiçbir

korunma şansları yokmuş gibi görünmekle beraber, ilgiye, bir kimlik kazanmaya ve tanınmaya o kadar çok muhtaçlar ki, iktidar sahiplerinin dikkatini çekebilecek yegâne davranış şeklini -bazen küskün ama hiçbir zaman önceden kestirilemeyen ve daima yıkıcı olan saldırganlığı- benimsiyorlar. Muktedir olabilmek için ellerinde olan yegâne araç bir silah (bir polis memurunun kaybettiği ve aralarından birinin bulduğu devlet malı bir silah bu). Filme hâkim olan yegâne anlamlı varoluşsal soru ise silahın ne zaman ve nerede kullanılacağı.

Gerçekleştirecekleri silahlı ihlal fiili, filmin kendine de teknik ve biçimsel olarak yansıyor. İnceliklere hiç yer verilmemiş. Film, konusu kadar ham, kaba ve düşünsellikten yoksun. Karakterlerin dikkat çekmek için kullandığı tekniklerin aynılarını kullanıyor. Günümüz metropolü işte böyle bir yer demek istiyor sanki. İnsani anlamda var olmanın imkânsız olduğu bir yer değilse bile, gerek sanatsal gerek yaşamsal anlamda yoksullaşmanın mekânı.

Godard'ın filmi ise inşaat sesi ve görüntüsüyle başlıyor. Erkek anlatıcı (yönetmenin kendi) ve kadın oyuncuların düşünceli sessizliği film boyunca inşaat sesleriyle bölünüyor. Kadınlar bize yaşamlarını; kendilerini hem erkeklere, hem de günümüz kültürünün ikonalarına (otomobil, dükkân, otobanlar, toplu konut projeleri, aile yaşamının basit burjuva versiyonu) satmakla geçirirken akıllarından geçenleri anlatıyorlar. Filmdeki son görüntü bir öbek tüketim maddesinden oluşan bir kent. O kent, dönüşüm sürecine girmiş bir mekân. Sanayisizleştirilmenin izlerini; doğrudan maddi üretimin ekonomi-politiğinin yerine, imgenin ekonomi-politiğinin geçmesinin damgasını taşıyor. Kentteki dünya dönüştüğünde orada yaşayanlara ne olacağı sorusu tüm ağırlığıyla hissediliyor. *Nefret'i* izlediğimizde bu sorunun yanıtı vardır artık; ama Godard'ın 1966'da çevrilen filmi hafif bir ürküntü, kaybolma ve bölünme hissi yaratır. Buna rağmen, filmin satır aralarında, alternatiflere işaret eden güçlü bir mesaj da vardır. Anlatıcı, varoluşun ABC'sine yeniden sahip olabilir miyiz sorusunu sorar.

Filmin farklı bölümleri bir kentin ne anlam ifade edebileceğine dair esaslı düşünsel öğelerle birbirlerine eklemlenir (zira filmin başından sonuna dek "kent" figürü ağır basar). Bireyler için iktidarın aktörleri çok uzaktadır - de Gaulle devletinin her şeye kadir planlama büroları; kendi imajına uygun bir dünya ve kent inşa etmek üzere bu devletle ittifak kurmuş tekelleci sermaye ve bunların

ötesinde Moskova ve Beijing'e karşı Soğuk Savaş, Vietnam'a karşı sıcak savaş yürüten ve medyayı hakimiyeti altına alan, iktidarının imgelerini (TWA, PAN AM ...) her tarafa yerleştiren ABD'nin küreselleşen pençesi. Onlar, bu aktörler tarafından şekillendirilen kentsel yaşamın ağına takılmış; kendilerini çaresiz, pasif, hapsolmuş ve bölünmüş hissetmektedirler. Bu durum da, ne kadar sorunlu olursa olsun bir imkân barındırmaktadır. Yabancılaşmış Juliette, Paris banliyölerinde yükselen yeni konutların yalın cephelerine bakarken, "Benim dünya; dünyanın da ben olduğu izlenimine kapıldım birdenbire," der örneğin.

Daha sonra postmodern hassasiyet adını alacak olan paradigmanın ortaya çıktığı kilit dönemde geçer film. Bugün artık çok aşikâr olan tüm soruları sorar. Dilin sınırları (Wittgenstein'in "dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır" sözü filmde açıkça geçer), "gerçek" iletişimin imkânsızlığı, bir şeylerin eksik olduğu hissi ("ama ne olduğunu bilmiyorum"), olayları tüm yoğunluklarıyla aktaramama hali, hayatın bir "çizgi romandan" ibaret olduğu hissi ve imgelerin, tasarımların ve dilin kavranamayan bir gerçekliği aydınlatmak yerine karmaşıktırmasının türlü sapkın biçimleri. Filmde ve anlatıda var olan görüntü ve tasarımların fiziksel netliğine ters düşen bir geleceğin bulanıklığında, insan zihninin küçük şeylere "sahip olma" ve "hayatta kalmak için geçici bir neden bulma" yetisi yegâne umut ışığıdır. Böyle bir dünyada düşler neye benzer? Juliette genç oğlunun ona sorduğu bu soruya, "Eskiden kocaman bir deliğin içine çekildiğimi düşlerdim ama şimdi sanki bin parçaya dağılıyorum ve uyandığımda parçalardan birinin eksik olduğundan endişe ediyorum" yanıtını verir. Moderniteyle özdeşleştirilen korkunç paranoyanın yerini, postmoderniteyle özdeşleştirilen şizofreninin hassasiyeti alır burada. Fransız solunda epeydir mevcut olan varoluşsal ve fenomenolojik hassasiyetler, Marksizmin filtresinden geçtiklerinde (Godard'ın filminin çekildiği dönemde dorukta olan Althusser felsefesi örneğinde olduğu gibi), bölünmüş ve postmodern bir düşünce biçimine işaret eder.

Buna rağmen film, Chevrier'in de (1997) belirttiği gibi, müthiş ve çekici bir güzelliğe sahiptir. Kadın başrol oyuncusunun dingin ve yumuşak güzelliğinde olduğu gibi, film de, estetik ve entelektüel gücü acıdan korunmak için kullanır. Karakterlerinin pasifliğini, yeraltından ütopyacı bir aktivizmle dengeler. Sorduğu geniş ufuklu sorular sayesinde hiçlikten geleceğe dair imkânlar çıkarabilme hissini davet eder. Anlatıcı, "Eğer bazı

şeyler yeniden netleşebilecekse, bu *bilincin* yeniden doğuşu sayesinde olacaktır” der (Fransızcada bilinç sözcüğünün dışsal kavrayışlardan içsel kavrayışlara dek uzanan birçok anlamı vardır). Geleceğin anahtarını elinde tutan, silahım değil, insan zihninin gücüdür.

Avangard solcu film yönetmeni Godard, Fransız Maoculuğu ile Althusserciliğe has sorunsalları dile getirerek, postmodernizme geçişin öncülerinden biri olur. Bugün artık birçoklarının kabul ettiği gibi, solun kapıları sanatsal ve entelektüel bir *tour de force*³ sayesinde yeni bir radikal düşünce biçimine açılmıştır. Kısa dönemde bunun etkisi 1968 hareketini doğurmak oldu; ama uzun dönemde Marksizmin işlevselci, dogmatik ve temelci biçimlerinin inişe geçmesine yol açtı. Bunlar tekelci devlet kapitalizminin savaş sonrası refah devleti ve yükselen tüketim kültürüyle birleştiği, gösteri ve imgenin ekonomi-politiğinin yeni ve gelişmiş bir rol üstleneceği karmaşık dünyaya adapte olmadılar.

Artık o dönem de geçti. Godard’ın filminde bir soru işareti olarak duran kentin geleceği, *Nefret*’te artık tamamen şekillenmiş halde. Ütopik özlem yerini işsizliğe, ayrımcılığa, umutsuzluğa ve yabancılaşmaya bıraktı. Artık her yerde baskı ve öfke var. Bunlara karşı estetik ya da entelektüel korunma mekanizmaları geliştirilmiş. İmgeler de artık temel belirleyici değiller. Kent, imtiyazsız olanları hapsederek toplumsal açıdan daha da marjinalize ediyor. Geleneksel, hatta ham ve (bunu söyleme cüretini göstereceğim) kaba ve işlevselci Marksizmin siyasal açıdan tam da uyarlanacağı dünya bu değil mi? Ya Hegel’in sivil toplumun istikrarına tehdit oluşturduklarını düşündüğü “fakir ayak takımı” bir gün başlı başına “tehlikeli bir sınıf” haline gelirse ne olur? Tabii ki filmde ima edilen bu değil (her ne kadar faşist dazlaklar, mücadele edilesi eski bir gücün hortlamış hali olarak mevcut iseler de). Ama benim Marx öğretme deneyimimle film arasındaki paralellikler çok çarpıcı. Belirli bir tarihsel dönemde Godard, kendini dogmatik Marksizmin zincirlerinden koparmak için mücadele ederken, bir tür Marksist/Maocu geleceğe olan inancını korumuştur. *Nefret* ise bu türden bir siyasetin yokluğunu, tam da bunun uygun olacağı bir zaman ve mekân üzerinden kayda geçiriyor.

3. POSTMODERNİTENİN İŞLEYİŞİ

Tasvir ettiğim paradoks, son otuz yıldır gözlemlenen büyük bir söylemsel dönüşümle ilintili. Bu dönüşümün birçok boyutu olduğu için, ince, karmaşık ayrımlar içinde kaybolmak çok kolay. Ama esas çarpıcı olan şu: Geçmişte yapısalcılık, modernizm, sanayileşme, Marksizm ve aklınıza daha ne gelirse onlar vardı; bugün ise post-yapısalcılık, post-modernizm, post-sanayileşme, post-Marksizm, post-kolonyalizm ve benzeri var gibisinden masalımsı bir inancı artık tüm kesimler paylaşıyor. Bu ve diğer masallar, o kadar basit ve kaba bir dille anlatılmaz genelde. Aksi takdirde geniş temelli “üst-anlatıların” önemini prensip olarak reddedenler için sıkıntı yaratır. Yine de “post”un hâkimiyeti (ve neyin öncesinde olduğumuzu söyleyememe hali) günümüz tartışmalarının belirleyici özelliğidir. Akademi içinde, eğer hakikatli bir post-modernistseniz gizli modernistleri; eğer modernizmi yeniden canlandırma taraftarıysanız, ahlaksız post-modernistleri avlamak ciddi bir oyun haline gelmiş durumda.

Hâkim peri masalının etkilerinden bir tanesi (ki buna peri masalı dememdeki sebep büyüleyici gücünü vurgulamaktır), baskın münazara ekserinin dışında Marx ‘ı ya da Marksizmi tartışmayı imkânsız kılmasıdır. Örneğin son eserlerime, özellikle de *Justice, Nature and the Geography of Difference*’a (*Adalet, Doğa ve Farklılık Coğrafyası*) gelen ortak tepki, modernist ve post-modernist, yapısalcı ve post-yapısalcı argümanları birbirini içine geçirmemizin yarattığı hayret ve şaşkınlıktır (örneğin bkz. Eagleton, 1997). Marx, Saussure’ü ya da Levi Strauss’u okumamıştı oysa ki; her ne kadar Marx’ın sağlam yapısalcı okumaları olsa da (başta Althusser’inki), yapısalcı ve hatta (bu terimlerin 1970’lerde anlaşıldığı anlamda) modernizmin adı konmadan evvel modernist olduğuna dair kanıtların hiçbirisi kesin veya ikna edici değildir. Marx’ın eserlerini temel alan analizler yeni söylemsel tarihimizin masalımsı okumalarının büyüleyici gücüyle çelişki içinde. Kaba bir şekilde söylemek gerekirse, bugünlerde Marx’ı (yazdıklarının bugün için önemi olsa da olmasa da) okumuyoruz, çünkü o geçmişte bıraktığımız bir kategoriye ait. Ya da eğer Marx okuyorsak, geçmişte bıraktığına inandığımız ne ise onun merceğinden okuyoruz sadece.

Marx’ın eserlerine bu mercekten bakmak gerçekten de ilginç olabilir. Klasik burjuva ekonomi-politiğinin hararetli bir tenkitçisiydi elbette ve hayatının çoğunu bu ekonomi-politiğin hâkim ilkelerinin

“yapıbozuma” uğratmakla geçirdi. Dil (söylem) ile derinden ilgileniyordu; 18. *Brumaire*’de ayrıntılı biçimde incelediği gibi, söylemsel dönüşümlerin kendilerine has siyasal ağırlıkları olduğunun gayet bilincindeydi. Her ne kadar ilgi odağı işçinin “bakış açısı” olsa da, bilgi ile “durumsallık” (“konumsallık”) arasındaki ilişkiyi derinden kavramıştı. Bu minvalde daha devam edebilirim, ama burada asıl vurgulamak istediğim günümüz söylemsel tarihinde yenilik olarak görülen çoğu şeyin önceden Marx tarafından tasarlandığı değil; “dün” ve “bugün” arasındaki farkın masalımsı anlatımının, etrafımızı saran değişimlerle yüzleşme yetimiz açısından ne denli zararlı olduğudur. Kendimizi Marx’tan koparmak, günümüz entelektüel modasının yüzeysel suretini edinmek uğruna araştırmacı burnumuzu koparmak demektir.

Bu noktadan hareketle, 1970’lerden beri etkili olan söylemsel dönüşümün iki boyutuna odaklanmak istiyorum şimdi: “küreselleşme” ve “beden” terimlerinde ifade bulan boyutlarına. 1970’lerin başında bu terimlerin analitik araç olarak pek bir değeri yoktu. Her ikisi de artık güçlü bir varlığa sahip; hatta kavramsal olarak baskın oldukları bile söylenebilir. Örneğin “küreselleşme” 1970’lerin ortasına dek hiç bilinmezdi. Bugün ise hakkında sayısız konferans düzenleniyor. Konuya türlü açıdan bakan çok geniş bir literatür oluştu. Medyada küreselleşme üzerine sık sık yorum yapıyor. Uluslararası kapitalizmin ekonomi-politiğini anlamaya yarayan en baskın kavramlardan biri artık. Kullanım alanı da iş dünyasının sınırlarının çok ötesine geçerek siyaset, kültür, ulusal kimlik ve benzeri sorulara dek uzanıyor. Peki, bu kavram nereden geldi? Özünde çok yeni olan bir şeyi mi tasvir ediyor?

“Küreselleşme” ilk olarak 1970’lerin ortasında, American Express kredi kartının küresel kapsamının reklamı yapılırken ünlendi. Terim daha sonra finans ve ticaret basınında, esas itibarıyla de finans piyasalarının işleyişindeki kontrollerin kalkmasını meşrulaştırmak amacıyla, çığ gibi yayıldı. Bunun akabinde, devletin sermaye akışını düzenleme gücünün azalmasının kaçınılmaz olduğunu göstermekte kullanıldı; ulusal ve yerel işçi sınıfı hareketlerini etkisiz kılmaya ve sendikaların gücünü ellerinden almaya yarayan olağanüstü güçlü bir siyasal araç haline geldi. (Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası tarafından dayatılan emek disiplini ve mali tasarruf hedefleri, iç piyasada istikrara, uluslararası alanda ise rekabet gücüne erişmenin şartı olmaya başladı.) 1980’lerin ortasına gelindiğinde ise piyasaların devlet

denetiminden kurtarılacağı temasının yarattığı sarhoşluk, girişimcileri yüreklendirmeye yaradı. Kısacası bu terim, küreselleşen neoliberalizmin cesur yeni dünyasıyla özdeşleşen merkezi bir kavram haline geldi. Yeni bir döneme giriliyor olduğu izlenimine (teleolojik kaçınılmazlık tadı da vererek) kapılmamızı sağladı. Böylece dün ile bugünü siyasal açılımlar açısından ayıran kavramlar paketinin bir parçası haline geldi. Sol, bu söylemi dünyanın içinde bulunduğu durumu tasvir eden bir kavram olarak (eleştirmek ve karşı çıkmak için de olsa) benimsedikçe, kendi siyasal açılımlarını kısıtladı. 1980’lerde ve 90’larda pek çoğumuzun bu kavramı eleştirmeksizin kabul etmesi, siyasal ağırlığı çok daha fazla olan emperyalizm ve yeni sömürgecilik kavramlarının yerine geçmesine izin vermesi, bizi bir an olsun düşündürmeli. Bu bizi Amerikan dış politikası için gittikçe hayatileşen küreselleşme siyasetinin çok zayıf muhalifleri konumuna itti. Geriye kalan yegâne siyaset tarzı, var olanı korumak ve hatta bazı durumlarda basbayağı muhafazakâr bir direniş oldu.

Bu konuya bakmanın aynı derecede öneme sahip farklı bir açısı daha var. NASA uydusundan çekilen “Dünya Doğuyor” (*Earth Rise*) isimli görüntü dünyayı uzayda serbest dolaşımda olan bir küre olarak gösteriyordu. Bu görüntünün yeni bir tür bilincin ikonası olma statüsüne yükselmesi uzun sürmedi. Bir kürenin geometrik özellikleri iki boyutlu bir haritaninkilerden farklıdır oysa. Kürenin karalar ve okyanuslar, bulut tabakaları ve bitki örtüsü şekilleri, çöller ve sulak bölgeler dışında hiçbir doğal sınırı yoktur. Belirli bir merkezi de yoktur. Dünyayı düşünme biçimlerimize hâkim olan tüm bu sınırların ve merkezlerin ne denli suni olduğuna dair farkındalığın keskinleşmesi bir tesadüf değildir belki de. Arka planda yerkürenin resmi asılıyken, Miyoshi’nin 1997’de çok inandırıcı bir şekilde yaptığı gibi “sınırsız bir dünya” hakkında yazmak veya radikal anlamda adem-i merkezietçi bir kültür anlayışı geliştirmek çok daha kolay oldu. (Çin, Hindistan, Güney Amerika ve Afrika’nın büyük kültürel gelenekleri birdenbire yerkürenin kesitleri üzerinde Batı’ninkiler kadar önemli ve coğrafi açıdan hâkim görünmeye başladı.) Zaten kolaylaşmış olan dünya seyahatlerinin doğal bir durak noktası kalmadı artık; mekânsal ilişkilerin devamlılığı hayatın hem pratik, hem de retorik anlamda temel bir gerçeği oluverdi. İki boyutlu haritaların yerini küre imajının alması, var olan her şeyin merkezden uzaklaştırılmasını ve kürenin insan faaliyeti ve düşüncesinin mekânı olarak algılanmasını teşvik etti. Ve kuvvetle muhtemeldir ki, her şeyin merkezi olarak beden

odak noktası haline gelmesi, buna karşı üretilen bir tepkidir.

Beden hakkında ne demeli öyleyse? Buradaki hikâye bir öncekine benzese de özünde farklıdır. Son yirmi yıldır her tür kuramsal arayışın temeli olagelen “bedene” duyulan ilginin olağanüstü derecede artmasının iki kaynağı var. Öncelikle, “ikinci dalga feminizm” olarak anılan akımın sorduğu sorulara “doğa-çevre” probleminde girmeden yanıt bulmak mümkün değildi; “bedenin” statüsü ve kavrayışının kuramsal tartışmanın merkezine oturması bu yüzden kaçınılmazdı. Toplumsal cinsiyet, cinsellik, sembolik düzenlerin gücü ve psikanalizin önemi de bedeni, tartışma ve münazaraların hem öznesi, hem de nesnesi olarak yeniden konumlandırdı. Tüm bunlar geleneksel kavramsal aygıtların (örneğin Marx’ınkilerin) çok ötesinde bir arayış zemini açtığı oranda, bedenin kapsamlı ve özgün bir biçimde kavramsallaştırılması ilerici ve özgürleştirici siyaset (özellikle de feminist ve *queer* kuramları) açısından elzem oldu. Bu hareket içerisinde gerçekten de yaratıcı ve son derece ilerici olan pek çok eser çıktı.

Bedene geri dönüşü açıklayan ikinci dürtü genel olarak post-yapısalcılık, özel olarak da yapıbozum akımlarından kaynaklandı. Bu akımların yarattığı etki, bundan önce geliştirilen kategorilerin (örneğin Marx’ın önerdiklerinin) dünyayı anlatma kapasitesine duyulan güvenin kaybolmasıydı. Adem-i merkezileşme ile küre figürü arasındaki ilinti, yıpratıcı etkisini bu bağlamda gösterdi. Bunun sonucunda, anlamının indirgenemez temeli olarak beden ortaya çıktı. Lowe (1995, 14) şunu iddia eder:

Tüm diğer göndergelerin istikrarsız kılındığı bir bağlamda, varlığı yadsınamayacak bir gönderge kalmıştır, o da bedendir, kendi yaşayan bedenimiz. Aslında tüm gösterilenler, değerler ve anlamlar nihai olarak bedenin tanımlanması ve ihtiyaçlarının karşılanmasına gönderme yaptığı ölçüde, beden göndergesi tüm göndergelerin göndergesidir. Diğer tüm göndergeler istikrarsız olduğu içindir ki beden göndergesi, kendi bedenimiz, bir sorun biçimini aldı.

Bu iki geniş akımın kesişmesi, anlama zemini olarak bedene yeniden ilgi duyulmasını sağladı ve en azından bazı çevrelerde (özellikle Foucault ve Judith Butler tarafından oluşturulan çevrelerde) beden, siyasal direniş ve özgürleşme siyasetinin ayrıcalıklı mekânı oldu.

“Küreselleşme” ve “beden” konularını birazdan daha kapsamlı bir biçimde ele alacağım. Burada sadece günümüze ait kurgularda bu iki söylemsel rejimin konumuyla ilgili yorumda bulunmak istiyorum. “Küreselleşme” mevcut söylemler arasında en makro düzeyde olanıdır; buna karşılık “beden” toplumun işleyişini anlamamız açısından kuşkusuz en mikro düzeydedir (eğer toplumu DNA kodlarının ve genetik evrimin bir ifadesine indirgemeyeceksek tabii). Bu iki söylemsel rejim -küreselleşme ve beden- siyasal ve toplumsal hayatı anlamak için kullanabileceğimiz ölçüt spektrumunda iki zıt uçta yer alır. Ne var ki, beden tartışmasını küreselleşme tartışmasına yedirme konusunda çok az sistematik çaba harcanmıştır. Son yıllarda bu ikisi arasında kurulan yegane güçlü ilişki birey ve insan hakları konusunda (örneğin Uluslararası Af Örgütü’nün çalışmalarında) ve daha spesifik olarak, kadınların bedenlerini ve üreme stratejilerini kendi kontrolleri altına alma hakkı (1994 Kahire Nüfus Konferansı ve 1996 Beijing Kadın Konferansı’ndaki hakim temalar) üzerinden küresel nüfus sorununu düşünme konusunda geliştirildi. Çevreciler de buna benzer ilişkiler kurmaya çalışır; kişisel sağlık ve tüketim alışkanlıkları ile zehirli atık üretimi, ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma ve bunun gibi küresel sorunları birbiriyle ilintilendirirler. Bu örnekler ilk bakışta bağlantısız gibi görünen iki söylemsel rejimi birleştirmenin ne denli verimli ve güçlü olduğunu gösteriyor. Ama iki söylemsel rejimin birbirlerinden uygunca ayrıştırıldığı işlenmemiş alanlar oldukça geniş. Dolayısıyla ben bu kitapta “küreselleşme” ve “beden” arasında yakın ilişki kurmanın bir yolunu göstereceğim ve bunun siyasal entelektüel etkilerini inceleyeceğim.

Kullanacağım mantığın temeli, “tarihi-coğrafi materyalizm” adını verdiğim ve ilişkisel bir diyalektik anlayışına sahip yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel bir ilkesini burada belirtmek istiyorum ki günümüzde benimsenen kilit sloganlardan birini devre dışı bırakabileyim. Bu da, bilgi üretiminde “tikel” ile “evrensel” arasındaki ilişkiye dair çetrefilli soruyla alakalı.

Düşünme ve fikir yürütme biçimlerimizde tikel ve evrensel arasında bir seçim yapabileceğimizi kabul etmiyorum. İlişkisel diyalektiğe göre biri ötekini muhakkak içselleştirir ve kendine dâhil eder. Örneğin, tikel mekân ve zamanlarda harcanan somut emeğin özellikleri (üzerimdeki gömleği yapan Bangladeşli dokumacı) ile o emeğin değişim, metalaşma, parasallaşma ve tabii ki sermaye birikimi ve dolaşımı süreçlerince belirlenen

ölçülebilir değeri arasında bir ilişki vardır. Emek kavramlarından biri somut ve tikel, diğerleri ise soyut ve “evrensel” (yani belirli genelleştirme süreçleri aracılığıyla elde edilmiştir)

Bir milyon bir adet somut emek olmasaydı soyut emeğin olamayacağı barizdir. Ama ilginç olan, somut emeğin özelliklerinin küresel ticaret ve etkileşimle belirlenen soyut emeğin gücüne nasıl karşılık verdiği ve onu nasıl içselleştirdiğidir. Üretken somut emek harcayan işçiler kendilerini birdenbire işten çıkarılmış, sayıca azaltılmış, teknolojik anlamda eskimiş, yeni emek süreçleri ve çalışma koşullarına uyum sağlamaya zorlanmış bulurlar. Tüm bunlar rekabetin gücü yüzünden olur (veya burada önerilen terimleri kullanacak olursak, tikel emek soyut koşullarla uyumlu hale getirilirken aynı zamanda soyut emeğin özellikleri de farklı mekân ve zamanlardaki somut emek süreçlerinin hareketi ve değişimine bağlıdır).

Yukarıdaki örneği genel bir noktayı açmak için verdim. Bedenin tikelliği sosyo-ekolojik süreçlere gömülmüşlüğünden bağımsız olarak düşünülemez. Eğer birçoklarının bugün iddia ettiği gibi beden toplumsal bir kurguysa, etrafında dönen ve onu yapılandıran güçlerin dışında bir kavrayış söz konusu olamaz. Temel belirleyenlerden biri emek sürecidir ve küreselleşme bu sürecin siyasal-ekonomik güçler ve bunlarla ilişkili kültürel öğeler tarafından nasıl şekillendirildiğini anlatır. O halde bedeni kuramsal ya da ampirik olarak küreselleşmenin dışında tutarak anlamak mümkün değildir. Ama bunun tersi de doğrudur: En basit belirleyenlerine indirgendiğinde küreselleşme, milyarlarca birey arasındaki toplumsal ve mekânsal ilişkilerden ibarettir. Her ikisi için de zararlı olacak bir şekilde birbirlerinden ayrılan iki söylemin temelde birleştirilmesi gereken nokta budur.

Bir dizi söylemsel pratikten ibaret olan postmodernitenin son yirmi yılda yaptıklarının bir kısmı, var olan bağlantıları parçalamak veya koparmak oldu. Aksi takdirde örtülü kalacak olan birtakım meseleleri (örneğin cinsellik veya doğayla kurulan ilişki) açığa çıkarmaya çalışmak açısından akıllıca, önemli ve faydalı bir stratejiydi bu. Fakat bağları artık yeniden kurma vakti geldi. Bu kitap bunu yapmaya çalıştığımızda neler olacağının anlatısıdır.

Son bir noktaya daha değinmem gerekir. Son dönemin düşünme biçimlerinde “kültürel dönemeç” adı verilen dönüşümün kökenleri, Raymond Williams’ın eserlerinde ve Gramsci’nin

yazılarında aranmalıdır (Birmingham’da başlayan ve Stuart Hall’un bayraktarlığını yaptığı kültür incelemeleri akımı için her ikisi de özel öneme sahip). Bu akımın çok sayıda tuhaf ve beklenmedik sonuçlarından biri, Gramsci’nin “zihnin kötümserliği, iradenin iyimserliği” sözünün neredeyse bir insan doğası kanununa dönüştürülmesidir. 1980’den sonra ileri kapitalist dünyada esen neoliberalizm rüzgârına karşı direniş mücadelesi veren birçok solcunun olağanüstü başarılarını azımsamayı hiçbir surette istemem. Bunlar iradenin iyimserliğinin en iyi hallerini sergilediler. Fakat eylemselliğin önündeki en güçlü engellerden biri, (bu kitapta tekrarlanacak bir nakarat olan) Thatcher’ın “alternatif yoktur” doktrinine karşı bir alternatif bulamamaktır. Alternatif üretebilecek bir “zihin iyimserliği” bulamama aczi, bugün ilerici siyasetin önündeki en ciddi setlerden biri haline gelmiştir.

Gramsci o ünlü sözlerini, dehşet verici koşullar altında kaldığı İtalyan cezaevi hücresinde hastayken ve ölüme iyice yaklaşmışken kaleme aldı. O sözlerin olumsuzluğunu teslim etmeyi ona borç bilmeliyiz. Biz cezaevi hücresinde değiliz. O halde parmaklıklar ardından üretilen bir metaforu kendi düşüncemize ışık tutsun diye neden seçelim ki? Gramsci (1978, 213) cezaevine girmeden önce, bizimkine çok benzer ruh hallerinden -siyasal edilgenlik, entelektüel uyuşukluk ve geleceğe dair şüphe yaratan kötümserlikten- şikâyet etmiyor muydu? Göstermiş olduğu metanet ve siyasal tutkuya olan saygımızdan dolayı, o ifadeyi başka bir şekle dönüştürmeyi, iradenin iyimserliği ile birleşmiş bir zihin iyimserliği sayesinde daha iyi bir gelecek kurmayı da ona borç bilmemiz gerekmez mi? Ben de kitabın sonlarına doğru ütopya figürüne dönüyorsam, Raymond Williams’ın *Resources of Hope (Umut Kaynakları)* başlığına paralel olarak *Umut Mekânları*’nı öneriyorsam, tarihimizin bu anında, çok uzun süreler kapalı kalan düşünme yollarını açmak için zihin iyimserliğiyle başarmamız gereken çok önemli bir şey olduğuna inandığım içindir.

Böyle şeyleri yazmak için 1998’in iyi bir yıl olduğu anlaşıldı. Mexico’dan Chicago’ya, Berlin’den Paris’e tüm dünyayı sarsan dehşetli hareketin otuzuncu yıldönümü (bir kuşak için kullanılan ölçüt). Daha yerelde (benim açımdan), Martin Luther King’in öldürülmesinin ardından çıkan isyanlarda Baltimore’un kent merkezinin yanmasının üzerinden de otuz yıl geçti (ben bunlardan bir yıl sonra Bristol’dan Baltimore’a taşındım). Yalnızca bu sebeplerden dolayı bile olsa, başta anlattığım

kuşaklararası dönüşümün envanterini çıkarmak için uygun bir an bu.

Ama 1998 aynı zamanda tüm zamanların en olağanüstü metninin *Komünist Manifesto*'nun 150. yayın yılı. Birleşmiş Milletler'de *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi*'nin imzalanmasının da 50. yılı. Bunların arasında bir bağ kurup genel olarak anamları üzerine düşünmek, günümüz koşullarını düşünmenin kayda değer bir yolu. Marx hak söylemine karşı (bir burjuva tuzağı olduğunu hissederek) derin bir kuşku beslemiş olsa da, dünyanın tüm işçilerini birleştirecek olan, temel insan haklarına sahip oldukları fikri değilse nedir? *Manifesto*'nun hissiyatıyla *İnsan Hakları Beyannamesi*'ninki arasında bağ kurmak, küreselleşme ile beden söylemlerini birbiriyle ilintilendirmenin yollarından biri olabilir. Bunun nihai etkisinin, içinde bulunduğumuz olağanüstü zamanda önümüzde açılan siyasal mücadele koşulları ve mekânlarını daha incelikli biçimde yeniden tanımlamak olacağını umut ederim.

DİPNOTLAR

¹ 1 Bu metin, D. Harvey'in 2000 tarihli *Spaces of Hope* (University of California Press) adlı kitabının giriş bölümüdür; kitabın 2008 yılında Metis Yayınları'ndan çıkan Türkçe çevirisi Umut Mekânları'ndan alınmıştır.

² İngilizcede "capital" hem sermaye, hem de başkent anlamına gelir (ç.n.).

³ Gövde gösterisi (ç.n.).

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ ALANI¹

Güven Arif Sargın, Prof. Dr., *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü*

Millî Komite'ye Ankara Büyükşehir Belediyesi aracılığı ile sunulan ve Atatürk Kültür Merkezi Alanı (AKM), Birinci ve İkinci Bölgeleri ile diğer 3 bölgeyi kapsayan kentsel plânlama ve mimarî tasarım kararlarına ilişkin değerlendirmemiz aşağıdaki gibidir:

1. Kente ilişkin plânlama kararları ile, bu kararlar doğrultusunda önerilen mimarî projelerin, kentin bütüncül fizikî niteliklerine, sosyal dokusuna ve kente merkezi ve/veya yerel idarelerce atfedilen yükümlülüklerle bağdaşık bir süreç içerisinde düşünülmesinde yarar vardır.
2. Bu bağlamda, Ankara'nın özgün niteliklerinin göz önüne getirilmesi bir gerekliliktir:
 - 13 Ekim 1923 yılında çıkarılan özel bir yasayla, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak ilan edilen Ankara, "Türk Modernleşme Projesi"nin en önemli evrelerinden bir tanesidir ve gerek çağdaş kentleşme, gerekse Modern Mimarlık aracılığı ile çağdaşlaşabilmenin sosyal/kültürel/fiziksel boyutlarını başarıyla temsil etmektedir.
 - Bu anlamda, Başkent Ankara, çok önemli sosyal bir projedir; ancak daha da önemlisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin evrensel kültür ortamlarına, sanat, mimarlık ve kentleşme aracılığı ile eklemlenerek, çağdaşlaşabilme sürecine ortak bir paydaş olabilesinin de önemli bir siyasî aracıdır.
 - Bu anlamda Ankara, Cumhuriyet tarihimizin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Diğer bir deyişle Başkent, siyasî erkin merkezi ve onunla ilintili siyasanın mekanlaşması olarak görülmelidir.
 - Dolayısıyla, Başkent Ankara'ya kentsel ölçekli yapılacak her türlü plânlama ve mimari projelendirmenin yukarıda betimlediğimiz bağlamda değerlendirilmesi ve olası müdahalenin, Başkent Ankara'nın Cumhuriyet tarihi içerisindeki özel konumu çerçevesinde yapılması gerekir.
 - Daha da önemlisi, olası proje ve uygulamalar, yasal bir boşluğa izin vermeyecek biçimde tasarlanmalıdır. Devletin kurucusu sıfatıyla Atatürk'ün adına atfedilen Atatürk Kültür Merkezi Alanı, 23.09.1980 tarihli özel yasayla (T.C. # 2302) Büyükşehir'in tasarrufu dışında tutularak, yasayla tanımlı

katılımcılarından oluşan Millî Komite'nin erkine bırakılmıştır. Millî Komite'nin görevlendireceği alt komite ve teknik komiteler de, bu sürecin önemli unsurlarıdır;

- AKM Alanı üzerindeki her türlü tasarruf Millî Komite'nindir ve Millî Komite dışında herhangi bir erkin/unsurun, yukarıda özetlediğimiz "amaca" ters düşecek biçimde, proje üretmesi/uygulanması/denetlemesi yasal değildir. AKM Alanı'nda plânlama ve mimarî proje elde edilmesi, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın yetkisindedir ve bu yetki kanun hükmüdür. Plânlama ve mimarî projelendirme süreç ve yöntemlerinin, yasa da belirtilen kanun maddelerinde tanımlandığı şekliyle işletilmesi, yasal ve vicdani bir gerekliliktir.

- Buna bağlı olarak, plânlama ve mimarî projelendirmenin "meşru" bir zemine taşınması, konuyla ilgili uzman unsurların (Üniversiteler, Meslek Odaları, Sivil Toplum Kuruluşları) varlığı ile olasıdır. Özellikle kent ve mimarlık alanında, kamu yararına bilgi üreten meslek gruplarını dışlayan ve Başkent Ankara'nın özel konumuyla örtüşmeyen bireyci tutumların, meşru bir nitelik edinemeceği bir gerçektir.

- AKM Alanı'na ilişkin tasarrufların, "proje" ve "beğeni" odaklı değerlendirmelerden soyutlanması gerekmektedir. Burada, herhangi bir projenin salt "estetik niteliğinden" çok, önerilerin kamu yararına katkısı öncelikli görülmelidir; dolayısıyla, tasarıların gerek Cumhuriyet ideolojisi, gerekse Başkent Ankara'ya (özellikle AKM Alanı'na) atfedilen ödevlerle bağdaşmasına dikkat edilmelidir.

- Yukarıda değindiğimiz gibi, evrensel kültüre eklemlenebilmenin bir tür siyasî aracı olarak görülen Ankara ve AKM Alanı'nın, gereksinim duyulan kentsel ve mimarî programlara öncelik verilerek plânlanması/tasarlanması doğru olacaktır.

- Bu anlamda, 1954 yılında yazılan belediye raporlarından başlayarak, 1971 ve 1972 yılında Ankara Metropolitan Alan Master Plân Bürosu raporlarında ve 1978 yıllı Belediye ve Metropolitan Büro ortak kararında yinelenen ve daha sonraları da, Millî Komite kararıyla "Ankara Kültür Aksı" (üst-program) olarak tanımlandığı biçimiyle, AKM Alanı salt "sanat ve kültür program ve yapılarıyla" donatılmalıdır.

3. Millî Komite kararı ile, beş (5) ayrı bölgeye ayrılan ve her bir bölgesi için farklı kentsel ve mimarî programlar öngörülen AKM alanının, dolayısıyla, birbirinden koparılmış, indirgemeci kararlar doğrultusunda işlev kazandırılması, kentsel programlar öngörülmesi ve mimarî projeler aracılığı ile biçimlendirilmeye çalışılması, genelde çağdaş kentsel gelişme stratejilerine, özelde ise, özgün yükümlülükler üstlenen Başkent Ankara'nın niteliklerine ters düşecektir.

4. Millî Komite kararlarına göre; AKM Alanı'nın bütünü, Başkent Ankara'nın, tarihsel ve siyasî yükümlülükleriyle bağdaşacak bir biçimde, Kültür ve Sanat Aksı olarak düşünülmüş, her bir bölgenin, öngörülen üst-programa uygun düşecek bir nitelikte plânlanması/tasarlanması kararı verilmiştir. Buna göre, sanat ve kültür yapılarıyla, bu yapılarla örtüşük kentsel yeşil doku (rekreasyon amaçlı peyzaj), alana ilişkin olarak yürürlüğe giren özel yasa da, herhangi bir boşluk bırakmayacak bir netlikte betimlenmiştir ve yasanın tanımladığı niteliklerle örtüşmeyen önerilerin kabul edilmesi, uygulanması söz konusu değildir.

5. Bu anlamda, AKM alanının yasada betimlenen üst-programla örtüşük bir biçimde düşünülmesi, bölgelerin ise bütüncül bir biçimde plânlanması/tasarlanması gerekmektedir. Bölümlerin birbirinden bağımsız düşünülmesi, bölümler arasında gerek fizikî, gerekse programatik ilişkisizlik yaratıcı önerilere gidilmesi, Başkent Ankara ve alana atfedilen yükümlülükleri görmezden gelecek, yasal olmayan süreçleri işlevsel kılacaktır.

6. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin tasarruflarıyla üretilerek Millî Komite'ye sunulan, Birinci, İkinci ve Üçüncü Bölge'lere ilişkin tekil (münferit) önerilerin, bütüncül bir görüş oluşturamadığı değerlendirilmektedir. Öncelikle Gençlik Parkı'nı içeren Üçüncü Bölge ve daha sonra da eski Hipodrom alanı olarak bilinen Birinci Bölge ve spor kompleksinin bulunduğu İkinci Bölge'ye atfen yapılan önerilerin, üst-programdan bağımsız kotarılaraq Millî Komite'nin onayına sunulduğu görülmüştür. Dolayısıyla, yukarıda sınırlarını çizmeye çalıştığımız çerçeveyi dışlayan ve beraberinde, aşağıda sıralayacağımız sorunları içeren, bir dizi konuyla karşı karşıya kaldığımız değerlendirilmiştir.

7. Bütün bu gelişmelerin ışığında, Millî Komite'ce, salt Birinci ve İkinci Bölge'lere ilişkin önerilerin Teknik Komite tarafından değerlendirilmesi, Gençlik Parkı ıslah projesinin ise, onay aldığı gerekçesiyle değerlendirme dışında tutulması yönünde bir karar alınmasına karşın, yukarıda saydığımız gerekçeler nedeniyle, değerlendirme raporumuzun, her beş bölgeyi de içerecek bir bütünsel çerçevede ele alınması, hem mesleki ve etik, hem de siyasî bir zorunluluk olarak görülmüştür:

a. Birinci Bölge: Millî Komite kararlarına göre, Birinci Bölge olarak adlandırılan ve eski Hipodrom ile 1981 yılında ulusal bir mimarî yarışma sonrası elde edilen, Filiz-Coşkun Erkal imzalı Atatürk Kültür Merkezi yapısının bulunduğu kısım, Kültür ve Rekreasyon alanı olarak tanımlanmıştır. Buna göre, buraya önerilecek kentsel programın, başkentten uzunca bir süredir gereksinim duyduğu kültür ve sanat yapıları ile bu yapıları destekleyecek işlevlerle tanımlanması gerekmektedir. AKM Alanı yasasında ayrıntılı bir biçimde betimlendiği üzere, bu bölge içerisinde Müzeler, Opera Binası, Ulusal Tiyatro Binaları, Kongre ve Kültür Sarayı, Gösteri Merkezleri gibi doğrudan kültür ortamlarına katkı sağlayıcı mimarî programların tasarlanması ve bu programları destekleyecek diğer projelerin elde edilmesi yönünde görüş birliğine varılmıştır. Millî Komite'ce alınan bir diğer karar ise, alanın kültür ve sanat yapılarıyla birlikte rekreasyon alanı olarak tanımlanması / plânlanması / tasarlanması konusudur. Kararda, "rekreasyon"un tanımı konusunda ayrıntılı bir açıklama olmamasına karşın, projelerin modern kentleşme ve çağdaş kent pratikleriyle bağdaşık bir boyutta düşünülmesi ve elde edilmesi, AKM Alanı'na ilişkin üst-program göz önüne getirildiğinde kaçınılmazdır.

a.a. Ayrıntılı Değerlendirme:

- İhtilafli olduğu gerekçesiyle, AKM yapısı'nın belediyece yıkılması planlanmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda, gerek proje müellifleri arasında (AKM yapısı ve Opera-Tiyatro-Gösteri Merkezi yapısı), gerekse ilgili bakanlıkları ile proje müellifleri arasında yasal bir sorun yaşanmadığı taraflarca teyit edilmiştir. Bakanlık temsilcilerinin bu konudaki görüşleri, şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır.
- Dolayısıyla, Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılmasıyla elde edilen projenin, kültür ve daha da ötesi Atatürk'le kurduğu ilişki sorgulanmaya açıktır; projenin bu biçimiyle, siyaseten ve vicdanen sorunlu olduğunun anımsanması gerekir.
- Benzer bir gerekçeyle, 1995 yılında ulusal bir yarışmayla elde edilen Özgür Ecevit imzalı Kültür Kompleksi de öneriden bütünüyle kaldırılmıştır. Opera Yapısı, Tiyatro Yapısı ve Gösteri Merkezi'nin olmadığı bir kültür tanımının "sorunlu" olduğunun, burada özellikle yinelenmesinde yarar bulunmaktadır.
- Cumhuriyet tarihi ve geleneklerinde özellikli bir yer edinen ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na tescil edilen Hipodrom Binası, Ankara Büyükşehir Belediyesi önerisinde önemini yitiren bir konuma itelenmiştir. Tören alanıyla birlikte düşünülmesi gereken bu yapı, pratik anlamda törene geçit vermeyen bir çevre düzenlemesiyle (giriş çıkışların belirsizliği, yeterli

mekânsal büyüklükleri içermemesi, vb) birlikte ele alınmıştır. 1933 yılında, 10. Yıl Söylevi'nin okunduğu bu tarihi yapının, benzer bir biçimde müze programıyla donatılması gerekmektedir.

- Söz konusu peyzajın niteliksel gücü, tartışmaya açıktır. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nce görevlendirilen müellifin önerisinde, farklı büyüklük ve biçimlerdeki su kütlelerinin, Birinci Bölge'nin programını destekleyen ve diğer bölgeleri de birbirine bağlayarak düzenleyen bir yapıda olmadığı görülmektedir. Salt estetik ve beğeni düzeyinde ele alınan bu tür bir yaklaşımın, Modern kent plânlama ve mimarî tasarıma ters düştüğünün, burada özellikle belirtilmesi gerekmektedir.

- Benzer bir biçimde, yeşil ve yapay alan olarak belirtilen önerilerin de, bütüncül bir tasarım anlayışından çok parçacı ve tekilci bir yaklaşımla ele alındığı görülmüştür. Üstelik bu parçacı önerilerin, işlevsel olmadığı da savlanabilir. Örneğin, büyük su kütlelerinde bir ada gibi tasarlanan ve açık-amfi olarak öngörülen odak noktasında, binlerce yayanın aynı anda nasıl giriş-çıkış yapacağı ve dolaşımın nasıl sağlanacağı türünden temel sorunların çözümsüz bırakıldığı görülmüştür. Bir diğer parçacı öneri ise, Türk Sokağı adıyla tasarlanan ve yaklaşık 1 km'lik yolun ne olduğu ve nasıl işlevlendirileceği bilinmemektedir. Türk Sokağı'ndan ne anlaşıldığı ise, daha da önemli bir sorundur; eğer öykünülen, Türk olduğu varsayılan evleri (bu konu akademik anlamda sorunludur; dolayısıyla kolaycı kabullerden kaçınılması gerekmektedir) ya da geleneksel kent pratiklerini burada yeniden yaşatmaksa, bunun hem kültürel hem de mimarî anlamda çağdışı olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu tür uygulamalar AKM Alanı'nı bir Kültür Aksı'ndan çok, Disney Land benzeri bir eğlence merkezine (*Amusement Park*) indirgeyecektir ki, bu tür tasarımların, Millî Komite'nin kararlarıyla ters düşeceği özellikle anımsanmalıdır;

- Tarafımızca sorunlu olarak görülen bir diğer unsur da, rekreasyon tanımına ilişkindir. Modern rekreasyon kavramını adeta yok sayarak, kentsel pratikleri basite indirgeyen bu yaklaşımda, önerilen kapalı mekânların ağırlıklı olarak su kenarı "çay bahçeleri", "gazino" veya "balık lokantası" olduğu görülmüştür. Bu tür kentsel etkinliklerin önemli olduğu bilinmekle birlikte, Kültür Aksı olarak düşünülen bir alanda, anılan rekreatif etkinliklerin, evrensel kültüre ne tür katkıda bulunacağı kuşkuyla karşılanmaktadır. Önerilen peyzaj, bu anlamda, ancak popüler nitelikli kentsel pratikleri öne çıkarmakta, çağdaş metropollerde özlenen "rekreasyon" tanımına denk düşmemektedir;

- Ankara Büyükşehir Belediyesi'nce önerilen projede yer alan ve kapalı mekânları içeren devasa yapının ise, ne tür bir program içerdiği anlaşılamamıştır. Tanımsız ve içi her an başka işlevlerle doldurulabilecek yapıların, özellikle bu tür özellikli projelerde tehlike oluşturacağı bilinmektedir. Yazılı yasal çerçeveye karşın, tanımsız yapıların zamanla başlangıç amaçlarından uzaklaştığı ve yozlaştığı görülmüştür. Dolayısıyla, kültür sanat programlarını desteklemeyen oluşumların, plânlamanın ilk aşamalarında denetim altında tutulması gerekmektedir.

b.b. Ayrıntılı Öneriler:

- Ulusal mimarî yarışma sonrası elde edilen Atatürk Kültür Merkezi, zaman içerisinde merkezi idarenin gerekli özeni göstermemesi sonucu, asıl programından uzaklaşarak, yarışmaya çıkış amacına ters düşen işlevler edinmiş; dolayısıyla, bir kültür yapısı niteliğini bütünüyle yitirmiştir. Buna göre, yapının yıkılması yerine, yeniden programlandırılması ve işlev kazandırılması (**Cumhuriyet Tarihi ve Devrimleri Müzesi**, vb.) ve gerekli bütçenin merkezi yönetimce sağlanarak, yapısal ve estetik sorunların ivedilikle giderilmesi gerekmektedir. Ulusumuzun kurucusu Atatürk'ün adına atfen, Başkente kazandırılan bu merkezin bugünkü görünümünün, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir "ayıbı" olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

- 1995 tarihli Ulusal Mimarî yarışma sonrası elde edilen Kültür Kompleksi projesinin, Birinci Bölge'ye ivedilikle kazandırılmasında yarar bulunmaktadır. Ulusal Opera yapısı, Ulusal Tiyatro yapısı ve Gösteri Merkezi yapısını içeren bu kompleksin, yukarıda açmaya çalıştığımız ve Ankara'nın gereksinim duyduğu kültür ve sanat yapılarını Türkiye Cumhuriyeti başkentine

kazandırması nedeniyle, öncelikli olduğunun bilinmesi gerekir. Sanal “ihtilâfların” gerekçe gösterilerek, Birinci Bölge’nin kültür sanat programından uzaklaştırılmaya çalışılması, AKM Alanı’nın kültür başkentleriyle yarışabilecek niteliğini bütünüyle zedeleyecek; başkenti herhangi bir kente indirgeyecektir. Unutulmamalıdır ki, bu tür olası ihtilâflar üzerinden kısır siyasî söylemlerin ötesinde, savlanan ihtilafları çözüme kavuşturmak, devletlerin aslî görevleri arasındadır.

- AKM ile Kültür Kompleksi’nin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, her iki projenin müellifinin bir araya getirilerek, yeniden programlanmış AKM yapısıyla, Kültür Kompleksi’nin hem fiziksel hem de programatik uyumunun sağlanmasına çalışılmalıdır.
- AKM ile Kültür Kompleksi’nin uyumunu sağlayacak bir diğer önemli unsur da, kültür mekânlarını besleyecek açık alanların tasarlanmasıdır. Kültür yapıları, içerdikleri programları, hem kapalı/iç hem de açık/dış mekânlarda sürdürmek zorundadır; dolayısıyla, açık alanların, peyzajın tasarlanmasının aşama ve süreçlerinde, kültür sanat yapılarının programlarının doğru-
dan düşünülmesi, örneğin kapalı alanlarda devam eden bir serginin ve/veya kongre etkinliğinin, dış alanlarda da sürdürülebileceğinin göz önüne getirilmesi gerekmektedir.
- Modern kentlerin içerdiği en önemli niteliklerden bir tanesi de, kentsel park olarak adlandırılan kesif yeşildir (doğal unsurlarla tasarlanmış peyzaj). Kentsel parklar genelde, salt estetik bir arayışın ötesinde, çağdaş kentlinin rekreatif ortamlara her daim etkin katılımını sağlamaktır. New York’ta Central Park, Berlin’de Tiergarten ve Paris’te La Villette örneklerinde yaşatıldığı üzere, bu tür kentsel parklar hem günümüz sorunlarını (çevresel kirlilik sosyal çatışma ve kültürel ayrışmalar) biteviye üreten metropollerin nefes alanları, hem de en saygın kentsel noktalarıdır.
- Dolayısıyla, önerilecek peyzaj tasarımının, yukarıdaki nitelikleri içermesi beklenmelidir. Önerimiz, alanın “kesif yeşil” olarak düzenlenmesi ve “**Atatürk Korusu**” olarak adlandırılmasıdır. Peyzaj tasarımı için Uluslararası Mimarî Yarışmaya çıkılmasıyla elde edilebilecek projenin, hem Başkent hem de Türkiye’nin plânlama ve tasarım dünyasındaki saygınlığını arttırıcı bir unsur olacağı düşünülmelidir.

b. İkinci Bölge: Millî Komite kararlarında İkinci Bölge, “Spor ve Rekreasyon Alanı” olarak belirlenmiştir. Bu tür bir kararın alınmasında, mevcut spor yapıları ile, 1940’lardan beri aynı alanda etkinliklerine devam eden kulüplerin varlığı etken olmuştur. Rekreasyon destekli spor etkinliklerinin, kentsel pratikler arasında ayrıcalıklı bir yer edindiği doğru bir saptamadır; öte yandan, Ankara’nın günümüz koşulları altındaki öznel durumu ve spor etkinliklerinin gereksinim duyduğu gelişmiş/donanımlı çağdaş mimarlık göz önüne getirildiğinde, İkinci Bölge’ye ilişkin bu kararın yeniden irdelenmesinde yarar bulunmaktadır: Bu bağlamda, mevcut spor yapılarının durumu, kentsel konumu ve kapasitesi ile spor etkinliklerinin yoğunluğu yeniden yorumlanmalıdır:

a.a. Ayrıntılı Değerlendirme:

- Ankara Büyükşehir Belediyesi’nce önerilen projede mevcut spor yapıları korunurken, bölgenin kapasitesi ilâve 10.000 kişilik yeni bir kapalı spor salonu ve çalışma amaçlı diğer spor salonları ile arttırılmaktadır. Ancak mevcut spor salonlarının, sınırlı bir potansiyele sahip alanı çok uzun bir süredir zorladığı, öncelikli olarak da kent içi trafik ve park sorunu yarattığı bilinmektedir. Ek spor salonları ile bu sorunun katlanarak büyüyeceği düşünülmektedir.
- Spor salonları binlerle ifade edilen büyük seyirci kitlesini barındıran, dolayısıyla, sınırlı zaman aralıklarında kitlesel kent içi hareketleri (yaya, toplu taşıma, özel ulaşım, vb.) zorunlu kılan mimarî tiplerdir ve sıkışmış düğüm noktalarından çok, toplu ulaşım, park ve konaklamasının çağdaş standartlarda çözülebileceği geniş alanlara gereksinim duymaktadır. Oysa, İkinci Bölge’de bulunan mevcut spor salonlarının bu tür bir çözüme olanak tanımadığı görülmektedir; dolayısıyla benzer bir sorunun, önerilen ek spor salonları için de geçerli olacağının bilinmesi gerekmektedir.

- Özellikle, önerilen 10.000 kişilik yeni spor salonunun, Ankara Garı kavşağında konumlandırıldığı ve ulaşımın tümünün de, bu kavşak aracılığı ile çözümlenmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Bunun kentin söz konusu noktasına ek bir yük getireceği burada bir kez daha yinelenmelidir. Gençlik Parkı ve Kültür Alanı olarak ayrılan Birinci Bölge arasına bu tür bir etkinliğin, dolayısıyla yoğunluğun getirilmesi son derece sakıncalıdır.
- 1940'lı yıllarda İtalyan mimar Vietti Violi tarafından Ankara'ya kazandırılan ve Cumhuriyet kültürümüzde ayrıcalıklı bir yer edinen 19 Mayıs Stadyumu'nun bu bağlamda, yeniden düşünülmesinde yarar bulunmaktadır. Mimarlık tarihimiz açısından da özellikli olan bu yapının, zaman içerisinde ekleme ve onarımlarla özgün mimarî niteliklerinden uzaklaştığı bilinmektedir. Bunun ötesinde yapının, 4 milyona erişen kentin spor etkinliklerine yeterince cevap veremediği de görülmektedir. Bu nedenle, yapının restore edilerek, özgün konumuna kavuşması ve niteliğinin artırılması öncelikli bir konu olmalıdır.
- Mimarî niteliği olmayan ve gereksinimleri minimum düzeyde sağlayan baraka spor salonlarının, Kültür Aksı olarak düşünülen AKM Alanı'na bir fayda sağlayamadığı; tam tersine, alanın amaçlanan çerçevesine ters düştüğü gözlemlenmektedir.
- İkinci Bölge'ye barakalaşarak eklenen ve kimi kamu kurumları ile ticarî işlevleri barındıran yapıların (Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Asayiş Şube Müdürlüğü, HAVAŞ, vb.) bölgenin niteliğini bozduğu ve AKM Alanı'nın bütüncül programını yozlaştırdığı düşünülmektedir.
- Bu bölgede yer alan 19 Mayıs Spor ve Tenis Kulübü'nün tarihsel konumu dikkate alındığında, bu kompleksin de onarım ve restorasyon çalışmalarına gereksinimi bulunduğu savunabilir.
- Ancak daha da önemli bir sorun, Cumhuriyet tarihimiz içerisinde ayrıcalıklı bir yer edinen ve Türk havacılığının kitlelere sevdirmesi amacıyla bir tür kentsel anıta dönüşen "Paraşüt Kulesi" ile, yine Cumhuriyet tarihimizin önemli bir evresini belgelemesi maksadıyla kente kazandırılan "Kore Savaşı Şehitleri Anıtı"yla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki "Anıt Yapı"nın, gerek bölge içerisindeki konumlarının gerekse çevresel düzenlemelerinin zayıflatılması nedeniyle, tarihsel önemlerini yitirdiği, sıradan yapılara indirgendiği bilinmektedir;
- Özetle, İkinci Bölge'nin niteliksel olarak ciddi bir zafiyet içerisinde olduğu görülmektedir.

b.b. Ayrıntılı Öneriler:

- Birinci Bölge ve İkinci Bölge arasında oluşan "ulaşım koridoru", hızlı ve yoğun bir araç trafiğini beslemesi nedeniyle, AKM Alanı'nın bütüncül bir programla plânlaması/tasarlanmasına engel olmaktadır. Bu maksatla, bölgeler arasındaki fizikî engelin giderilmesi, araç trafiğinin "alt-geçit" aracılığı ile sağlanarak, her iki bölge arasında programatik ilişki ve kesintisiz yaya ulaşımının oluşturulması, öncelikli bir konu olarak değerlendirilmelidir.
- İkinci Bölge'ye ulaşıldığında, yaya ulaşım aksının Kore Savaşı Şehitleri Anıtı ve Paraşüt Kulesi (yeniden tasarlanan "**Türk Hava Kurumu Tarihi Müzesi**" ekiyle birlikte) ile desteklenerek beslenmesi, önemli bir plânlama kararı olarak görülmelidir.
- 19 Mayıs Stadyumu restore edilerek, "özgün" mimarî niteliklerine ivedilikle kavuşturulmalıdır; ayrıca, 19 Mayıs Spor ve Tenis Kulübü kompleksinin de, benzeri bir süreçten geçirilmesi önerilebilir.
- Baraka spor salonları ile barakalaşarak eklenen diğer bütün yapıların, İkinci Bölge'den gecikmeksizin kaldırılması gerekmektedir.
- Bu noktada, ortaya çıkacak spor alanları gereksinimi göz önüne alındığında, Ankara'nın bütüncül düşünülmüş bir spor kompleksini, yukarıda değindiğimiz nitelikleri içerecek biçimde,

bünyesinde barındırması gerekmektedir. Başkent'in uluslararası, büyük ölçekli spor oyunlarına ev sahipliği yapabilmesi için, parçacı değil, bütüncül bir projeye ihtiyacı vardır ve bu ancak, **"Ankara Olimpiyat Köyü"** benzeri spor yerleşkeleriyle giderilebilir. Bu yerleşkelerin, bir kültür aksı olarak öngörülen AKM Alanı içerisinde olamayacağı ise, İkinci Bölge'nin sınırlı büyüklüğü ve kentsel konumu göz önüne getirildiğinde tartışmasızdır.

- İkinci Bölge'nin niteliğini yozlaştıran ve çağdaş spor etkinliklerinin gereksinimlerine cevap veremeyen spor salonu ve diğer baraka yapıların kaldırılmasıyla elde edilecek alanın, Birinci Bölge için önerdiğimiz süreç ve yöntem aracılığıyla kentsel parka (Atatürk Korusu) dahil edilmesi önemli bir plânlama kararı olmalıdır. Bölgeler arası bütüncül bir programın kurulabilmesi için, bu tür bir yaklaşımın öncelikli olduğu, burada özellikle teyit edilmelidir.

c. Üçüncü Bölge: AKM Alanı Üçüncü Bölge, tarihsel niteliği nedeniyle "Gençlik Parkı Rekreasyon Alanı" olarak tanımlanmıştır. Erken Cumhuriyet tarihimizin en önemli kentsel projelerinden olan Gençlik Parkı, 1920'li yıllardan başlayarak süregelen, modern kent plânlama kararları doğrultusunda, başkent Ankara'ya kazandırılan öncül "kentsel park"lardan bir tanesidir ve gerek ölçeği, gerekse barındırdığı programı nedeniyle, salt mekansal bir müdahalenin ötesinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uygulamaya koyduğu sosyal projelere karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, Gençlik Parkı'na atfen Büyükşehir Belediyesi'nin üstlendiği sorumluluk ve siyasî iradenin, kısmen olumlu olduğunun, burada belirtilmesi gerekir.

a.a. Ayrıntılı Değerlendirme:

- Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmalarında da belirtildiği gibi, Gençlik Parkı uzun süreli ihmal ve hatalı işlev kazandırma sonrası, kentsel çöküntü alanına dönüşerek, kuruluş amacından sapmıştır. Bu nedenle ıslah projelerinin uygulamaya konulması bir zorunluluktur.

- Ancak, ıslah projesinde yer alan ve Gençlik Parkı'nın özgün projelendirmesini köktenci bir biçimde zorlayan uygulamaların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Örneğin, gerek kitlesel etkisi (bir futbol sahası ölçülerinde), gerekse öngörülen programı bağlamında projede yer alan "Hayvanlar Alemi ve Tabiat Tarihi Müzesi"nin Gençlik Parkı sınırları içerisinde uygulanmasının nedenselliği anlaşılamamıştır. Üstelik AOÇ arazisinde yer alan ve geliştirilip çağdaş ölçütlere uygun bir yeniden-yapılanmayı bekleyen Ankara Hayvanat Bahçesi'nin varlığına karşın, yapay hayvanların bulunduğu ve mekanik düzeneklerle hareket eden sahteci bir hayvanlar alemi kurgusunun mantıksal doğrulamasını yapabilmek olası değildir. Kaldı ki, önerilen yapının programından kaynaklanan büyüklük, Gençlik Parkı'nın bildik doğal/yumuşak dokusunu örseleyecek boyuttadır.

- Hatalı uygulamalar sonrası, parkın genel amacını örseleyen bir diğer gelişme de Lunapark ve yakın çevresi olmuştur. Ancak, Büyükşehir Belediyesi'nce sunulan projede de, aynı alan üzerinde benzer bir yapılanmanın izlerine rastlanmıştır. Değişik isimlerle anılmasına karşın (Bilim ve Teknoloji Parkı, vb.) denetimsiz bırakılan bu alanın zamanla *Lunapark*'laşarak, Gençlik Parkı'nı dolaylı yollarla etkileyebileceği düşünülmektedir.

b.b. Ayrıntılı Öneriler:

- Gençlik Parkı'nın tarihsel önemi nedeniyle, aslına uygun projelendirilmesi, gereksiz eklemelerden ve ağır yapılaşmalardan kurtarılması, Ankara kentine yapılacak önemli bir katkı olarak görülmektedir.

- Bu maksatla, Hayvanlar Alemi ve Tabiat Tarihi Müzesi projesinin ivedilikle gündemden düşürülmesi, kanımızca uygun düşmektedir.

- Yapılan araştırmalar sonucunda, Lunapark benzeri eğlence alanlarının, Gençlik Parkı'nın kuruluş amaç ve hedeflerine ters düştüğü gerekçesiyle, özgün öneride yer almadığı anlaşılmıştır.

Yerel yönetimlerin farklı beklenti ve hedefleri doğrultusunda, Lunapark zamanla Gençlik Parkı'na eklenmiştir.

- Dolayısıyla, Lunapark benzeri işlevlerin, Gençlik Parkı'nın genel programına denk düşmeyeceğinin bilinciyle, bu tür önerilerin denetim altında tutularak, mekânsal anlamda olabildiğince sınırlandırılmasında yarar bulunmaktadır. Mevcut Lunapark'ın ise, Üçüncü Bölge'den ivedilikle çıkarılarak, kentin başka noktalarında plânlanan "Eğlence Parkları"na taşınması düşünülmelidir.
- Gençlik Parkı içerisinde bulunan ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescil edilen noktasal yapıların, projelendirme aşamalarında asıllarına uygun düşecek biçimde restore edilip, işlev kazandırılması gerekmektedir. Örneğin, Doğu Kapısı ve Polis Noktası özellikli yapılarıdır ve parkın bütüncül kimliğinin korunabilmesi için, bu tür tarihi yapılara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir.
- Gençlik Parkı'nın olabildiğince doğal bir örtü sunan, kentsel bir park olduğunun göz ardı edilmemesi, bu maksatla da, çevrenin doğal niteliğini ön plâna taşıyan, buna karşılık çay bahçesi, gazino türü ek yapıları asgarî düzeyde tutan bir mimarî anlayışla ıslah edilmesi önerilmektedir.
- Gençlik Parkı'nın diğer AKM bölgeleriyle olan fiziksel ve programatik ilişkisinin öncelikle kurulması gerekmektedir. Ankara Garı'ndan başlayarak Ulus Meydanı'na kadar uzanan İstasyon Caddesi, erken Cumhuriyet dönemine ait en önemli kentsel unsurlarından bir tanesidir ve doğal olarak, AKM Birinci ve İkinci Bölge'lerini ayırtmaktadır. Bununla birlikte, aynı yolun bir "bağlaç" olarak düşünülmesi de olasıdır; dolayısıyla, araç trafiğinin sınırlandırılarak, yaya öncelikli bir düzenlemeyle, bölgelerarası geçisin kuvvetlendirilmesi önerilebilir. Bu yoldaki mevcut yeşil örtünün özellikle korunmasında yarar vardır;
- Bu aşamada, Ankara Garı kavşağının, İkinci ve Üçüncü Bölge'leri birbirine bağlayan bir diğer önemli kentsel unsur olduğunun da anımsanması uygun olacaktır. Bu çerçevede, mevcut kavşağın kentsel bir odak noktasına, "meydana" dönüştürülmesi ve İstasyon Caddesi'nin, bu meydanla ilişkilendirilmesi önerilebilir.

d. Dördüncü Bölge: Millî Komite kararlarında, Dördüncü Bölge'nin Kültür ve Rekreasyon Alanı olarak plânlandığı görülmektedir. Atatürk Bulvarı ile sınırlanan ve mevcut kültür ve eğitim yapılarıyla (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yapısı, Opera Binası, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Binası, Etnografya Müzesi ve Resim-Heykel Müzesi, vb.) ilişkilenen Dördüncü Bölge'nin ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu savlanabilir.

a.a. Ayrıntılı Değerlendirme:

- Bütün bunlara karşın, bölgenin bugüne değin öngörülmediği biçimde plânlanarak gereksinim duyulan yapılarla donatılmaması, büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer devlet kurumlarının talepleri doğrultusunda bölgenin parçacı bir biçimde tahsisi (Ankara Adliye Saray, vb) ise, Millî Komite kararlarına ters düşmekte, alanın Kültür Aksı niteliğini zayıflatmaktadır.
- 1992 yılında açılan ulusal bir yarışmayla elde edilen, Semra-Özcan Uygur imzalı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Binası'nın, bütün uğraşlara karşın uygulama aşamasında sürüncemede kalması, başkent Ankara'yı çok önemli bir kültür yapısından yoksun bırakmaktadır. Atatürk'ün direktifleriyle kurulan ve "Cumhurbaşkanlığı Makamı" ile özdeşleşen orkestranın, modern donanım ve mimarî altyapıya sahip olması, salt Ankara'ya değil, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ne bir kazanç olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda, yıllardır malî nedenlerle engellenen uygulamanın bugünkü görünümü, devletin bir ayıbı olarak görülmektedir.
- Benzer biçimde, Ankara'nın Çağdaş Sanatlar Müzesi yapımının da sürüncemede kaldığı bilinmektedir. Dördüncü Bölge'de bulunan TCDD bünyesindeki demiryolları bakım atölyelerinin, sanat müzesine dönüştürülmesi konusundaki bütün gayretlere karşın, bu projenin her daim

ikincil plâna itilmesi, ciddi kaygıları da beraberinde getirmektedir. “**Ankara Modern**” adıyla anılabilecek ve başkentte çağdaş Türk sanatçıların çalışmalarına ev sahipliği yapabilecek bu yapının tamamlanabilmesinin, merkezi otoritenin sorumluluğunda olduğunun bilinmesi gerekir;

- Her iki kültür yapısının süregelen inşaat faaliyetleri, bölgenin çevresel düzenini de olumsuz yönde etkilemektedir. Dördüncü Bölge’nin ciddi bir peyzaj sorunu olduğu da açıktır.

- b.b. Ayrıntılı Öneriler:

- Birinci, İkinci ve Üçüncü Bölge’ler için önerilen ve ayrıntılı bir biçimde çerçevesi çizilen çevresel düzenlemenin, Dördüncü Bölge için de geçerli olduğunun bilinmesi gerekir. Bütüncül bir peyzaj düzenlemesine gereksinim vardır ve adı geçen kültür yapılarının da, tasarlanacak Atatürk Korusu içerisinde eritilmesi düşünülmelidir.

- Modern-çağdaş sanat müzesi, salt bu bölgenin değil, Başkent Ankara’nın en önemli kültür projesidir. Cer atölyelerinden restore edilerek dönüştürülen müze, tarihi bir yapıda çağdaş sanat etkinliklerinin büyük kitlelere (sanatsever kentliye) ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu yapının, başkent “prestij” noktalarından biri haline getirilmesi gereği ortadadır.

- Bununla ilintili olarak, uluslararası festivallere ev sahipliği yapmakla birlikte, bu tür etkinliklerin gereksinim duyduğu modern yapıların eksikliğini ciddi bir biçimde hisseden Ankara’ya, yeni CSO Binası’nın da ivedilikle tamamlanarak kazandırılması, merkezi otoritenin öncelikli projelerinden birisi olmalıdır.

- Kültür kurumları dışındaki farklı organlara, bölgenin parçalanarak tahsisi işleminden kaçınılmalıdır. Aksi halde, emsal teşkil edecek arazi tahsisleri, Kültür Aksı oluşumuna olumsuz etki yapacaktır.

e. Beşinci Bölge: Tarihi kent merkezi Ulus’ta yer alan ve erken Cumhuriyet dönemi yapılarını barındıran bu bölgenin de, bütüncül bir plânlama ve kentsel program bağlamında ele alınmasında yarar vardır.

a.a. Ayrıntılı Değerlendirme:

- Ulus Tarihi Kent Merkezi, salt Ankara’nın tarihi gelişimi anlamında değil, Türkiye Cumhuriyeti siyasi ve sosyal tarihi bağlamında da ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Antik dönemden başlayarak, Selçuklu, Osmanlı ve sonunda Cumhuriyet tarihinin en önemli kentsel-mimari unsurlarını barındırması, bu bölgenin bir bütün olarak düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

- Kale ve çevresinden başlayarak, batıda İstasyon Caddesi’ne ulaşan, güneyde ise Atatürk Bulvarı’na eklenerek Yenişehir’e bağlanan eski kent merkezi, bu anlamda başkent Ankara’nın oluşum sürecinin de en önemli halkalarından bir tanesidir.

- Tarihi gelişimi anlamında, Ulus Meydanı’nın Beşinci Bölge’ye eklenmesi, özellikle bütüncül bir plânlamaya erişilebilmesi için zorunludur. Ulus Meydanı’nı çevreleyen ve Cumhuriyetin iktisadi ve sosyal gelişimini belgeleyen yapıların (Akbank/Eski Lozan Palas, 1920; Türk Vakıfları Araştırma Merkezi/İlk Etibank, 1935; Ankara Hali, 1937; Ankara Belediyesi Ticaret Evi, 1947; Ulus Meydanı İşhanı, 1954; Modern Çarşı, 1957; Anafartalar Çarşısı, 1967; Ankara Ulus Meydanı Çarşı ve Büro Binaları, 1967; vb.), bütüncül bir programla ele alınması gerekmektedir.

- Sonuç olarak, 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası kapsamına giren bütün bu mimari unsur ve genelde kent merkezinin, yukarıda tanımlamaya çalıştığımız üst-program bağlamında yeniden değerlendirilmesi tarafımızca önerilmektedir.

- Ancak, Beşinci Bölge’ye ilişkin somut sorunların da, bu noktada, belirtilmesinde yarar vardır: Birinci Millet Meclis Binası’ndan başlayarak, tarihi Sayıştay Binası’yla devam eden ve İkinci

Millet Meclisi Binası'yla sonlanan aksın, kavşak ve daha da ötesi dolmuş duraklarıyla ilişkisi son derece sorunludur. Cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık eden ve gerek siyasî gerekse mimarî anlamda son derece önemli olan bu yapıların, yakın çevresiyle kurduğu ilişkinin yeniden yorumlanmasına gereksinim vardır.

- Aynı bulvarda yer alan bir diğer tarihi yapı Ankara Palas'ın da, içerdiği benzer sorunlar nedeniyle, yakın çevresiyle birlikte yeniden yorumlanması doğru olacaktır.
- Kısacası, bu tarihi kentsel alanın hızlı ve yoğun araç trafiği ve ticarî araç duraklarıyla biçimlendirildiği; buna bağlı olarak da, bölgenin mekânsal ve kültürel niteliğini baskılayan kentsel pratiklerin ön plâna taşındığı görülmektedir.

b.b. Ayrıntılı Öneriler:

- Adı geçen tarihi yapıların yeniden değerlendirilmesinde, tekilci bir anlayıştan çok, kentsel bağlamı ön plâna taşıyan yaklaşımlardan hareket edilmesinde yarar görülmektedir.
- Bu nedenle, Ulus Meydanı ve Anıtı'ndan başlayarak, İstasyon Caddesi ve Ankara Garı Kavşağı'na uzanan araç ve yaya aksı, tarihi yapıları ve noktaları birbirine bağlayan kentsel bir unsura dönüştürülmelidir.
- Denetimli araç ve yoğun yaya trafiği ile sağlanacak "kentsel koridorun", "**Müze Adası**" olarak düşünülebilecek Beşinci Bölge'nin omurgası olarak çalışması olasıdır ve her bir tarihi yapının bu omurga aracılığı ile beslenmesi düşünülebilir.
- Bu omurganın başlangıç noktası, Tarihi Kent Merkezi planlamasına uygun bir biçimde düşünülmesi gereken Ulus Meydanı, bitiş noktası ise Ankara Garı Kavşağı'dır. Yaklaşık 1 km'lik bu omurganın, yukarıda özetlemeye çalıştığımız programın ve Atatürk Korusu'nun önemli bir parçası olarak, genel planlama kararları bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Özellikle yinelemek gerekirse, bu bağlamda önerilecek omurganın, Ulus Tarihi Kent Merkezi Planlama Kararları'yla örtüşük olmasına özen gösterilmelidir.

8. Sonuç Değerlendirme:

Yöntem: Burada sorunlu olarak görülen konu, salt son-ürünün niteliği değil, proje edimi sürecinin yöntem ve araçları üzerinedir. Bütün bir kenti ilgilendiren bu denli büyük projelerin, kamuoyundan, bilim kurumlarından ve meslek odalarından bağımsız düşünülmesi ve üretilmesi, sağlıklı çevrelerin oluşumunun asal nedeni olarak değerlendirilmelidir. Büyük ölçekli yatırımlar gerektiren bu tür niyetlerin, öncelikle kamu yararı gözetmesi ve şeffaf, demokratik ortamlarda ve daha da ötesi, konuya müdahil bütün unsurların katılımıyla tartışılması gerekmektedir. Böylesi bir süreç sonrası oluşacak yöntem ve araçlar, sağlıklı projelerin ediniminin de yolunu açacaktır. Buna bağlı olarak, AKM Alanı'na ilişkin diğer önerilerimizi sıralarsak:

- **Kültür Aksı:** Sonuç olarak, kentin bu bölgesi için yarım yüzyıldır öngörülen "**Ankara Kültür Aksı**"nın, beş bölgeye eş zamanlı olarak ve bütüncül bir planlama ile kazandırılması olasıdır ve bu noktada, salt devletin katkısı kadar, başkent Ankara'nın özel konumuna inanmış siyasî irade ve niyete de gereksinim vardır.

- **Sanat ve Kültür Yapıları:** 1981 yılında, Millî Komite kararı sonrası, ulusal yarışmayla elde edilen Atatürk Kültür Merkezi projesi, "Ankara Kültür Aksı" niyet ve kararını doğrular niteliktedir. Dolayısıyla, öngörüldüğü biçimiyle, Cer Atölyelerinin restorasyonu ile elde edilen Ankara modern/çağdaş sanatlar müzesinin ardından, 1992 yılında ulusal yarışmayla elde edilen Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası yapısı ve 1995 yılında ulusal yarışmayla elde edilen opera/tiyatro/gösteri merkezinin de AKM alanına hızla kazandırılması ve bütün sanat/kültür yapılarını destekleyecek bir biçimde kentsel parkın AKM alanına eklemlenmesi gerekir.

- **Yeşil Doku/Kentsel Park (Atatürk Korusu):** Ankara'nın gereksinim duyduğu bir tür kentsel koruya dönüşebilecek peyzaj düzenlemesinin de, diğer mimari unsurlar gibi ulusal ve/veya uluslararası bir yarışmayla elde edilmesi düşünülmelidir.

- **Spor Alanları ve Olimpiyat Köyü:** İkinci Bölge'ye atfedilen spor programının, bölgenin kapasitesi ve kentsel konumu nedeniyle iptal edilerek, restore edilmiş tekil yapılar ve kesif peyzaj yardımıyla, kentsel parka dönüştürülmesi uygundur. Bu noktada, Ankara'nın Olimpiyat Köyü benzeri çağdaş donanımlı, nitelikli spor yerleşkelerine, kentin uygun noktalarında gereksinimi olduğu özellikle anımsanmalıdır.

- **Atatürk Orman Çiftliği:** Ankara'nın en önemli kazanımlarından birisi olarak değerlendirilen, ancak zaman içerisinde farklı nedenlerle örselenen Atatürk Orman Çiftliği'nin de, bu gelişmeler ışığında yeniden düşünülerek, öngörüldüğü biçimiyle devlet denetiminde kamu yararına kullanıma açılması ve dolayısıyla AKM Alanı'na eklenmesi gerekmektedir. AOÇ ve AKM alanlarının bütüncül bir çerçevede yeniden planlanarak kamu yararına kullanımı, Ankara'yı çok uzun bir süredir hak ettiği çağdaş başkent konumuna getirecektir. Bu noktada devletin tüm organlarının ve özellikle siyasi iradenin, yasada belirtilen amaca uygun niyet ve kararlılıklarını beyan etmesi tarihi bir sorumluluktur.

DİPNOTLAR

¹ Bu değerlendirme raporu, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin talebi üzerine hazırlanmış ve 2005 yılı içerisinde Şube yönetimine sunulmuştur. AKM alanlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin süreçlere taraf olan Mimarlar Odası Ankara Şubesi, konuyu ayrıntıda ve öneri geliştirerek tartışmaya açmayı amaçlamış; bu maksatla bir raporun hazırlanarak, kamuoyu ile paylaşılmasını hedeflemiştir. Yakın dönemde yeniden ivme kazanan ve AKM alanlarını da kapsamı içerisine alan kentsel dönüşüm projeleri göz önüne getirildiğinde, 2005 yılında kapsamlı raporlar aracılığı ile, durumu sağlıklı ve akılcı bir biçimde tahlil etmeye yönelik bu tür araştırma ve önerilerin hazırlanması yönünde, oda nezdinde yürütülen siyasetin ne denli doğru olduğu görülmektedir. Bugün geline son kerte, kentsel dönüşüm kisvesi altında kent toprakları toplumsal fayda götmeyen, kısır imar hareketleri ile baskı altına alınmış ve bunun sonucu, kimi kentsel nitelikler hızla erimeye başlamıştır. Ankara kentinin merkezinde kalan AKM Alanı'nın da, bu tür siyasi baskılardan kurtulması artık olası değildir; aradan geçen yaklaşık 7 yıl, bu talihsiz ancak bir o kadar da kentli haklarını hiçe sayan böylesi bir gelişmeyi önleyememiştir; tam tersine, yasallığı olan ancak kamu nezdinde meşruiyeti sorgulanır bir süreci ve yönetim anlayışını kuvvetle işlevsel kılmıştır. Gelişmeler ışığında yeniden irdelendiğinde rapor, 7 yıl önce, meslek örgütüne duyulan kaygıların ne denli doğru ve isabetli olduğunun teyidi gibidir: O dönem içerisinde yapılan tarihsel ve güncel tahliller sonucu AKM alanlarının, kamusal fayda adına kente kazandırılması talep edilmekte; basit ideolojik sapmalardan kurtarılmış bir dil ve anlayış ile, kent mekanlarının toplumcu bir yaklaşımla ve ivedilikle kentlilere iadesi istenmektedir. Kısacası bu rapor, meslek örgütümüzün uzun erimli ve öngörülü yaklaşımını temsil eden sayısız örneklerden bir tanesidir ve ne yazık ki, diğer rapor ve benzeri araştırmalar gibi, ilgili siyasi aktörler tarafından dikkate alınmayarak, arşivlere terk edilmiştir. Aradan geçen yaklaşık 7 yıl sonra raporun, kentsel dönüşüm yasası ile yeniden alevlenen tartışmalara eşlik etmesi ve özellikle AKM alanlarının yakın tarihini yeniden anımsatmak amacıyla meslek örgütümüzün özel sayısında yer tutması, hem mesleki ve hem de akademik anlamda manidardır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm yasası altında talan edilmek üzere olan AKM Alanı konusunu ısrarla gündemde tutmaya çalışan meslektaşım Sayın Elvan Altan Ergüt'a müteşekkirim.

YER KURAMININ TEMELLERİNE GÖRE, YERİN DÖNÜŞÜMÜ: ATATÜRK BULVARI¹

Cana Meral Dai, Yüksek Lisans Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Kentlerin mekansal yapıları, biçimsel oluşlarının yanında, dönemlerin ayırt edici nitelikleri ve kentlerin sosyal özellikleri tarafından şekillendirilmektedir. Buna dayanarak, kentlerin ve yerlerin fiziksel oluşumlarla aynı zamanda dönemselsel, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel etkinliklerden kökenlenen devamlı bir devinim içinde olduğu söylenebilir. Bu durumda “yer” terimi, anlamını ve tanımını sürekli olarak yeniden oluşturduğu için, durağan bir terim olarak açıklanamaz. Bahsedilen devinim, aynı zamanda yer ve bireyler arasında diyalektik bir ilişki tanımlar. Bu göz önünde bulundurulduğunda, yerin dönüşmesi, bu yere ait davranış örgülerinin de dönüşmesi anlamını taşımaktadır. Bu noktada, “yerin dönüşümü” ifadesi daha kapsamlı bir biçimde sorgulanmalıdır.

Bu yazının amacı, yer kuramının tekrar okunması yoluyla, yerin değişimi üzerine tutarlı bir strateji geliştirmektir. Buna göre, yazının ilk bölümünde, yer olgusunun bileşenleri ele alınmakta, yerin dönüşümü için akılcı kurallar ve formüller üretmek amaçlanmaktadır. Yazının sonraki bölümü ise, güncel olarak yenilenmesine karar verilen Atatürk Bulvarı örneği üzerine odaklanmaktadır. Yerin dönüşümünün somut bir örneğine dayanarak, planlama kararları incelenecektir.

YER KURAMI ÜZERİNE

Christian Norberg-Schulz, ‘*Genius Loci: Bir Mimarlık Fenomenolojisi*’ kitabında, günlük yaşamı, somut ve elle tutulamayan olguların bir sentezi olarak açıklar. Böylelikle, Norberg-Schulz yeri “hiç bir özelliğine indirgenemeyecek olan, nitelikli bütün olgu” olarak tanımlar:²

Bizim yer olgusu üzerine ilk tartışmamız, yerin yapısının “peyzaj” ve “yerleşke” terimleri ile açıklanması gerektiği ve “mekân” ve “karakter” kategorileri üzerinden incelenmesi gerektiği sonucuna varmamızı sağlamıştır. Burada “mekân”, yeri oluşturan elemanların üç boyutlu düzenlenmelerini ifade ederken, “karakter” yerin en kapsamlı özelliği olan genel “atmosfer” i ifade etmektedir.³

Norberg-Schulz tarafından tanımlanan yer kavramı, yer kuramının rasyonel ve devingen formülü olarak değerlendirilebilir. Yer, kendisini üreten öğeler üzerinden okunur. İkili bir tanım kullanılır yer incelenirken; mekân ve karakter. Burada, mekân, fiziksel oluşumla açıklanan, üç boyutlu bir düzenleme anlamına gelen somut bir olgu ile eşleştirilmişken, karakter kendi tanımını insanlar ve yaşam üzerinden üreten elle tutulmaz bir olgu ile eşleşmiştir. Böylelikle yer, bu iki olgunun birlikte var olmasıyla açıklanabilir. Bahsedilen iki kavram

birbirlerinden tamamen ayıramayacak olsa da, konuyu açıklığa kavuşturmak adına, yerin mekân ve karakter üzerinden ikili bir okuması yapılmıştır.

Bu durumda eğer şehir, yer kuramı üzerinden tartışılacaksa, morfolojik yapının fiziksel niteliği belirlediği gibi; sosyal davranış, tarih ve kimlik de şehrin karakterini belirlemektedir. Ya da, eğer belirli bir yapı buna göre tartışılacaksa, somut varlık fiziksel tanımlarken, yapının kimliği ve insan yönü karakteri belirlemektedir. Bu durumda yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel; bir ölçek gözetilmeden yaklaşıldığında, yerin fiziksel ve sosyal niteliklerle harmanlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, mekân durağan olgu ile eşleştirilirken, insani yönü ile yer devingen değerler edinmektedir. Bu durumda, Norberg-Schulz'un da belirttiği gibi, yer ve bileşenleri analitik olarak incelenemez; yer, sosyal bir inceleme gerektiren sosyal bir oluşumdur. Böylelikle, yer kavramını kapsamlı olarak anlamak için, devingen değerlerin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

KOLEKTİF VAROLUŞUN VERİTABANI OLARAK YER

Mekân karakterini nasıl geliştirir? Bu soru, yerin oluşum sürecine dair bir okumayı gerektirir. Fiziksel yapı, kendi tasarım kararlarıyla, mekanda kendini bulurken, bu yapının insanla etkileşimiyle birlikte yapı kimliğini oluşturmaya başlar.

Böylece, etkileşimin ilk anı, insan ve yerin diyaletik ilişkisinin başlangıç noktasıdır denebilir. Belli bir süre sonra, yer ve insan arasında güçlü bir bağ kuran ise yine bu etkileşim olur. İşte bu nedenle, insan yaşadığı yerlerle kendini özdeşleştirmeye başlar. Yerin içinde yaşanması için, tasarlanan olgu olması dışında, içinde yaşayanın tanımladığı bir mekân vardır artık. Böylelikle, mekân kimliğini kazanır. Tüm bu süreç bir bütün olarak düşünüldüğünde, yer, mekânsal niteliklerinin yanında yeni anlamlar yüklenmeye başlar. Yer, artık kolektif bir varoluşun, kolektif bir hafızanın veritabanıdır ve bundan dolayı tüm deneyimler yer üzerine detaylı olarak kaydedilir. Aldo Rossi, *Şehrin Mimarisi* isimli kitabında der ki;

Kolektifin yeriyle olan ilişkisi gibi, kolektif bir bellek olarak görülen tarihin değeri öyledir ki, kentsel yapının önemini, onun bireyselliğini ve bireyselliğinin biçimi olan mimarisini kavramamıza yardımcı olur. Bu bireysellik sonuçta insan yapımı özgün bir esere bağlıdır - Cattaneo'nun kurallarına göre, *bu bir olay ve bir biçimdir*. Böylelikle geçmiş ve gelecek arasındaki

Şekil-1 Atatürk Bulvarı, Mimarlar Odası Ankara Şubesi arşivinden

birleşme ta, kişinin yaşamı boyunca akan bellekle aynı biçimde akan şehrin düşüncesindedir; ve her zaman gerçekleşmesi için, bu düşünce yalnızca gerçekliği şekillendirmemeli, aynı zamanda gerçeklik tarafından şekillendirilmelidir. Bu şekillendirme durumu, şehrin özgün eserlerinin, anıtlarının ve bizim şehir hakkındaki düşüncemizin kalıcı bir yönüdür. Bu, aynı şekilde, antik zamanlarda bir şehrin kurulmasının neden o şehrin mitolojisinin bir parçası haline geldiğini de açıklar.⁴

Bu tanım üzerinden giderek, şimdi yer, zamanın değer ve niteliklerini, toplumun davranış biçimini geçmiş ve gelecek arasında taşımaktadır. Genel olarak, kolektif varoluşun bir kanıtıdır. Bu nedenledir ki artık yer, karakter olgusu olmadan, yetersiz olarak değerlendirilir. Edward Relph, fiziksel olanla ve karakter arasındaki kopukluğu, "yersizlik" olarak tanımlar ve bu ifadeyi "Yerler

Şekil-2 Atatürk Bulvarı güncel görünüm, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Kent İzleme Merkezi arşivinden.

için Olasılıklar” adlı makalesinde Harvey Cox’tan yaptığı alıntıda “yerin, insan anlamından soyundurulmuş, soyut, geometrik görüntüsü” olarak belirtir.⁵ Sonuçta, insani anlamıyla etkileşmeyen bir mekân, yalnızca görsel algıya hitap eden bir nesneden öteye geçmemekte, bilişsel algı yönünden eksik kalmaktadır.

BİLİNÇSİZ DEVİNİM VE TAKTİKSEL DÖNÜŞÜM

Yerin oluşumu, anlamını, karakterini belirlemek için belli bir zaman süreci öngörür. Bu nedenle, bu süreç mekân ve karakterin devamlı devinimine bağlı olan bilinçsiz dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir. Yer ve insanlar diyalektik olarak birlikte var olmaya devam ettiği sürece, bilinçsiz dönüşüm yeri oluşturmak üzere var olmaya devam edecektir. Peki, eğer bu dönüşüm süreci bilinçli olarak gerçekleşirse ne olur? Bir yeri dönüştürmenin kuralları ne olmalıdır? Önceden tanımlanan yer kuramına göre;

- Yerin dönüşüm planı, bütünsel bir yaklaşım göstermelidir. Yani yerin dönüşümü, değişecek yerin hem fiziksel hem de kimliksel, yani toplumsal, ekonomik, siyasi, dönemsel, gerekliliklerini karşılamalıdır.
- Dönüşüm planı, belirlenen yerin tarihine saygı duymalıdır. Yeri kolektif hafızanın üreticisi olarak kabul edip, var olan değerlere zarar vermemelidir.
- Dönüşüm planı, belirlenen yerin kimliğini göz önünde bulundurmalıdır; çünkü bir yeri dönüştürmek aynı zamanda davranış örgülerini dönüştürmek anlamına gelir. Kimliğin değişmesi, insan deneyiminin de değişmesi demektir ki bu da insan ve yer arasındaki bağı kırar ve yersizliğe (*placelessness*) neden olur.
- Dönüşüm planı yer ve insan arasındaki bağlantının farkında olmalıdır. Mekân, yeri yeniden düzenlerken anlamını insanlardan aldığından, planıcı, siyasetçi ve tasarımcıların yanında, o toplumun bireylerinin de bu proje gruplarında yer

Şekil-3 Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2011’de hazırlanan Kızılay Değişiyor Projesi kataloğu’ndan bir görüntü.

alması gereklidir. Genel olarak planlama süreci şeffaf olmalıdır.

KENTSEL MEKÂNIN BİR MİKRO-ORGANİZMASI OLARAK BİR BULVAR

Kentsel mekânları, iletişime ve insan deneyimine ait yerler, aynı zamanda kolektif varoluşa ait yerler olarak tanımlayabiliriz. Daha önce, ilk etkileşim anını, yer ve insan bağının başlangıcı olarak belirtmiştik. Bu noktada, kentsel mekân ise etkileşimi ve oluşumu mümkün kılan düzlemdir. Yani, kentsel mekânların toplumun oluşumunda önemli bir rolü vardır. Aldo Rossi *Şehrin Mimarisi* kitabında, şehre bir dizi değer sentezi olarak yaklaşır.⁶ Bu bağlamda, yazı bulvara, kendi değerlerini temsil eden, meydana getiren, şehrin mikro-yapısı, kentsel mekân, olarak yaklaşır. Atatürk Bulvarı Ankara’nın morfolojik yapısında önemli bir role sahiptir. Bulvar, eski ile yeni şehrin kuzey-güney ekseninde devamlılığını sağlayan bir omurga olarak tanımlanır. Çağatay Keskinok, “Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu” makalesinde şöyle demiştir:

Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet’in kuruluşu sürecinin ve gelişmesinin tarihidir. Mustafa Kemal’in Çankaya’daki evini TBMM’ne bağlayan kır yolu, modern Ankara’nın bulvarına dönüşmüştür.⁷

Ayrıca, bulvar tarafından tanımlanan kentsel mekân, kentliler için bir sosyalleşme ve iletişim alanı haline gelmiştir. Yıllar içerisinde şehir genişledikçe, bulvar bu temel özelliğini korumuştur. Yani bulvar, başkentin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin belleği ve nitelikleriyle özdeşleşmiştir. Bulvar, “günlük yaşamın yeri (a locus of everyday life)”⁸ haline gelirken, modern insan yaşamı ve kimliğini yansıtmıştır.

Geçtiğimiz günlerde Ankara Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Bulvarının Sıhhiye ve Kuğulu Park arasında kalan kısmındaki binaların dış cephelerinin dönüştürüleceğini duyurmuştur. İbrahim Melih Gökçek bu konuyu şöyle duyurdu: “Kızılay’daki binaların, Sıhhiye’den başlayıp Kuğulu’ya kadar olan alanda, tarihi binalar hariç, hepsini fibro betonla yenileyeceğiz. Bu binaların değeri bir anda iki katına çıkacak. Bundan dolayı da vatandaşın herhangi bir ücret talep etmeyeceğiz. Bu bir ülke projesi; bu bir Ankara projesi.

Ankara'nın merkezi Kızılay olduğu için, Başkent'in çehresi değişecek."⁹ Bu sözlerle Belediye'nin, Atatürk Bulvarı'nın görüntüsünü, yani Ankara'yı ve kentlinin görüntüsünü değiştirmek yönündeki duruşunu açıkça belirttiği söylenebilir. Bir başka konuşmada ise bu süreç, Atatürk Bulvarı'nın cephesinin, yüzünün, kaplanacağı hızlı bir dönüşüm olarak tanımlanmakta. Genel olarak bu hızlı değişimin tarihine baktığımızda gördüğümüz gibi, geçen yıllarda Atatürk Bulvarı'nın insan trafiğine ait büyük bir bölümünün otoyola dönüşmesi ve yaya geçişinin engellenmesi ile Bulvar ilk büyük darbesini almıştı. Şimdi bulvar, insan etkinliğinin değil taşıt hareketliliğinin yeri olarak algılanmaktadır ve bu eylem Atatürk Bulvarı'nın sosyal tavrını tamamen değiştirmiştir. Bu durumda insan ve yer etkileşimi en aza indirilmiş; bu da Atatürk Bulvarı'nın fiziksel niteliklerini değiştirmiş ve eskiden çeşitli işletmeler tarafından kullanılan bir çok giriş katının terk edilmesine neden olmuştur. Yeni planda ise odak bulvarın cepheleridir. Şöyle diyebiliriz ki, bu iki dönüşüm hızlı bir yenileme projesi olarak ele alınsa da, her iki dönüşüm de bulvarın kimliği ve işleyişi üzerinde büyük etkiye sahiptir.

Bu nedenle yazının devamında, Atatürk Bulvarı'nın dönüştürülmesindeki sorunlar, daha önce yer kuramına göre belirlenen kurallara göre incelenecektir.

Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* kitabının "Görsel Düzel: Kısıtlamaları ve Olanakları" bölümünde şehri bir sanat yapıtından şöyle ayırır.

Şehirlerle muhatap olduğumuzda, yaşamın en yoğun ve karmaşık yönleriyle muhatap oluruz. Böyle olduğundan, şehirlerle yapılabileceklerimiz basit bir estetik kısıtlamaya tabidir: *Bir şehir bir sanat yapıtı olamaz.*¹⁰

Atatürk Bulvarı'nın cephesi, bu yenileme projesinde, oluşum dinamiklerinden ayrı ele alınıp, estetik bir olgu olarak kabul edilmiştir. Her binayı fibro betonla kaplamak, kesinlikle bütüncül bir görüş gösteren bir planı temsil etmemektedir. Bununla birlikte bu eylem, Jane Jacobs'un söz ettiği sanatsal görüşün ilerisine gitmemektedir. Daha da fazlası, plan her yapının bireysel varoluşunu yok saymaktadır. Kevin Lynch *İyi Şehir Biçimi* kitabında; "kişi bir yeri ancak diğer yerlerden ayrı olması, ya da akılda kalan, benzersiz, en azından belirleyici bir takım özelliklere sahip olması durumunda tanıyabilir ve hatırlayabilir" demiştir.¹¹

Dönüştürme projesi, farklılıkların yok edilmesi ve bulvarın görünüşünün tek tipleştirilmesine neden olmaktadır. Bu durumda her bina, kendini bir diğerinden ayıran kimliğini kaybetmektedir. Bu durumda, her ne kadar proje bir "yenileme projesi" dahi olsa, şehrin katmanlarının yok edilmesi ve kentsel mekânın niteliğinin tek tipe indirilmesi insan deneyimini de etkilemektedir.

Yaklaşım aynı zamanda, bulvarın ana özelliğini oluşturan, eski ve yeni şehrin bağlanması üzerindeki düşünce ve kararlar uyusmamaktadır. Günümüzde Atatürk Bulvarı, farklı güçlerin tarihin üstüne basarak hâkimiyetlerini gösterdikleri bir alan haline gelmiştir. Dönüşüm planının oluşum süreci toplumdan, bireylerden ayrı tutulduğundan, bu plan yalnızca güçler tarafından şekillendirilmiş bir dayatma halini almaktadır. Bu noktada plan, şehre bir mekanizma, insanlara da robotlar olarak yaklaşmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, sosyal davranış, şehir hayatının kimliği, şehrin hafızası kendini belli bir zaman sürecinde oluşturur. Eğer her iktidar şehrin kimliğini, önceki değerleri yıkarak değiştirirse, şehrin katmanları bir noktada parçalanacaktır. Bu noktada, dönüşüm süreci, hem mekânı hem de karakteri yok eden kimyasal bir tepkime olarak tanımlanabilir. Bunu takiben, artık mekân toplumla özdeşleşmeyecek ve bu da "yersizliğe" yol açacaktır. Atatürk Bulvarı örneğinde, bulvarın periyodik olarak her yeni iktidarla birlikte kimlik değiştirmesi, onun "yer" olma niteliğini kaybetmesine yol açacaktır. Böylelikle bulvarın temsil ettiği bir toplum kalmayacaktır; Atatürk Bulvarı gelip geçen dönemsel yargılarla şekillenen, dönemsel topluluklara hitap eden bir mekan olacaktır.

DİPNOTLAR

¹ Bu makale, 2011-2012 akademik yılında ODTÜ Mimarlık Yüksek Lisans Programı'nda Prof. Dr. Cana Bilsel'in verdiği "Social and Cultural Themes in Urban Architecture" adlı ders kapsamında hazırlanan dönem çalışmasıdır. Tercümesi İrem Dökmeci tarafından gerçekleştirilmiştir.

² Christian Norberg-Schulz. "Phenomenon of Place," *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. New York, Rizzoli, 1980, p.6-11.

³ a.g.e.

⁴ Aldo Rossi. "The Individuality of Urban Artifacts; Architecture," *The architecture of the city*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1984, p.102-138.

⁵ Edward Relph. "Prospects for Places," The Urban Design Reader, Place Theories in Urban Design, Routledge, London and New York, p.119-124.

⁶ Rossi, a.e., 128.

⁷ H. Çağatay Keskinok. "Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu," Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı, Koleksiyoncular Derneği Yayını, 2009, p.37-57.

⁸ Aldo Rossi "locus" kavramını spesifik bir mekan ve çevresindeki binalar olarak açıklamıştır. Rossi, a.e.,103.

⁹ "Başbakan Melih Gökçek'i uçurdu", 25 Mayıs, 2012, Vatan Gazetesi, <http://haber.gazetevatan.com/basbakan-melih-gokceki-ucurdu/379662/9/Haber>

¹⁰ Jane Jacobs. "Visual Order: its Limitations and Possibilities," The Death and Life of Great American Cities, Modern Library Press, New York, 1993, p.372-391.

¹¹ Kevin Lynch. "Sense," Good City Form, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1984, p.131-151.

KAYNAKLAR

- "Başbakan Melih Gökçek'i uçurdu", 25 Mayıs, 2012. Vatan Gazetesi.

- <http://haber.gazetevatan.com/basbakan-melih-gokceki-ucurdu/379662/9/Haber>

- Jacobs, Jane. The Death and Life of Great American Cities, Modern Library Press, New York, 1993.

- Keskinok, Hüseyin Çağatay. "Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu," Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı, Koleksiyoncular Derneği Yayınları, 2009.

- Lynch, Kevin. Good City Form, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1984.

- Norberg-Schulz, Christian. Genius loci: towards a phenomenology of architecture. New York, Rizzoli, 1980.

- Relph, Edward. Prospects for Places, The Urban Design Reader, The Routledge Press, London and New York.

- Rossi, Aldo. The architecture of the city, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1984.

TAKSİM, DÜN-BUGÜN: İDEOLOJİK BİR OKUMA

İpek Yada Akpınar, Y. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Korhan Gümüş, Mimar, Araştırmacı

Gerçekleştirilen ilk kentsel tasarım programı ile birlikte Taksim siyasal rejim açısından fazlasıyla sembolik bir alan haline geldi. Başbakan'ın Büyükşehir Belediye Başkanlığı dönemindeki cami projesinden bugüne burası yeni Osmanlı rejim için önemli bir karşıt temsil alanı olarak gelişti. Amaç bu nedenle AKM'yi yenileme, yeşil alanı onarma, kültür vadisini geliştirme, yani daha önceki projelerde ve müdahalelerde gördüğümüz gibi bir ekleme yapma, bir rehabilitasyon meselesi değil, topyekun yok etme, izlerini silme arzusu ile biçimlendi. Aşağıdaki ortak makale merkezîyetçi siyasal yaklaşımın içinde tekrar eden bu ideolojik çelişkiyi tartışmaya açarak, sorunu kent ölçeğine taşımak ve bir pilot çalışma olarak bir yönetim planı hazırlığının nasıl mümkün olabileceğini düşünmek için bazı ipuçlarını aramayı hedefliyor. Bu yazı, yaşanan süreci daha iyi kavrayabilmek için öncelikle "dün"e bakıyor: İpek Akpınar, Henri Prost 1937 Planı'nın İstanbul ve Taksim için ideolojik olarak ne ifade ettiğini ortaya koyuyor. Ardından Korhan Gümüş "bugün"e odaklanarak, kamuya rağmen Taksim'de değişim isteyen dinamikleri tartışıyor. En son kısımda değerlendirmeler ve öneriler yer alıyor.

DÜN TAKSİM

1936'da Fransız mimar ve kent tasarımcısı Henri Prost (1874-1959)¹ kenti modernleştirmek için İstanbul'a master plan hazırlaması amacıyla davet edilir. İstanbul'un ilk master planını (*Le Plan Directeur*) 1937'de teslim eden Prost, işlevsel bölgeleri, geniş meydanları ve onsekiz parkı güzelleştirme² temasıyla bağlayan geniş bulvarlarla dolu bir "*plan de concentration*"u projelendirir. İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları altında, Prost'un planının bazı kısımları onbeş yıl boyunca uygulanır;³ fakat Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerindeki zaferini takiben Prost'un görevine son verilir.⁴ 1950'de yerlerine başka planlar geçmiş olsa da, Prost'un planları 20 yılı aşkın süreyle uygulamanın temelini oluştururlar ve bazı açılardan günümüze dek sürerler. Ama ne Prost'un, ne de master planının, Türk kent planlaması tarihinde hak ettikleri öncül rol tanınmaz. Aynı dönemlerdeki Ankara ve Jansen Planı'nın ideolojik vurgularına karşın, Prost Planı, 1951 (1954) Revizyon Komisyonu Raporu'na göre, geniş bulvarları aşırı vurgulayan, temelde 'hijyen vizyonu'na dayanan bir güzelleştirme projesi olarak algılanır. Bu yorum, planın ideolojik çerçevesini çarpıtarak tasarımın yanlış yorumlanmasının da temelini oluşturur.⁵ Fransız mimar, yakın zamanlara değin

Bir kamusal mekan olarak Taksim/Gezi Parkı
(Fotoğraf: Nazlı Sanberk).

Türkiye'deki akademik çevreler tarafından 1937 İstanbul master planının 1940'larda uygulanan onsekiz parkına referansla bir 'kentsel tasarımcı' gibi davranmakla suçlanır.

Prost Planı'nın 'güzel-kent' tipinin bazı özelliklerini taşıdığı yadsınamaz; fakat aynı zamanda, master planın temel fiziksel ögesi 'serbest sahalar'ın⁶ ulus-devletin sekülerleştirici reformlarıyla yakın bağları olduğu önerilebilir.⁷

Cumhuriyetin modernleştiricilerinin 'medeni yaşam' için tutkusu ile mimari ve kentsel alanlar, modernleşme projesi ve batıyı izleyen modernizasyon için temel arenalar haline dönüşürler. 1930'larda ulus-devlet, kentleşme sürecini medeniyet ve dolayısıyla kentsel burjuva yaşam için bir dönüşüm aracı olarak görür. Ulusun kuruluşunda kentsel planlama yeni ve modern yaşamı Türkiye'ye taşıyacak sosyal reformları tamamlamada temel görevlerden biri olur. 1920'lerde ve 1930'larda Türkiye'de mimari ve kentsel alanlar erken dönem Cumhuriyet'in ideolojik amaçlarının görselleştirilmesi için temel arenalar haline gelir – örneğin, Halkevleri ve ulusal kutlamalardaki geçici mimarlık yapıları, bu yaklaşımın önemli örneklerindendir. 'Sağlıklı, hijyenik ve güzel' çevre imgesi, gelecek projelerde ulusal tema haline dönüşür. Tarihçiler, aynı zamanda, otoritelerce 'kamusal açık alanlara' verilen önemin altını çizerler. Kuruluşta, Türk modernite projesinin ruhu olarak sekülerleşme⁸ yalnızca dinin idari ve

hukuki kurallardan ayrımı anlamına gelmez; aynı zamanda, kamusal güncel hayattaki radikal sosyal dönüşümleri başlatır. Bu kapsamda, 1920'lerde ve 1930'larda, seküler Cumhuriyet için yalnızca idari, hukuki ve kültürel reformlar değil, kentsel çağdaşlık imgeleri de çoğunlukla batı başkentlerinden (Berlin, Paris, Viyana) devşirilir. Yabancı ve Türk uzmanlar, önce Ankara ve sonra Anadolu kentlerinden başlamak üzere, temelde ulus-devletin seküler imgesini popüler hale getirerek 'modern' ve 'medeni' bir toplum yaratma projesiyle görevlendirilirler. Ve İstanbul da bu konuda istisna değildir.

Bir mektubunda Prost şöyle yazar: "Türkiye, anırlarla zengin bir ülke; tüm gelişmiş ülkeleri, her konuda geçmek arzusu ile yanıp tutuşmakta"⁹ Reformları, İstanbul'daki kentleşme ile ilişkilendirir: "Bu son reformun [dil ve şapka] İstanbul'un kentleşmesinde gerçekten önemli etkileri oldu. Özgür rejimin ilk eylemi İstanbul'u modernleştirmek isteği oldu."¹⁰ Prost bilerek kıyafetlerin radikal değişimini kentsel alandaki modernleşme süreciyle bağlar. Prost'a göre ulus-devlet vatandaşlarının önce fiziksel görünümünü modernleştirmiştir. Ardından, tasarımcıyı kentsel arenayı modernleştirmesi için görevlendirmiştir. Prost aktarır: "İstanbul çalışmak zorunda olduğum en güzel sanat eseri [...] İstanbul'un yeni çehresi genç Cumhuriyet'i onurlandıracaktır"¹¹ Prost, ulusal kuruluşun ideolojik dönüşüm ortamında, İstanbul master planını ve 'serbest sahaları' (*espaces libres*)

Bir kamusal mekan olarak Taksim/Gezi Parkı
(Fotoğraf: Nazlı Sanberk).

hazırlar. Prost'un master plan için raporu ve notları, Batı Avrupa planlaması ile ilişkinin altını çizer: kendi metinsel ve görsel temsiliyetleri, tasarım ve sekülerleştirici erken Cumhuriyet dönemi arasındaki bağı ortaya koyar. 'Serbest sahalar', meydanların, gezilerin, çocuk oyun alanlarının ve eğlence mekanlarının fiziksel olarak görselleşmesinin ötesinde bir anlam taşır: hem kamusal alana (politik olan ve politikada yeri olan kamu), hem de kamusal mekana (idari ve hukuki kavram olan kumunun kentsel arenada görselleşmesi) işaret ederler. Bu çerçevede, Prost kent için, daha çok mezarlıklarda veya tarihi yarımada'daki eski yangın yerlerinde konumlanan onsekiz park tasarlar. En geniş ve en yeni öneri, Taksim'deki Avrupa bölgesinin merkezi içindir.¹²

Bugün "Avrupalılaştırma, nezihleştirme, sekülerleştirme, vatandaşlaştırma" üzerinden de okunabilecek geometrik düzen, sırayla dikilmiş ağaçlar, muntazam çiçek tarhları, havuz ve heykeller Taksim'de mimari kurgudan çok daha fazlasına işaret ederler. Dönemin koruma anlayışı çerçevesinde kentin kuzeyinde yeni bir yaşam senaryosu için yıkımın meşru oluşu da unutulmamalıdır. Bu kapsamda, geçmiş dönemi temsil eden yıpranmış Topçu Kışlası, parça parça yıkılır. Yeni bir toplumsal varoluş çerçevesinde düzenlenen 'kültürel ve sportif eğitim mekanları, yeni konutlar ve açık alanlar / *espaces libres*, "Kültür Vadisi"ni fizikselleştirir. Gazeteciler, kendisine İstanbul için neden bir dizi park tasarladığı sorusunu yönelttiklerinde,

Prost, Taksim'de Gezi Parkı'nda çektiği fotoğrafları gösterir. Prost, fotoğrafların arkasına, İstanbul için onsekiz parkın önemini yazar:¹³ kent için tasarladığı onsekiz parkın varlığının nedeni olarak, bilinçli olarak "kadınları ve çocukları kafesleri dışına çıkarma"yı tekrarlar.¹⁴ 'Serbest sahalar', İslami bağlamda kadınları 'görünür' kılar. Bu kapsamda Prost, karma bir toplum için kamusal meydanlar ve gezinti alanları ile master plandaki önerilerinin radikal dönüşümü desteklediğini tekrarlar.¹⁵

Kamusal mekanları betimlemek için daha önceden yerleşmiş bir bilimsel kavram olmadığı için, Prost, alışılmadık bir önermeyi sunar: bu bağlamda, rekreasyonel alanlar basit bir 'güzelleştirme' meselesi değil, ama sekülerleştirici Türk modernite projesinde özgün özelliktir. Haussman ve Hénard'ın Paris'indeki gibi, Prost'un tasarımında yeşil alanlar, kentsel bağlamda önemli bir mekansal düzenlemeye dönüşür. Bu yapılanma, çoğunlukla Müslümanlardan oluşan Osmanlı toplumunda, kentsel gelenek değildir: geniş kamusal mekanlar, İstanbul bağlamında önemli bir yeniliktir.¹⁶ 'Serbest sahalar' tasarlamak, daha hijyenik yapısal çevre ile yeni bir sosyal yaşama ve dolayısıyla kentsel yaşamda radikal değişime işaret eder. 'Serbest sahalar', kadın ve erkeğin ayrılığına dayanan Osmanlı cemaat yapısından, seküler devletin karma toplumuna doğrudan geçişi vurgular. Başka bir deyişle, Türk politikasının ortamında, kentteki 'serbest sahalar'ın gerçek anlamını kavramak için Prost'un tasarımı, yine kendi söylemi üzerinden

yeni bir okuma gerektirir: “Kısmi olarak uygulandıklarını görmekten tatmin olduğum çizdiğim planlar, eski İstanbul’u önemli ölçüde sarsacaklardır.”¹⁷ İstanbul master planının ‘serbest sahaları’, yalnız görsel güzelleştirme ve çeşitli bölgelerin bağlanması değil, ama Müslüman Osmanlı tebasının ulus-devletin seküler vatandaşlarına dönüşümünde güçlü politik ve sosyal araç olur. Bu planın ‘serbest sahaları’, planlamanın yalnızca mekansal öğeleri değil, aynı zamanda kadın ve erkeklerin özgürce karma kamusal yaşamın keyfini çıkarmalarına ve kuramsal reformların hem ulusal ölçekte (toplumun muhafazakar dindar kesimi) hem de uluslararası ölçekte (özellikle Batı Avrupa ülkeleri) görünmesine olanak sağlayan meşrulaştırıcı platformudur. Prost’un kentsel tasarımı, kenti estetize ederken, planlama ve kentsel tasarım disiplinlerini bir araya getirmede önemli bir rol üstlenir. Planın işlevsel bölgelere ayırım üzerinden mekan-sallaşması, mimari üzerinden günlük hayata yansımaları ise cumhuriyetin vitrinidir. Bu aşama:

Yeni cumhuriyetin şehri temaşa alanına, modern hayatın sahnesine dönüştürme hamlesine tanıklık dönemidir: imparatorluktan kalan parçaları düzene sokacak modern kent peyzajlarının ve yeni kamu mekanlarının damgasını taşıyan dönemdir... “saygısızlıkla savaşılan”, plajlarında yüzülen, gazinolarında dans edilen İstanbul’un homojen bir bütünlük olarak şekillenebileceğini hayal eden son girişimlerin zamanı...¹⁸

Bu kapsamda ‘Cumhuriyet’in vitrini’ne dönüşen bahçeler ve parklar kadar, Boğaz’da ve Marmara kıyılarında halk plajları ve gazinolar da dikkat çekici sayıya ulaşırlar. Prost Planı’nı modern estetik ile fizikselleştiren bu ‘yeni yapılar’, merkezi veya yerel otoritenin yayınladığı görgü, etiket, davranış rehberleri eşliğinde, kenti güzelleştirir. Güzelleştirilen kentte, park ve bahçelerin içinde tasarlanan gazinolar, aile çay bahçeleri, kulüp binaları ile kıyılar boyunca projelendirilen plajlar, deniz kulüpleri, havuzlar, artık ‘yeni seküler yaşam’ın kamusal alandaki sahneleridir. Osmanlı başkentinden Cumhuriyet’in kentine dönüşen İstanbul, Prost’un ‘serbest sahaları’ aracılığıyla sekülerleşecek ve master planı doğrultusunda modernleşecektir. Bu ideolojik plan kapsamında gerçekleştirilen Taksim Gezi Parkı ve Kültür Vadisi, zamanla Türkiye’nin meydanına dönüşür: kentlinin, iyi günde ve kötü günde yoğun olarak yaşadığı yer artık Taksim’dir.

Bugün mahallemiz Taksim, sözde “kentsel dönüşüm” projesiyle radikal bir tehdit altında. Kapalı kapılar ardında, Türkiye’nin meydanı şeffaf olmayan bir süreçle kamusal bir parktan kapalı bir yapıya çevrilme sürecinde... 1930’larla adeta

‘ideolojik bir savaş’ yaşayan merkezi ve yerel yönetim, günlük hayatın parçası haline gelen, kamusal belleğin önemli bir mekanını ‘dönüştürme’ azminde. Bir sonraki bölüm, bu sözde ‘dönüşüm’ önerisi ve sürecine odaklanıyor.

BUGÜN TAKSİM: OTORİTER ZİHNİYET İSTANBUL’A NE VAAD EDİYOR?

Başbakan yaptığı bir konuşmada “burayı bize Gezi diye yutturdular” demiş. (Tamamlamak gerekirse, bu alanın önce “İnönü”, sonra “Taksim Gezisi” olarak adlandırıldığını anımsatalım.) Başbakan’a göre İstanbul’u planlama işini üstlenen Prost’un yaptığı bu kentsel düzenleme “uyduruk”. Zamanın İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, İstanbul Belediyesi tarafından 1940 yılında bu projeyi tanıtmak için özel olarak bastırılan bir kitapta, “burası alelade bir park değil, benzerlerini Avrupa başkentlerinde gördüğümüz bir “promönad” alanıdır. Tıpkı Paris’in göbeğindeki Trocadero Bahçesi, Londra’daki Hyde Park gibi, insanların şehir hayatının yorgunluğunu atabilecekleri bir yerdir” diyor. Nitekim meydana bakan devasa merdivenler kentlileri bu yeşil alana davet edecek biçimde tasarlanmış. Bu rekreasyon ve kültür alanı kentin 19. yüzyılda gelişen merkezi Beyoğlu ile 20. yüzyıl başında oluşan semti Şişli arasındaki devasa yeşil alanı kapsayan, bir rekreasyon ve kültür alanı. Çok amaçlı salonları, stadyumu, tiyatro ve sergi alanları, operası ile Cumhuriyet’in İstanbul’da gerçekleştirdiği en kapsamlı şehircilik projesi. Ancak Hilton Oteli’nin bu alanın tam ortasına inşa edilmesi bu ilişkiyi koparmış. Sonrası ise malum.

...

Kışlanın nasıl ve neden yıkıldığını, yerine neyin öngörüldüğünü ve Başbakan’ın sözlerini düşünmeye başladığımızda, bugün “yükü bir bagajı olan” bir mesele ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor. Bu meselenin “İstanbul’un Fethi’nin Beşyüzellinci Yılı” gibi etkinliklerle zaman zaman güçlü bir şekilde yüzeye çıktığı, alternatif olarak temsil kabiliyeti kazandığı görülüyor. AKM’nin yıkılmak istenmesi de bu mücadelenin bir tezahürü. Bugün birçok İstanbullu Taksim Gezisi’nin bulunduğu yerde bir zamanlar bir kışla bulunduğunu ve bu anıtın neden yıkıldığını bilmiyor. Oysa bu yıkım olayı da önemli bir dönüm noktasını simgeliyor. Eğer Taksim Projesi’nin nasıl bir zihin dünyası içinde geliştiğini anlamak istiyorsak, siyasetçilerin bilinç altını da dikkate almak zorundayız. 28

Şubat sürecinde Taksim Camisi konusu tartışma odaklarından biriydi. Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde geliştirilen proje o zamanlar mimari açıdan tartışılmadı. Demokratik bir yöntemle gerçekleşmeyen bir süreçte bu kamusal alanı tanımlama mücadelesi sonunda çözülmemiş bir mesele olarak günümüze taşındı. Sorun demokratik ve profesyonel bir şekilde çözüme kavuşmadığı için, Taksim modernleşme sürecinin başından beri bir sembolik çatışma alanı haline geldi. Bugün "31 Mart Vakası" olarak bilinen ve Selanik'ten gelen karma silahlı güçlerin Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmeleri ile sonuçlanan olayda topa tutulan kışlanın yeniden canlandırılmak istenmesi de bu hesaplaşma meselesinden kaynaklanıyor. 28 Şubat sürecinde olanlar da bu algıyı pekiştiriyor, kendisini engelleyenleri halkın seçilmiş meşru temsilcilerine karşı olanlar olarak algılıyor. Bu karardan sonra kendisinde bu algı tekrar pekişti ve kendisinin ne kadar haklı olduğunu bir kere daha anlamış oldu. O bu durumda kendisini halkın gerçek değerlerini temsil eden ve arada halkla siyaset arasında açılmış bulunan "parantez"i kapatmaya çalışan bir kişi olarak görüyor.

...

Başbakan 1940'lara doğru yıkılan Taksim'deki Topçu Kışlası'nın Tek Parti Dönemi'nde yok edilen Osmanlı eserlerine bir örnek oluşturduğunu ve buraya onun bir taklidinin inşa edilmesi ile geçmişte olanların telafi edilebileceğini düşünüyor. Kendisine yapılan itirazları ise açıkça karşı tarafın engellemesi olarak görüyor. Böylece itiraz edenleri "seçilmiş otoriteye karşı gelenler, Tek Parti rejimini savunanlar" olarak algılıyor. Oysa kışlayı sorgusuz sualsiz inşa ettirdiğinde kendisi de geçmişteki tepeden inmeci yönetim anlayışının bir devamını sergilemiş, sorgulamanın, tartışmanın, konuya yaratıcı bir şekilde yaklaşmanın bütün yollarını tıkamış, bu konunun taşıyabileceği bütün enerjiyi bir anda söndürmüş olacak. Bu açıdan Başbakan'ın hala 28 Şubat sürecinden kalan bir şartlanma içinde olduğu söylenebilir. Deneysellğe, düşünce üretimine açılması gereken bir mesele ile inşaat arasında bir örtüşme olduğu varsayılırsa, bu fikir üretimi özgürlüğün ortadan kalkması anlamına gelir. Belli ki burada tarih bilgisi geçmişi anlamaya, sorgulamaya değil, yeniden kurgulamaya çalışıyor. Böylece bir taraftan halkı temsil ettiğini varsayarken, bunu bir inşaat projesine çevirerek temsil edilmeyene dönüştürüyor. Sayın Başbakan bu kararı ortaya atarak, fikir geliştirilme, tartışma olanağı yaratmadan, kendi

başına alarak gizlenmiş bir öznelliği dayatıyor. Taksim'de ihale ile elde edilen kışla taklidi yapı projesi de böyle. Böylece bu deneyimin ucunu kapatarak bir bakıma amaçladığı sorgulama fırsatını ortadan kaldırıyor. Tepeden inmeci bir davranışla, bir fikir ürünü olması gereken projeyi bir inşaat projesi haline dönüştürerek bütün düşünsel potansiyellerinden mahrum bırakıyor.

....

Geçenlerde bir üniversite tarafından düzenlenecek olan Taksim'le ilgili bir etkinlik ikinci defa ertelendi. Bu ertelenmenin gerekçesi gelen yazıda şu minvalde yer alıyor: Resmi taraftan katılacak olanlar henüz ihale edilmeden, yani uygulama aşamasına gelinmeden, projenin tartışılmasını istemiyorlarmış. Bu durumda bu yetkililerin bu toplantıya katılımları ancak proje tamamlandıktan sonra olabilir. Bu kararın yukarıdan aşağıya yansıyan bir tebliğ biçiminde olduğu anlaşılıyor. Zaten proje işlerinin ihale ile verildiği düşünülürse, bu işin nasıl yönetildiği anlaşılır. Oysa kentle ilgili, kamusal bir alanla ilgili projenin daha başlangıcında açık uçlu olması, tartışılması gerekmez mi? Her dönem olduğu gibi AK Parti iktidarında da bir "taşeronlar korosu" oluştu. Bu çevre siyasetçileri tuzağa düşürüp, onların gücünden nemalanmaya, hayat enerjilerini yok etmeye bayılırlar. Akbabalar gibi iktidarların etrafında kümelenirler, ona baktıkça ağızlarının suyu akar. Siyasetçiler de onların bu iştahını hayra alamet olarak görür. Hatta çoğu zaman kendilerine yönelik bir itaat gösterisi olarak algılar. Oysa bu çok yanıltıcıdır. Onların tek beklentisi siyasetçilerin yarattığı canlılığı tüketmektir. Siyasetçilerin karşısında el pençe durur, ne söylerse "hemen emriniz olur" diyerek cevap verirler. Ancak bu duruşları siyasetçilere olan saygılarından, sevgilerinden dolayı değildir. Kendilerine ayrıcalık koparmak içindir. Basiretsiz siyasetçiler bu tuzağa daha kolay düşerler. Karşılarında el pençe durmayıp fikirlerini söyleyenleri dinlemezler. Kendileri için bir şey istemeyen, siyasetçinin başarılı bir iş yapmasından başka bir amaçları olmayanları etraflarına yaklaştırmazlar.

...

Şehir gibi farklı kamu yararlarının temsil edildiği ortak bir alanda, tasarım gibi kritik düşüncenin iş görmesi gerektiği bir konuda, temsil alanını demokratikleştirmekten söz edenler sanki iktidarın karşısındaymış gibi algılanıyor. Başbakan şehir gibi farklı kamu yararlarının temsil edildiği ortak

bir alanda, mimari tasarım, şehir planlama gibi kritik düşüncenin iş görmesi gerektiği proje konularında, katılım ve düşünceyi ifade etme özgürlüklerinden söz edenleri sanki kendi iktidarının karşısındaymış gibi algılıyor. Bu hayra alamet bir durum değil. Konuşmalarında her türlü görüşün ifade edilmesinden yana olduklarını sıklıkla dile getiriyor. Kararları müzakereye açmaktan kaçınmadıklarını söylüyor. Gerçekten de önemli siyasal meselelerde bunu başardığı da oluyor. Ancak zaman zaman da tartışmalarla olgunlaştırmadan, sırf iktidarının gücünü kullanarak toplulukları kutuplaştıracak fikirler atıyor ve uygulamaya giriyor. Bu fikirlerini eleştirenlere karşı da ağızından “biz onların anladığı dilden konuşmasını biliriz” ya da “art niyetli olanlara da gerektiği biçimde davranırız” gibi sözler de çıkıyor. Demek ki Başbakan’ın hoşgörüsünün de bir takım sınırları var. Peki Başbakan eleştiri getirenlerin art niyetli olup olmadığına nasıl karar veriyor? Terazî kimin elinde? Acaba zaman zaman hata yaptığı olmuyor mu? Şu konuda çok ciddi kaygılar var: Ya kendisinin kamu görevi icabı teminat altına almak zorunda olduğu düşünceyi ifade özgürlüğünü demokratik olmayan yollarla icraatı engelleme girişimi olarak algılıyorsa ve bunları birbirine karıştırıyorsa? Ya mimarlıkla, şehircilikle ilgili projeleri farklı alternatifleri olabilecek düşünce ürünleri olarak değil, kendi iktidarının yetkisinde olan uygulama konuları olarak görüyorsa?

SONUÇ YERİNE

Eğer bir değerlendirme yapmak istersek, Kültür Vadisi gibi kapsamlı bir kamusal programın “neoklasik” modele dönüşme kolaylığı ile, onu demokratik ve çoğulcu bir modele dönüştürme çabasının zorluğu bugün mimarlığın temel problematiğini oluşturuyor. Bu zihniyet dünyası içinde bugüne kadar kamusal alanlar sahipsiz kaldı, yönetilemedi, kent hayatına katılamadı. Kamusal alan dediğimizde karşımıza ya resmi kullanıma dair bir takım işlevler, bürokratik törenler çıkarıldı, ya da bu alanlar piyasa ilişkilerine terkedildi. Oysa bugün kamudan beklenen yeni bir enerji yaratması. Bu nedenle Taksim Meydanı projesi nasıl bir yönetim istediğimizi gösterebileceğimiz yeni bir deneyimi somutlaştırma fırsatı olabilir Bu simgesel kamu alanı geçmişteki tepeden inmeci zihniyetle, çekişmelerle arasına mesafe koyacak, bir vizyon değişikliği yaratacak yeni bir deneyime örnek oluşturabilir. Bazen iktidara karşı çıkmak, eleştirmek bazen simgeselliğin kuruluş biçimini, bu anonimliği kabul etmek, onaylamak anlamına da gelebilir. Mücadeleyi mevcut iktidar

simgeselliğiyle sınırlandırmak, daha köklü bir değişimin önünde duran zihinsel bir engel halini alabilir. Eğer bu açıdan bakarsak, siyaset iktidarın kullanılması değil, görünmez olanın görünür kılınması, yeni aktörlerin ortaya çıkması, bir bakıma neyin sorun olduğunun tanımlanmasıdır. Bu karşılaşma, siyasetin mimarlıkla, sanatla karşılaşması, siyasetin “estetize edilmesi” ya da “süslenmesi” değil, dönüştürülmesi, yeniden biçimlendirilmesidir. Asıl sorun yalnızca kamunun kapalı olması değil, siyasetçilerin tasarımı bir iktidar tercihi olarak görmesi. Çünkü siyaset bu karşılaşmanın yok sayıldığı, ertelendiği değil, görünür kılındığı ve dönüştürülmeye çalışıldığı anda ve yerde başlar.

Tam da bu çerçevede, Taksim Gezisi ve Kültür Vadisi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne önerilerimiz şunlardır:

1. Taksim Gezisi’nin ve Maçka Parkı’nın otopark olarak kullanılmasına ivedilikle son verilsin.
2. Parktaki yaya köprüsünün üzerinden araç, kamyon geçmesin. Köprü bakım görsün.
3. Gezi’nin yaya yolunun tam ortasına Hyatt Regency oteli için yapılan trafo yapısı kenara alınsın.
4. Parktaki yaya yollarından asfalt kaldırılınsın, eskisi gibi stabilize toprak yol olsun.
5. Elmadağ otobüs durağı ile Taşkışla / Maçka Parkı / teleferik arasındaki geçit yayalara açılsın; yeniden düzenlenip iyileştirilsin, ışıklandırılınsın; kullanımı kolaylaştıracak, teşvik edecek işaretler konsun.
6. Taksim Gezisi / Hilton’un bahçesi / İstanbul Kongre Merkezi / Muhsin Ertuğrul arasındaki yaya geçişi yeniden düzenlensin; belediye meclisi kararı uygulanarak yayalara açılsın; bölgede alternatif güzergahlar yaratılsın, bisiklet yolları yapılsın.
7. Nişantaşı Parkı’ndan Taksim Gezisi’ne yürüyebilmek için İtfaiye garajının yanındaki yaya yolu tekrar kullanılabilir hale gelsin, araçlara tahsis durdurulsun.
8. Parkın içinde kamulaştırılan yeşil alanın amaçlarına aykırı olan Opel otomobil servis istasyonu kapatılsın.
9. Taksim Gezisi’nde kültür varlığı olan mimari düzenlemenin bakım ve onarımı yapılsın.

Otoparkçılar tarafından araçların yerleştirilmesi için yıkılan küfeki taşı kolonadları / trabzanlar tamir edilsin.

10. Gezi'nin girişindeki merdivenlerin üzerindeki kaçak kulübeler kaldırılınsın ve basamakları onarılsın. Güvenlik güçleri için parkı işgal etmeyecek bir çözüm bulunsun.

11. Giriş platformunun döşemesi ve altyapısı gösteriler ve çok amaçlı etkinlikler için yeniden düzenlensin.

12. Gezi'nin içine betondan olmayan bir küçük konser platformu konsun. Pazar günleri, öğleden sonraları düzenli konserler verilsin.

13. Gezi'nin bir devamı olan Maçka Parkı'ndaki betonlar kaldırılınsın; arazi topografyasına uygun eski yaya yollarının bakımı yapılsın; kaldırım ile ilişkili merdivenlerin restoranlar tarafından işgali engellensin.

14. Bir bütün olarak Gezi ve Maçka Parkı için bir koruma planı hazırlansın; ağaçların, peyzaj ve bitki örtüsünün rehabilitasyonu / geliştirilmesi, bakımı, atıkların toplanması, parkların kullanım biçimi, işlevleri çok aktörlü bir yönetim planına kavuşturulsun.

15. Gezi içindeki mezar taşlarını korumak için belediyenin yaptığı proje uygulansın.

16. Nişantaşı Parkı düzenlensin; Cemal Reşit Rey Konser Salonu, Askeri Müze ve Muhsin Ertuğrul Sahnesi'ne yaya geçişi sağlansın.

17. Kültür varlığı olarak tescilli olan Gazometre'nin korunması (konservasyon işlemi) ve aydınlatılması için bir proje hazırlansın.

18. Dolmabahçe'de tünel girişi örtülsün ve merdivenlere yaya erişiminin kolaylaştırılması için burada öneriler geliştirilsin.

19. Taksim Gezisi ve Maçka Parkı için bir şehir mobilyaları tasarım kılavuzu hazırlansın.

20. Taksim ana metro girişi yaya dostu hale getirilerek, İstiklal Caddesi ile bağlantılandırılınsın.

21. Maksem'in içinde gerçekleştirilen sergi salonunun havalandırma sorunu çözülsün, mimari projesi tekrar yapılsın, etkinlikler için STK'lar ile pilot bir yönetim çalışması yapılsın.

22. Engelliler için Taksim Gezisi'ne ulaşımı kolaylaştıracak düzenleme yapılsın.

23. Meydanın otobüs park ve bekleme alanı olarak kullanılması engellensin.

24. Tarlabası Bulvarı'ndan gelen otobüsler trafiği tıkayacak bir biçimde Cumhuriyet Caddesi'nin girişinde beklemesin, duraklar ileri alınsın.

DİPNOTLAR

¹ Henri Prost, Paris'teki L'Ecole Nationale de Beaux Arts okulu mezunudur. 1902'de Roma Ödülü'nü (Le Prix de Rome) kazanarak, 1903 ve 1907 arası yüksek lisans çalışmaları için Villa Medici Enstitüsü'nde (Roma'daki L'Académie de France) kalmıştır. Osmanlı Sultanı'nın izniyle 1904-1905 ve 1906-1907 yılları arasında İstanbul'a gelerek Aya Sofya üzerine çalışmasıyla master sınıfını dördüncülükle bitirir. Tony Garnier ile aynı zamanda Villa Medici'deydi. Garnier, düşsel Roman kenti, Tusculum üzerine araştırma yaparken, Emmanuel Portremdi, Bergama ve Victor Laloux, Olympia'yı çalışıyorlardı. Prost kentin Konstantin tarafından Yeni Roma olarak yeniden inşasının farkındadır; bu Konstantin'in yol ve meydanlarının greko-romen kentsel yapısı kendi planlamasının önünü açacaktır. İstanbul üzerine master çalışmasının ardından Prost 1910'da Antwerp'deki uluslararası tasarım yarışmasını kazanır. Bu dönemde, Musée Social'e (1910-1913) devam eder. 1911'de kent plancılarının oluşturduğu Fransız Enstitüsü'nde A.Agache, E. Hénard, L. Jausssely ile birlikte kurucu üyelik yapar. Fas (1914-1924), Varoise kıyıları (1924-1926) için yeniden inşa projeleri ve René Danger ve Maurice Rotival ile (1931) Cezayir Master Planı'nı hazırlar. 1924'te üçüncü en büyük Türk kentinin planlaması için İzmir Belediye Başkanı tarafından davet edilir. Paris'deki görevi nedeniyle daveti geri çevirir, ama René Danger ve kardeşi tarafından gerçekleştirilen İzmir Master Planı'na (1924) danışmanlık yapar (Bilsel, 1996). Fransız kolonilerindeki tasarımlarının uygulanmasının ardından Paris ve çevresindeki bölgenin kent planlaması yöneticisi olarak atanır. 1936-1951 arası İstanbul'un baş plancısı olur. İstanbul'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyeliği (1940-1943), Paris'teki L'Ecole Speciale d'Architecture (1929-1959) okulunda da müdürlük yapar. Yüzyılın ilk on yılında yeni kentleşmenin bazı prensipleri Villa Medici'nin eski mezunları tarafından geliştirilir. Antik alanlar üzerine çalışmaları yanı sıra master öğrencileri, sosyal ve politik konulara ilgi göstererek kentlerin düzenlenmesi

ile uğraşırlar. Garnier, Lyon ve Boulogne'da, Jausseley, Barselona ve Paris'de, Eugène Hebrard Selanik'te ve Endonezya'ya, ve Lefevre Tours'da önemli roller oynarlar.

² Güzelleştirme temasında, Musée Social'in entelektüel atmosferi Prost'un profesyonel formasyonu için güçlü bir kavramsal temel oluşturur. Özellikle, önemli bir Fransız kentsel tasarımcı/plancı ve Musée Social'in kentsel alt komitesinin başkanı olan Eugène Hénard (1849-1923) Prost'un kariyeri üzerinde doğrudan etki eder. Musée Social, 31 Ağustos 1894'de Paris'te işçilerin ruhi ve fiziksel durumunu kurumlar ve sosyal düzenlemeler üzerinden geliştirmek amacıyla kurulur. Bu kurumda, filozoflar, yardımseverler, ve sağlıkçılar arasında bir tartışma ortamı oluşturur. Hénard'ın başkanlığında Ocak 1907'de kurulan kentsel alt komitenin 'hijyen ve kırsal birimi' ile Musée Social, Fransız kentlileşmesi üzerine tartışmalarda merkezi önemdedir. Yeni alt komitedeki etkili insanların varlığı vasıtasıyla Musée Social 'gelecekte daha iyi bir çevre için' entelektüel bir platforma dönüşür: tartışmalar yeni toplum için kentlileşme konusu ile birlikte, toplumun endüstriyel ve teknolojik olduğu kadar sosyal ve politik gelişmeler ile dönüşen modern gereksinimleri üzerine odaklanır. Bu ortamın Prost'un da dahil olduğu pek çok profesyonel üzerinde etkisi olur. Kentlerin yeniden inşasının gerekliliğine inanan Prost, Fransız meslektaşlarıyla beraber Musée Social'in kentsel alt komitesinin etkinliklerine katılır. Kentsel alt komitede, Hénard'ın 1903 ve 1909 arasında yayınlanan Paris üzerine çalışmaları Paris'in kentsel sorunları için rehber olur. Musée Social, Annales, Ocak 1908, p.56.

³ 1937 Henri Prost İstanbul Planı ve ideolojik uygulama süreçleri için, bkz. İ.Akpınar, The Rebuilding of Istanbul, unpublished ph.d. thesis, UCL Bartlett, University of London, 2003. İstanbul'un modernleşmesi üzerine üzerine derinlemesine okumalar için bkz. İ.Y. Akpınar, "İstanbul'da Modern bir Pay-ı taht: Prost planı çerçevesinde Menderes'in icraatı", C.Bilsel, P.Pinon, der. İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.167-199, ve C. Bilsel, "Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü", C.Bilsel, P.Pinon, der. İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.101-165.

⁴ Kentin planlanması sorumluluğu Prost Planı'nı revize eden Türk uzmanların ellerine teslim edilir. 1956'da, Başbakan Adnan Menderes kentsel imar için şahsi sorumluluk alır ve 1960'daki askeri darbeye iktidardan düşene dek takip eden dört yıl boyunca, büyüyen kente, yoğun yol inşası, sokak genişletme, eski yapıların yıkımı ve yenilerinin inşası dönemi başlar. 1957'de, Prost, kendi planına dayanarak gerçekleştirilen yoğun yıkımları meşrulaştırması için Menderes tarafından yeniden davet edilir. Master plan, Belediye Başkanı Bedrettin Dalan için bazı temel prensipleri sağlamak açısından sürer (1980'lerin ortalarında Tarlabası'ndaki imar operasyonları ve Haliç'teki endüstrinin taşınması). Henri Prost Planı çerçevesinde Menderes operasyonları için, bkz. Akpınar, 2003 ve 2010.

⁵ Bu yorum, planı, 'yalnızca hijyenik park-bahçe mimarisi' diye küçümseyen komitenin etkin üyelerinden Kemal Ahmet Aru'ya aittir: Yazılarında ve söyleşilerinde, Prost Planı hakkındaki bu olumsuz değerlendirmeyi tekrarlar (1999 ve 2000'deki söyleşiler).

⁶ 'Serbest sahalar', plana eşlik eden rapor ve 6 ciltlik notlarda yer alan 'espaces libres' (kamusal alan/kamusal mekan) teriminin Türkçesi olarak kullanılmıştır. Türkçeye çeviride, Türk kültüründe daha önce yer almayan ve aslında kulağa bilimdisi gelen 'serbest sahalar' kavramı, hem Türk kentleşmesine yeni bir kavram, hem de Türk kentine yeni bir mekan sunar: 'serbest sahalar' serbest hareket kavramını, başka bir deyişle, kentsel mekanda hareketin özgürlüğünü getirir ve mekanın çok amaçlı kullanımını çağırıştırır. Serbest sahalar 1937 Prost Planı'nda asli yer tutar: Planın popüler anlamda yalnızca 'güzelleştirme' projesi olarak algılanmasındaki temel nedenlerden birisidir. Gerçekten de, Prost'un geçmişini bilmeden rapor okunduğunda, plan kolayca 'yalnızca hijyene dayalı park-bahçe mimarisi olarak' yorumlayabilir.

⁷ Türk kent planlaması içinde, Prost'un planının İstanbul'da ulusal kimlik kurma süreciyle yakın bağları olduğunu ileri süren, 'serbest sahaların' (geniş meydanlar, parklar ve çocuk oyun alanlarını içeren kamusal açık mekanlar) ve Haussmanvari bulvarların uygulanmasıyla aracılığıyla master planın, İstanbul'un kentsel mekanının sekülerleşmesindeki önde gelen rolünü spekülative argüman için bkz. Akpınar, 2003. Paris'teki Fransız Mimarlık Enstitüsü'ndeki (IFA) yeni arşiv malzemesine odaklanan çalışmam, İstanbul'un ilk master planı içindeki Henri Prost'un 'espaces libres / serbest sahaları'nı, modern, seküler bir Avrupa kenti oluşturma parçası olarak

ele alan yeni okuma speülatif argümanı ortaya koymuştur. C.Bilsel, İ.Akpınar, S.Yerasimos, P.Pinon, 2004 – 2008. “Henri Prost’un İstanbul Planlaması Çalışmaları üzerine dokümantasyon araştırmaları ve envanter hazırlanması”, TÜBİTAK-EGIDE (Fransa) Araştırma İşbirliği Programı PIA – Le Bosphore bursu kapsamında, IFA’da (Institut Français d’Architecture) gerçekleştirilen uluslararası araştırma projesi. Arşiv araştırması, bir dizi yeni malzemeyi (Prost’un defterleri, ders notları, kendi çektiği fotoğraflar ve fotoğrafların arkasındaki kendi el yazısı ile aldığı notlar ve yazıları) ve İstanbul için ‘serbest sahalar’ın vurgusunun nedenlerini gün ışığına çıkarır. Prost Planı’nın raporu, standart bir teknik ve bilimsel metin gibi okunamaz. Ama ‘genç cumhuriyetin tüm yurttaşları için daha iyi bir yaşam’ deklarasyonu ile, dili ve tonu seküler ulus-devletin resmi retoriği ile yakın çağrışımlar sunar. Bu çerçevedeki okumalarımız, IFA’da bulunan yayınlanmamış yazıları, mektupları, Prost’un fotoğraflar arkasına yazdığı notlarına dayanarak, gelecek kısım, Türkiye’nin seküler ideolojisi bağlamında ‘serbest sahalar’ın estetik ve politikayı bütünleştirerek dikkatle tasarlandığını öne sürmektedir.

⁸ Sekülerleşme açısından, Zürcher, reform politikalarını üç grupta toplar: Öncelikle, devletin, eğitimin ve hukukun sekülerleşmesi; ikinci olarak, dini simgelere saldırı ve Avrupalı uygarlığın simgeleriyle yer değişimleri ve üçüncü olarak, sosyal yaşamın sekülerleşmesi ve popüler İslam’a karşı saldırı. E. Zürcher, *Modern Turkey*, IB Tauris, 1995, s. 194-195.

⁹ Prost, Hauteceœur’e mektup, 07.10.1943. IFA/AA arşivi.

¹⁰ 1Prost, “İstanbul”, (çev. Z. Feran), *Arkitekt*, c.17, 1948; IFA/AA arşivi.

¹¹ 1Prost, 1948; IFA/AA arşivi.

¹² Taksim parkı dışında, Aya Sofya ile Topkapı Sarayı etrafındaki 1 No.’lu Arkeolojik park, tarihi yarımada’daki önemli bir düzenlemedir. Botanik Parkı olan 3 No.’lu park, kentin doğusundan batısına yönelen kentsel eksenlerden biri üzerindeki önemli önerilerden biridir, ama Menderes operasyonları sırasında, geniş bir cadde olarak uygulanmıştır. Bu üç temel kentsel işin dışında Prost on beş park daha tasarlamıştır. Kent surları dışında Marmara kıyısında yer alan Florya’nın doğal olanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı yazlık konutu için seçilmesini göz önüne alarak eğlence ve kamp alanları ile plajların gelişimini önerir.

¹³ Prost, şahsi notlar, IFA/AA arşivi.

¹⁴ Prost, şahsi notlar, IFA/AA arşivi.

¹⁵ Prost, şahsi notlar, IFA/AA arşivi.

¹⁶ Bu çalışma Haliç ve Boğaz kıyıları boyunca uzanan 18. yüzyıl mesire yerlerinin istisna olduklarının farkındadır. Bazı yakın dönem araştırmaları muhafazakar İslami ortamda mahalledeki çeşmebaşının ‘kamusal’ mekan olduğunu öne sürerler.

¹⁷ Prost, Hauteceœur’e mektup, 07.10.1943. IFA/AA arşivi.

¹⁸ İstanbul 1910-2010 sergisi kapsamında, Sibel Bozdoğan’ın ‘yeni kamusalıklar’ üzerinden değerlendirmelerine bakılabilir. İ. Bilgin ve diğerleri (der.), *İstanbul 1910-2010. Sergi Kataloğu*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

KAYNAKLAR

- Akpınar, İ., *The Rebuilding of Istanbul*, unpublished ph.d. thesis, UCL Bartlett, University of London, 2003.

- Akpınar, İ. Y., “İstanbul’da Modern bir Pay-ı taht: Prost planı çerçevesinde Menderes’in icraatı”, C.Bilsel, P.Pinon, der. *İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.167-199,

- Bilsel, C., “Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü”, C.Bilsel, P.Pinon, der. *İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.101-165.

- Bilsel, C., Akpınar, İ., Yerasimos, S., Pinon, P., “Henri Prost’un İstanbul Planlaması Çalışmaları üzerine dokümantasyon araştırmaları ve envanter hazırlanması”, TÜBİTAK-EGIDE (Fransa) Araştırma İşbirliği Programı PIA – Le Bosphore bursu kapsamında, IFA’da (Institut Français d’Architecture) gerçekleştirilen uluslararası araştırma projesi, 2004 – 2008.

- Bozdoğan, S., “1930-1950: Cumhuriyet Hamlesi”, *İstanbul 1910-2010 Kent Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü. Sergi Kataloğu*, İ. Bilgin ve diğerleri (der.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

- Le Musée Social, *Annales*, Ocak 1908.

- Prost, H., Hauteceœur’e mektup, 07.10.1943. IFA/AA arşivi.

- Prost, H., “İstanbul”, (çev. Z. Feran), *Arkitekt*, c.17, 1948.

- Zürcher, E., *Modern Turkey*, IB Tauris, 1995.

TAKSİM'İN CAZİBESİ¹

İhsan Bilgin, Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Bölümü

EKONOMİK SOSYAL / SİYASAL CANLILIK

Evet, kentlere ve özellikle de İstanbul'a yatırım yapılıp yapılmaması ekonomik ve sosyal hareketliliğin hem göstergesidir, yani sonucudur, hem de sebeplerinden biri. Bulduğumuz tarihsel momentte hem bazı yatırımcılar hem de Ak Parti'de siyaset yapmayı kariyer hedefi haline getirmiş, "Erman hoca" misali, "hoca" olan, sözde-duayen, kimi kentle ilgili meslek sahipleri, İstanbul'a mutlaka büyük ve sansasyonel proje gerektiğini empoze ederek başbakanı ve belediye başkanını yanıltıyorlar. Bu yanıltmayı da "vizyon" gibi bazı sözcüklerin ardına saklayarak yaptıklarından olabileceğinden daha cazip bir paket içinde sunmuş oluyorlar.

'VİZYONER' PROJEYE GEREK VAR MI? MARMARAY/METRO... KÖPRÜ, KANAL VS..

Oysa iki nedenle bugünkü Türkiye'nin, İstanbul'un ve siyasi iktidarın "vizyon" adı altında paketlenmiş büyük yatırımlara ihtiyacı yok:

1. Türkiye bu dönemde zaten tarihindeki en hareketli ekonomik ve siyasal dönemlerinden birini yaşıyor; işte, giderek efsaneleştirilen

ekonomik büyüme trendleri; işte, ilk defa artık çözülmenin eşiğine gelinmiş vesayet rejimi sorunları; işte, nihai adım bir türlü atılamasa da Kürt sorunu konusundaki önceden hayal bile edilemeyecek kıpırdanmalar.

2. Hem İstanbul'un hem de siyasi iktidarın "vizyon" sözcüğü ile paketlenmiş büyük, rüküş, israfkar ve görgüsüz projelere ihtiyacının olmamasının ikinci nedeni, bu dönemde zaten Asya ve Avrupa yakasının demiryolu ağlarını birbirine bağlayacak olan Marmaray projesiyle -belki Konstantin'den beri- tarihinin en büyük ve dönüştürücü projesine kavuşmanın eşiğinde olmasıdır. Bırakınız Kanal gibi mimari ve kent planlama olarak israftan, dolayısıyla görgüsüzlükten başka bir anlama gelme şansı olmayan ve doğayı taklit etmek gibi tarihte de emsali olmayan Zihni-Sinir projelerini, Boğaz Köprüsü gibi yakın tarihe damgasını vurmuş, Demirel ve Özal gibi politikacıların da iştahını kabartmış büyük yatırım ve eser verme heveslerini bile manasız hale getirmektedir Marmaray. Evet, Marmaray ve aracılığıyla 100 yıllık gecikmeyle İstanbul'un demiryolu ağını kapatacak, dolayısıyla metrosunu tamamlayacak bir projeye imza atacak bir başbakanın ve belediye başkanının ne kanala, ne köprüye, ne de Taksim'e ihtiyacı var. Çünkü zaten bunların hepsinden misliyle önemli

bir projeyi, İstanbul'un makroformunu yeniden şekillendirecek ve şehri herkes tarafından kolayca ulaşılabilir kılacak bir hamleyi gerçekleştirmenin eşliğindeler. Her yeni arayış eldeki tarih değiştirici, eşik atlattıcı projenin önemini azaltmakta, inisiyatorlerinin ona sahip çıkmadığı izlenimi vermekte, İstanbul'un kadim tarihinin en önemli projesi gölgelemiş olmaktadır.

AKSARAY, DOLMABAĞÇE, TAHTAKALE VE.. TAKSİM...

Ve en sonunda da Taksim; tıpkı Boğaz'a köprü gibi Taksim de kalıcı iktidarların müdahale etmekten kendilerini alamadıkları bir yer olmuştur. Bunda herhalde çok-merkezli bir metropol olan İstanbul'un en önemli merkezi olmasının payı büyüktür; farklı sınıfların, kimliklerin, kuşakların, alt-kültürlerin karşılaşma, "görme ve görülme" mekanıdır Taksim. Dolayısıyla kozmopolitlik için örnek gösterilecek ilk yerdir. Metropollerdeki tecrit yaşama biçimlerinin ve alışkanlıklarının başlıca küresel konulardan ve sorunlardan biri olduğu bir dünyada herkesi herkesle karşılaştıran bir yer olarak Taksim'in, aynı zamanda da bir trafik kavşağı olması, tek önemli özelliği değildir. Bu saptamalar Taksim projesinin başlıca meşruiyet zeminini (trafik yerine yaya!) kaydırmakta ve geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Meydanda zaten her türlü sosyal sınıf ve tabakadan kuşaktan, etnik gruptan ve semtten insanlar ve gruplar bulunmaktadır. İstanbul'da bayram-öncelerinin Eminönü ve Tahtakalesi'nden başka böyle bir yer de yoktur. Dolayısıyla Eminönü-Tahtakale ile birlikte İstanbul'un yayalaştırılmak ve yaya çekmek üzere müdahale edilebilecek en son iki yerinden biridir Taksim. Bu nedenlerle bugün Taksim'in orta yerinde durulup çevreye bakıldığında esas hareketliliğin 5-10 belediye otobüsüyle 20-30 sarı taksiden ziyade caddelere de taşmış yaya sirkülasyonundan kaynaklanması ve araçların caddelerdeki yaya sirkülasyonunu kesintiye uğratar pozisyonunda kalmaları da tesadüf değildir.

Gelelim yeni projeye ve onun muhtemel sonuçlarına: İddia edilenin aksine, asıl projeden sonra zaten büyük oranda yaya sirkülasyonu ile dolu olan İstanbul'un bu en büyük boşluğu, trafik tarafından kalıcı bir biçimde işgal edilmiş olacaktır. Trafik, sadece seyir halindeki araçların toplamı demek değildir. Kentlerde trafik uğruna kaybedilmiş alanlar varsa bunların büyük bölümünü, beceriksizlik ve sakarlıkla kente serpiştirilen trafik akışı için yapılmış inşaatların ve dev altyapıların

oluşturduğu aşıkardır; yoksa sabah ve akşam arka arkaya dizilmiş araçlar değil. Ne de olsa araçlar geçicidir, gelir-geçerler (adı üstünde: oto-mobil), ama trafik için yapılmış inşaatlar kalıcıdır, geçe-gündüz yaz-kış kıpırdamadan dururlar (adı üstünde gayrimenkul). Gözümüzün önüne İstanbul-Ankara otoyolunun Hereke, Darıca gibi yerleşim alanları ile kesişme noktalarını getirelim. Buraları yaşanmaz kılan trafik, arka arkaya dizilmiş araçlar mıdır, yoksa bunların üzerinden geçmesi için yapılmış viyadükler mi? Aynı şey Kağıthane vadisindeki viyadükler için de geçerlidir. Günümüz kentlerinde viyadüklerden ve dalış-çıkış tünellerinden daha hacimli kütle bulunmamaktadır. Öyle ki, tek başlarına bu viyadük ve kavşak çözümleri, Baden-Baden gibi sevimli bir Ortaçağ kentini dev bir otoyol kavşağının yan tesislerine dönüştürüp cehenneme çevirebilmektedir. Bu viyadük ve kavşak çözümlerinin Los Angeles gibi bazı yığılma bölgeleri için çözüm olabildiklerini de unutmamak gerekir tabii. Ama bu çözümler yığılmanın değil de kentleşmenin söz konusu olduğu yerler için her zaman sorun oluşturlar. Öyle ki, Boston gibi Amerika'nın en makul ölçekli kentlerinden birinin limanı ile yönetim merkezi bile denize teğet geçen bir dalış-çıkış tüneli ve viyadük tarafından darmadağın edilebilmekte ve bütün şehri ayağa kaldıracak bir huzursuzluğun kaynağı olabilmektedir. Bir an için Valide Camisi'nin yanındaki (Pertevniyal Lisesi'nin altı) Aksaray kavşağının 1970'ler öncesini getirelim gözümüzün önüne ve kavşağın ortasındaki dairesel çim refüjün çevresine dizilmiş birkaç 1950 model damalı taksi ile Bakırköy minibüsünü. Bir de şimdiki viyadüğü düşünelim. Değer miydi bu taksileri ve minibüsleri kent peyzajından silmek uğruna bu viyadüğe katlanmaya? O kadar uzaklara ve gerilere gitmeye gerek de yok. Dolmabahçe Stadı ile Dolmabahçe Sarayı arasındaki kavşağın bir şimdiki halini, bir de İstanbul'un genel trafik akışı bakımından son derece faydalı olan tünellerden önceki halini sırayla getirelim gözümüzün önüne. Hangisinde trafik o alanı daha çok işgal ediyor? Tünellerin genel faydası bir yana; değer miydi araçları görünmez kılmak uğruna şehrin o kıymetli noktasındaki dalış ve çıkış tünellerine katlanmaya? Hangisi daha trafik odaklı, eskisi mi yenisi mi? Hangisi daha hesaplı? Hangisi daha efektif?

İşte Taksim'i de bekleyen sonuç: Aksaray ve Dolmabahçe için sorduğumuz karşılaştırmalı soruları 10-15 yıl sonra Taksim meydanı için sorduğumuzda; dalış-çıkış tünelli, viyadüklü proje sonrası Taksim'ini değil de bugünün sözde trafiğin işgaline uğramış Taksim fotoğraflarını tercih

ediyor olacağımız şimdiden belli değil mi? Üstelik bu kez feda edeceğimiz sadece kent peyzajı olmayacak. Muhtemelen İstanbul'un en kozmopolit, canlı ve cazibeli alanını, tüm vaatkar ilişkileri ve ötekiyle karşılaşma imkanlarıyla birlikte yitirmiş olacağız. Bir kez daha hep birlikte Taksim'in alacağı o dalış-çıkış tünelli viyadüklü kasvetli peyzajı canlandırılacak gözümüzde; gerçekten istiyor muyuz kozmopolitliğin üzerine dökülecek o, büyük ihtimalle öncülleri gibi beceriksizce inşa edilecek, kütleleri? Değer mi? Üstelik de ne uğruna?...

Konu Taksim olunca, ister istemez, 12 Eylül sonrası yönetimlerinin istikrarla sürdürdükleri burayı siyasal/sosyal hareketliliklere kapatma kararlılığı ile Taksim'in sosyal bellekteki simgesel anlamlarını bir arada akla getirince, acaba diye düşünmeden edemiyor insan? Bütün bunlar kastedilmeyen sonuçlar değil de sonuçları bilinerek ve istenerek alınan kararlar mı? İktidarların bu kozmopolit bellekle sosyal hareketliliğin buluşması halinde olacaklara ilişkin bizler tarafından kestirilemeyen bir bilgileri ve sezgileri var da haberimiz olmadan birbirlerine mi aktarıyorlar? Birbirlerinden öğreniyor olabilirler, ama başkalarına kapalı oldukları belli. Yoksa mimarlık okullarının ve Mimarlar Odası'nın en gözde konularından olan bu meydana (örneğin Bilgi Üniversitesi Santral kampüsü mimarlık binası girişinde Bilgi-mimarlık atölyelerinde üretilmiş alternatif Taksim çalışmaları ve projeleri halen sergilenmeye devam edilmekte) göz göre göre bu ölçüde kaba-saba ve elleri titremeden davranmaları bu kadar da kolay olmazdı.

Tabii Taksim gibi şehrin en hareketli ve cazip ve göz önünde alanı söz konusu olduğunda, konu viyadük ve dalış-çıkış tünelleriyle de kapanmıyor. Anti-mimari ve anti-kentsel her türlü ideoloji ve klişe saçılıyor ortalığa. Mimari olarak anlamlı olabilecek pek çok konu kuyrukta projelendirilmeyi ve kaynak ayrılma sırasını beklerken, bu klişeler hemen somut projeye dönüşüyorlar. İşte 1940'ların sakarlığıyla ortalığı temizlemek uğruna alelacele yıkılmış Taksim kışlasını yeniden-inşa etme projesi; tıpkı Gülhane Parkı'nın Topkapı Sarayı'nı şehirden tecrit etmesi gibi, Yıldız ve Dolmabahçe saray komplekslerini şehirden tecrit etmek üzere bırakılmış Maçka Parkı boşluğunun çeperlerine bu tecridi iyice tahkim etmek üzere yerleştirilmiş Gümüşsuyu-Taksim-Taşkılla-Harbiye-Maçka kışlalar zincirinin parçası olan bu kışla -Topçu Kışlası; tıpkı diğerleri gibi gerçekten de iri cüssesi ve modüler kurgusuyla birçok farklı işlevi barındırabilecek bir kapasiteye sahiptir. Ancak tıpkı 1940'larda yıkılmasının

anlamsız ve faydasız olması gibi, bugün replikası-nın yeniden-inşası da alternatif çözümlere oranla daha otomatige bağlanmış, yaratıcılığa ve mimarlığa uzak bir düşüncesizlik örneğidir. 1940'larda Berlin yeniden inşa edilerek ayağa kaldırılırken, Topçu Kışlası yerle bir ediliyordu. 2010'larda ise Berlin müze adası üzerindeki "Neues Museum" döneminin en dikkat çeken girişimlerinden ve mimari projelerinden biri olarak David Chipperfield tarafından bütün meslek camiasının hayranlığını kazanacak bir zerafet ve incelikte restore edilirken, bunun yerine Topçu Kışlası için '90 sonrası Berlin'inin en çok eleştirilen projesi olan, yine müze adası üzerindeki 2. savaşta yıkılan şehir sarayının yeniden-inşası projesi model alınmış oluyor. Şehir, yöneticiler tarafından mimariden ve akılsız planlama pratiklerinden ısrarla kaçırılıyor. Restorasyonun ve yeniden kullanımın, mimarinin ve planlamanın konusu olacağı durumda bina yıkılıyor, tam da yeni bir yorumla inşa edilmesinin mimarinin ve planlamanın içinde kalacağı durumda tedavülden çıkmış inşaat tekniklerinin ve artizanal pratiklerin sırtına yüklenerek, önceki dönemin inşaatını yapmanın maliyetleri ve teknik zorlukları apaçık ortadayken, her şey göze alınarak replikasının yeniden inşası yoluna gidiliyor; yine aynı soru: peki ne uğruna?

En azından İstanbul'un yegane tasarlanmış modern kentsel peyzajı olan ve Taksim'in tamamına çekti-düzen vermek bakımından kışladan çok daha kullanışlı olabilecek Gezi Parkı'nın restorasyonu ve yeni bir yorumu için ayrılacak kaynağı, devri geçmiş, gazı kaçmış bir hayalet imgeyi taklit ederek diriltmek için kullanmak uğruna...

DİPNOTLAR

¹ Bu yazı aynı başlıkla, Taraf gazetesinin 19 Şubat 2012 tarihli nüshasının "Her taraf" sayfasında yayınlanmıştır.

BEYOĞLU'NUN DEĞİŞEN ATMOSFERİ: GENELLEŞEN EHEMMİYETSİZLİK HİSSİ¹

Asu Aksoy, Doç Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültür Yönetimi Programı
Kevin Robins, Ziyaretçi Prof. Glasgow Üniversitesi Kültürel Politika Araştırmaları Merkezi

“Bir kentin atmosferi, içinde barındırdığı hayatın yaşanış şeklinin ifadesidir” (Böhme 2006: 132). Üretken bir metafor: Bir kentin atmosferi; bir kent kültürünün değişen atmosferi. Atmosfer çoğunlukla - ve kendiliğinden, hatta kaçınılmaz olarak - bir yere, bir duruma ya da bir karşılaşmaya dair deneyimlerimizle ilişkilendirdiğimiz bir fenomendir. Gernot Böhme atmosferi “bir yandan sadece kendinize ait duygularla hissederken” diyor, “aynı zamanda başka bir kişiden, nesneden ya da çevreden kaynaklananlarla algıyorsunuz” (2006: 132). Atmosferler, kişinin çevresiyle kurduğu gündelik ilişkilerle ilgilidir; kişinin kesintisiz olarak sürediren çevresiyle ilişkisi sarmalında ortaya çıkan karmaşık ruh hallerine, hissedişlerdeki tonlamalara, duygusallıklara ve aynı zamanda dikkatli farkındalıklara dönüşürler. Atmosferler “hissedişlerin etkisel gücü, ruh hallerinin mekansal taşıyıcılarıdır” (Böhme 1993: 119). Daha da önemlisi, kenti meydana verdiği ruh halleriyle tanırız; “bir çevrede olma halime dair, burada nasıl hissediyordum dair farkındalığımla” (120). Garip görünebilir ama kentsel yönetimin ancak, kent politikalarının - herhangi başka bir şey kadar - atmosfer üretmekle de ilgili olduğuna dair bir farkındalığa sahip olması durumunda etkili bir şekilde işleyebileceğini savunmak istiyoruz. Demokratik his yoksa kentsel demokrasinin de pek bir anlamı olmaz. Bir kentteki atmosferin niteliği ve halet-i ruhiyesi, kent

yönetimi girişimlerinin başarısı ya da başarısızlığı için anahtar ölçüttür.

Takip eden satırlarda² İstanbul’la ilgileniyoruz. Günümüz İstanbul’unun kültürel politika ve yönetimindeki yeni gelişmelere ve bu gelişmelerde öne çıkan konulara odaklanacağız. Bu uçsuz bucaksız kentin tamamını, bütünlüğü olan ve kolay anlaşılır bir kentsel mekan olarak göremeyeceğimize göre yansıtacaklarımız spesifik olacak. Tek bir belediyenin, Beyoğlu’nun, kentsel kültür yönetiminin anahtar konularını ele alacağız. Kentin kültürel anlamda şüphesiz en canlı olan bu kısmında yeni başlatılan planlama-eliyle-kültürel stratejileri tartışarak problematik olduğunu düşündüğümüz ve İstanbul genelinde olup bitenler için de bulgusal değerler taşıdığı görünen güncel kentsel yönetim stratejilerine dikkat çekmek istiyoruz. Otuz yıl önce Sedat Hakkı Eldem, “bugün yapılan hata ve ihmallerin büyüklüğüne” hayıflanarak, “İstanbul’un sahip olduğu gerçek değer ve güzellik artık kalmadı” diyordu (1979: xxi- xxii). Geriye ne kaldı? Bu şehirde hep sorduğumuz bir soru bu artık (Aksoy ve Robins, 2011). Kentte artık tansiyonlu bir ruh hali var. Bunun temelinde bir hayal kırıklığı, küskünlük ve kırgın kadercilik yatıyor. Bu rahatsız ruh hali, kent yaşamının üretimine ortak olan kişilere ait. Bu kişiler, bir zamanlar şehrin

yaşam gücünün ve canlı atmosferinin üretimine ortak olmuş olanlar ve artık bu kenti birlikte üretmenin doğasını ve koşullarını çok daha eşitlikli, yararcılıktan yoksun, nahoş ve gerilimli buluyorlar. Bu yüzden de rahatsız bir ruh hali içindeler.

NEDEN BEYOĞLU?

Haliç'in hemen karşısındaki 'eski şehre', şimdilerin deyişiyle 'tarihi yarımada'ya bakan Beyoğlu, kültür kenti İstanbul'un kalbinin tam merkezinde yer alır. Osmanlı döneminde ve özellikle Pera olarak bilindiği 19. yüzyıl boyunca kentte yaşayan Avrupalı nüfus (Fransız, Alman, Avusturyalı, İtalyan, İngiliz vd) ile Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının (Rum, Ermeni, Musevi) kümelenildiği bir alandı. Burası fiilen kent içinde bir kentti. Tamamen 'Avrupalı' yapısıyla Pera, bir kozmopolit mekanın karışık atmosferine sahipti. Osmanlı başkentinin Pera'sı, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel çoğulluğa sahip bir mekandı (Tischler, 2006). İmparatorluğun sona ererek yeni Türk ulus-devletinin kurulmakta olduğu ve bunun sonucu olarak Pera'nın tek kültürlü Türk uyruklu Beyoğlu'na dönüştürüldüğü bu kozmopolit ortam yaka paça küçültülmüş ve azaltılmıştı. Yine de Beyoğlu'nda kozmopolit bir hassasiyet tortusunun hep var olduğundan, hatta kozmopolit tavrın belirli bir sürekliliği olduğundan söz edebiliriz. Şimdi de, yeni yüzyılın küresel kenti olarak İstanbul ona empoze edilen marka değiştirme işini üstlendikçe bu kozmopolit tortu, Pera'nın kozmopolit mirası - farklı bir yaklaşımla, araçsal olarak, taktik ve nostaljik olarak da olsa - bir kez daha aktif hale getiriliyor. 'Kozmopolit Beyoğlu' küresel kent konumlaması, kıskırtması ve pazarlaması aşkına kullanılabilecek paha biçilmez bir imge ve reklam kaynağı, bir sembolik değer haline geldi. Ve tüm makbul ve biriktirilmiş çağrışımlarıyla 'Pera' yerel işletmeler için saygın bir ticari markaya dönüştü. 'Pera' adı kimi dükkan tabelalarında geçen yüzyılın Rum, Ermeni, Musevi ya da Levanten sakinlerini ve iş erbabını hatırlatan isimlerle yan yana görünmeye başladı (Eldem, 2006: 23). Pera'nın hem miras alınan yapı çevresi hem de takdirle karşılanan imgesi, belediyenin yeni nesil kent projeksiyonuna, tanıtımına ve pazarlamasına yönelik stratejilerinde dikkate alacağı önemli etkenler haline geldi.

AKP, lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın her zaman net bir şekilde ifade ettiği üzere, küreselleşmeye kendini adanmış bir parti. AKP tarafından yönetilen yerel otoritelerin de küreselleşme gündemine eşit derecede angaje olduklarını ve AKP'nin merkezi

hükümetin başına gelmesi ve adem-i merkeziyetçiliğin benimsenmesi ile birlikte, yerel belediyelerin küreselleşme vizyonlarını yürürlüğe sokacakları daha fazla güç ile donatıldıklarını görüyoruz (Aksoy 2009). Yerel politikacılar kentlerini yatırımcılar, turistler ve küresel tüketiciler için çekici yerler olarak tanıtan ve pazarlayan bir vizyonla artık yönetiyorlar. Yerel yönetimlerin girişimciliği, seve seve kabul gören ve hatta beklenen bir uygulama. Politik açıdan zaten yerel yönetimlerin merkezi hükümetten farklı bir çizgide politika yürütmeleri, genel politik gidişata ayak uydurmaları söz konusu değil ve bu durumda kentsel gelişim için standart dönüşüm modelleri ve uygulama biçimleri genel kabul görüyor. Böyle olunca, İstanbul'un küresel bir kent olma stratejisi merkezi hükümetten metropoliten İstanbul'a, oradan Beyoğlu ilçesine, yönetimin tüm kademelerinde paylaşıyor ve eyleme alınıyor. Tabii kültürel miras, bu yeni yerel girişimcilik ortamında yepyeni bir önem kazanıyor. Kültürel miras ve kültür-sanat, kente çekici bir kimlik veren ve refah üreten yeni kuvvetler olarak görülmeye başlandı.

Beyoğlu Belediyesi'nin kentsel kültür politikasının ana hedeflerine bakacak olursak, bu hedefler, AKP'nin takipçisi olduğu küreselleşme politikasının doğrudan sonuçlarıdır. Buna göre İstanbul Türkiye'nin küresel statüsünü dünyaya ispatlamak ve göstermek için bir sahne olacaktır. Bu sahne de Beyoğlu başrolüdür ve biçilen rol, arzu edilen imaj, Orhan Pamuk'un (2005) yorgun, eski Osmanlı kentinin kırık dökük emaneti yerine, Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın dile getirdiği üzere, Champs-Élysées'dir (Hürriyet Emlak, 2010). Bu da yoğun mutenalaştırma projeleri anlamına geliyor; nitekim Belediye'nin öncelikle ve temel olarak hedefinin bölgenin kalitesinin yukarı çekilmesi olduğunu görüyoruz. Bu hedefe ulaşmanın tek yolu olarak da büyük ligdeki özel sektörün ilgisini ve kaynaklarını aktif olarak işin içine çekmek görülüyor. Bugünün dönüm noktasında, İstanbul'un tarihi şehiriçi semtlerinin onlarca yıldır ihmal edildiği göz önüne alındığında, büyük çaplı 'temizleme' yapılacak fazlasıyla alan var. İstanbul'un 'geciken' modernleşmesi - Çağlar Keyder (2010: 32) bunu "sonunda toprağın da metalaştırılması" olarak niteliyor - şimdi, 21. yüzyılın yatırım ve emlak geliştirme fırsatları bakımından büyük bir imkan sunuyor. Canlandırma ve kaliteyi artırma adına yürütülen mutenalaştırma uğraşı, imaj dönüştürme arzusuyla el ele ilerliyor. Dış dünyanın gözünde (en azından onlarca yıldır) dezavantajlı olarak algılanan imajın düzeltilmesi

ya da alt edilmesi için bir stratejik imaj projeksiyonu bu.

Beyoğlu'na atfedilen yeni kimlik ve işlev 2011 yılının başında usulca duyurulan ("usulca duyuru-lan" diyoruz ,çünkü başlarda plana fahiş bedeller ödeyerek ulaşılabilirdi, makul erişim ancak umumi protestolar neticesinde mümkün oldu) Beyoğlu Koruma Amaçlı İmar Planı'nda (aslında Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmıştır) apaçık ortaya konmakta. Peki, bu planın öncelikli noktaları neler? Vurguları neler? Plan çok net bir şekilde, turistler ve paralı kesimler için çekici olacağı varsayılan, mutenalaştırılmış, temizlenmiş, yapıları çevreler, modern ticaret ve tüketim imkanları yaratmayı hedefliyor. Belediyenin aradığı yeni kullanıcı ve kentli sakinler profili bu ve Beyoğlu planı açık bir şekilde bu kesimin ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiş. Beyoğlu Belediyesi vizyonunun bölgeye yönelik ana fikri turizm-odaklı olması ve ticareti kolaylaştırarak yaygınlaştırması. Turizmin ve ticaretin dayandığı imaj ise, yukarda bahsettiğimiz nezih Pera imajı. Bu yeni imaja göre, belediyenin projekte ettiği yeni kimliğe oturmayan tüm işlevlerin ve insanların dışarı taşınması ve onların yerine kurulacak olan bu kimlikle uyum içinde olacak yeni işlevlerin gelmesi hedefleniyor. Bu, semtin farklı bölgelerinde bulunan ve ona sosyal niteliğini veren tüm yerleşik imalat aktivitele-rinin ve mağazaların kaldırılması anlamına gelir. Aydınlatma elemanı imalatçıları, ev gereçleri üreticileri, mobilyacılar, metal işleri ile uğraşanlar, inşaat malzemesi ve oto yedek parçası satışı yapanlar vd. Bunların hepsi bölgeden gitmeye (gitmek zorunda bırakılmaya) başladılar. Onların yerini, İstanbul'un dört bir yanında son on yıldır hızla çoğalan benzerleriyle yarış içine girecek yeni ve şık turizm, yeme-içme, dinlenme, moda, tüketim ve sanat mekanları alacak.

Tarihi stoğun hayal edildiği şekilde iyileştirilmesi, aynı zamanda alanın imajının ve kimliğinin 'düzeltilmesi'ne de yarayacak. Turizm, tüketim, imaj ve kimlik temaları sıkı sıkıya örülmüş durumda. Aynı imaj düzeltme gerekçesi ve turizme aynı bakış açısıyla plan, kültür kurumlarının yerleşebileceği belirli alanlar tanımlıyor. Bunlar arasında en önemli olanları Haliç Tersanesi bölgesi, Tepebaşı ve Tophane'dir. Haliç Tersanesi bölgesi ile Tepebaşı'nın, büyük özel şirketlerin kültür kurumlarının kullanımında olması dikkat çekici. Haliç Tersanesi bölgesinin bir müze kompleksine dönüştürülmek üzere Koç Holding'e verildiği yazılıyor gazetelerde; Tepebaşı bölgesi bir başka endüstri holdingi olan ve henüz gerçekleşmemiş

olmakla birlikte Frank Gehry tasarımı bir opera binası yapma olanağını araştırılan Suna ve İnan Kıraç Vakfı'na satışa çıkarılmıştı. İçinde küçük ve bireysel olarak işletilen sanat kurumlarının çalıştığı tek semt Tophane'dir; ancak Tophane'nin Galataport'un hizmet alanı içinde olduğu göz önüne alınınca, buradaki kiralara önümüzdeki dönemde inanılmaz bir şekilde artması ve sonunda bu küçük galerileri püskürtmesi muhtemeldir. Yerlerine daha teşkilatlı, küresel galerilerin geliş sürpriz olmamalı! Nitekim daha geçtiğimiz günlerde Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan "Karaköy'de Galataport'u tamamlayacak bir dönüşüme hazırlandıklarını" söylüyordu (Taş, 2012). Beyoğlu'ndaki vatandaşların gündelik yaşamını yavaş yavaş çiğneyen Plan'ın mantığı bu; büyük mutenalaştırma operasyonu. Çiğnenen, Alan Blum'un (2010: 66-67) ifadesiyle, Beyoğluluların kentsel hayatları için zaruri olan 'süreklilik ve kaydadeğerlik hissi', 'kaale alındıklarını hissedebilmeleri'.

KENTİN ATMOSFERİ

Esas meseleye geliyoruz, en önemli meseleye: Beyoğlu'nun plan dahilindeki kentsel dönüşüm programında hiçbir yer bulmayan sosyal gerçekle-re. Beyoğlu'ndaki yeni kentsel dönüşümlerin - ki bunlar kültür ve miras uygulamalarından, kentsel mekan düzenlemelerine, mahalle dönüşümlerine, alışveriş merkezlerine ve turizm mekanlarına kadar çeşitlenmekte - öncelikle ziyaretçiler, tüketiciler ve turistleri hedeflediğinden bahsetmiştik. Şimdiyse bu önceliğin tetiklediği çıkarımlara ve bunlarla beraber belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun gerçekliklerinin - beklenti ve taleplerlerinin - tanınmama durumuna değinmek istiyoruz. Söz konusu talepler, Alan Blum'un (2010: 66) formülasyonuna yeniden dönecek olursak, bir süreklilik istiyor. Blum'a göre yaratıcı kentsel çevre, "normal hayat imgesini büyük bir ilhamla örnek yaşam, yaşamaya değer ve kayda değer bir hayat olarak besleyebilendir." İdealist bir formül: Yani, kent sakinlerinin kendileri için bir anlamı olacak bir gelecek talep etmesi, edebilmesi. Beyoğlu'nun yeni bağlamında ise bu istek örselenmiş ve yerinden edilmiş, yerine - radikal kayıtsızlık kaynaklı - bir uçuculuk ve savunmasızlık konuşlanmıştır.

On beş yıl kadar önce Stéphane Yerasimos (1997: 213), Beyoğlu'nda o dönem yaşanan mutenalaştırma sürecini orta sınıfın 'kent merkezini yeniden fethi' olarak tanımlamıştı. Çoğunluğu terk edilmiş olan merkez, 1960'lardan bu yana topraklarından

ayrılmak durumunda kalmış ve ayak basacak güvenli alanlar arayan göçmenlerin işgaline uğramıştı. Bu süreç sonunda da enformel bir yerleşim düzeni ve kent ekonomisi ortaya çıkmıştı. Kaotik ve zaman zaman tekinsizdi, fakat en azından işleyen, kendine özgü mekanizmalarını yaratan ve hem kolektif, hem de kişiden kişiye devirle biriken kaynaklarını kullanabilen bir sistemdi. Orta sınıfın büyük ölçüde Cihangir’den başlayan kent merkezini fethi de erken dönemlerde benzer bir enformaliteyi içinde barındırıyordu – Eda Ünlü Yücesoy (2008: 38) buna “mutenalaştırma sürecinin düzensiz, birey odaklı karakteri” diyor. Çoğunlukla burjuva-bohem olarak adlandırılan (medya, reklam, tasarım, moda, mimarlık, sivil toplum gibi yaratıcı ve sosyal alanlarda çalışan) mutenalaştırıcıları cezbeden şey, yalnızca Cihangir’in konut stoğu değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel çevreyi iyileştirme kaygısıydı. Yeni yerleşimciler hem enformel bağların erdemi, hem de kamusal alan ve kültürün hayati önemi-ne dair güçlü bir hissiyata sahipti. Zaman içinde Beyoğlu çok karışık bir demografik yapıya sahip oldu: Yoksul Anadolu göçmenleri, (uluslararası dergilerde çokça hakkında yazılan cool İstanbul’a ait) yaratıcı-profesyonel orta sınıf, Roman/çingene topluluklar, Kürt mülteciler, (aralarında Afrikalılar da olmak üzere) ulus-ötesi göçmenler bir aradaydı. Bu heterojen nüfus içindeki her grup, kapasitesi dahilinde kendine bir yer seçmiş, birlikte yaşayabilmenin yollarını bulmuş ve ortaya çıkan karmaşık yapı içinde kendine düşen alanı kabul etmişti. Farklı sosyal ve kültürel kitleler, her yeni eklenmeyle bir tür çağdaş kozmopolitliğin – veya en azından kozmopolit bir potansiyele ait öğelerin - ortaya çıkmasını sağlamıştı. Onlar, çok özgün bir kent atmosferinin – yani Beyoğlu’nun karmaşık atmosferinin - eş-üreticileriydi.

Fakat bugün merkezin yeniden fethi çok farklı bir ölçek ve karakterde seyrediyor. Artık iş tek tek mutenalaştırıcılarla açıklanabilir türde değil – meselenin özünde büyük paralı orta sınıflar ve hem ticari, hem de politik çıkarlarla kamçılanmış sistematik bir ele geçirme operasyonu var. Diğer yandan ortada bir Beyoğlu fikrini yeniden fethetme meselesi var: Yani seçilmiş bina tipleri ve kent dokusunun genellenmesi ve bunların Beyoğlu’nun ‘otantik’ kültürü olarak cisimleştirilmesi. Böylece tüm bölge bir müzeye aitmişçesine kemikleşmekte ve mimarlık ile tasarımda yeni bir norm üretilmektedir. Sonuçta, Beyoğlu Planı tam da bundan ibarettir. Beyoğlu’nun yeniden fethedilmesinin sosyal, kültürel ve insani açılardan verdiği bu yeni aşamanın oldukça büyük sonuçları var. Öncelikle,

yoksulların ve istenmeyenler olarak damgalananların sürekli dışlanması söz konusudur (Yardımcı 2010). Bu gruplar yaşamsal çıkarları baskılanarak kent merkezinden ve sosyal görünürlükten uzaklaştırılmak üzeredir. İkincisi, İstanbul’un gündelik yaşamı içinde önemli bir sosyal ve örgütsel kaynak sağlayan enformalite ilkelerine yönelik bir saldırı söz konusu. Enformalite kısmen de olsa bir tür özerklik olarak anlaşılabilir. Yeni fetih, açıkça kentsel mekan üzerindeki kontrolün enformelin aleyhine sağlanması ile alakalıdır. Üçüncüsü de, Beyoğlu’nun yıllar içinde oluşagelen ve bünyesinde çok çeşitli ve karmaşık grupları barındıran sosyal ekolojisinin çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. İdealize etmemekle beraber kabul edelim ki bir *modus vivendi*, yani farklı hayat yolları ve biçimlerinin birlikte varolabilme düzeni veya makul bir beraberlik kurulmuştu. Mimarlık ve kentsel tasarım için geçerli olan standartlaşma süreci aynı şekilde sosyal ve kültürel alanda da modernleşme ve homojenleşme olarak yaşanmaktadır. Gerçekleşmesi beklenen, Beyoğlu Planı’nın hedeflerine uygun bir demografik profil elde etmektir.

Bu istenilen profilin gerçek mahalle hayatında yarattığı gerilime ilişkin yakın bir örnek Tophane’de, Boğazkesen Caddesi üzerinde yer alan sanat galerileri bağlamında yaşanmıştır. Boğazkesen Caddesi, İstiklal Caddesi’nden aşağıya, Tophane’ye uzanır ve buradan İstanbul Modern’e yalnızca birkaç dakika içinde yürünebilir. Tophane kent-içi yoksulluk semtidir. Fakat kültürel mekanlar arasında bir koridor oluşturması sebebiyle son dönemlerde yaklaşık bir düzine kadar küçük ticari ve bağımsız sanat galerisine ev sahipliği yapmaya başlamıştı. 21 Eylül 2010 tarihinde bu galerilerden birine bir saldırı düzenlenmiş ve sergi açılışına gelen ziyaretçiler, yerel kişilerce sopalar, bıçaklar, kırık şişeler ve biber gazı kullanımıyla tartaklanıp yaralanmıştı. Neden? Tartışmalar hızla bu olayı dindar ve laik kültürler arasındaki çatışmaya yordu; buna göre mahalleli dini muhafazakarlar galeri ziyaretçilerinin sokakta, galeri önlerinde alkol tüketmesine ve/veya sokaktan geçen başörtülü kadınlara saygısızlık gösterilmesine itiraz etmişti. Diğer yandan, kimi ‘tabu yıkıcı’ galerilerin hem İslam, hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ü rencide eden sergiler düzenlediği söylenmişti. Bütün bunlardan yola çıkılarak, mahalledeki hızlı mutenalaştırma mantığı temel provoke edici faktörlerden biri olarak öne sürülmüştü: Buna göre yerel sakinler yeni açılan galerilerden ve sayısı gittikçe çoğalan içkili lokantalar ile apart-otellerden huzursuzluk

ve kaygı duymuştu –bunlar, bölgede kira artışına sebep olduklarına dair kuşku ve yerleşik halkta Tophane'deki yaşamlarını idame ettirebilme becerilerine dair endişe yaratmaktaydı.

Bu bir sokak yüzleşmesi, yerleşmiş bir çatışma idi. Fakat bundan daha fazlası da oluverdi. Çıkarlar arasındaki derin ayrışma ve kent nüfusunun savunmasız kesimleri arasındaki güven eksikliği gerçeğinden bizi haberdar eden bir vaka haline dönüştü. Bir sanatçı, saldırganlardan birinin “Siz bizi istemiyorsanız, biz de sizi istemiyoruz” diye bağırdığını hatırlıyordu. Kendi deyişiyle ‘olayın’ yaşanmasından iki gün sonra Tophane’yi ziyaret eden Kültür Bakanı, ‘hoşgörü’ çağrısında bulunmuştu. Başbakan Erdoğan “Tophane'deki olayları Türkiye gerçeği gibi sunmaya çalışanlar bayat bir oyunun içindedir” açıklamasını yapmıştı. Başbakan dahilindeki devlet ototiteleri, ‘olayın’ ağırlığı ve gücünü hemen farkına varmıştı. Tophane’de yaşananlar aslında bize açıkça bugünlerde İstanbul’da neler yaşandığına dair önemli şeyler söylüyordu. Kentin atmosferi, hissedilen atmosferi ve kentin bu zaman dilimindeki kasvetli havasına dair birşeyler.

BEYOĞLU YENİLEME PROGRAMININ YUMUŞAK KARNI

Şimdiye kadar bir kent parçasının atmosferini kentin yönetiminden sorumlu idarenin politikaları üzerinden okuduk. Kent yönetimi politikalarının sabitlenmiş olmadıklarını ve kentin karmaşık ve çok-boyutlu sahnesinin ortaya çıkardığı sorunlarla birlikte değişime zorlandığını göz önüne alacak olursak, Beyoğlu’na ilişkin çizdiğimiz bu kentliyi yok sayan tepeden inmeceli atmosferin ilelebet süreceğini söyleyemeyiz. Değişimi tetikleyecek sorular ve sorunlar ne olacak? Gündemi ve bakış açılarını belirleyen politika gücünden bağımsızlaşabilmek nasıl mümkün olacak? Kentteki hayatın kurucu unsurlarından sivil toplum, kültür ve sanat aktörlerinin bağımsız aktörler olarak varlıklarını göstermeleri nasıl söz konusu olabilecek?

Aşağıda beş başlık altında Beyoğlu’nda bugün yanına özel sektörü ve ticaret sermayesi üzerinden kendisini yeniden üreten orta sınıfı alarak hegemonik konuma yerleşmiş olan neo-liberal kent yönetimi mantığının yumuşak karnını tarif etmeye çalışacağız.

1. İlk konu, şu anda Belediye’nin tasarrufunda olan zengin fakat bozulmaya yüz tutmuş tarihi

mirasla ilgili. Kendine özgü bir Geç Osmanlı mirası bölgesi olarak (Sultanahmet’e yakın olmasına rağmen ondan hayli farklı olan) Beyoğlu’nun potansiyeli, yerel otoritenin dönüşüm suretiyle kaliteyi yükseltmek gündeminde ön planda. Kıymete binen 19. yüzyıl yapı stoğu - ki Beyoğlu’nun kentsel dokusu, ağırlıklı olarak neo-klasik mimari üslubuyla (Çelik, 1986: 133-137) karakterize olur ve klasik değilse de pek çok mütevazı Art Nouveau örneği barındırır (Batur, 2005) - otel, residans gibi iştah kabartıcı yeni bir fonksiyon ile bulunduğu zaman (genellikle tekil bina ölçeğinde) yenileniyor. Bu yenileme aslına sadık kalabildiği gibi Emek Sineması örneğinde olduğu gibi, yatırımın karşılığını almak ve kar edebilmek arayışı ile daha radikal biçimlere bürünebiliyor. Buna karşılık, yılların ihmali sonucu ve içinde yaşayan fakir göçmenlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının hep göz ardı edilmesiyle çökme mertebesine gelmiş Tarlabası gibi yerler tarihi niteliğine rağmen sadece cephelerinin eskisine benzetilerek inşa edilmesi, geri kalanının yıkılarak modernleştirilmesi şeklinde radikal bir yıkıcı muameleye uğrayabiliyor. Pera bölgesi’nin UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer almıyor olması, bu tür gayrimenkul-odaklı tarihi miras dönüşüm projelerinin uluslararası ortamda görülmeden ilerlemesi anlamına geliyor. Ancak, Emek Sineması ve Tarlabası dönüşüm projesi hem sosyo-ekonomik sonuçları itibarıyla hem de koruma adına yapılan radikal müdahale nedeniyle orta sınıfı, medyayı, hatta profesyonel ve iş dünyasını ortadan bölmüş vaziyette. Beyoğlu Belediye Başkanı’nın geçenlerde söylediği gibi, her ne kadar mal sahiplerinin hepsi ile anlaşma yapılmış olsa dahi (ki anlaşmanın mantığında alanı rantabl hale getirmek için yıkıp yeniden yapmak yatıyor) Tarlabası’na yapılan müdahale somut ve somut olmayan mirasın korunması, mahallenin sosyo-kültürel dokusuyla birlikte yerinde kalkındırılması gibi evrensel normların tersine işlediği sürece kent yönetimini zorlayacak.

2. Belediye’nin müzakere etmesi gereken ikinci konu, ilçenin tarihi mirasının bir neticesidir aynı zamanda. Yani onun bir zamanlar ayırtedici özelliği olan “Batılı kimliği” - gayri Müslim karakteri ve yaşam tarzı. Bu, lokanta ve birahanelerin, tiyatro ve fin-de-siècle [yüzyılın sonu] günlerinin ‘somut olmayan’ mirasıdır ve Beyoğlu’nun 21. yüzyıl küresel kent tavrı için de anahtar özelliğidir. Bugün lokanta, bar ve kulüplerdeki gece hayatı görülmemiş şekilde patlamış durumda. Ağustos 2005’te Newsweek’in kapak manşeti “Cool İstanbul” idi ve onu “Avrupa’nın en gözde kenti” olarak duyuruyordu (Farooq ve Matthews

2005: 32). 2011'in başlarında, İngiliz Observer gazetesi İstanbul'u "butik oteller, füzyon yeme-içme mekanları ve dünya müziği çalan kulüpler" ile dolup taşan "Avrupa'nın yeni parti başkenti" olarak niteliyordu (Finkel 2011). Şu ana kadar egemen olan (seküler, materyalist, ticari) küresel kent paradigmasına en yakın olan ve 'klasik' bir şekilde ona karşılık gelen şey, Beyoğlu'nun bu 'cool' ve 'canlı' yaşam şekli ve tarzıdır. Bunun, aynı zamanda dini-bütün olan bu şehirle iç içe geçmiş, birlikte var olduğunun altını çizmemiz gerekir. Beyoğlu'nun bu somut olmayan mirasının nezhleştirilerek kontrol altına alınmak istenmesini, sokaklara taşan masaların toplanması, Galata Kulesi Meydanı'nda bira içen gençlerin durdurulması girişimlerinde görebiliyoruz. Kamuoyunun bu konuda da ikiye bölündüğünü izliyoruz.

3. Bir diğer konu da güncel sanatsal ve kültürel yaratıcılıkla ilgili. Bu aynı zamanda, hızla dönüşen İstanbul bağlamında Beyoğlu'nun neyi temsil ettiğini gösteriyor. Sibylle Thelen, alt başlığını 'Elektrikli Kent' olarak çevirebileceğimiz İstanbul: Stadt unter Strom isimli kitabında (2008), son dönemde yeni nesil sanatsal ve kültürel pratik sahiplerinin (Orhan Pamuk'tan Nuri Bilge Ceylan'a, Elif Şafak'a; Mercan Dede'den Kutluğ Ataman'a ya da Fatih Akın'a) özellikle Avrupa geneli ve uluslararası bağlamda kentin profilini radikal bir şekilde dönüştürdüğünü gözlemliyor (yazar, İstanbul'un yeni yaratıcı ortamının yoğun ulus-aşırı bağlantılarına dikkat çekmekte çok haklı). Yaratıcılık-sanatsallık açısından, ortaya çıkan "yeni enerji" ve zincirlerinden yeni yeni kurtulan "yaratıcı kaos" bakımından (2008: 13, 15) Beyoğlu, kentte öncü bir rol üstlenmeye başlıyor. Burası İstanbul'un en yeni kültür üreticilerinin bulunduğu yer; burası sanatçıların bulunmak ve çalışırken bulunmak istediği yerdir. Aslında, İstanbul: Stadt unter Strom, üstü kapalı bir şekilde de olsa fiilen, 'Elektrikli Kent' kavramına açık bir şekilde cuk oturan bu kentin bir ilçesi olarak Beyoğlu'nu kutluyor. Ancak Beyoğlu'ndaki sanatsal olguda, bu bireysel yaratıcı mevcudiyet anlatısından ötesi-fazlası var. Beyoğlu 'sanat ortamı' bir kültür-işi sahnesidir aynı zamanda ve güçlü bir kurumsal mevcudiyeti barındırır. Müzeleri, sanat galerileri, araştırma merkezleri, performans mekanlarıyla Türkiye'nin çoğu güçlü holdinginin kültür kurumları Beyoğlu'nda konumlanır. İstanbul Modern, Pera Müzesi, Atatürk Kültür Merkezi (tartışmalı bir şekilde restorasyon nedeniyle kapalıdır), Borusan Kültür ve Sanat Merkezi buradadır. Ayrıca, Babylon konser merkezi, pek çok daha küçük ve gelişmekte olan ticari müzikholler, performans alanları ve avangard

mekanlar gibi bağımsız teşebbüsler de buradadır. Ve tabii bir de, 2010 yılında İstanbul'un prestijli Avrupa Kültür Başkenti ünvanını elde etme zaferi var. Bu, sadece Beyoğlu'nun başarısı değil tabii ama Beyoğlu'nun kültürel kaynakları olmadan hayal etmesi bile mümkün olmayan bir kazanım. Bir 21. yüzyıl küresel kentinin üretmek, tanıtmak ve yansıtmak zorunda olduğu ne varsa onu üretme kapasitesiyle Beyoğlu, açık farkla İstanbul'un en büyük kültürel ve sanatsal varlığıdır. Ancak bölgenin kültür sermayesini büyük ölçüde oluşturan şeyin, büyük şirketlerin kültürel sorumluluk projelerinin yatırım ve taahhütleri olduğunu vurgulamak gerekir. Onların da estetik ve sanatsal işler hakkında doğal olarak kendilerine ait vizyonları ve normları var. Her türlü ulus-aşırı sanat ve kültür ağında yer alan imtiyazlı aktörler olduklarından, uluslararası ortamlar tarafından takip edilme işini muazzam şekilde yönetirler. Kültürel yaratıcılığı kontrol edecek ve dolayısıyla Beyoğlu imgesini şekillendirecek güce sahiptirler.

(4) Bu da bizi kültürel politikaların dördüncü meselesi olan kimlik sorusuna getiriyor. Bu, özellikle Beyoğlu bağlamında oldukça karmaşık bir sorudur. Ortada birbirinden çok farklı iki mantık var: Bir taraftan İstanbul'un, küresel kent olması için gereken unsurlarından birinin kozmopolit yapı olduğunu kabul etmesi gerekir; turist kozmopolit deneyimleri talep eder. Ve İstanbul bağlamında kentin kozmopolit tarih ve kültürüne karşılık gelen yer Beyoğlu'dur. Öte yandan, bu tür bir kent-sel kimliğe karşı belirli bir resmi mukavemet var ve yeni İstanbul için daha steril, yekpare kimlikli ve kozmopolitliğini "Fransız Sokağı" gibi tüketim kültürü üzerinden işleyen bir yaklaşım söz konusu. Kozmopolitliğin bir başka yorumu da tarihi-görünümlü cepheleri yeniden inşa ederek, 'cephelik' alıkonarak ya da 'cepheliklik' yaparak müze nesneleri yaratmak. Beyoğlu'nun geçmişinden kalan harap ama yine de yaşayan 'eski' kozmopolitliği yerine, daha kabul edilebilir ve pazarlanabilir bir 'eski' çeşitlemesi ortaya çıkarılarak cisimleştiriliyor ve fiyat biçiliyor. Beyoğlu yenileme programının en önemli sorunsallarından birisi kozmopolit mirasın nasıl korunarak sahiplenileceği ve kentin demokratik kalitesine zemin olacak şekilde nasıl işleneceği.

(5) Ve geldik beşinci noktaya. Kent ekonomisinin gayrimenkul tarafı. Yakın zamana dek İstanbul'daki gayrimenkul patlaması alışveriş merkezi, ofis binaları, kapalı siteler ve çok katlı rezidans projelerinin yapıyla birlikte kentin çeper bölgelerinde gerçekleşmekteydi. Ancak

son zamanlarda gayrimenkul operasyonu başta Sultanahmet, Beyoğlu ve Şişli olmak üzere İstanbul'un merkezi tarihi alanlarındaki mutenalaştırma girişimleri ile merkeze kaymış durumda (İslam 2010). Beyoğlu'nda mülk fiyatları Sotheby'nin gayrimenkul kolu olan International Realty gibi uluslararası yatırımcıların da girmesiyle birlikte katlana katlana yükseliyor. Ve bu hareketli gayrimenkul değerlenmesi bağlamında Beyoğlu Belediyesi'nin Tarlabası'nda olduğu gibi önayak olduğu mutenalaştırma projeleri gayrimenkul değer artışını daha da kamçılıyor. Kuşkusuz gayrimenkul değerlerindeki bu enflasyon Beyoğlu'nun yaşayan kozmopolit kimliği, kent dokusu ve sosyo-ekonomik çeşitliliği üzerinde baskı oluşturuyor. Bu, belediyenin kamusal ve özel çıkarları dengelemesi ve özel sermaye akışıyla baş edebilmesi bakımından önündeki büyük bir meseledir.

...

Kenti ve kentin ortaya çıkardığı imkanları düşünürken kullandığımız dilin tek boyutluluğu ve deterministik oluşu büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmakta. Kentsel 'dönüşüm' söylemi egemen bir söylem olarak kente dair düşüncemizi ele geçirmiş durumda. Bu dil kent ile bizim aramıza bir set çekmekte, biz kentlileri pasif ve güçsüz birer izleyici konumuna sokup kente dair farklı hayalgücümüz olabileceği, farklı anlayış geliştirebileceğimiz bilgisini bizden esirgemekte.

Çocukluğunu anlattığı otobiyografisinde Elias Canetti ablasının Viyana'ya yerleşme kararından bahsederken, tanıdıkları Mösyö Aftalion'un bu kararı nasıl olumlu karşıladığı üzerinde durur. "Mathilde, siz Viyana'ya aitsiniz" der Mösyö Aftalion, "şehir sizi seviyor, siz Viyana'da çok canlıydınız ve çok güzel." Genç Canetti bu ayaküstü söylenmiş gözlemden önemli bir şeyler öğrenmiştir: "Bilmediğim bir şeyi farkettim, hiçbir kitabımda yazmayan bir şey; şehrin bir insanı sevebileceği fikri. Bu fikir çok hoşuma gitmişti" (1999: 73). Şehir bir insanı sevebilir – ve dolayısıyla biz de onun bize – bu yabancılaşmış insan malzemesine – olan aşkını deneyimleyebiliriz.

Küresel kent gelişmeleri ve kentsel dönüşüm üzerine eleştirel çalışanların, belki idealist bir şekilde, şehirlerimizden ne istediğimizi tekrar düşünmeleri gerekiyor. Kentlerimiz nasıl olmalı ki kendimizi kayda değer hissedelim. Olivier Mongin (2005: 30) kentsel kültürü "vücudun bir meselesi olarak, bireyin diğerleri ile karşılaştığı kolektif ve zihinsel vücut ile temas edebilmek için vücudunun

dışına çıkması meselesi" olarak kavrar. Mongin için önemli olan insanların kentsel deneyimlerinin kalitesidir, kentliliğin gerçek ölçütü budur. Oliver Mongin, insanların hem özel hem de kamusal deneyimlerinde muhtemel yeni boyutlar ve dönüşüm imkanları açan bir çevre olarak düşünür şehri. Başka hiçbir beşeri sosyal ortamda mümkün olmayan bir deneyim imkanı sunar şehir. Burda düşündüğü önden hesaplanamayan ve öngörülemeyen deneyim türüdür – ancak şehirde ve şehir sayesinde ortaya çıkan deneyimler. Bu anlamda şehir hayat suyudur, insanların yaratıcılıklarını besleyen yaşamsal bir alan. Belki paradox gibi gelecektir ama, şehir, kavranamayacak olana her zaman açık olandır.

Ingeborg Bachmann (1999) bir keresinde kenti (onun durumunda Berlin idi bu kent) "tesadüflerin mekanı" olarak betimlemişti. Kentin tutarlı ve bilebilir olduğunu kararlılıkla ve planlı bir şekilde söyleyen kurguların tersine şehir karşılaşma ve işbirliklerinin yarattığı öngörülemez enerjilere açık bir mekandır. Kentin kavranamamazlık deneyimi alanı olması, işte bu karşılaşma ve işbirliklerinin çetrefilliliğindendir. Kentin yönetimindeki plancılardan ve karar alıcıların bu kavranamaz olanı bastırmaya ya da dışlamaya yeltendiklerinde kentin ne olacağını değerlendirmek ve de kavranamaz olana sahip çıkmanın neden gerektiğini ifade etmek bize düşüyor.

DİPNOTLAR

¹ Makaleyi İngilizce'den Pelin Derviş çevirmiştir.

² Makalenin daha uzun bir versiyonu 'Reshaping, Installing, Pioneering, Spearheading... Realignment of Istanbul' başlığı ile H. Anheier and Y.R. Isar (eds), Cities, Cultural Policy and Governance, London, Sage, 2012, kitabında yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, A. (2009) 'Zihinsel Değişim? AKP İktidarı ve Kültür Politikası', ss. 191-212, Ada, S. ve İnce, A. H. (der.), Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Aksoy, A. ve Robins, K. (2011) 'History, memory, debris: Sulukule, don't forget' [Tarih, hafıza, çöküntü: Sulukule, unutmama], Anheimer, H. K. ve Isar, R. J. (der.), Cultures and Globalization: Heritage, Memory and Identity [Kültürler ve

Küreselleşme: Miras, Hafıza ve Kimlik] içinde. Londra: Sage.

- Bachmann, I. (1999) 'A site for contingencies', Grand Street, 69: 44-8.

- Batur, A. (2005) 'Art nouveau mimarlığı ve İstanbul', ss. 141-166 Yeni Sanat (1890-1930) Avrupa'dan İstanbul'a Art Nouveau içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Beyoğlu Belediyesi (tarih belirtilmemiş) 'Marka Olarak Beyoğlu: Kurumsal Kimlik', <http://www.beyoglu.bel.tr/markalarimiz/default.aspx?SectionId=169> (erişim: 10 Şubat 2011).

- Beyoğlu Belediyesi (2011) Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu.

- http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu_belediyesi/haber_default.aspx?SectionId=143&ContentId=21698.

- Blum, A. (2010) 'Reflections on the platitude of the "creative city" [Yaratıcı Kent' Klişesi Üzerine Yansımalar], ss. 65-95, Boutros, A. ve Straw, W. (der.), Circulation and the City: Essays on Urban Culture [Dolaşım ve Kent: Kent Kültürü Üzerine Denemeler]. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.

- Böhme, G. (1993) 'Atmosphere as the fundamental concept of a new aesthetics' [Yeni estetiğin temel kavramlarından biri olarak atmosfer]. Thesis Eleven, 36: 113-126.

- Böhme, G. (2006) Architektur und Atmosphäre [Mimarlık ve Atmosfer], Münih: Wilhelm Fink.

- Canetti, E. (1999) The Tongue Set Free. Londra: Granta.

- Çelik, Z. (1986) The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century, Seattle: University of Washington Press (çev. Deringil, S. (1998) 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları / Kentler Dizisi).

- De Amicis, E. (2005) [1877] Constantinople. Londra: Hesperus (çev. Özdem, F. (2010) İstanbul, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık).

- Eldem, E. (2006) 'Ottoman Galata and Pera between myth and reality' [Gerçekle mit arasında

Osmanlı Galata ve Pera'sı], ss. 18-36, Tischler, U. (der.) From 'Milieu de Mémoire' to 'Lieu de Mémoire': The Cultural Memory of Istanbul in the 20th Century [Hafıza Alanları'ndan 'Hafıza Mekanlarına': 20. Yüzyılda İstanbul'un Kültürel Hafızası], Münih: Martin Meidenbauer.

- Eldem, S. H. (1979) İstanbul Anıları/ Reminiscences of Istanbul. İstanbul: Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri.

- Finkel, A. (2011) 'Istanbul thrives as the new party capital of Europe' [İstanbul Avrupa'nın yeni parti başkenti olmaya aday], Observer, 2 Ocak.

- Foroohar, R. ve Matthews, O. (2005) 'Turkish delight' [Türk lokumu], Newsweek, 29 Ağustos: 31-34.

- İslam, T. (2010) '30 Jahre Abenteuer: Gentrifizierung in Istanbul' [30 Macera Yılı; İstanbul'da Mutenalaştırma], ss. 69-80, Pschera, M., İlk, Ç. ve Bacık, Ç. (der.) Intercity Istanbul-Berlin [Şehirlerarası İstanbul-Berlin] içinde. Berlin: Dağyeli.

- Keyder, Ç. (2010) 'Istanbul into the twenty-first century', ss. 25-34, Göktürk, D., Soysal, L. ve Türel, İ. (der.) Orienting Istanbul: Cultural Capital of Europe? Londra: Routledge (Yayına hazırlayan: Sökmen, M. G. (2011), 'Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İstanbul', İstanbul Nereye? / Kürsel Kent, Kültür, Avrupa, İstanbul: Metis).

- Mongin, O. (2005) La condition urbaine: la ville à l'heure de la mondialisation. Paris: Seuil.

- Pamuk, O. (2005) Istanbul: Memories of a City. Londra: Faber and Faber (2003, İstanbul: Hatıralar ve Şehir, İstanbul: İletişim Yayınları).

- Taş, D., 'Beyoğlu'nun yarısı dönüşecek', Sabah, 03.07.2012

- Thelen, S. (2008) Istanbul: Stadt unter Strom [İstanbul: Fırtına Altında Şehir]. Freiburg: Herder.

- Tischler, U. (2006) 'Retour aux sources: indicateurs identitaires à Péra comme milieu de mémoire' [Temel bilgilere geri dönüş: Beyoğlu'nda bir bellek aracı olarak kimlik göstergeleri], pp. 38-58, Tischler, U. (der.) From 'Milieu de Mémoire' to 'Lieu de Mémoire': The Cultural Memory of Istanbul in the 20th Century [Hafıza Alanları'ndan 'Hafıza Mekanlarına': 20. Yüzyılda

İstanbul'un Kültürel Hafızası] içinde. Münih: Martin Meidenbauer.

- Ünlü Yücesoy, E. (2008) 'Contested public spaces vs. conquered public spaces: gentrification and its reflections on urban public space in Istanbul' [Çekişilen kamusal mekanlara karşı fet-hedilen kamusal mekanlar: Mutenalaştırma ve İstanbul'daki kentsel kamusal mekanlar üzerindeki yansımaları], ss. 29-47, Eckardt, F. ve Wildner, K. (der.) Public Istanbul: Spaces and Spheres of the Urban [Kamusal İstanbul: Kentin Mekanları ve Alanları] içinde, Bielefeld: transkript.
- Yardımcı, S. (2010) 'La face cachée de la métropole' [Metropolün Karanlık Yüzü], Urbanisme, 374: 71-73.
- Yerasimos, S. (1997) 'İstanbul: la naissance d'une mégapole' [İstanbul: Bir metropolün doğuşu], Revue Géographique de l'Est, 37(2-3): 189-215.

BURSA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM: TİMSAH, KOZA, KARAGÖZ VE HACIVAT

Banu Tomruk, Dr. Mimar, Araştırmacı

Kentlerin yapılanmasının politik ve ekonomik süreçlerden bağımsız düşünülmediği içinde bulunduğumuz dönemde, Türkiye kentlerinde İstanbul başta olmak üzere yoğun bir dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci devam ediyor. Kentsel dönüşüm dinamiklerinin en belirgin biçimde gözlemlendiği İstanbul'da büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri, üçüncü köprü ihalesi ve meydan düzenlemelerine ilişkin proje tartışmaları, siyasi dönüşümün uzantısı niteliğinde devam ederken, diğer kentler de şüphesiz bu uzantının yansımalarını kendi ölçeklerinde yaşıyorlar. Bursa bu kentler arasında hem tarihsel konumu hem de İstanbul ile coğrafi ve fiziksel olarak yakın ilişki içinde olması nedeniyle farklı bir konuma sahip. Özellikle 2000 yılı sonrasında hem kentsel dönüşüm projelerinin sayıca çokluğunda hem de uygulanma hızı ve projelere aktarılan yatırımların büyüklüğünde bu farklılığın, diğer orta ölçekli Türkiye kentleri içerisinde belirginleştiği söylenebilir. Bursa Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artışı ile en hızlı büyüyen kentlerden biri konumunda. Kentteki nüfus artışının yarattığı baskı yeni konut alanlarının oluşumu için ivme sağlarken, diğer yandan sanayiye bağlı gelişen ekonomi kentsel dönüşüm projeleri için gerekli kapital akışının diğer orta ölçekli kentlere nazaran daha hızlı olmasını sağlıyor.

Bursa'daki kentsel dönüşüm dinamikleri bir taraftan süregelen sanayi kenti olma durumu ve bunun getirdiği büyüyen nüfus ve konut ihtiyacını karşılamak üzere şekillenirken, diğer taraftan dönüşüm, kentsel aktörlerin söylemlerinde sürekli vurguladıkları biçimde sanayi kentinden turizm kentine evrimle eğiliminin kentsel projelerde fizikselleşmesi ile devam ediyor. Dolayısıyla iki farklı ana dönüşüm ekseninden bahsetmek mümkün. Bunlardan biri, kentsel tasarım süreçlerinde tarihselleştirme, turistikleştirme, kimliklileştirme çabaları üzerinden yürütülen, iktidarların kentsel tasarımı araçsallaştırmasının tezahürü. Bir diğeri ise, eksenini çağdaşlık, modernlik, yenilik, farklılık üzerine kurgulayan ve bu kavramlar üzerinden yıkımı ve yeniden yapmayı meşrulaştıran yaklaşım. Her iki durumda da dönüşüm projeleri, dönüşümün tek aktörü olan yerel yönetimin, yani Büyükşehir Belediyesi'nin söylemleri ile meşrulaştırılıyor ve müdahaleler estetize ediliyor. Konut projeleri söz konusu olduğunda, Meclis kararı ile bir bölge "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı" ilan ediliyor. TOKİ ve Belediye arasında ön protokol imzalanıyor. İki kurum arasında protokol maddeleri görüşülüyor ve proje ihale ediliyor. Kent merkezindeki TOKİ'nin konut projeleri için yıkım kararları "çağdaş, modern kent" yaratmak söylemleri üzerinden estetize edilirken, kentsel kamusal

alanlar için üretilen dönüşüm projelerinin söylemleri “tarihi, turistik, eski Osmanlı başkenti Bursa”yı yeniden yaratmak üzerine kuruluyor. Bu yazı kapsamında daha çok kentsel kamusal alanlarda bu ikinci söylem üzerinden fizikselleşen güncel proje ve uygulamalardan söz etmek istiyorum.

GÜNCEL PROJELER

Kamusal alandaki büyük ölçekli projeler içerisinde öncelikli olarak kentin gündemini meşgul eden proje, Hanlar Bölgesi için öngörülen dönüşüm projesi. Kentin doğu-batı ekseninin merkezinde, Ulu Cami, Koza Han, Pirinç Han, İpek Han, Fidan Han gibi tarihi yapıları kapsayan çarşı bölgesi (**Şekil 1**) için bir önceki Belediye Başkanı Hikmet Şahin döneminde, Cumhuriyet Caddesi’nin bitiş noktasından Ulucami’ye kadar olan 21 hektarlık alandaki tüm yapıların kamulaştırılıp yıkılarak, tarihi Hanlar bölgesi ve Ulucami’nin açığa çıkarılması hedefi ile bir proje sunulmuştu. Projenin gerektirdiği 150 trilyonluk kamulaştırma bedeli ve tasarlanan projeye dair tek karelik bir görselden algılanabildiği kadarıyla söz konusu projede, Pirinç Han, İpek Han, Tarihi Bakırcılar Çarşısı ve Kapan Han’ın etrafındaki yapıların istimlak edilerek ve Yeni Karamürsel’den Ulucami’ye kadar olan toplam 12 bin 560 metrekarelik alanın meydan olarak düzenlenmesi planlanıyordu. Projenin uygulanmasına karşı bölgedeki hak sahiplerinin dava açması sonucu Bursa 3. İdare Mahkemesi, Belediyenin hazırlattığı projenin uygulanmayacağı kararını aldı.¹ Devam eden

Şekil-1 Hanlar Bölgesi’nin mevcut görünümü
(online erişim, http://wowturkey.com/t.php?p=tr452/hasan_mercan_Bolgenin_bugunku_hali.gif, erişim tarihi:17.06.2012)

süreçte, Hanlar Bölgesi’nin de sınırları içinde bulunduğu Osmangazi Belediye’sinin başkanı Recep Altepe’nin Büyükşehir Belediye başkanı seçilmesiyle kamulaştırma projesi gündemden düşerek, bazı yapıların restore edilmesi, çarşı düzenlemeleri ve üst örtü çalışmaları gibi noktasal müdahalelerle bölgede çalışmalar sürdürüldü. Nihayet Haziran 2010’da ‘dünyaca ünlü mimar’ Massimiliano Fuksas’ın Hanlar Bölgesi için çalışma yapmak üzere Bursa’ya gelmesi ile Büyükşehir Belediyesi’nin bölge için daha büyük ölçekli planları olduğunu öğrenmiş olduk. Fuksas ile Belediye Başkanı’nın birlikte düzenlediği basın toplantısında Altepe, “Bursa’nın dünya vitrinine taşınması konusunda alanında uzman kişilerin görüşlerini aldıklarını” belirtirken, daha önce benzer bir ölçekte ve alanda deneyimi bulunmayan Fuksas ise, “Bu çok büyük bir proje, ben buna iş olarak bakmıyorum” diyerek, iki ay içinde projenin önemli ölçüde şekillenmiş olacağını söyledi.² Bu tarihten sonra Belediye ya da Fuksas tarafından herhangi bir proje açıklaması yapılmadı.

Öte yandan, kentte inşaatı süren yeni stadyum projesinin mimarı, Hanlar Bölgesi için hazırladığı ve “yılda en az 1 milyon yabancı turistini ziyaret ettiği bir Bursa özleminin yansıması” olarak sunduğu projesini resmi internet sitesinde yayınlıyor (**Şekil 2**). Projede tescilli tarihi yapıların dışında kalan alanlardaki tüm binaların yıkılması, bunların yerine içlerinde 20-30 katlı kulelerin de bulunduğu irili ufaklı koza formunda yapıların inşası öneriliyor. Bir de tabi ki merkezdeki tüm ana caddelerin yayalaştırılması ve trafiğin tamamen yer altına alınması öngörülüyor. Projenin bütçesi, kentsel mekan düzenlemeleri, kamuya ne sunduğu ile ilgili henüz detaylı bir bilgi yok. Ancak proje sahibinin belediye ile başka projeler üzerinde çalışıyor olması, bu projenin de gündeme alınabileceğini gösteriyor.

Yaklaşık son on yıldır yoğun biçimde gündemde olan Hanlar Bölgesi için şu ana kadar ortaya çıkan projelerde söz konusu edilmeyen tek nokta, bölgede halen çalışan, üreten, alışveriş yapan ya da sadece zaman geçiren, kısacası o mekânları her gün kullanan insanların kentsel mekan deneyimlerinin nasıl daha iyi bir hale getirilebileceği. Bu, ‘tarihi mirası gün yüzüne çıkarma’ amacının yanında sözü edilmeyecek kadar gündelik ve sıradan bir problem. Oysa Hanlar Bölgesi söz konusu mega projeler ile ‘tarihi turistik Bursa’nın kalbi’ olacak. Alanı temizleme (yıkım) ve turizm yatırımı yapma söylemleri, kültür kenti, tarihi-turistik kent ya da marka kent etiketleriyle kentin satılabilir bir

Şekil-2 Hanlar Bölgesi için öneri olarak hazırlanmış bir proje
(online erişim, http://wowturkey.com/t.php?p=tr452/hasan_mercan_Z_Hanlar_Bolgesi_Renderlar1111.gif erişim tarihi:02.06.2012)

imgeye dönüştürülme süreci, dolayısıyla tüketim mekanlarının genişlemesi, bu kavramların estetize edilmesi ile mümkün kınıyor.

Benzer eğilimlerle fizikselleşen bir diğer proje ise, yine Büyükşehir Belediyesi tarafından Bursa Sanayi ve Ticaret Odası'nın (BTSO) işbirliği ile yapılan Şelaleli Meydan Projesi (**Şekil 3**). Altıparmak'ta bulunan eski Sosyal Güvenlik Kurumu binasının satın alınıp yıkılması ile "Bursa'yı meydanlarıyla anılan bir kent haline getirmek için başlatılan projeye, yeni stadyumun tamamlanmasının ardından, Atatürk Stadyumu'nun da yıkılarak meydana dâhil edileceği ve bu bölgenin Bursa'nın yeni çekim merkezi olacağı" belirtiliyor.³ Proje kapsamında BTSO'ya ait idari birimler, kafeteryalar ve şelale yapılması planlanıyor. Meydanın yamaca bakan kısmına inşa edilecek şelalenin önüne 6 metre boyunda Hacıvat ve Karagöz heykeli yerleştirilerek "meydana farklı bir hava katılacak".⁴ Alman heykeltıraş Christian Tobin tarafından tasarlanan heykellerin, Bursa'da bir atölyede tasarımcı tarafından yapım aşamasında olduğu belirtiliyor. Tobin, Kültür A.Ş.'nin verdiği hediyelik eşyaların üzerinde gördüğü Hacıvat-Karagöz figürlerinden esinlenerek böyle bir fikir ortaya çıkardığını ifade etmiş.⁵ Boyları 6'şar metre olan 52 ton ağırlığındaki taşlar su yüzeyinde hidrolik sistem ile hareket edecek şekilde üretiliyor. 4 milyon liralık bütçenin ne kadarının bu heykellere ayrıldığını kestirmek güç. Projede, heykellerin dışında, zemine döşenmiş kırmızı-gri taşlardan başka (bank, yeşil

alan, farklı kotlarda oturma platformları gibi) hiçbir kentsel donatı bulunmuyor.

Her iki projede de kenti sunmak, anılır hale getirmek, şu ya da bu şekilde görünür ve turistik kılmak hedefleniyor. Türkün'ün işaret ettiği gibi,⁶ kentsel turizm, meşruiyetini genellikle kentlerdeki yatırımların farklı sektörlerde yeni yatırım alanları yaratarak ekonomik getirileri artıracığı ve toplumun tüm kesimlerinin yararına dağıtılacağı, işgücü yaratacağı, aynı zamanda da tarihsel alanların korunmasına ve sürdürülmesine olanak sağlayacağı retoriğine bağlı olarak kurar. Ancak bu gelir ve rant artışlarından farklı ekonomik ve politik ilişkiler sonucunda toplumun belirli kesimleri yararlanmakta, alt gelir grubu, bu yatırımların başlatıldığı mekanlardan farklı mekanizmalarla dışlanmaktadır. Bursa örneğinde de, tarihi mekânlar öne çıkarılarak, restore edilerek, tatil destinasyonu, kongre merkezi veya kültür-inanç turizmi hedefleri ile küresel turizm sektörünün bir parçası haline getiriliyor.

Turistik Bursa'yı yaratmak için üzerinde çalışılan tek proje Hanlar Bölgesi projesi değil, ancak içlerinde en büyük yatırım gerektiren ve en merkezde olanı. Benzer hedeflerle geçtiğimiz yıllarda Kültür Yolu projesi kapsamında çok sayıda külliye restorasyonu ve Bursa surlarının restorasyonu gerçekleştirildi. Bu çalışmalar için dönemin valisi tarafından "... bu coğrafyada, bir dünya imparatorluğunun temelleri atılmış.

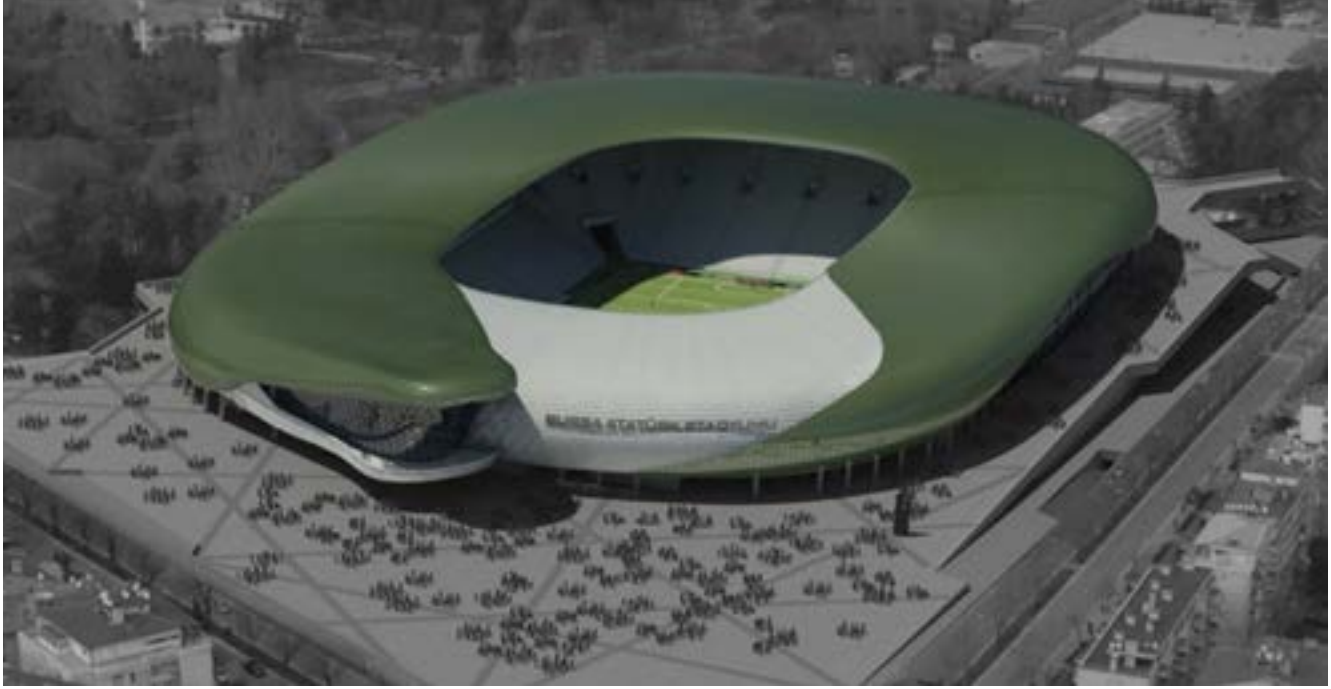
Şekil-3 Altiparmak 'Şelali Meydan' Projesi uygulama aşaması
(online erişim, <http://www.bursa.bel.tr/altiparmak-yenilenerek-guzellesiyor/haber/9897/> erişim tarihi:20.06.2012)

Projeyle, ayağa kalkmamış eser kalmayacak... unutulmaya yüz tutan eserlerin ortaya çıkarılması, önce Türkiye'nin, sonra da dünyanın dört tarafından insanların bölgeye gelmesini hedefliyoruz" açıklamaları yapılmıştı.⁷

Kentlere geçmişin izlerinden seçilmiş bir kimlik imal etmek ve reklamlar yoluyla bunu dünyaya tanıtmak ve satmak eğilimi, aynı zamanda kentsel alanları turistlerin taleplerine göre yeniden yaratmayı ya da uyarlamayı içerir.⁸ Özellikle tarihi kent parçalarının çok katmanlı yapısı, pazarlanabilir birtakım 'kent mitleri' yaratma eğilimi nedeniyle yalnızca bir imge ortaya çıkarılması ile kentin çok kimlikli yapısının indirgenmesine sebep olur.⁹ Kentsel mekandaki bu ayırıştırma mekanizmaları aynı zamanda geçmişteki belli bir zaman dilimine duyulan nostalji ile de desteklenir. Bu 'en önce saf bir kültür vardı, ama zamanla yok oldu' nostaljisini, Rosaldo,¹⁰ "bir toplumun değişmesinde rol almış sömürgeci, misyoner ve etnograf gibi insanların o toplumun müdahaleden önceki halini özllemeleri" olarak tanımlar ve bu kavramı "emperyalist nostalji" olarak adlandırır. Emperyalist nostalji bir paradoksa dayanmaktadır; birisi bir yerdeki yaşamı değiştirir ve sonra da hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığından şikâyet eder. Rosaldo'ya göre bu nostalji hissi hiç de masum değildir; aksine, 'geleneksel'in, 'otantik'in yokoluşuna üzülen insanların oradaki tahakküm süreçlerinin içerisinde yer aldıkları gerçeğini gizleme ideolojik işlevine sahiptir. Bu bağlamda Stewart'ın,¹¹ nostaljinin

ideolojik işlevi ile ilgili cümleleri açıklayıcıdır: "nostalji her zaman ideolojiktir; peşinde olduğu geçmiş, bir anlatı olmak dışında hiçbir zaman var olmamıştır ve bu geçmiş bizi, her zaman kendini hissedilen bir eksiklik olarak yeniden üretmekle korkutur. Tarihe ve onun görünmeyen orijinlerine düşman ve yine de o orijinde yaşanmış bir tecrübenin saf bağlamının peşinde olan nostalji, ütopyacı bir yüze bürünür; bu yüz, gelecek bir geçmişe, sadece ideolojik bir gerçekliği olan bir geçmişe yönelmiştir." Nostalji, bu anlamda, sürekli yok olma ve modernleşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı düşünülen Batı dışı dünyanın kültürünün korunma ve temsil edilme ihtiyacı içinde olması fikrine dayanır. Bilinçli olarak kimlik problemine çözüm olarak nostalji güdüsü kışkırtılır, ancak nostalji küresel ölçekte yaşanan kültürel krize uyum sağlamanın aracıdır. Bu bağlamda kışkırtılan bir diğer kavram da farklılıktır. Harvey'e göre,¹² kentlerde farklı kültürlerin imgeleri, temsili görünümleri, teatral gösteriler gerçek coğrafyanın üzerine örtülür ve tarih maskeleyen bir aracı olarak sunulur. Mekan ve zaman küresel ölçekte ticaretin konusu haline gelir. Arendt de¹³ benzer şekilde, "kısa sürelerde kullanılan yapay cennetler, kültürel ve geleneksel olanı da tüketim nesnesi haline getirir" ifadesiyle, kültür ve tarihin ticarileşmesini vurgular.

Türkiye'de 1990 sonrası artan Türklük, ılımlı İslam ve 'parlak' Osmanlı tarihinin karışımından oluşan muhafazakarlık dalgasının izleri, her alanda olduğu gibi, kentsel kamusal mekanda da yoğun restorasyon çalışmaları ve kentsel dönüşüm projelerinde gözlenebiliyor. 'Kullanılabilir bir geçmiş arayışı'nda, Bursa'da hatırlanacak geçmiş, güncel söylemler ve projelere bakıldığında, "Osmanlı başkenti Bursa" olarak belirginleşiyor. Öğün'ün işaret ettiği gibi,¹⁴ "Osmanlı birikiminin fragmanları postmodern kültürün teşvikiyle estete edilerek ve metalaşarak karşımıza gelmeye başladı. ... Osmanlı'nın politik geleneklerini benimsemiyorum ama kültürüne hayranım diyebilme lüksümüz yok. ... Osmanlı'yı estete ederken yaşadığımız tatmin duygusunun politik düzeyde, mevcut iktidar ilişkilerine dayanan ağır bir bedeli var". Dolayısıyla, kentlerin dönüşüm ve yeniden yapılanma süreçlerinde estete edilerek gündelik yaşamın parçası haline getirilen kavramların, söylemlerde yer aldığı şekli ile işaret ettikleri gerçeklik arasındaki farkı kavramak kritik bir önem kazanıyor. Kentsel mekânda uygulanan bu projelerin ve yatırımların, doğal olarak rasyonalitesi, belirli bir mekânı üst gelir gruplarına açmaya dayanıyor. Sonuçta dönüştürülen kentsel mekânda,

Şekil-4 Timsah Arena proje görseli
(online erişim, http://wowturkey.com/t.php?p=/tr373/iperser_7102org.jpg erişim tarihi:23.05.2012)

'güvenlikli', yoksulluğunun yer değiştirdiği ve görünmez kılındığı adalar ile seçilmiş bir geçmişin sahnesini yansıtan kamusal mekânlardan ibaret bir kent ortaya çıkıyor. Dolayısıyla tüm bu 'kamu yararı' kavramı üzerine temellendirilen kentsel söylemin arka planında, kentsel mekânı yalnızca orta ve üst sınıf için dönüştüren elitist bir tutum, ahlaki ve politik açıdan problemlili bir karar üretme ve uygulama süreci yatıyor. Kamu tarafından bu tür projelere aktarılan büyük maddi kaynakların meşruluğu, uzun vadede herkesin yararına olduğu iddia edilen kentsel kazançla açıklanıyor. Ancak ticarileşen bu alanlarda yoksulların kazanç sağlama şansı yok. Sonuçta tek aktörlü bu sistemde ortaya çıkan kentsel görünüm farklı tarafların ortak kararlarına ve uzlaşmasına dayanmadığı için yalnızca kısa vadeli çıkarları yansıtıyor ve kentin bütünlüğünden koparak ayrışmasına, adalaşmasına, müzeleşmesine ya da yoksulluğu dışlayıcı unsur olarak işlev görmesine neden oluyor.

Son olarak Hanlar Bölgesi'ni koza formunda yapılarla projelendiren mimarlık ofisinin bu defa "bir özlem yansıması" olarak kalmayıp, uygulama aşamasında olan stadyum projesinden bahsetmek, kentte kabul gören mimari anlayışı aktarmak açısından anlamlı olabilir (**Şekil, 4**). Timsah Arena ismi ile Temmuz 2011'de temeli atılan stadyum projesinin kaba inşaatı bitmek üzere. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin hükümetin de desteği ile finanse ettiği stadyum inşaatı için proje mimarı, Timsah Arena'nın görünüşünün Google'ın

görseller bölümünde "timsah" diye aranınca çıkan ilk fotoğraftan esinlenerek yapıldığını söyleyerek, "sanal ortamdaki bu aramamız 44 bin kişilik yeni stadın dizaynı için bize ilham kaynağı oldu. Bu işi paradan önce onur meselesi yaptık" açıklaması ile projenin nasıl şekillendiğini aktardı.¹⁵ Aslında Bursaspor Kulübü 1992 yılına kadar yeşil inci sembolünü kullanıyordu. O dönemde yeni bir sembol için arayışta olan kulüp, bir yöneticinin izlediği bir belgeselden etkilenmesi ve timsah sembolünü önermesi ile simgesini değiştirdi ve Ugandalı futbolcu Majid Mussisi'nin mucidi olduğu "timsah yürüyüşü" ile ilgi ve kabul gördü. Şimdi aynı sembol 44 bin kişilik bir stad büyüklüğünde, üstelik proje mimarının açıklamasına göre "yoldan da gözükmesi için timsah kafasının aşağıya çevrilerek"¹⁶ değiştirilmesi ile çevresindeki otel inşaatları ile birlikte eski Veledrom alanında yükseliyor. Proje kentliler tarafından da çoğunlukla hevesle karşılanıyor ve destekleniyor.

TEK AKTÖRLÜ DÜZENDE TEK HEDEFLİ DÖNÜŞÜM

Görünen o ki, mimarların iş olarak görmediği, kar amacı gütmeyen, onur ve prestij meselesi yapılan projelerle Bursa farklılaşacak. Google imajından stadyum, hediyelik eşyadan meydana heykel, kozadan çarşı projeleri ile Bursa'nın 'dünya vitrinindeki yeri'ni alacağı düşünülüyor. Diyelim ki yılda bir milyon turist timsahı, kozaları ya da

yapay şelale önündeki Karagöz Hacivat'ı görebilmek için akın akın Bursa'ya geldi ve hedeflenen durum gerçekleşti. Turistin akın ettiği 'görülen' kentte yaşayanlar olarak ne görüyor ve nasıl bir kentte yaşıyor olacağız? Büyük yatırım gerektiren bu projelerin kentsel ve mimari niteliğinin, bu derece rastlantısal ve muhalefetsiz kolaylıkla uygulanıyor olmasına artık herhalde şaşkırmamak gerekiyor. 'Kent kimliği' tarifleme konusunda gösterilen bu kolektif azimle, yakında başka bir gönüllü sayesinde bir kestane heykeli de görebiliriz kent merkezinde.

Farklılaşmak, fark yaratmak, anonimlikten sıyrılmak; kişiler, kurumlar, nesneler, binalar ve kentler, herkes ve her şey için "marka" ve "kimlik" ile anılmak, benzer olmamak, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye kentlerinde de dönüşümün düşünsel anlamda en önemli tetikleyici faktörü gibi görünüyor. Bu açıdan, kentsel dönüşüm projeleri, tarih yazma ve şanlı geçmişi yaşatma hedefleri için yerel yönetimlerin elinde önemli bir araç haline geliyor.

Ancak, dönüşüm projeleri için kamuya açık bir fikir üretme sürecinin olmayışı, projelerin kararlar verildikten sonra açıklanıyor olması, kısır bir döngü yaratıyor. Güvenç'in de değindiği gibi,¹⁷ kentsel dönüşüm ile ilgili fikir üretilemiyor çünkü projelerdeki sorunları tartışmak zorunda kalıyoruz. Özellikle yakın zamanda Kentsel Dönüşüm Kanunu olarak bilinen Afet Riski Taşıyan Alanların Dönüştürülmesi Yasası ile dönüşüm konusunda hükümetin karar alma gücü artırıldı. Oysa karar alma mekanizmalarının tek aktörlü düzenden çıkarılarak demokratikleşmesi her zamankinden daha da önemli çünkü içinde bulunduğumuz süreçte kimlikler arasındaki etkileşim ve farklılıkların açığa çıkabildiği, ötekilerle karşılaşmaya, ahlaki/politik seçimler yapmaya olanak tanıyan bir kent ortamından söz etmek giderek güçleşiyor.

DİPNOTLAR

¹ Olay Gazetesi, 02.02.2009.

² Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Bülteni, 7 Haziran 2010.

³ Büyükşehir Belediyesi Basın Bülteni, 14 Şubat 2012.

⁴ Olay Gazetesi, 23 Şubat 2012.

⁵ Olay Gazetesi, 23 Şubat 2012

⁶ Türkün, A., 2007. "Kentsel Turizmin Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerdeki Yansımaları", TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu, 13 Eylül 2007, Mimar Sinan Üniversitesi.

⁷ Büyükşehir Belediyesi Basın Toplantısı, Nisan 2007

⁸ Fainstein, S.S., Judd, D.R., 1999. "Cities as Places to Play", in The Tourist City, S.S. Fainstein, D.R. Judd (der.) p.261-271, Yale University Press, New Haven.

⁹ Sadler, D., 1993. "Place-marketing, Competitive Places and The Construction of Hegemony, in Selling Places: The City as Cultural Capital Past and Present, p.175-192, G. Kearns, C. Philo (der.), Pergamon Press, Oxford.

¹⁰ Rosaldo, R., 1989. Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis, Routledge, New York.

¹¹ Stewart, S., 2007. On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

¹² Harvey, D., 1989. The Condition of Postmodernity : An Enquiry into the Origins of Culture Change, Blackwell.

¹³ Arendt, H., 1996. Geçmişle Gelecek Arasında, İletişim, İstanbul.1

¹⁴ Öğün, S.S., 2006. "Şu Takıp Takıştırdığımız Osmanlı", Zaman Gazetesi, 7 Şubat 2006.

¹⁵ Zaman Spor Gazetesi, 10 Ocak 2011

¹⁶ Büyükşehir Belediyesi Basın Toplantısı, Mart 20101

¹⁷ Güvenç, M., "Kentsel Dönüşüm ve Türkiye" Sunuşu, Yapı Endüstri Merkezi, 8 Mayıs 2012, İstanbul.

TRABZON'DA DEĞİŞEN VE YENİLENEN KENT MEKANLARI

Hamiyet Özen, Y. Doç Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Mesut Yeşiltepe, Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

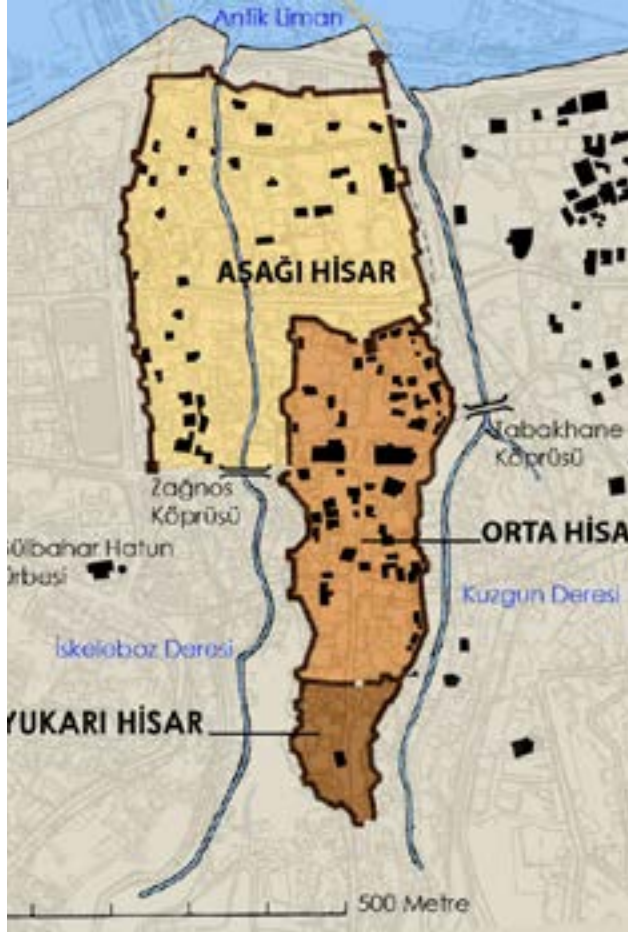
Kent kendine özgü yaşam döngüsü olan, sürekli gelişen veya değişen evrimsel bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, dinamik bir yapıda olan kentsel mekanlar zaman içinde sosyal ve ekonomik baskı unsurlarıyla hem işlevsel hem de fiziksel eskime sonucunda köhneleşmektedir. Bunun yansıması olarak son dönemlerde yerel ve merkezi yönetimlerce, kentlerin atıl duruma düşmüş alanları ve gecekondü bölgelerine yönelik farklı ölçeklerde dönüşüm ve yenileme projeleri gündeme getirilmektedir.

Dönüşüm projeleri yerel yönetimler için birer prestij ya da marka kent yaratma unsuru olarak görülmekte, yatırımların çekilmesi ve sermayenin bundan pay alması amacıyla gündemde tutularak ön plana çıkarılmaktadır. Yerel yönetimlerce kente vizyon oluşturma ve gelişmeye yönelik olarak, bu tür projeler sadece tasarım ve düşünce aşamasında olsalar dahi kamuoyuna ve basına taşınarak gündem yaratılmaktadır. Kentlerdeki dönüşüm ve yenileme projelerinin yöntemi, yapım tekniği ve dolayısıyla sonuçları birbirinin tekrarı şeklinde ve yerel gerçekliklerle bağdaşmayan uygulamalardır.

Çalışmada, son yıllarda Trabzon yerel yönetimi ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkanlığı tarafından uygulanan farklı ölçeklerdeki ve işlevsel niteliklerdeki “dönüşüm” ve “yenileme” projelerinin tanıtılması, değerlendirilmesi ve etkilerinin gözden geçirmesi amaçlanmaktadır. Gündemde bulunan dönüşüm ve yenileme projelerinin duyarlılığı ve kente olan mekansal boyuttaki etkileri üzerinde durulacaktır.

KENTİN TARİHİ ARKA PLANI

Trabzon Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli yerleşim ve ticaret merkezlerinden birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Transit ticaret yollarının kesiştiği bir yerde kurulan kent, aynı zamanda önemli bir liman kentidir. Dolayısı ile farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Charles Texier'e göre (2002), kentin adına ilk olarak M.Ö. 400'de Kseneophon'un *Onbinlerin Dönüşü* adlı eserinde rastlanmaktadır. Fakat Trabzon'un kuruluşunun M.Ö. 756'da Sinop'tan gelen Miletli göçmenler tarafından olduğu görüşü kabul görmekle birlikte, bu tarihi kesinleştirecek belge ve arkeolojik veriler yeterli değildir (Miller, 2007). Kentin tarihi sırasıyla Serbest Kent devri (M.Ö. 750 - M.S. 50), Roma Dönemi (M.S. 50 - M.S. 395), Bizans Dönemi (M.S.

Şekil-1 Kentin tarihi çekirdeğini gösteren harita, Bryer'den işlenmiştir.

Şekil-2 Kentin eski görünümü ve günümüzdeki durumu (eski fotoğraf, Bölükbaşı arşivi).

395 - 1204), Komenoslar Dönemi (M.S. 1204 - 1461), Trabzon'un-Fethi ve Osmanlı Dönemi (M.S. 1461), Cumhuriyet sonrası (1923-) olarak sınıflandırılabilir (Aysu, 1976).

Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya ve Pont Satraplığı'na bağlı bir liman kenti özelliğini devam ettirmiştir. İmar faaliyetleri özellikle İmparator Hadrianus (MS 117-138) ile birlikte artmış, liman, saraylar, tapınaklar ve su kemerleri gibi yapılar inşa edilmiştir (Özsait, 2000).

Bizans Döneminde surların dışına taşan kentte Rum Ortodoks, Ermeni Ortodoks ve Katolik Latinlere (Venedik ve Cenevizli) ait yerleşme yerlerinin olduğu bilinmektedir (Lowry, 2005). Kentte ayakta kalabilmiş kültür varlıklarının pek çoğu bu döneme tarihlenmektedir. Trabzon kalesi bu yapıların başında gelir ancak var olan yapının temelleri üzerine inşa edildiği düşünülmektedir (Tournefort, 2008). Bizans'ın Latinler tarafından istilası sonucu Gürcistan Kraliçesi Tamara'nın desteği ile Komnenos'larca kurulan Trabzon İmparatorluğu'na başkentlik yapan kent, en parlak devrini yaşamıştır (Uspenski, 2003).

Trabzon kenti 1461 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. Fetih'ten sonra devam eden imar işleri, kiliselerin cami ya da mescide çevrilmesi, yeni Müslüman mahallelerinin kurulması, cami ve mescitlerin yapılması şeklindedir (Lowry, 2005). Kentin fiziksel yapısı ve mimarisi, kent tarihine etki eden siyasi, ekonomik ve sosyal etkenler altında şekillenmiştir. Trabzon tarihi boyunca ticaret ve liman kenti olması nedeniyle, farklı dönemlerde farklı yapı ve yapı grupları yapılmıştır (Aygün, 2005).

Bugün hisar bölgesi olarak bilinen sur içi üç bölümden oluşmaktadır. Surların üst bölümünü Yukarı Hisar, alt bölümü Orta Hisar ve denize kadar uzanan Aşağı Hisar bölümleridir (Şekil 1) (Bryer, 1985).

Ülkemizde, 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar kent planlamasında popülist modernite proje yaklaşımları etkili olmuştur (Tekeli, 2001). Türkiye genelinde uygulama alanı bulan bu tür projeler, Trabzon'da da uygulanmıştır. 1950'li yıllarda dolgu yoluyla inşa edilen ilk Sahil Yolu, kamu yapıları ve üniversite kampüsü gibi eğitim yapıları,

Şekil-3 18.yy'da Boztepe'den Trabzon (Tournefort, 2009)

kentin fiziksel yapısının temelden değişmesine neden olmuştur.

Kentte kamu kaynaklı yatırımların etkisiyle oluşan nüfus talebi, kırsaldan ve çevre illerden (Gümüşhane, Rize ve Artvin) beslenen bir göç olgusunu ortaya çıkarmıştır (Sancar, 1992). Kent mümkün olan yerleşilebilir tüm alanlarda, topoğrafyanın elverdiği sınırlarda, adım adım kontrolsüzce büyümüştür (Şen Beyazlı, 2005). O dönemde yürürlükte olan imar planının ön gördüğü fiziksel gelişme yapısına sadık kalınmamış, gelişme baskısı nedeni ile kentin yüzyıllardır koruduğu kentsel doku tahribatları başlamıştır (Şekil 2).

1980'lerin ortasında Türkiye'de yaşanan hızlı ve çarpık kentleşme süreci Trabzon Kenti'nde de karşılık bulmuştur. Süreçte tarihi mekanlar ve yapıların yıkımı hızla devam etmiştir. Bu tür gelişme tavrı, 1990'ların sonrasındaki neo-liberal politikaların etkileriyle birlikte ivme kazanarak, kentlerin fiziksel mekanlarında kontrolsüz ve plansız bir büyümeye neden olmuştur (Göksü & Bal, 2010).

Trabzon, kent içinde ve yakın çevresinde, kamu kaynaklı büyük ve orta ölçekli yatırımlarla, idari sınırları dışında ve plansız alanlarda büyümeye devam etmektedir. Bu yatırımlar toplu konut alanları, hastaneler, stadyum ve diğer spor tesisleri (dolgu alanında), alışveriş merkezleri, yeni sahil yolu, bağlantı yolları ve kentsel dönüşüm alanları olarak sıralanabilir.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YENİLEME ÇALIŞMALARI

Trabzon'u farklı zamanlarda ziyaret eden seyyahlar mekanlardan ve mimari yapıdan hayranlıkla

Şekil-4 Kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin uygulandığı alanların haritası.

söz etmektedirler. Betimlemelerden ve çizimlerden mimari kültürüyle son derece kimlikli bir kent olduğu anlaşılmaktadır.

Tournefort (2009), Trabzon'u "deniz kenarından oldukça dik bir tepenin yamacına kurulmuş bir şehir" olarak tanımlar. Şehrin planı uzun bir dikdörtgene benzerken, evler tek katlıdır ve evden daha fazla bahçe ve ormanla bulunmaktadır (Şekil 3).

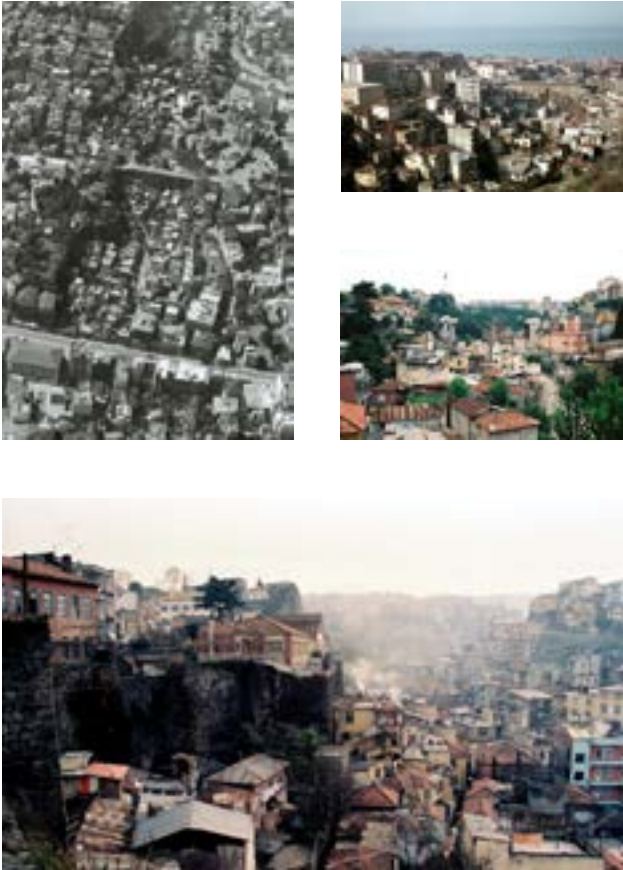
Trabzon kentinin planlama çalışması Fransız şehirci ve mimar Lambert tarafından 1938 yılında yapılmıştır. Plan ilkeleri, kenti mevcut alanında koruyarak, çeperlerinde geliştirmek ve doğal eşiklerini ön plana çıkartmaktır. Vadilerin (Zağnos ve Tabakhane) yeşil bant olarak kalmasını ve Çömlekçi Limanı ve doğusunda sanayi tesislerinin yapılmasını önermiştir (Lambert, 1939).

1970 yılında yapılan planlama çalışmasında, vadiler yeşil alan olarak korunmuş; Ayasofya Müzesi'nin kuzeydoğusu konut alanı olarak önerilmiştir. 1989 yılında yapılan revizyon imar planlamasında vadilerin (Zağnos ve Tabakhane) yeşil alan olarak devamı öngörülmüş; Ayasofya Müzesi'nin çevresi tamamen yeşil alan olarak önerilmiştir. 2002 yılında yapılan son revizyonda, vadiler özel proje alanı olarak tanımlanmış; Ayasofya Müzesi çevresi için yeşil alan kararı aynen korunmuştur. Bu planlama çalışmasında Çömlekçi bölgesi için özel bir tanımlama getirilmemiştir.

Son bir kaç on yılda dünyada da popüler olan "dönüşüm ve yenileme" kavramları yerel yönetimce Trabzon kenti gündemine de girmiştir. Basın yoluyla kentin belirli bölgeleri için kentsel dönüşüm çalışmalarının sürdürüldüğü vurgulanarak gündemde tutulmaktadır. Belediye ve TOKİ Başkanlığı kaynaklarından desteklenen beş

Şekil-5 Zağnos Vadisi Kentsel Dönüşüm alanı haritası.

Şekil-6 Vadide yıllara yayılan yapılaşma karakteri (Sümerkan Arşivi).

adet dönüşüm ve bir adet kentsel yenileme projesi gündemdedir (TOKİ, 2011). Projeler; Zağnos Vadisi Dönüşüm Projesi, Tabakhane Vadisi Dönüşüm Projesi, Çömlekçi Bölgesi Dönüşüm Projesi, Ayasofya Müzesi Dönüşüm Projesi, Narlıbahçe Dönüşüm Projesi ve Ortahisar Yenileme Projesidir.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YENİLEME ALANLARI

Türkiye'nin genelinde sürdürülen dönüşüm ve yenileme proje politikaları benzer şekilde Trabzon kentinde uygulanma olanağı bulmuştur. Belediye, TOKİ ve özel sektör işbirliği ile devam eden dönüşüm ve yenileme projelerinde yaklaşım "yıkım, tasfiye ve yeniden yapım" niteliğindedir. Projelerin ilk adımı mal sahipleriyle "uzlaşılma"dır; ardından isteyen mal sahiplerine kamulaştırma bedeli ödenmekte, istemeyenlere ise kentin farklı noktalarında yapımları tamamlanmış ya da devam eden TOKİ konutlarına yerleştirme önerisi sunulmaktadır. Yıkımla başlayan çalışmalar, alanda işlevsel tasfiyeyi de beraberinde getirmektedir. Dönüşüm projelerinden vadiler ve Ayasofya Müzesi çevresinde tamamen tasfiye ve yeniden yapım, Çömlekçi Mahallesi'nde ise kısmen işlevsel sürekliliğin devamı söz konusudur (Şekil 4).

3.1. ZAĞNOS VADİSİ

Doğuda tarihi kale surları, batıda Zağnos Burcu ve Erdoğan Yolu, kuzeyde Kahramanmaraş Caddesi ve güneyde Bahçecik Mahallesi ile komşudur. Vadi tabanından üzeri zamanla kapatılmış İmaret Deresi geçer. Vadinin en dar yerinde Ortahisar ile Gülbaharhatun Mahalleleri'ni birleştiren tarihi Zağnospaşa Köprüsü bulunur (Şekil 5).

Zağnos Vadisi, kentin nefes almasını sağlayan ve denizle bağlantısı olan hava kanalı görevi görmektedir. 1950'li yıllara kadar yapılaşmanın olmadığı ağaçlıklı yeşil alandır. Bu yıllardan 1980'li yılların başına kadar aldığı göçlerle, niteliksiz konut alanı ve alt yapısı olmayan bir mahalle olarak büyüme sürecini 1984 yılında büyük oranda tamamlamıştır (Bülbül, 2008) (Şekil 6).

Şekil-7 Zağnos Vadisi tamamlanmış 2. Etap dönüşüm proje alanı.

Şekil-8 Zağnos Vadisi 3. Etap dönüşüm ve TOKİ konut alanı, dönüşüm öncesi.

Şekil-9 Zağnos Vadisi TOKİ konut alanı ve Vadi tabanında Park düzenlemesi.

ZAĞNOS VADİSİ GECEKONDU ÖNLEME VE DÖNÜŞÜM PROJESİ

TOKİ Başkanlığı ve Trabzon Blediyesi arasında 2004 yapılan protokol ile başlamıştır. Projenin hedefi, "...teknik açıdan yenilenmesi ya da tamamen tasfiye edilmesi zorunlu, kentin gelişimine ve kimliğine uymayan, planlama hedeflerine aykırı, çöküntü ve kaçak yapı alanının asıl durumu dikkate alınarak ve sel türü afet riskinin önlenmesi temel prensibi ile kentte ihtiyaç duyulan formda yeniden kazandırılmasıdır" diye tanımlanmıştır (TOKİ, 2011).

Dönüşüm projesi 3 etaptan oluşmaktadır. 1. Etap Zağnospaşa Köprüsü'nün kuzey yönünde kalan alan, 2. Etap Zağnospaşa Köprüsü'nün güneyinde ve Yavuz Selim Bulvarı'nın kuzey yönünde kalan alan ve 3. Etap ise Yavuz Selim Bulvarı'nın güneyinde ve vadinin daraldığı Bahçecik ve Erdoğan Mahalleleri'nin sınırlarına kadar uzanan alandır. Projenin 2. Etabı 2006 yılında, 44 hektarlık alanda yıkılan konutların yerine, rekreasyon eylemlerinin ağırlıklı olduğu bir peyzaj düzenlemesi yapılmıştır. Düzenlemede 1 adet kafeterya (717 m²), 1 adet çok amaçlı birim (971 m²), 1 adet amfi tiyatrosu (1100 m²), yapay şelaleler, dereler, süs havuzları, otopark, gezinti yolları ve festival alanları mevcuttur. Bu etap 2008 yılında tamamlanmıştır (Şekil 7).

Vadinin 3. Etap proje alanında gezinti yolları, süs havuzları, ahşap köprüler, ve servis mekanları inşa edilmiştir. Yukarı Hisar'ın tarihi surlarının bitiminde ve vadinin üst kotunda yıkılan evlerin yerine TOKİ tarafından 190 adet konut yapılmıştır (Şekil 8, 9).

Vadinin alt bölümü 2. Etap'ın yapımı ise 2011 yılında başlamıştır ve yapım işi halen devam etmektedir. Alanda bir kafeterya (tescilli evin yeniden inşasıyla), pansiyonlar, katlı otopark, mevcut derenin üzerine yapılan yapay dere ve gezinti yollarının yapımı planlanmaktadır (Şekil 10). Bu proje kapsamında tarihi Zağnospaşa Köprüsü'nün tartışmalı restorasyonu da tamamlanmıştır.

3.2. TABAKHANE VADİSİ GECEKONDU ÖNLEME VE DÖNÜŞÜM PROJESİ

Dönüşüm alanı, Ortahisarın doğusunda, Kuzgundere'nin oluşturduğu vadi tabanıdır. Kuzey yönünde Kahramanmaraş Caddesi, batıda Orta Hisar Mahallesi ve kale surları, doğuda

Şekil-10 Zağnos Vadisi son etap proje alanı ve uygulama projesi.

Çarşı, Cumhuriyet ve Yenicuma Mahalleleri, güneyde ise Cephanelik'e kadar olan alanla sınırlıdır (Şekil 11).

Tabakhane Vadisi kentin nefes almasını sağlayan ve denizle bağlantısı olan hava kanalı görevini gören diğer bir vadidir. 1950'li yıllara kadar yapılaşma olmayan, sadece tarlaların bulunduğu bir yeşil alan olduğu bilinmektedir. 1980'li yılların başına kadar aldığı göçlerle niteliksiz konut alanı ve alt yapısı olmayan bir mahalle olarak gelişmiştir. Günümüzde çarpık ve gecekonduvari yapılaşma süreci devam etmektedir (Şekil 12, 13).

3.1.1. TABAKHANE KENTSEL YENİLEME (GECEKONU DÖNÜŞÜM) PROJESİ

TOKİ Başkanlığı ile Trabzon Belediyesi arasında 2007 yılında imzalanan protokol kapsamında başlatılan Tabakhane Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) projesi, "kent içindeki Kuzey/Güney aksındaki dere yatakları üzerindeki yapıların tasfiye edilerek bölgenin kente kazandırılması, tarihi çevrenin korunarak geliştirilmesi, kentin hava koridorlarının açılarak doğaya uyumlu bir yapılaşmanın sağlanması amaçları güdülerek sürdürülmektedir." Toplam 17,20 ha yüzölçüme sahip alanda yürütülen proje ile alandaki gecekondu ve çarpık yapılaşmanın ortadan kaldırılması ve rekreasyon alanları ile konut ve ticaret alanları oluşturulması amaçlanmaktadır. Hak sahiplerine uzlaşmaya esas muvafakat görüşmeleri sürdürülmekte ve toplam maliyetin 200.000.00 TL olacağı öngörülmektedir (TOKİ 2011).

Projesi kapsamında bina tespitleri ve gayrimenkul değerlemeleri tamamlanmış, vatandaşlarla uzlaşma süreci başlatılmış, kamulaştırma çalışmaları devam etmektedir. Toplam alan 139057,80 m², içindeki toplam bina sayısı 685 adet, anlaşma sağlanan bina sayısı 392 ve yıkılan bina sayısı 50'dir. Özellikle 541 adet konut yapılacak bölgede anlaşma yapılamayan hak sahipleri ile kamulaştırma bedelinin tespiti için hukuki çalışmalar sürmektedir. Ayrıca Bahçecik Mahallesi Beştaş mevkiinde Tabakhane'de bulunan hak sahiplerine verilmek üzere 190 adet konutun yapımı tamamlanmıştır (Şekil 14) (Trabzon Belediyesi, 2012). Tasfiye ve yeniden yapım süreci işletilecek vadi için henüz bir tasarım projesi yoktur.

3.3. ÇÖMLEKÇİ BÖLGESİ KENTSEL YENİLEME PROJESİ

Çömlekçi Bölgesi batısında kent merkezi, kuzeyinde Trabzon limanı, doğusunda Değirmendere sanayi alanı ve güneyinde Boztepe etekleriyle sınırlı alandır (Şekil.15).

Geçmişte "Dafnunda" adıyla bilenen, çoğunlukla Rum ve Ermeni nüfusun oturduğu bir mahalledir (Lowry, 2005). 1950'li yıllarda ilk Sahil Yolu yapılmadan önce denize sıfır ve kumsalı olan bir bölgedir (Şekil 16).

Günümüzde ayakta kalan iki kiliseden birisi cami, diğeri ise muhtarlık/kütüphane olarak kullanılmaktadır. Az sayıda kalan geleneksel evlerin çok azı tescillidir. Çömlekçi'de 1990'ların başında başlayan mekansal ve mimari yapıdaki değişim artan bir hızla günümüze kadar devam etmiştir. Gelişmeler mahallenin yoksullaşmasına ve yaşanılması zor bir alan olmasına katkı sağlamıştır. Devlet Karayolu üzerinde yapılan niteliksiz konaklama yapıları ve kullanım şekilli, niteliksiz mekanlar, çarpık yapılaşma ve işlevsel değişim bu mahalle için dönüşüm projesini gündemine getirmiştir.

3.3.1. ÇÖMLEKÇİ BÖLGESİ KENTSEL YENİLEME GECEKONU ÖNLEME DÖNÜŞÜM PROJESİ

TOKİ Başkanlığı ile Trabzon Belediyesi arasında 2010 yılında yapılan protokol ile Çömlekçi Mahallesi'nin tamamı, Boztepe, Esentepe, Değirmendere, Kaymaklı ve Sanayi Mahallesi'nde kısmen gerçekleştirilmesi düşünülen Kentsel Dönüşüm ve Toplu Konut projelerine başlanmıştır. Halen alanda tespit, değerlendirme ve projelendirme çalışmaları sürmekte olup hak sahipleri ile uzlaşmaya esas muvafakat görüşmeleri sonrası alanda proje uygulamasına başlanacaktır (TOKİ, 2011). Çömlekçi Mahallesi kentsel dönüşüm projesi iki bölümden oluşan ilk etabı, Çömlekçi Mahallesi kentsel dönüşüm sınırları içerisinde Yavuz Selim Bulvarı ile liman arasındaki 24 hektarlık alanda olup, 2. etapla beraber kentin en önemli konumundaki Çömlekçi Mahallesinde 137 hektarlık bir alanda dönüşüm gerçekleşecektir (Trabzon Belediyesi, 2012).

Özel sektör tarafından hazırlanan avan proje kapsamında alana yönelik önemli mekansal ve yapısal kararlar verilmiştir. Günümüzde konut, ticaret ve konaklama amaçlı işlevlerin olduğu mahallede,

Şekil-11 Tabakhane Dönüşüm Projesi alanı haritası.

Şekil-12 Tabakhane Vadisi'ne kuzeyden bakış.

Şekil-14 Tasfiye edilecek hak sahiplerine için Beşiktaş mevkiinde TOKİ konutları.

Şekil-15 Çömlekçi Dönüşüm alanı haritası.

Şekil-13 Tabakhane Vadisi'ne Yavuz Selim Bulvarı'nda bakış.

tamamen boş olduğu kabulü üzerinden projelendirilmeye gidilmiştir. Avan projede karma kullanım esas alınarak, çok katlı (8, 10, 12) konut + ofis blokları, kültür merkezi, kapalı spor salonu, ilköğretim binası, otel, zanaatkarlar çarşısı, alışveriş mekanları, otopark, kent balkonu, meydan, ve park kapsamında yeşil alan düzenlemesi tasarlanmıştır. Alanın orta kısmından geçen, liman ile Boztepe'nin bağlantısını sağlayan bir teleferik hattı önerilmiştir. Bunun dışında projede en radikal karar Devlet Karayolu'nun liman arkası geçişinin zemin altına alınmasıdır (Şekil 17).

3.4. AYASOFYA MÜZESİ ÇEVRESİ TARİHİ DOKUNUN KORUNUP YENİLENMESİNE YÖNELİK UYGULAMA PROJESİ

Ayasofya Müzesi Fatih Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Doğusunda Zübeyde Hanım Caddesi, batısında bir ilköğretim okulu, kuzeyinde Sahil Caddesi ve güneyinde konut alanları bulunmaktadır (Şekil 18).

Trabzon İmparatorluğu krallarından 1. Manuel Komnenos zamanında (1238-1263) inşa edilen Ayasofya Kilisesi, Osmanlı döneminde cami olarak kullanılmış, Cumhuriyet döneminde müzeye dönüştürülmüştür (Bryer, 1985). Uzun yıllar boyunca yapının çevresinde tarlalar ve bahçeli evler bulunmasına rağmen, kentsel gelişmeye bağlı olarak dört tarafı yoğun bir şekilde yapılaşmayla çevrilmiştir. Bu çarpık yapılaşma, Ayasofya Müzesi'nin tarihi dokusuyla çelişen bir görüntü oluşturmuştur. Müzenin algılanmasını güçlendiren ve görüntü kirliliği oluşturan çarpık yapılaşmanın ortadan kaldırılması düşüncesinden yola çıkılarak dönüşüm projesi gündeme gelmiştir (Şekil 19).

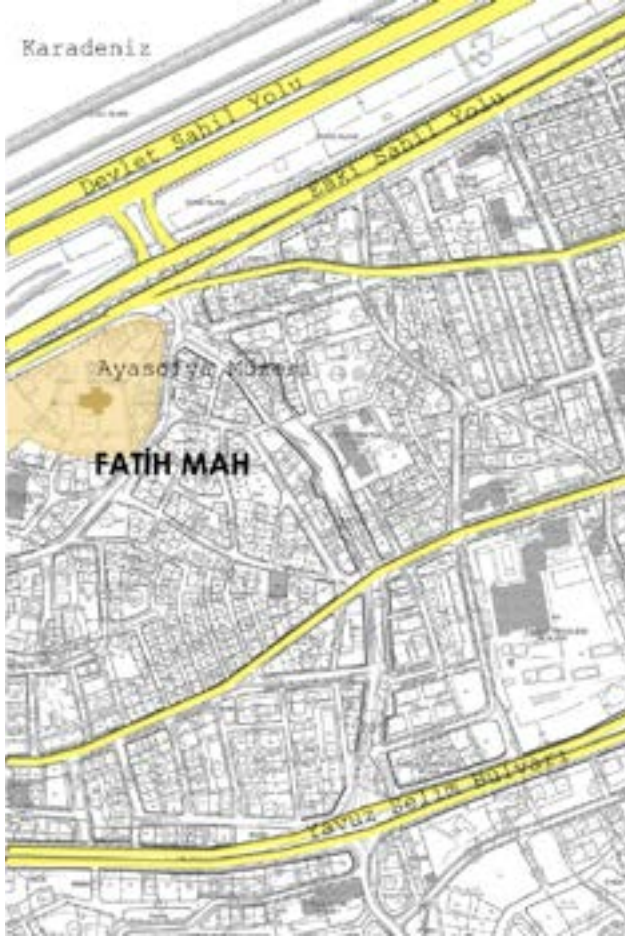
Şekil-16 Çömlekçi Dönüşüm alanı tarihi ve mevcut durumu (tarihi fotoğraf, Bölükbaşı arşivi).

3.4.1. AYASOFYA MÜZESİ ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ DOKUNUN KORUNUP YENİLENMESİNE YÖNELİK UYGULAMA PROJESİ

Yenileme projesi müze binası çevresindeki niteliksiz konut alanlarını kapsamaktadır. Trabzon Belediyesi ile TOKİ Başkanlığı arasında 2009 yılında imzalanan protokolle "Gecekondü Önleme Bölgesi" olarak ilan edilmiştir. Hak sahipleri ile uzlaşma görüşmeleri tamamlanarak, alan üzerindeki görüntü kirliliği oluşturan yapılar kamulaştırılarak yıkım ve tasfiye edilmesine yönelik çalışmalar tamamlanmıştır (TOKİ, 2011).

Şekil-17 Çömlekçi Kentsel Tasarım Projesi (Trabzon Belediyesi, 2012).

Şekil-18 Ayasofya Müzesi Dönüşüm alanı haritası.

Şekil-20 Ortahisar Yenileme Alanı Proje alanı haritası.

Şekil-19 Ayasofya Müzesi Dönüşüm alanı tarihi ve günümüz durumu.

Şekil-21 Ortahisar Yenileme alanı tarihi surları ve geleneksel evleri.

Proje alanının tamamı (21775.22 m²) kamulaştırılmış, üzerindeki yapıların tamamı (44 adet) yıkılmıştır. Alanına ilişkin rekreasyon projesi hazırlanarak Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na sunulmuştur ve proje onay aşamasındadır. Prolendirme aşamasında katılımcı bir ortamda gerçekleşmesini sağlamak için sivil toplum örgütleriyle proje paylaşılmış, görüş ve önerileri alınmıştır (Trabzon Belediyesi, 2012).

TRABZON ORTA HİSAR KENTSEL YENİLEME PROJESİ

Kentsel yenileme bölgesi I ve II no'lu kentsel sit alanı, Ortahisar, Pazarkapı ve Gülhabar Hatun Mahallelerini kapsayan ve tarihi surların içinde kalan yerdir. Doğuda Tabakhane vadisi, batıda tarihi surlar ve Şenol Güneş Bulvarı, kuzeyde Pazarkapı Surları ve Ggney yönünde ise Yukarı Hisar surlarının bitimiyle sınırlanan alandır (**Şekil 20**).

Trabzon Kenti'nin tarihi çekirdeği sur içi alanı tarihi dokusu ve yapıları kısmen korunmuş 2 no.lu sit alanıdır (**Şekil 21**). Alan içinde farklı devirlere ait yapılar ve kalıntıları görülebilir. Ortahisar (Aşağı Hisar, Orta Hisar, Yukarı Hisar), Pazarkapı ve kısmen Gülhabar Hatun Mahallesini kapsayan alan içinde çok sayıda anıtsal ve sivil mimari örnekleri vardır. Tarihi surlar, Zağnos Burcu, doğu ve batı yönünde bağlantıları sağlayan Zağnospaşa ve Tabakhane köprüleri, çok sayıda anıtsal ve sivil mimari örnekleri halen ayakta kalan yapılardır (Özen, Tuluk & diğerleri, 2010).

TRABZON ORTA HİSAR KENTSEL YENİLEME PROJESİ

Kültür mirası bakımından zengin olan bölge, Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1985 yılında sit ilan edilerek, I ve II no.lu sit alanı olarak tanımlanmıştır.

Çalışmalar 2011 yılında Trabzon Valiliği, Trabzon Belediyesi ve TOKİ Başkanlığı'nın işbirliğiyle başlatılmıştır. Ortahisar Mahallesi'nin tarihi dokusunu ortaya koyacak çalışmaların yapılabilmesi için Bakanlar Kurulu kararıyla 5366 sayılı yasa gereğince Kentsel Yenileme Alanı olarak ilan edilmiştir. Proje uygulama alanı 190359,178 m²'dir. TOKİ Başkanlığı ile Belediye arasında imzalanan protokolle, Kentsel Sit Alanı'nın Koruma Amaçlı İmar Planı yapılması için ihale aşamasına gelinmiştir. Kentsel yenileme alanı sınırlarında kalan

tescilli tarihi binaların rölöveleri hazırlanmış ve 3 boyutta cephe detayları ile sokak görüntüleri elde edilmiştir. Halen proje çalışmaları devam etmektedir (Trabzon Belediyesi, 2012).

DİĞER PROJE ALANLARI VE KONUT UYGULAMALARI

Trabzon kentinde henüz içerik ve uygulamaları hakkında bilgi olmayan dönüşüm çalışmaları da yürütülmektedir. Hızırbey mahallesini kapsayan Narlıbahçe Kentsel Dönüşüm Projesi bunlardan birisidir. Henüz tasarı aşamasında olup, 94707, 1 m² lik proje alanı ve 334 adet konutu içermektedir (Trabzon Belediyesi, 2012). Kentin batı girişinde Akyazı mevkii deniz dolgu alanı ise Hüseyin Avni Aker Stadyumu'nun taşınmasının önünü açan bir başka kapsamlı ve tartışmalı projedir.

TOKİ Trabzon kentsel alanında, Yıldızlı'da (876 konut ve sosyal donatıları; tamamlanmış), Akçaabat İlçesi'nde (390 konut; tamamlanmış), Pelitli Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında Pelitli'de (392 konut; yapım aşamasında), Kaşüstü Beldesi'nde (344 konut; yapım aşamasında), Çağlayan Beldesi'nde (96 Konut; yapım aşamasında) ve Yeşilyalı Beldesi'nde (182 konut; yapım aşamasında) toplu konut uygulamaları mevcuttur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Trabzon kamu kaynaklı yatırımlarla kendi idari sınırlarının dışında gelişen, sağlıksız kentsel mekanları üreten, toplumsal faydayı göz ardı eden ve kentsel kaynakların yeniden dağılımında hassasiyet göstermeyen, orta ölçekli bir kent görünümündedir. Bu gelişimi ortadan kaldırmak ve "marka kent" yaratma kaygılarından yola çıkan yerel yönetimce kentte "dönüşüm ve yenileme projeleri" gündemdedir.

Mekansal, sosyal ve ekonomik olarak çöküntü bölgeleri için gündeme getirilen dönüşüm projeleri önemli bir adımdır. Trabzon ölçeğinde bir kentte bu boyutlarda ve kapsamda dönüşüm ve yenileme projeleri hem kentin mekanlarının hem de mimarisinin yeni baştan inşası anlamına gelmektedir. Trabzon'da uygulaması tamamlanmış ya da çalışmaları süren projeleri dönüşüm olarak nitelendirmek zordur. Bu projelerde mekansal ve işlevsel değişimin yanı sıra fiziksel ve sosyal taşıma söz konusudur. Dönüşen ya da dönüştürülen bir yaklaşım, daha çok yıkıp yeniden yapma

anlayışı, projelerin temel yaklaşımıdır. Dolayısıyla yapılan uygulamalardan dönüşüm diye söz etmek, aldatmacadan öteye gitmeyen bir söylem olmuştur. Kentsel mekanda sürdürülebilirlikten yoksun, kentin tarihsel kimliğini gözardı eden ve kent belleğini ortadan kaldıran uygulamaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bütüncül, katılımcı ve seçenekli tasarım yaklaşımı sergilemeyen yeni projeler ve uygulamaları, mahalle sakinlerini ve kentliyi kendi mekanlarına yabancılaştırmaktadır. Sonuç olarak geçmişin izlerini yok ederek, geleceği inşa etmek, sadece kısa vadede çözüme ulaşmak olacaktır. Oysa bir kent için kentsel bellek, hem geçmiş hatırlama hem de gelecek planlaması yapma bakımından son derece önemlidir.

Not: Kaynak verilmemiş fotoğrafların tamamı Hamiyet Özen tarafından çekilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aygün N., 2005, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Serander, Trabzon.
- Aysu, E., 1976, Eski Kent Mekanlarını Düzenleme İlkeleri: Kent Planlama Bütünü İçinde Sistemik Bir Çözümleme, Planlama, Tasarlama Modeli Trabzon Kenti Orta-İç Kale Tarihi Yerleşimi Üzerine bir Deneme, yayınlanmamış doktora tezi, Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mimarlık Bölümü, İstanbul.
- Bölükbaşı, A., Fotoğraf Arşivi.
- Bülbül, Ş., 2008, Zağnos Vadisi'nde Kentsel Döşümü, Mastır Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Beyazlı, D., Ş., 2005; "Mekansal Tarih: Trabzon Kenti Örneği," Karadeniz Tarih Sempozyumu, 25-26 Mayıs, Trabzon, 1085-1102.
- Göksü, E. & Bal, E., 2010, "Türkiye'de Neoliberal Mekansal Gelişim Stratejileri Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri," Kentsel Dönüşümde Politikalar, Mevzuat, Uygulamalar: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları, Derleyen: Dilek Özdemir, 1. Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Kseneophon, 1998, Anabasis Onbinlerin Dönüşü, çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Lambert, J. H., 1939, Plan Raporu, Belediyesi Arşivi, Trabzon.
- Lowry, H. W., 2005, Trabzon Şehrini İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Miller, W., 2007, Son Trabzon İmparatorluğu, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- Özseit, M., 2000, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi," Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998, 35-45, Trabzon.
- Özen, H., Tuluk, Ö.İ., & diğerleri, 2010, Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri, Trabzon Valiliği – İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sakarya Matbaası, Trabzon.
- Sancar, C., 1992, Trabzon'da İç Göçler Kentle Ekonomik Sosyal ve Kültürel Bütünleşme, Mastır Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Tekeli, İ., 2001, Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge kitabevi yayınları, Ankara.
- Sümerkan, M. R., Fotoğraf Arşivi.
- Trabzon Belediyesi, 1012, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.
- Texier, C., 2002, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, çev: Ali Suat, C. 3, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- TOKİ Başkanlığı, 2011, "Gecekondü Dönüşüm Kentsel Yenileme Projeleri," Matsa Basımevi, Ankara
- Tournefort, J., 2009, Tournefort Seyahatnamesi, editor Steranos Yerasimos, 2. Baskı, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Uspenski F. I., 2003, Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar), çev: Enver Uzun, Trabzon.
- Usta, V., 1999, Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon, Serander Yayınları, Trabzon.

YENİ KAYSERİ

Burak Asiliskender, Y. Doç Dr., *Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Bölümü*

Bir şekilde yolu düşmeyene anlatması zor bir şehirdir Kayseri: Uzaktan bir bakış, ticari yapısı gelişmiş/gelişmekte olan herhangi bir Anadolu kenti önyargısıyla, birbirine benzer kentlerden birisi ile karşı karşıya olduğunu düşünür. Oysa iç dinamikleri, demografik yapısı, ticari ilişkileri, kültürel ve mekansal yapısı ile ilgi çekici sürprizlerle dolu bir kenttir, Kayseri...

Kentin yapısı dikkatli irdelendiğinde, son zamanlarda Türkiye’de yaşanan sosyal ve ekonomik değişimlerin, kentteki gelişmelere etkisinin sınırlı olduğu kolayca izlenebilir. Kayseri, kendini var eden ticari ilişkileri, farklı demografik yapısı ve kent kültürü ile özel olarak değerlendirilmesi gereken bir yapıya sahiptir. Uzaktan bir bakışın, kentin yapısını ve değerlerini okumada/tahmin etmede yetersiz kalmasının sebebi tam da budur.

Öte yandan, benzer bir durum içeriden kenti tanımlamaya ya da anlatmaya çalışanlarda da bulunmaktadır: Ulusal ve uluslararası ticari ilişkilere ve üretim kapasitelerine dem vurarak, Kayseri, sanayi kenti olarak övülür; övünülür. Geniş caddeleri ve planlı gelişen(!) mekansal yapısı üzerinden çağdaş, modern kent imgeleri kurulur. Bir taraftan da periferisine hizmet veren sağlık kuruluşları -özellikle de sayıları - üzerinden, sağlık kenti etiketi

yapıştırılır. Erciyes Dağı ile turizm, vakıf-devlet üniversiteleri ile eğitim kenti olma gibi beklentiler uzar gider. Aslında, bu ‘iç’sel etiketlemelerin çoğu, kente dair dışardakilerin oluşturduğu ve içerdekiler tarafından çoğu zaman beğenilmeyen, yeterli görülemeyen kimliğe bir cevap arayışına girdiği için yanılgılar üretir durur.

Kentteki mekansal gelişim üzerinden de bu yanılsamayı okumak mümkündür: Kentin ihtiyaçları yerine, gelişmişliğine vurgu yapacak yatırımlar öncelikli kılınmıştır: Kentin ulusal - ve artık uluslar arası - görünürlüğünü artıracak mimari projeler, kent gündeminin en önemli konuları arasında yer almaktalar. Öte yandan mimariye olan ilginin de sadece son zamanlara atfedilmesi, ancak yüzeysel bir değerlendirme ile olabilir. Kentin mimari mirası üzerinden, Kayseri’de mimarlığın var olduğu günden beri önemsenen bir olgu olduğu söylenebilir. Öte yandan, kentin temel bileşeni ticaret, sağladığı hareket ve ortaya çıkardığı değişim arzusuyla, bir taraftan kenti yakın çevresinden ayırıp, uzaklar ile bütünleştirirken; diğer taraftan kendi yerelliğini yeniden ve yeniden kurmasına yol açmaktadır. Bu bakışla kentte mimarlık, Kayseri’nin sosyal yapısına, kültürel ve ticari ilişkilerine bağlı olarak yaşadığı değişimlere ait izlerinin betimlendiği bir üretim biçimi olarak görülmüş

Şekil-1

ve kent kimliğini yeniden kuran bir aracı olarak önemsenmiştir. Kayseri, tam da bu devingenlikle, günümüzde de yeni imgelerini yaratmaya devam etmektedir.

YENİ YÜZYILA YENİ İMGELER(!)

2000'lerin başlarından itibaren kentte inşa edilen Kadir Has Kongre ve Kültür Merkezi, Kayseri Şehirlerarası Otobüs Terminali, İlçe Terminali ve Kadir Has Stadyumu ve Atatürk Spor Kompleksi gibi yapılar üzerinden kurulmaya çalışılan yeni Kayseri imgesinin, bambaşka bir yer ve zaman etkileşimi içerisinde, hedeflenen bir gelecekte ithal edildiği düşünülebilir. Adeta dergi kapakları için yaratılmış cepheleri ile bu yapılar, kimi zaman gerçeklikleri ve algısal imgeleri arasında yeni mekan deneyimleri müjdelemektedirler. Öte yandan bu yapılarda kullanılan çağdaş malzemeler, eğrisel yüzeyler, uçan saçaklar veya strüktüre yapılan vurgular, mimaride güncelin ne kadar yakından takip edildiğini açık biçimde göstermektedir.

Bununla birlikte, kent merkezinde yıkılan Atatürk Spor Kompleksi'nin yerine yapılan ve 2012'de yapımı tamamlanarak hizmete açılan Forum Kayseri Alışveriş Merkezi, bir taraftan güncel olanla ilişkisini (Şekil 1) korurken, diğer taraftan yerele ait bir takım izleri kullanarak eklektik bir imge (Şekil 2) ortaya çıkarmıştır. Yapının, uzaktan bir bakışla, 1990'larda kentte görülen Selçuklu imgelerini kullanarak üretilen KASKİ (Kayseri Su ve Kanalizasyon İdaresi), Defterdarlık, Valilik binaları gibi, yerelle ilişki kurmaya çalıştığı söylenebilir. İnşası devam eden *Forum Kayseri Residence* ve iş merkezi ile kentte çok yüksek katlı yapılaşma için yeni bir imgenin (Şekil 3) yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu arayışı, 1990'lardan beri kentte

Şekil-2

Şekil-3

hakim olan yüksek katlı yapı üretme alışkanlığına bağlı, kente özgü çağdaşlık yanılsamasının ötelenmiş bir sürekliliği olarak okumak mümkündür. Çoğu zaman birbirini tekrar ederek üretilen bu yüksek katlı konut bloklarının, kentin mimarisine katkıları oldukça tartışmalıdır. Bu yapılaşma üzerinden, tüm ülkede olduğu gibi, Kayseri'de de yer-siz bir algının üretildiği söylenebilir.

YENİ İLE YENİDEN ARASINDA...

Ülke genelinde olduğu gibi Kayseri'de de, konut sorununa cevap aramak adına üretilen TOKİ uygulamalarının getirdikleri çözümler ve mimari kimliğe katkıları ise oldukça tartışmalıdır. Öte yandan, kentte değişen alışkanlıklar, kontrollü de olsa artan göç ve nüfus yoğunluğu, artık nicel olarak varlığı açıkça tartışmalı hale gelen barınma sorunu, konut üretiminde, toplu konut ya da kapalı site uygulamalarının ötesinde, mekansal olarak devrimci bir kırılmanın eşiğine geldiğini işaret etmektedir.

Şekil-4

Orta ve düşük gelirli için geliştirilen kooperatifler aracılığıyla konut üretme modeli, 1950'lerden beri Kayseri'de oldukça etkili biçimde kullanılan bir yöntem olmuştur. Yerel yönetimler ve kamu kuruluşlarının da desteğiyle, planlı yeni yerleşim alanları üretilmiştir. 1980 sonrası özel yatırımcıların daha fazla söz sahibi olmasıyla, orta sınıfın yanı sıra üst-gelir grubu için konut üretiminde kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Bu model sayesinde, özellikle finansman konusunda kente özgü bir konut üretme biçiminin ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle üst ve orta gelir gruplarına yönelik uygulamalarla, bildik anlamda bir müteahhitlik sistemi yerine, çoğu zaman kullanıcıların sürece daha fazla müdahil olduğu, bir ara model üretilmiştir. Bu üretim modelinin, konut değerlerini beklenenden daha yüksek rakamlara ulaştırdığı söylenebilir. Bununla birlikte, 2000'lerin başlarında, özellikle alt-gelir gruplarına yönelik konut üretiminde ilgi çekici bir kırılma ortaya çıkmıştır. Bu dönemde birkaç inşaat şirketi, kooperatif sistemine benzer bir çeşit finansman yöntemiyle, yeni bir çeşit müteahhitlik sistemi kurmuş ve toplu konut uygulaması olarak nitelenebilecek konut yerleşimleri üretmeye başlamıştır. Merkezin çeperlerinde, toplu üretimin sağladığı olanaklarla, daha konforlu konutlar üretilmeye başlanmıştır. Bu sayede, kent merkezindeki yoğunluğun bir miktarı çeperlere taşınmış; hızla ve çok sayıda yeni yerleşim alanları üretilebilmiştir. 2000'lerin sonlarından itibaren, orta-üst gelir grupları için de benzer uygulamaların ortaya çıktığı izlenmektedir. Lüks malzeme kullanımından, ısıtma-aydınlatma-güvenlik gibi konularda teknolojik desteği içeren konut üretimine ilgi hızla artmaktadır.

2000'lerin başından itibaren, özellikle kent merkezinde hızla ortaya çıkan konut / konut-altı-ticaret sıkışması, güvenlik ve aidiyet üzerinden yeni bir sosyal sorunsal yaratacakmış gibi görünmektedir. İlk olarak Valilik-Adliye gibi idari ve ticari merkeze yakın Sahabiye Mahallesi'nde başlayan bu çatışma, Fevzi Çakmak, Kılıçarslan, Serçeönü gibi merkez mahalleri de içine alarak ilerlemekte ve önemli bir soruna işaret etmektedir. Kentte, mevcut yapı stoğunun yıkımı sonrası yerine yüksek katlı yapı üretimi hızla devam etmektedir. Benzer sorunların, kentteki bahçe-şehir yapılaşmasının ilk ve sınırlı örnekleri sayılabilecek Yeni Mahalle, Esenyurt ve Hürriyet yerleşimlerini de tehdit ettiği bilinmektedir. Son zamanlarda

bu yerleşimlerin merkeze olan yakınlıkları dolayısıyla fazlaca artan arsa fiyatları, yatırımcıları buralardan uzaklaştırmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak, merkezde yer alan konut yerleşimleri üzerinden *yenileme-koruma-miras* ve *kentsel dönüşüm* tartışmaları, hızla artacak gibi görünmektedir.

Bu tartışmalar paralelinde, nüfusu kent merkezinden çeperlere taşımak için yeni projeler de üretilmeye devam etmektedir. Büyükşehir etki alanı sınırlarının genişlemesine paralel olarak, özellikle kuzey çevre yolu çevresinde yeni konut alanları planlanmaktadır. Yakın zamanda, kentin kuzeyinden başlayarak yeni TOKİ mahalleri ortaya çıkarılacaktır. Ancak, kent nüfus oranındaki artış ile mevcut konut stoğu ve üretimi arasında nicel tartışmalı bir durum olduğu ortadadır. Öte yandan, değişen kentli ve alışkanlıklarının da etkisiyle, konut üretiminde, toplu konut ya da kapalı site uygulamalarının ötesinde, mekansal olarak devrimci bir kırılmanın eşiğine gelindiği izlenmektedir. Yaşanan gelişmeler, konut ve yerleşimleri üzerine tartışmalı durumların ortaya çıkacağına işaret etmektedir.

YENİ ARAYIŞLAR

Kentin çağdaşlığına vurgu yapacak yatırımlar son zamanlarda daha da hız kazanmıştır: Bu anlamda *yeni* kent imgesinin en önemsenen vurgusu olarak, ulaşım alt-yapısında yatırımlara öncelik verildiği izlenmektedir. 2008 Ağustos'unda hizmete giren raylı sistem (KayseriRay) hattının

Şekil-5

ikinci (Beyazşehir-İldem) ve üçüncü (Talas) etap çalışmaları devam etmektedir. 17.5 km'den oluşan mevcut hat, 34 km'ye çıkarılacaktır. Bununla birlikte, uzun yıllardır gündemde olan Güney Çevreyolu'nun yapım çalışmalarına başlanmıştır. Güney Çevreyolu, her ne kadar güney (Adana, Niğde, Nevşehir) ile doğu (Malatya/Kahramanmaraş) arasındaki geçişleri rahatlatmak için planlanmışsa da, alternatif bir güzergah olmaktan öte -öncelikli olarak - kent içi ulaşım hizmet edecek bir bağlantı sunacağı izlenmektedir. Yaklaşık 50km uzunluğunda olacak Çevreyolu'nun, Mimarşinan, Malatya yolu üzerinde bulunan Abdullah Gül Üniversitesi Mimarşinan Kampüsü ve Talas-Hisarcık çeperlerinde yer alan/gelişmekte olan yerleşimler ile Organize Sanayi Bölgesi-İncesu arasında yoğun olarak kullanılacağı açıktır. Kent merkezinden geçen tren yolu

Şekil-6

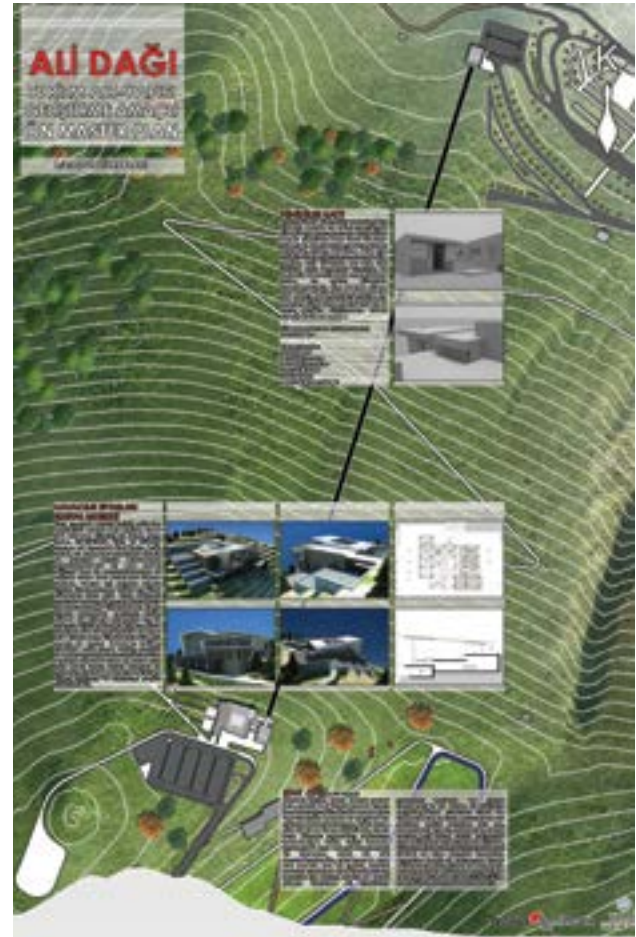
Şekil-7

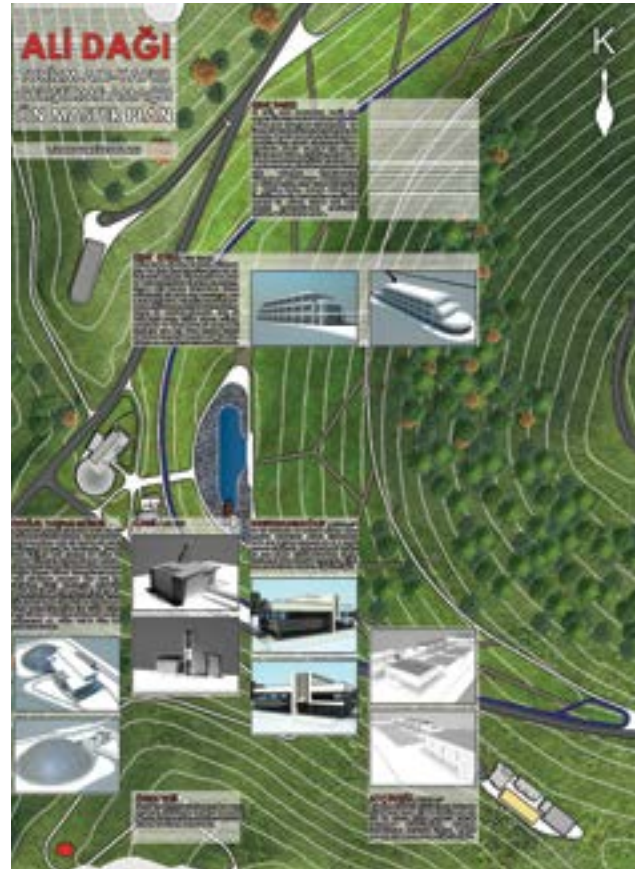
Şekil-8

Şekil-9

Şekil-10

Şekil-11

Şekil-12

Şekil-16

Şekil-13

Şekil-14

Şekil-15

Şekil-17

Şekil-18

hattının da kuzey çevreyolu üzerine taşınmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

Çağdaş kent imgesinin yeniden kurulumunda, raylı sistem kullanımına dair atıflar sıkça yapılmaktadır. KayseRay, gelişmişliğin bir göstergesi olarak, kentlilere hizmet vermeye devam etmektedir. Benzer imgeler, Kadir Has Spor Salonu ve Atatürk Spor Kompleksi, Şehir Terminali, Kadir Has Kongre Merkezi gibi yapılar üzerinden de üretilmektedir. Güncele vurgu yaparak, kenti yerellikten kurtaran *sınır ötesi* bir Kayseri imgesi yaratılmaya çalışılmaktadır.

Benzer bir arayışla, kentliler tarafından etkin biçimde kullanılan Kumarlı Parkı yeniden ele alınarak, bir eğlence parkına dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Tematik bir eğlence parkı olması planlanan Anadolu Harikalar Diyarı, sadece eğlence ve oyun parkı olarak değil, hayvanat bahçesi, buz pisti, tenis ve basketbol için spor tesisleri, kafe ve restoranları ile farklı ihtiyaçlara cevap verecek bir merkez olarak düşünülmüştür. (Şekil 4) Ütopik bir gerçeklik arayışı içinde oldukça iddialı biçimlerden oluşan tasarımları (Şekil 5-6) ile mimarlık gündemini uzun süre meşgul edecek bir yerleşke inşa edilmektedir.

Organize Sanayi Bölgesi'nin ticari hacmi dikkate alındığında, Kayseri önemli bir ticaret kenti olarak ön plana çıkmaktadır: Özellikle de mobilya üretiminde lider bir konumda olduğu ise oldukça bildik bir durumdur. Kentteki sanayi üretiminin bu gücünden hareketle, Kayseri'de 430.000 m2 büyüklüğünde bir mobilya alışveriş merkezi planlanmıştır. Çevresinde bir sanayi sitesi önerilmektedir. **(Şekil 7-8)**

Kayseri'nin ulusal ve uluslararası görünürliğünde önemli yer tutan Erciyes Dağı da bu süreçte yeniden ele alınmaktadır. Erciyes, dünya üzerinde nadir olarak izlenen karlılık durumu ve kar yapısının yanı sıra, bakir ve kendine has endemik yapısıyla meraklıları tarafından ilgi gösterilen bir dağdır. Ancak, tesis yetersizliği gibi sebeplerden dolayı, kayak merkezi olarak benzerleri kadar çok tercih edilmemektedir. Dağın görünürliğini ve kullanımını artırmak amacıyla bir turizm master planı için çalışma yürütülmüş; yeni ulaşım alternatifleri, kayak pistleri ve konaklama üniteleri gibi farklı birimler planlanmıştır. Farklı etaplarla, planın uygulaması devam etmektedir. İlk etap, 2012 Şubat ayında Erciyes Kış Festivali ile hizmete alınmıştır. Kayak turizmini desteklemek amacıyla planlanan yeni pistler kullanıma açılmıştır. Erciyes üzerindeki yatak kapasitesini artırmak için çalışmaların devam ettiği bilinmektedir.

Erciyes gibi turizm potansiyeli yüksek bir merkez olarak, Ali Dağı üzerinden de benzer bir master plan çalışması yapılmıştır. Paragliding sporcuları için dünyanın bildik atlama noktalarından olan Ali Dağı'nın, bu potansiyelini daha verimli kullanımı için olanaklar irdelenmiştir. Kent içinde kalan bir tepe olarak, çevresiyle kurduğu - görsel, mekansal, kültürel - ilişkilerin de etkisiyle, Ali Dağı'nda, sadece havacılık sporları ile ilgilenenler için değil, kentlinin de kullanımına yönelik çözümler ortaya çıkarılmıştır. **(Şekil 9)** Endemik yapısı korunarak bir kent parkına dönüştürülecek Ali Dağı'nın, Kayseri'nin hızla büyümesine paralel olarak, önemi artan bir rekreasyon alanı olarak kullanımı önerilmektedir. **(Şekil 10-11)** Bununla birlikte, hem paragliding sporuna ilgiyi hem de amatör-profesyonel sporcuların Ali Dağı'nı kullanım sıklıklarını artırmak amacıyla, Havacılık Sporları Merkezi planlanmıştır. **(Şekil 12)**

Kentin mekansal gelişimini etkileyen bir başka önemli konu ise, üniversite yatırımlarıdır. Vakıf üniversiteleri olarak Melikşah Üniversitesi, Talas-Anayurt yakınında, Erciyes Üniversite'ne komşu bir yerleşkede eğitimini sürdürmektedir.

İkinci vakıf üniversitesi olan Nuh Naci Yazgan Üniversitesi ise kentin kuzeyinde, Erkilet'te yerleşkesini yapılandırmaktadır. NNY Üniversitesi ile kentin kuzeyine olan ilgi artmaya başlamıştır. Kayseri'de ikinci devlet üniversitesi olarak yapılan Abdullah Gül Üniversitesi, kentteki diğer üniversiteler gibi tek bir kampüs yerine farklı yerleşkelerle eğitim vermeyi planlamaktadır. AGÜ, Mimarşinan'da bulunan merkez kampüsünü davetli bir yarışma sonucu elde etmiş ve inşasına başlamıştır. **(Şekil 13)** Merkezi bir planlama yaklaşımı ile yaya kullanımının desteklendiği yeşil bir kampüs hedeflenmiştir. **(Şekil 14-15)** Mimarşinan Kampüsü'nün inşası sürerken AGÜ, modern mimarlık mirası için çok önemli ve bildik bir sanayi yerleşkesi olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nda eğitime başlamayı planlamaktadır. Sümerbank Yerleşkesi, birbirini izleyen farklı etaplar ile restore edilerek, kent merkezinde, kentli ile doğrudan iletişim-etkileşim içerisinde olacak sosyal-kültürel bir merkeze dönüştürülecektir. **(Şekil 16-17-18)** AGÜ, 2013 yılından itibaren burada eğitime ve kentli için sosyal-kültürel faaliyetlerine başlamayı hedeflemektedir.

Öte yandan kamu yapıları üzerinden de kentteki çağdaşlık arayışları devam etmektedir: Mevcut kullanımındaki yetersizliklerden dolayı yeni bir adliye binası planlanmış, Kocasinan ilçesinde yapımına başlanmıştır. Kayseri Garı yakınında yapımı tamamlanmak üzere olan yeni Kayseri Adliye Sarayı çevresinin benzer kamu hizmetlerine yönelik yapılar için imara açılacağı konuşulmaktadır. Benzer biçimde, Kayseri Cumhuriyet Meydanı'nın yenileneceğine yönelik bir söylenti de bulunmaktadır.

...

Son zamanlarda Kayseri'de, inşa edilen ve edilecek yapılar, çevre ve ulaşım düzenlemeleri, mimari söylemleri ve kurdukları imgeler, geniş bir perspektif içinde ele alınmalıdır. Kayseri, ticari ilişkilerine ve etkinlik alanlarına bağlı olarak, hızla üzerine yapıştırılan taşralı kimliğinden uzaklaşmakta ve küresel aktörleri çeken bir *metropol* olma yolunda ilerlemektedir. Kentteki gelişmelere bağlı olarak Kayseri, mimari uygulamalarla, kendi içine sığamama halini yansıtan yeni imgeler kurmaya devam edecek gibi görünmektedir: Kayseri merkezli, yeni ulaşım altyapıları, yeni alışveriş merkezleri ve konut alanları, kentsel dönüşümler üzerine hiç olmadığı kadar çok haber ve tartışmanın, mimarlık ortamımıza gündem oluşturacağı açıktır.

DİKMEN VADİSİ: SERMAYENİN KENT ÜZERİNDEN ÇEVİRİMİNE KARŞI BİR BAŞKA DAYANIŞMA ÖRNEĞİ

Z. Ebru Aksoy, Mimar, Araştırmacı

Günümüzde genişleyen Ankara'nın merkezine oldukça yakın bir can damarı olan Dikmen Vadisi, Ankara'yı çevreleyen vadiler/dereler sisteminin bir koludur. Vadi, günümüzde bile, bereketli toprakları, bol suyu, zengin çeşitler içeren bitki örtüsü, bağları, meyve ağaçları ve kuşlarıyla kentin içinde bir vaha gibidir.

Bu yazıda, Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap projelerine karşı vadiye yerleşik bulunan 600 kadar hane halkının Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından Kentsel Dönüşüm çerçevesinde tartışmasız dayatılan adaletsiz devir şartlarını kabul etmemesi ile 2006 yılından itibaren başlayan direniş sürecine odaklanılmakla birlikte, yaşananların genel çerçevesi de görülmeye çalışılacak. Türkiye'nin yakın tarihi, işçi göçleri, gecekondu bölgeleri, kentleşme, 1980'den itibaren neo-liberal politikaların kentleri sermayenin yeni çevriminin hizmetine açarak para-meta-para sürekliliğini sağlamak adına kent topraklarını rant kaynağı olarak yeniden yapılandırılmaları¹ ve bunun sosyal boyutları çerçevesinde pek çok değerli çalışma bulunmaktadır. Bu yazı ile, bu alanda yeniden söz söylemeye değil, Dikmen Vadisi somut örneği üzerinden bir belgeleme yapmaya gayret edeceğim.

1960'LAR – GÖÇ

Sanayileşme gayretleri ve sermayenin ucuz emek arayışı, kırsal ekonomik etkinliklerin azlığı ve işsizlik, artan nüfus ve sonuçta geçim derdi gibi temel etkenler iş amacıyla batıdaki kentlere ve o dönemde ucuz emek arayışında olan Almanya'ya yabancı misafir işçi olarak göç... 1960'lar Türkiye'si böylece yaygın göç hareketlerine tanık oldu. İş bulabilmek için yapılan bu toplu yer değiştirmelerde, ailenin çalışan bireyleri kentlerde işe başlıyor; konut ihtiyaçlarını da kendi kendilerine çözmeleri bekleniyor; köylerini, bağlarını, bahçelerini bırakarak kente çalışmaya gelen işçilerin barınma sorununa yönelik herhangi bir çözüm üretilmiyordu. Sonuçta çalışmak için kentlere gelenler konaklama sorunlarını çözmek için boş görünen arsalarda kendi bildikleri yerel yapı teknikleri ve bulabildikleri malzeme ile 1 - 2 gözlü evler inşa ediyorlardı. Amaçları, en kısa sürede ailelerini de köyden kente getirebilecekleri bir düzen oluşturmaktı.

1960'larda mahallenin ifadesiyle "dere"ye ilk gelenler sıkça bademlikler, armut ve vişne ağaçları buldular. Kendileri de yeni ağaçlar eklemeye ve hepsine bakmaya başladılar. Ermeni komşuları ile derenin güneş alan yamaçlarına yerleşen tapusu

Resim-1 1962-63. Çilingir ailesi dereye inekleri için ektikleri yoncaların ve yamaçlarda ağaçların önünde. Nermin Çilingir arşivinden.

olan aileler de dere ve yamaçlarında doğayla iç içe, tüm ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladıkları, Ermeni ve Dikmen köylü komşularıyla güzel yıllar geçirdiler.² 1965 dolaylarında bugün halen çalışmakta olan 173 no.lu Dikmen belediye otobüs hattı açıldığında dereye oturanlar artık epey yukarıdaki “gazino” durağına yürümekten kurtuldular (**Resim 1**).

1970’LER–KENT ÇEPERLERİNDEKİ ARSALARA YERLEŞME

Dikmen Vadisi’nin güneyinde, bugün yerleşim olan Yukarı Dikmen yamaçlarının önemli bir bölümü Dikmen köyünün merasıydı. 1960’ların sonlarından itibaren, kente iş bulma amacıyla göç edenler, bağlantılar kurarak, tapu kayıtlarından hazine arazilerini öğrendiler. 1973-74 yıllarında Ankara’da hazine arazisi olarak dikkat çeken alanlar: Dikmen köyü, Piyango Tepe ve Ertuğrul Mahallesi’ydi.³ Bu dönemde Dikmen’de boş arazilere yerleşenler olduğu gibi, sonradan Dikmen’e taşınacak olan bazı bireyler de, hemen yerleşebilecekleri mevcut gecekonduların olduğu Kayaş’ta, Yenidoğan’da ve başka semtlerde 1940’larda yapılmış gecekonduları kiraladılar ya da tapusu başka şahıslara ait kullanılmayan ev ya da arsalarla yerleştiler. Bazıları, parası olanlar satın aldı; ama parası olmayanlar buldukları uygun yerlere, başka seçenekleri olmadığı için, dönemin ifadesi ile “işgâlcı” olarak yerleştiler. Gecekondularını yapıp yerleşenler ailelerini de Ankara’ya getiriyorlar, gençlerin bazıları Ankara’da evleniyorlardı. Kentte yeni bir yaşama başlayan bu aileler, alışkanlıklarını, zaman zaman komşularını da beraberinde getirdiler, adeta “kentteki köylerini” kurdular.⁴ Ancak yaşam onlar için bütünüyle yeniden şekilleniyordu. Köy ve kasabalarında yaşamlarını

sürdürecektir gelir elde edemediği ve gelecek umudu göremediği için kente gelmek zorunda kalan bireyler, burada mecbur kalarak yarattıkları mahallelerde kendilerini sürekli kaçak hissettiler. İşyerlerinde de zaten geçmişte bildiklerinden çok farklı bir oluşum olan işçi sınıfı sisteminin içinde olan bireyler, toplumsal ayrışmanın (ve bir açıdan da bu sayede dayanışmanın) sessiz süreçlerini farkında olmadan yaşıyorlardı.

1980’LER – İMAR AFLARI-GÖZ YUMMA

1980 ve sonrasında Türkiye pek çok değişikliğe sahne oldu. Liberal ekonomik dinamiklerin sistemi her anlamda ele geçirmeye başladığı bu süreçte gecekondulaşma konusuna bütünsel bir planlama ile yanıt vermek yerine, mevcut durumu imar afları ile meşrulaştırarak sadece kısa dönemli bir tepki verilebildi. 1984-86’da Özal dönemindeki imar aflarından iki taraf da memnundu; durumlarını meşrulaştıran gecekonducular da, onları oy deposu olarak gören iktidar da. Hızla tapu tahsis belgeleri verildi. Hatta 1985’te sahte tapu tahsis belgesi satan yasadışı gruplar oluştu, bu şekilde dolandırdıkları kişiler oldu.

Dikmen’e yerleşik aileler, tapu tahsislerini almamış olsalar ya da tapu tahsis belgeleri başkasına ait olsa da, emlak vergisini ödemeye başladılar. Belediyeler, vergi ödendiği sürece ödeyenin kim olduğuna bakmadığı gibi, giderek bölgeye alt yapı su, elektrik hizmetleri sağlandı.

KENTSEL DÖNÜŞÜM -NEYE HİZMET İÇİN?

Vadinin kuzeyinde bugünkü Çetin Emeç Bulvarı, doğuda Ayrancı, batısında Dikmen mahalleleriyle tanımlı alanda Murat Karayalçın’ın Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde (1989-1994), Dikmen Vadisi 1. ve 2. Etap proje çalışmaları başlatıldı. Projenin uzlaşmacı, katılımcı bir süreçle elde edilmesini hedefleyen çalışmalarda, mahalle temsilcilerinin de dahil edildiği, tüm idarî, malî, yasal ve fiziksel kararların alındığı Dikmen Vadisi Projesi Karar Kurulu 2 yıla yakın bir süre boyunca toplantılarını sürdürdü. İlk aşamalarda çatışmalı geçen süreçle, sonuçta karşılıklı uzlaşılan bir proje ve yasal / ekonomik yöntem elde edildi. Bu proje Ankara’nın olduğu kadar Türkiye’nin de başarılı ve öncü bir gecekondü dönüşüm projesi oldu. (**Resim 2**). Günümüzde Ankara Büyükşehir Belediyesi web alanında bu projenin 1990’lı yıllardaki ilk etabından, planlama

Resim-2 Dikmen Vadisi 1. 2 etaplar. Dere yatağındaki park alanı. Ekim 2011. Fotoğraf Z. Ebru Aksoy.

Resim-3 Dikmen Vadisi 2 ve 3. Etaplar. Ekim 2011. 3. Etap peyzajı uzakta ayırt edilebiliyor. Yamaçlardaki doğal ağaç dokusu yerine grid düzenle dikilmiş ağaçlar, kente tepeden bakan konutlar. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

Resim-4 Dikmen Vadisi 2 ve 3.. Etaplar. Ekim 2011. 3. Etap peyzajı uzakta ayırt edilebiliyor. Yamaçlardaki doğal ağaç dokusu yerine grid düzenle dikilmiş ağaçlar, kente tepeden bakan konutlar. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

ve yürütmenin başlama aşamalarının Karayalçın döneminde yapıldığı hiç vurgulanmadan, övgüyle söz edilmekte ve şu ifadelerle yer verilmektedir:⁵

1990’larda Ankara Büyükşehir Belediyesi, bölgede yaşamlarını sürdüren Vadili yurttaşların beklentilerini ve sosyo-ekonomik durumlarını, projenin başlangıç noktası olarak kabul etmek suretiyle, Türkiye’deki ilk kentsel dönüşüm projesinin sorunsuz bir şekilde uygulanmasına ön ayak olmuştur. Dikmen Vadisi için geliştirilen ve Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin Mega projelerinden birisi olan Dikmen Vadisi Projesi tamamlandığında, konutların değişim değeri, beklentilerin çok ötesine geçerek, 2-3 kat daha değerli olmuştur.⁶

Alıntılanan metinde Dikmen Vadisi projesinden Büyükşehir Belediyesi’nin güncel beklentisinin kullanım değeri veya kentsel sosyal sorumluluklar değil, değişim değeri olduğu şaşırtıcı bir rahatlıkla ifade edilmiştir. Belediyenin kentsel dönüşümle ilgili görüşlerini algılayabileceğimiz bir diğer metin de, belediyeye ait bir inşaat firması olan Portaş’ın

web sitesindeki “Portaş Nedir?” başlıklı metindir. Golfkent, Portakal Çiçeği Vadisi Konutları, İncek’te özel villalar, Hacılar’da dubleks ve çok katlı lüks konutlar gibi projeleri bulunan Portaş’ın ne olduğu anlatılırken, aslında kentsel dönüşüm için ucuz arazinin ne kadar önemli olduğu ve bunu elde etme yöntemleri çok net olarak ifade edilmiştir:

PORTAŞ NEDİR ?

Ankara Büyükşehir Belediyesi Kuruluşu olan şirketimiz toplu konut projelerini yürütmektedir. Toplu konut yapımında birinci ve en önemli basamak arsa teminidir. Arsaların maliyeti doğrudan konut maliyetini etkileyeceğinden, arsaların ucuza mal edilmesi konut maliyetinin düşürülmesinde en önemli etkenidir. Bundan dolayı Ankara Büyükşehir Belediyesi Konutlarının düşük maliyetli olması için elinden geleni yapacaktır. Kamulaştırma ile arsa edinilmesi çok pahalıya mal olduğundan ve zaman kaybına sebebiyet verdiği için imar karşılığı arsa edinerek, ayrıca belediye ve devlete ait araziden faydalanarak düşük maliyetli arsa sahibi olup bu arsalar üzerinde konut inşa etmeyi ve böylece dar gelirli konut sahibi yapmayı hedeflemekteyiz. Yapılacak toplu konut alanları sadece binalardan ibaret olmayıp insanlarımızın rahatça yaşayabileceği ve her türlü ihtiyaçlarını giderebileceği, içinde park, rekreasyon alanları, ticaret ve kültür merkezleri ile her türlü sosyal ve kültürel aktivitelerin bulunacağı yerleşim alanları ticaret ve kültür merkezleri ile her türlü sosyal ve kültürel aktivitelerin bulunacağı yerleşim alanları haline getirecektir. PORTAŞ yukarıdaki hizmetleri yürütmek için Ankara Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde gerekli çalışmaları yapacaktır.⁷

2000’LER–KENTSEL RANT VE DİKMEN VADİSİ 4.- 5. ETAPLAR

2000’lerde kentler neo-liberal politikaların kent arazisini tam anlamıyla bir dönüşüm değeri olarak gören yöntemlerine terk edildi. Hem yerel hem de merkezi yönetimlerin, sosyal hizmet ve adalet yaklaşımlarından tamamen uzaklaşarak, kent arazilerini sermayenin akışkanlığına hizmet edecek şekilde, kentli haklarını hiç gözetmeksizin kullanıma açmayı asıl görev olarak üstlendiği yıkıcı bir sermaye çevrimi süreci başladı, yöntemler detaylandırıldı ve güçlendirildi. Mahalleler, görüşleri alınmadan, adil hakları sunulmadan göçe yönlendirildi, hatta zorlandı. Ucuz arsa temini için hiç bir engel kalmamalıydı.

Vadinin 3. etabı Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2005’te başlatıldı ve Ekim 2010’da tamamlandı. Yapılan çok katlı ve çok pahalı

Resim-5 Etapta terkedilmiş, yıkılmış bölgeler.. İnsanlar gidince ağaçlar da yavaş yavaş ölüyor. Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

Resim-7 Etapta terkedilmiş, yıkılmış bölgeler.. İnsanlar gidince ağaçlar da yavaş yavaş ölüyor. Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

Resim-6 4. Etapta çöp toplama ve ayırım. 3. Etap sınırını geçtikten hemen sonra. Arkada Dikmen mahallesi yamaçları. Ekim 2011. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

Resim-8 Yıkılmış gecekonduda grafiti.. Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

Resim-9 Barınma Hakkı Bürosu'nda Mimarlar Odası Ankara Şubesi Atölye Çalışması, Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy

yerleşimlerin projelendirme sürecine belediye dışında hiç bir taraf dahil olmadı. Bu projenin değerlendirilmesini başka bir yazıya bırakarak, bazı fotoğraflar eklemekle yetinelim. (**Resim 3, 4**)

2006: Büyükşehir Belediyesi Belediye Meclisi, Dikmen vadisi 3, 4 ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi ile ilgili olarak 17 Şubat 2006 tarihli 483 no.lu toplantısında bazı kararlar aldı.⁹ Dikkat çeken noktalar şöyle:¹⁰

Tapu tahsis belgeli, 2981 sayılı yasaya¹¹ göre tapu tahsisi belgeli **gecekondu sahipleri için;**

- Her 400 m² tapu tahsis belgeli gecekondu malikine proje alanında 100m² konut verileceği,
- Verilecek konutların 2006 yılı inşaat maliyet bedeli olarak 450 TL/m²'den hesaplanacağı,
- Buna göre hesaplanacak olan inşaat maliyet bedelinden % 10'unun malikin tesisine ait enkaz bedeli olarak kabul edileceği ve bu bedel düşüldükten sonra kalan tutar için malikin 48 ayda eşit taksitlerle Belediye'ye borçlanacağı... [böylece

gecekondu sahibi bir anda büyük bir borcun altına girmiş oluyordu],

BELGESİZ YAPI SAHİPLERİ İÇİN;

- 5393 sayılı Belediye yasasının 69. Maddesi kapsamında, talep etmeleri halinde, Doğukent projesi alanında mülkiyeti Belediyeye ait (A) tipi konut parsellerinden (200-250 m²) 1 parsel arsa tahsisi yapılacağı [buraya villa tipi ev yapma zorunluluğu getiriliyordu],
- Arsadaki tesis, müstemilât ve ağaçların, Belediye'nin Kıymet Takdir Komisyonu'nca belirlenecek kıymet takdir bedelinin % 10'unun enkaz bedeli olarak hesaplanacağı,
- Enkaz bedelinin, hak sahibine verilecek arsanın aynı komisyon tarafından belirlenecek bedelinden düşülerek, kalan bedel için gecekondu sahibinin 120 ayda eşit taksitlerle borçlanacağı [yine bir anda oluşan bir borç]

Ifadeleri yer alıyordu.

Tartışmalara neden olan sorunlar ise şöyle özetlenebilir:

- Hiçbir noktada verileceği söylenen konutların ne zaman biteceğine dair bir ifade yoktu.
- "Enkaz bedeli" çok düşük bulunuyordu.
- İmzaya zorlanılan sözleşmelerde, "Dikmen Vadisi 4. ve 5 etaplar Kentsel Dönüşüm İmar Planı ve buna dayalı kamulaştırma işlemleri ile ilgili olarak iptal ya da bedel artırımı için yargı yoluna gitmeyecektir" ifadesi yer alıyordu.

Büyükşehir Belediyesi'nin bu kararının duyulmasının ardından mahalleli sık sık toplanarak konuyu değerlendirmeye başladı. Bir yandan vadinin batı yakasındaki İlker Mahallesi Muhtarı Bektaş, çoğu Sivas Banazlı olan mahalleliden evraklarını isteyerek tapu/tapu tahsis belgesi sahiplerini ve belgesizleri belirleme olanağı buluyor; aynı zamanda görüştüğü komşularına da anlaşmayı imzalayarak mahalleyi terk etmelerini salık veriyordu. Büyükşehir Belediyesi, bir yandan, başlatılacak yıkım işlerini, yine Dikmen mahalleli olan Adnan Dinçer'e ihale ederek, mahalle halkının görüşlerinde ayrışmalara neden olmaya çalışıyor; süreçten yine mahalle halkının (yıkım taşeronu olarak) yararlandığı söylemi kulaktan kulağa

Resim-10 Barınma Hakkı Bürosu salonu. İmece ile yapılan ve döşenen salonda, her mevsim çalışmalar, mahalleli için eğitimler, karar toplantıları yapılıyor. Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy.

Resim-11 Açık alanda buluşma mekânı düzenlemesi için ilk adımlar. Coğrafyaya uygun, yıkıp dökmeden. Ekim 2010. Fotoğraf: Z. Ebru Aksoy.

dolaşıyordu.¹² Bu karışıklığın içinde, gecekondü sahipleri, geçmişte olmadığı kadar sık toplanmaya başladılar. Başlangıçta kişisel tercihlerin öne çıktığı toplantılarda, kendi haklarını görmeye, anlamaya, giderek birlikte hareket ederek varabilecekleri noktaları algılamaya, en önemlisi paylaşmaya başladılar.

Sonuçta 2006'da bölgede bulunan yaklaşık (1.100'ü belgeli, 700'ü belgesiz) 2.400 haneden çoğu belgeli 1.800 hane anlaşmayı imzaladı. Diğer 600 hane ise, yasaların verdiği haklarını,¹³⁻¹⁴ ve önerilen anlaşmanın belirsizliğini göz önünde bulundurarak imzalamamaya karar verdiler. Yaz ayları boyunca Büyükşehir Belediye Başkanı Gökçek çeşitli yazılı ve görsel basın aracılığıyla tekliflerin ne kadar cazip olduğuna yönelik açıklamalarda bulunarak karar süreci üzerinde toplumsal baskı yaratmaya çalışıyordu.

Büyükşehir Belediyesi 2006 yılı boyunca, bir yandan tapu sahiplerinden, konut sözleşmesinin dışında da satanlardan arsalarını satın aldı. Bu dönemde, Belediye arsalarla 310 TL/m² bedel verdi. Hak sahiplerinin bir bölümü çare göremeyerek bu birim fiyatı kabul ettiler. Daha sonra mahkeme kanalıyla bedel yapılan itirazlarda mahkeme davacıları haklı buldu. 2009'da mahkeme vadinin İlker yamacı için 1.750 TL/m², Dikmen yamacı içinse

1.850 TL/m² birim fiyat uygulanması gerektiğini karara bağladı. Aradaki büyük fark Büyükşehir Belediyesi'nin mali hesaplamalarını epey zorlamış olmalı.

Mahalleli arasında yapılan toplantılar giderek daha katılımcı ve paylaşımcı bir hale geliyordu. Durumun kapsamlı değerlendirmesi ile ortaya çıkan tablo tüm komşulara anlatılıyor, tek tek ve toplu görüşmeler düzenleniyordu. Sonuçta 15 Temmuz 2006'da Barınma Hakkı Bürosu kuruldu. Bundan sonra Büyükşehir Belediyesi bölgeye çok daha sert yaptırımlar yaptırmaya başladı. Araziye molozlar döküldü, alt yapı hizmetlerinde zorluklar çıkartıldı. (**Resim 5**)

2007: 1 Şubat 2007 sabahı, Belediye ekipleri 5.300 üniformalı polis ve sayıları bilinmeyen sivil polislerle, her türlü kaçış yolunu inşaat araçlarıyla kapatarak bölgeye yıkıma girdi. Baskın sırasında 120 ambulans, 25 kadar belediye otobüsü yakınlarda hazır bekletildi. Belediye 500 hanenin yıkımı için gelmişti. Gaz bombası ve tazyikli suya karşı mahalleli taş ve sopalarla direndi. Gün boyu süren direniş sırasında, bir yandan 200 ev yıkıldı, 14 kişi gözaltına alındı. (**Resim 6 ve 7**). Olayları öğrenen demokratik kitle örgütleri saat 15:00'te Belediye binası önünde toplanarak operasyonu kınadı ve mahalle halkına desteklerini dile getirdi.

2007'DEN GÜNÜMÜZE:

2007'den bu yana Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu arasında çeşitli görüşmeler oldu. Şehir Plancıları Odası Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi'nin reddi için dava(lar) açtı ve kazandı; proje durduruldu.¹⁵

2011 kış aylarında yeni proje ve güçlenmiş yasal düzenlemeler ile Büyükşehir Belediyesi tekrar Dikmen'i gündeme getirdi. Bu defa, sürece TOKİ de dahil olmuş, Belediye bölgeyi yapılaşmadan ve direnişten "temizleyip" sorunsuz halde TOKİ'ye teslim etmekle görevlendirilmişti. Yasal boyutta, Belediyeler Yasası'nda 2010 Mayıs ayında yapılan değişiklik yetmemiş olsa gerekti. Bu arada zaten 2006'da henüz geçerli olan anayasanın 10 ve 57. maddeler çıkartılarak haksızlığa karşı itiraz etme hakkı tamamen ortadan kalkmıştı. Belediye yasasındaki 73. madde de kaldırılmıştı. Özünde, kentlere köylerinde işsizlik nedeniyle gelmek ve barınma sorunlarını çözmek zorunda olan, 1980'lerde de imar affıyla meşrulaşan Dikmen mahallesi halkı, yasal dayanaklarının da önemli bir bölümünü, kentin ranta dönüşmesinde Belediye tarafından engel görüldükleri için kaybetmiş oldu.

Ancak ve bu nedenle artan şekilde direniş sürdü. Direnişin sürmesi projenin başlamasına ve Belediyenin daha önce sözleşme imzaladığı hak sahiplerine yükümlülüklerini yerine getirememesine neden oldu. Davalar açılmaya başladı. Bu döngü, Büyükşehir Belediyesi'ni en kısa sürede

projeyi başlatmaya zorluyor, çünkü açılmış ve açılacak davalardan kaybını (ya da başındaki düşük rayıçlı yanlış hesabının) çok büyük mali sonuçları olabileceği hesaplanıyor.

Büyükşehir Belediyesi, 2007'de acil diye başlattığı ancak sonuçlandıramadığı Dikmen vadisi 4. ve 5. etaplardaki Barınma Hakkı Bürosu'na, 2011 sonu – 2012 başlarında getirdiği teklifte ve süren müzakerelerde geçmişte hiç olmayan şeyler yapıyordu;

- Hak sahibi olmayanlara da konut,
- Teslim edilecek konutlar bitene dek mevcut vadideki evinde oturmasına izin,
- Bu sürede kiraya çıkarsa kiranın belediye tarafından karşılanması,
- Taşınılan bölgede eğitime erişim zorluğu olursa ücretsiz taşıma

vermeyi kabul ediyordu. Ancak bunların yanında getirdiği borçlanma şeması bugün ticari bankaların bile uygulamadığı bir düzendi; borç taksitleri sabitlenmiyor, her yıl TÜFE'ye bağlı olarak yeniden hesaplanacağı ve buna göre ödeneceği öngörülüyordu. Bu elbette mahallelinin altından kalkabileceği bir borçlanma yapısı değildi. Bu çerçevede görüşmeler ve direniş halen sürüyor.

BARINMA HAKKI BÜROSU NE İSTİYOR?

Dikmen Vadisi barınma Hakkı Bürosu, (Resim 8-10) daha çok arsa, daha büyük konut istemediğini, vadinin olduğu gibi başka yapılaşma olmadan korunmasından başka bir talebi olmadığını her ortamda dile getirdi.¹⁶ Vadi, mevcut durumuyla Ankara'nın hava ve su akımları kadar, temiz hava, biyolojik çeşitlilik bakımlarından da çok değerli bir doğal güzelliği. Doğal demekle birlikte, mevcut ağaçların, mahallede yaşayanlar tarafından ekilip bakıldığını da anımsamak gerekiyor.

SONUÇ-DURUMA BAKIŞ

Tüm bu süreçlerde kente ve kentliye tepeden bakan, sermayenin varlığını sürdürebilmesi için gereken yönde kentsel yapılaşmayı belirleyen bir döngü olduğu açıkça ortada. Süreçte aynı zamanda, hem mekân hem de kültür tahrip ediliyor; bunun bir hedef olduğu da düşünülebilir. Eski mahallelerde var olan komşuluk, birlikte yaşam,

Resim-12 Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu'nda Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin Ekim 2011'de düzenlediği atölye çalışmalarında mahalleli kız çocukları. Fotoğraf: Nurhayat Varol.

sokak hayatı, güvenlik duyguları ortadan kalkıyor. Yerine birbirinin yüzüne dahi bakmayan, tanımayan, birbirine ve doğaya dokunmayan/dokunamayan bir toplum yaratılıyor. Dikmen için hazırlanan 4 ve 5. Etap projesinde, yıkılmışlarla birlikte mevcut 2.400 hane yerine 8.200 hanelik bir yerleşim öngörülüyor.¹⁷ Projenin yaratacağı yoğun demografik değişim, “kentsel bölgelerin kullanım haklarını ve ortaya çıkan konut metaini finansal sisteme dahil olmayı dört gözle bekleyen yeni orta sınıflara ve beyaz yakalılara transfer etme”nin¹⁸ yeni bir örneğini oluşturuyor. Sermayenin yakıcı hareketliliği her durumda ön planda görülüyor. Ucuz işgücü için kentlere göç ederken de, şimdi kentlerden dışarıya göçe zorlanırken de.

Günümüzde sermayenin ikinci ve üçüncü çevrimleri için gerekli, ancak kentli için yıkıcı, yok edici yapılaşma hareketleri daha da ileri boyutlara taşınmaya çalışılıyor. TBMM’de kısa süre önce kabul edilerek yürürlüğe giren 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’a bakıldığında bunu açıkça okumak mümkün¹⁹.

Ancak Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu, bir gecekondu kurulduğu ilk günlerden günümüze, hem kendi topluluklarına hem de Türkiye’deki barınma hakkı mücadelesine pek çok değer ve deneyim kattı. Süreç içerisinde görüşlerini kendileri oluşturma ve açıkça paylaşabilme, tartışabilme, birlikte karar alabilme ve birlikte direnebilme konularında benzersiz deneyimler yaşadılar ve bunları da paylaştılar. Belediyenin adaletsiz ve rant odaklı dayatmaları olmasaydı olmayacağı kadar güçlü bağlar kurarak hem Dikmen için hem de Türkiye’deki diğer kentsel dönüşüm direnişleri için umut oldular (**Resim 11**).

DİPNOTLAR

¹ 1 G. A. Sargın, “Emek-Değer Çelişkisinin Mekânsal İzdüşümü”, Türkiye’de Kent ve Rant, Dosya, sayı 21, Ekim 2010, s. 1-4.

² Dikmen vadisi tapulu arsa ve ev sahibi ailelerden Nermin ve Şerife Çilingir hanımlarla 30 Mayıs 2012’de gerçekleştirilen söyleşiden.

³ Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu’nda çeşitli mahallelilerin katılımı ile 15 Mayıs 2012’de yapılan söyleşiden aktarılmıştır.

⁴ Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu söyleşisinden Tarık Çalışkan’ın ifadesidir.

⁵ İ. Melih Gökçek 27 Mart 1994’te 6.500 oy farkla Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na seçildi. 29 Mart 2009 yerel seçimleri sonucunda 4. Dönemi olarak halen görevdedir. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı daha önce 26 Mart 1989 – 19 Eylül 1993 arası Murat Karayalçın, 21 Eylül 1993 – 27 Mart 1994’te Karayalçın’ın başbakan yardımcılığına getirilmesi nedeniyle görevi devralan Vedat Aydın tarafından yürütülmüştür.

⁶ http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Kentsel_Donusum/dikmen_3_etap_parkvadi/dikmen_3_etap_ana.aspx (29.05.2012)

⁷ <http://www.portas.com.tr/portasnedir.html> (29.05.2012)

⁸ http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Kentsel_Donusum/dikmen_3_etap_parkvadi/dikmen_3_etap_parkvadi_eski.aspx (29.05.2012)

⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi, Belediye Meclisi Karar no: 483, 17.02.2006, Ankara

¹⁰ Tapulu, imar ve kadaströ tapulu hak sahipleri için;

- Örneğin; 400m² büyüklükte, tapulu imarlı arsa için 200 m², tapulu, imarsız, kadaströ ve tapulama arsası için 120m² büyüklükte aynı bölgede yapılacak 1 adet konut verileceği,

- İmarlı arsalar için 546 TL/ m²’den, kadaströ/tapulama arsalar için 310TL/ m² birim fiyatı,

- Sözleşme yapan tapulu tesis maliklerinin sözleşme tarihinden itibaren 7 gün içerisinde elektrik, su, doğalgaz ve emlak vergi borçlarını kapatarak tesisi belediyeye boş olarak teslim edeceği,

¹¹ 24.02.1984 tarihli 2981 sayılı İmar Affı Kanunu

¹² Dikmen Vadisi Barınma Hakkı söyleşi

¹³ Başta o dönemde yasal tanımı olan yerinde ıslah gibi.. Gecekondulara tanınan “yerinde ıslah” esnekliği daha sonraki yıllarda üstüste gelen yasal düzenlemelerle ortadan kaldırıldı.

¹⁴ Dikmen Vadisine gecekondulu yerleşmelerinin olduğu yıllarda Yozgat’tan Almanya’ya işçi olarak giden ve Berlin duvarının doğu tarafında yaptığı gecekonduya tapu verilmesiyle gündeme gelen Osman Kalın ve ailesi ile ilgili haber için; <http://>

www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=Radika
lDetayV3&ArticleID=1077764&CategoryID=81
(25.05.2012)

¹⁵ http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3996&tipi=3&sube=0 (29.05.2012). Süreçte imar planı, plan notları, çeşitli farklı parseller için farklı zamanlarda farklı düzenlemeler yapılmıştır.

¹⁶ 15.05.2012 tarihli Barınma Hakkı Bürosu söyleşisi ve detaylı bilgi için lütfen Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu web sitesi; http://dikmen-vadisi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=35 (28.05.2012)

¹⁷ Hane halkın 4 kişi olması hesabından, 9.600 kişi yerine 32.800 kişilik bir – hem de yeni – nüfusun bölgeye yerleşmesi demek. Bu 3 katı oranını başka kentsel dönüşüm projelerinde de gözlenebilir.

¹⁸ 18 S. T. Gülhan, “Devlet müteahhitlerinden gayrimenkul geliştiricilerine, Türkiye’de kentsel rant ve bir meta olarak konut üreticiliği – Konuta Hücum”, Birikim Dergisi, Sayı 270 - İnşaat ya resulullah, İstanbul, Ekim 2011, s.27-33.

¹⁹ Özel inceleme konusu olmasının önemli gördüğümüz 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun tasarı halindeyken TMMOB Mimarlar Odası tarafından yayınlanan basın bildirisi için, <http://www.mimarlarodasi.org.tr/index.cfm?sayfa=belge&sub=detail&bid=44&mid=44&recid=14389> (29.05.2012). Tasarı TBMM’de 16.05.2012’de kabul edildi, 30.05.2012’de Cumhurbaşkanı tarafından da onaylandıktan sonra 31.05.2012’de Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

KAYNAKLAR

- İşeri, G., Metropol Sürgünleri, Denize Ekmek Banıp Yiyenlerin Hikâyesi, Su Yayınları, İstanbul, 2010

- Penpecioglu, M., “Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki son 10 yılı: Yapılı Çevre Üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler”, Birikim Dergisi, Sayı 270 - İnşaat ya resulullah, İstanbul, Ekim 2011, s. 62 - 73.

- Yırtıcı, H., Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

HÂLÂ BÜYÜK VE “ÇILGIN” BİR PROJE: ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ

Neşe Gurallar, Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Kurulduğu yıllarda Gazi Çiftliği olarak anılan, bugünkü adı ile Atatürk Orman Çiftliği, Ankara kent tarihinin hâlâ büyük ve “çılgın” bir projesi olarak hayattadır. Çiftliğin neden bugün dahi büyük hatta çılgın bir proje olduğunu açıklamak kolay, görmemek ise mümkün değildir. Ancak yine de Gazi Çiftliği’nin neden çılgın bir proje olduğunu açıklamakta yarar var; çünkü bu proje güncel çılgın projelere büyüklüğün ya da çılgınlığın nasıl olabileceğini, doğayı tüketmek değil kent yaşamına katmanın, güncel tanımıyla “sürdürülebilirliğin” nasıl olabileceğini öğretebilir.

1. ALAN OLARAK BÜYÜKTÜR:

Atatürk’ün ilk olarak 2000 hektarlık alan üzerine kurduğu Çiftlik’te, Cumhuriyet’in ilanından yalnızca iki yıl sonra, 5 Mayıs 1925’te çalışmalara başlanır. Çiftlik arazisi kısa sürede 10200 hektara ulaşır. 1920’lere ait Ankara haritalarına Çiftlik alanını eklediğimiz zaman, yalnızca Kale ve Ulus civarından ibaret eski kente kıyasla Çiftlik arazisinin inanılmaz bir büyüklükte olduğu göze çarpar. Geçen zaman içinde farklı kurumlar tarafından parçalanmış olmasına ve kentin eski kente oranla, onlarca misliyle genişlemiş olmasına rağmen büyüklüğünü hala koruduğunu, İstanbul ve Eskişehir yollarından Çiftlik etrafında araba ile bir tur bile gözler önüne serer.

Çiftlik arazisi her gün genişleyen kentin içinde büyük bir yeşil alan deposu/stoğu olmuştur. Çiftlik kurulmasa Ankara’nın böyle bir şansı olmayacaktı.

Büyüklük güncel çılgın projelerin de dayanağıdır. Ancak aradaki fark açıktır. Gazi Çiftliği’nde büyüklük yeşil alan olarak kent yaşamına ve gelecek nesillere korunarak aktarılan bir değerken, güncel örneklerde mevcut yeşil alanlar ve doğal kaynaklar tüketilmekte, yok edilmektedir.

Atatürk, 1937 yılında, ölümünden bir yıl önce, diğer çiftlik arazileri ile birlikte Gazi Çiftliği’ni mirası olarak ülkesine bırakır. Hatay Dört Yol, Silifke Tekir Köyü, Yalova Baltacı-Millet, Tarsus Puloğlu çiftliklerini bu büyük projenin ülkedeki diğer örnekleri olarak okumak gerekir.

Karadeniz Havuzu

Gazi Çiftliği'nde Piknik

Karadeniz Havuzu

2. VİZYON OLARAK BÜYÜKTÜR:

Çiftlik, tarım için hiç de uygun olmayan bataklık bir arazi üzerine kurulmuştur. Atatürk'ün arazinin dezavantajlarını dönüştürmenin görevleri olduğuna inandığı, yakın çevresine bu işi "biz yapmazsak, kim yapar" dediği bilinir. Kentin mevcut doğal kaynakları tüketilmemekte, aksine kent yaşamına elvermeyen olumsuz şartlar, yaşamı destekleyecek şekilde dönüştürülmektedir.

Kent merkezine kadar uzanan bu büyük çiftlik alanı, kentin en önemli arteri olan batı ekseninde, tren yolunda yer alır. Böylelikle kente ulaşmanın en önemli yolu olan tren yolu üzerinde yeni bir kent sahnesi kurgulanmıştır. Şehre gelenler, modern köylerin ve tarım alanlarının, meyve ağaçlarından oluşan çiftlik ormanının içinden geçerek başkent merkez istasyonuna varacaktır. Bu aslında alışılmadık bir başkent kurgusudur.

Gazi Çiftliği modern kent kimliğine tezat oluştursa da kırsal kente taşıyan bir projedir. Bir başkent yaratırken kentin kimliğini kırsal ve tarımla böylesine bütünleştirmek bir ütopya olarak dahi okunabilir. Ancak kent yaşamını doğal yaşamla bütünleştirmek, kent ve kırsal arasında kesin sınırlar ve kopuşlar yaratmamak, güncel tartışmaların önemli bir konusu haline almıştır. Bu anlamda Gazi Çiftliği, modern kentlerin doğadan kopuşuna karşı daha 1920'lerde üretilen bir "sürdürülebilir" kent vizyonu örneğidir.

Bu doğayla iç içe modern kent kurgusu, yalnızca modern tarımın değil, modern kent yaşamının da sahnesidir. Atatürk, Marmara Denizi ve Karadeniz'in formunda biçimlenen, isimlerini de biçimlerini aldıkları bu denizlerden alan iki havuz inşa ettirmiştir. Bu iki minyatür denizi ve açık alanları Atatürk, özel mülkü olmasına rağmen kamusal erişime açmış, bu alanlar modern kamusal yaşamın popüler mekânları haline gelmiştir. Marmara havuzu etrafında oturmak, Karadeniz havuzunda yüzmek, Çiftlik'te piknik yapmak sosyal yaşamın parçası haline gelmiştir.

Çiftlik bugün dahi Ankaralıların boş zaman aktiviteleri için, piknik alanı, hayvanat bahçesi, Merkez Lokantası ve diğer yeme içme mekânları ile önemli bir kamusal mekândır. Kentlinin yaşadığı, soluk aldığı, dinlendiği, eğlendiği yeşil açık alanları ile Çiftlik, alışveriş merkezlerinin yapay iklimlendirmeli, kontrollü, kapalı ortamlarına karşın en değerli alternatifi sunmaktadır. Bugün alışveriş merkezlerinin kapalı yapay ortamlarına karşın yeşil ve

Marmara Köşkü önünde ve Havuz etrafında oturma

Atatürk Gazi Çiftliği'nde

Yaklaşık 1930'larda çekilen hava fotoğrafı

doğal bir açık alan olarak değeri daha da büyük ve anlamlıdır.

3. ÜRETİM OLARAK BÜYÜKTÜR:

Gazi Çiftliği modern tarım için hem bir model hem de laboratuvar olmuştur. Kuruluşu ile birlikte açılan tarım alanları ve fabrikalar büyük bir üretim imkânı yaratmıştır. Süt, yoğurt, dondurma, bal gibi pek çok gıda Çiftlik'te üretilmekte ve Ankaralılar bugün dahi bunları severek tüketmektedir. Şehrin nüfusu 4.5 milyonu aşmıştır; ancak Çiftlik ürünlerine Ankara'nın her yerinde ulaşmak mümkündür. Organik tarımın giderek önem kazandığı bu günlerde, Ankaralılar Çiftlik ürünlerini gönül rahatlığı ile tüketir.

Kuruluş aşamalarında Atatürk Gazi Çiftliği'nde

YENİ BİR ÇILGIN PROJE İÇİN SONUÇ:

Sonuç olarak, yeni bir büyük proje, rantın dayanılmaz şiddetine karşı bölgeyi kararlılıkla koruyacak çılgınlıkta ve güçte olmalı. Ekonomik kazancı her ne olursa olsun, Çiftlik alanını yapılaşmaya karşı korumak, halkın erişimini ve kamusal kullanımı artırmak, bugün için gerçek çılgınlık olur. Yapılaşarak tüketmek yerine, açık ve yeşil alan olarak korumak, bu neslin gelecek nesillere karşı sorumluluğudur.

BİR KENTİ İNSANSIZ VE İKLİM DÜŞMANI YAPMAK! GÖKÇEK'İN EN ÇILGIN PROJESİ!

Önder Algedik, İklim ve Karbon Danışmanı, Yazar-Aktivist

Kişi başına düşen metrekare açısından Türkiye’de alış-veriş merkezlerinde birinciliğimiz pekiştirilecektir.¹

SÖYLENEN DEĞİL YAPILAN!

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Gökçek, her dönemde söylediği sözlerle gündem yaratmayı temel politika edinen bir belediye başkanı. 2009 yerel seçimlerinde kent girişlerine devasa heykeller yaptırmak, o seçim için en “yatırım” anlamı taşıyan sözleriydi. Ancak, Gökçek’in spekülasyonlarına değil, somut yaptıklarına bakmak, çok daha akılcı. Çünkü sarfettiği sözlerin büyük bir kısmı gerçekliği gündeme sokmamak için bir araç. Bu nedenle, Gökçek her seferinde ayrımcılığı öne çıkartan, çatışmayı temel edinen söylemler sarfederek kendini gündemde tutarken, kente yaptığı saldırıları küçültmeyi başarıyor. Çılgın projeler tartışmasına katılmasını da aslında böylesi bir bulanıklık içinde politika yapma denemesi olarak görebiliriz. Gündemi bulanıklaştırma, kenti dönüştürdüğü insan düşmanı ve kar-rant odaklı pratiğini maskelemek için kendince güzel bir araç. Bu nedenle, söylediklerine değil, yaptıklarına baktığımızda, karşımıza sözlerinden daha ağır bir resim çıktığını görebiliriz.

YOK OLAN BİR BELEDİYE(CİLİK)!

Büyükşehir Belediyesi 2012 bütçesi, sadece bir CHP’li meclis üyesinin red oyu ile, Kasım 2011’de geçti.³ 2 milyar 750 milyon TL’lik bütçe, yaklaşık olarak 1,5 milyar dolarlık bir bütçe demek. Böylesi bir paranın yönetimini, ciddi bir şirket yönetimi olarak görebiliriz, ama yanılabiliriz. Çünkü, borçlar ve faizlerini oluşturan sermaye giderleri ve taşarona aktarılan işlerin yer aldığı mal ve hizmet giderlerini düşersek, bütçeden geriye sadece 932 milyon TL kalıyor. Kısaca, koca bir bütçenin sadece % 33’ü belediyeciliğe giderken, % 67’si sermaye transferine gidiyor.

İNSANSIZ BELEDİYECİLİK

Ankara’nın insan merkezli bir kent olmadığını her gün yaşamımızda görüyoruz. Gökçek, sadece kenti değil, belediyeciliği de her geçen gün insansızlaştırıyor. Başa geldiği Mart 1994’de 8276 çalışanı olan belediyede bugün 4068 çalışan var.⁴ Gerek kendine bağlı 15 belediye işletmesi, gerekse pek çok hizmeti diğer firmalara taşare ederek, hem sermaye aktarımını sürdürüyor, hem de, tıpkı kent içinde insanı yoklaştırdığı gibi, insansız bir belediyecilik yapıyor.

SERMAYE AKTARIMI- SERMAYE ORTAKLIĞINDA RANT

Derelerin ıslahını yapmak, kaynak sularını veya arıtma sonunda üretilen **suları pazarlamak**.

2012 Performans Programı'nda yetki, görev ve sorumlulukların 26. Maddesinde açık bir şekilde "suları pazarlamak" ifadesi geçiyor. 2 milyar 750 milyonluk bütçenin % 67'sini bir şekilde aktaran belediye için yeni kaynaklara ihtiyaç var. Yeni kaynak yaratmak için her sene yapılacak bir harcama çıkarmak, her sene yeni rant alanları yaratmak AKP belediyeciliğinin temel noktası. En basitinden, her yaz kentin baştan aşağı asfaltlanması yıllık harcama ile kaynak yaratmanın yollarından biri. Sadece 2012 yılındaki asfaltlama bedeli ise yaklaşık 363 milyon TL,⁵ yani 200 milyon dolar.

Aslında rant yaratmak, taşare edilen işlerle sermaye aktarımına ek olarak, yaratılan rantın da taşare edilmesi, yani dışa aktarılan yeni kaynağın yeni bir sermaye ortaklığına dönüştürülmesi demek. Bunun en tipik örneği ise, kentin yeniden yapılmasına ve böylece inşaat sektörüne hem iş, hem de rant sağlayan kentsel dönüşüm projeleri. 2012 yılı için Büyükşehir Belediyesi 2012 planları içinde "kaynak yaratma projesi"⁶ adı altında kentin 13 bölgesine yapılacak olan toplam 14 bin konut ve "kentsel dönüşüm"⁷ adı altında inşaat ve ranta açılacak 30 bin hektar bu işin amiral gemisi.

Örnekleri çoğalmak mümkün. Ancak temel mantığın kentin mevcut bütçesini aktarmak, daha fazla aktarım yapmak için yeni rantlar yaratmak üstüne kurulu bir kent politikası olduğunu görebiliyoruz. Tabii ki bunun diğer karşılığı, her sene yol asfaltlanması, daha fazla yol ve köprü yapılması için raylı sistemin engellenmesi, arabalı ulaşım ile daha fazla verginin devlete aktarılması ve paranın

fosil yakıt sektörlerine aktarılması ve karşılığında kentin yayalaşmaya, toplu taşımaya uzaklaştırmasını sayabiliriz.

RANTIN MALİYETLERİ VURUYOR!

Bugün için aktarılan kaynaklar iki türlü bizi vuruyor. Birincisi, toplumun geniş kesimlerinden toplanan vergiler ve hizmet bedeli olarak alınan yüksek meblağlar ile böyle bir sistemi finanse ediyoruz. Tabii ki bu finansmanın da kentin içinde "ulaşamamak", Atatürk Orman Çiftliği gibi alanların hızla ranta aktarılması ile kent içi doğal alanlardan kopmak, sosyal örgüler yok edilerek bireyselleşen ve çaresizleşen bir kent yaşamına mahkum olmak gibi sonuçları var. İkinci vuran nokta ise, aslında geleceğimizi bugünden yok eden ve fosil yakıt merkezli, iklim düşmanı bir kent yapısına sahip olmamız.

ANKARA; NE KADAR İKLİM DÜŞMANI?

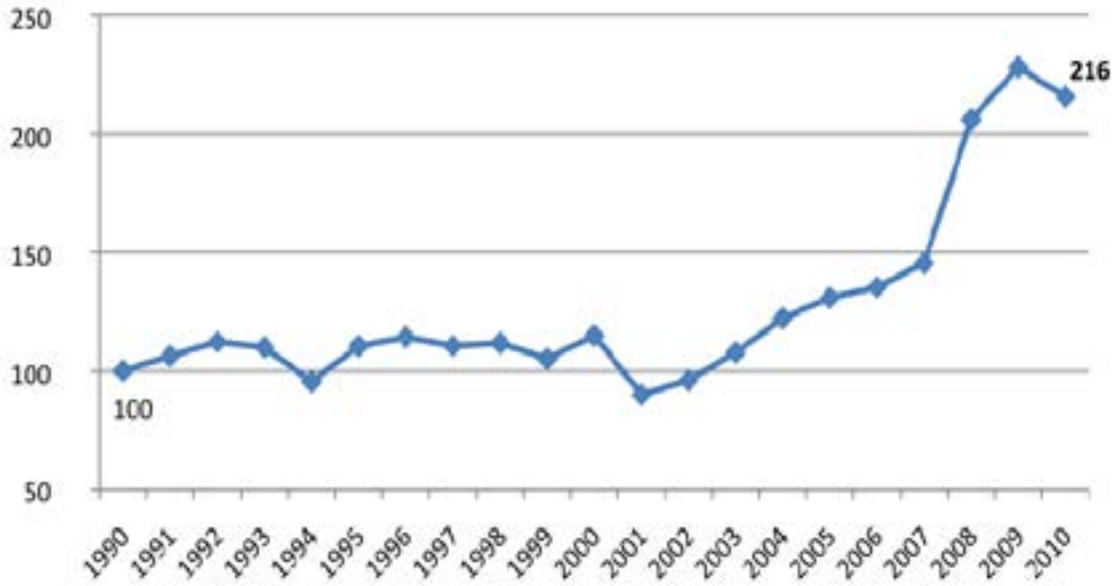
Türkiye'nin iklim değişikliği konusunda kötü bir karnesi var. İklim değişikliğini durdurmak için 1990 yılında yapılan küresel sera gazı salımlarını 2020'de % 40, 2050'de % 90 azaltmamız gerekiyor, Türkiye 2010 yılı itibarıyla % 115 arttırdı. Bu artışın amiral gemisi tabii ki enerji. Enerji konusunda doğrudan belirleyici olan bir aktör de belediyeler. Daha verimsiz ve ulaşımsız konutlar ve kentsel planlama, ulaşım yerine binek araç merkezli kent uygulamalarının ciddi bir payı var.

KENTLERDEKİ İKLİM CANAVARI: ULAŞIM

Kentsel enerji kullanımında ilk kalem ulaşım. Türkiye 1990 yılına göre ulaşım kaynaklı sera gazı salımlarını % 70 arttırmış durumda.

Ankara, Gökçek'in ulaştırmayı motorize etme politikası ile kaynak aktarma aracını geliştirmesi sonucunda 1994 yılında 482 bin olan araç sayısı bugün için 1 milyon 367 bine çıktı. Yani üçe katlayarak Türkiye ortalamasının üstünde bir otomobil kenti yarattı.

Bunun tabii ki ana nedeni, toplu taşımının, yaya dostu kent kavramının ve bisiklet yolu gibi araçların kullanılmaması. Sadece EGO'ya bağlı otobüs sayısına baktığımızda durumu görebiliriz. 1994'de 1500 civarı olan otobüs sayısı, son EGO verilerine göre, sadece 1970 adete çıkmış durumda. Tabii ki bu açık, halk otobüsü ve dolmuşlara

Grafik 1- Türkiye'nin 1990 (= 100) yılına göre konutlarda kullanılan fosil yakıt kaynaklı toplam sera gazları salımı değişimi. (Veriler Türkiye'nin Nisan 2012'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sekreteryası'na ilettiği rapordan hazırlanmıştır.)

hat açarak ulaşımı özelleştirmek, yetersiz toplu taşıma nedeni ile insanları araba kullanımına zorlamakla giderildi. Sonuçta, 2012 yılı itibariyle daha fazla egzost gazına maruz kaldığımız, daha fazla atmosfere karbondioksit saldıığımız, konforsuz ve ulaşımsız bir kentte mahkum edildik.

TOKİ + MÜTEAHHİT + BELEDİYE = İKLİM DÜŞMANI KONUTLAR

Konut sektörü de benzer bir boyuta sahip. Özellikle TOKİ ile başlayan daraltılan alanlarda yükselen binalar Türkiye'nin hem kullanımı verimsiz, hem de ulaşım, kent yaşamı gibi alanlara entegresi yok edilmiş konut politikalarını karşımıza çıkardı.

Türkiye, Grafik-1'de de görüldüğü gibi, 1990 yılına göre konutlarda % 137 daha fazla enerji ve % 116 daha fazla sera gazını - 2010 yılının Türkiye tarihinin en sıcak yılı olmasına rağmen - atmosfere salar hale geldi. Yani 1990 yılında bütün konutlar kömür, doğalgaz ve petrol yakarak 100 birim atmosfere karbondioksit salarken, bu değer 2010'de 216 birime çıktı.

% 116'lık artışta piyasa standartlarını belirleyen TOKİ, kentsel dönüşüm adı altında alan açan belediyeler ve bu işten payını alan müteahhit'in ciddi payı var.

Rantsal konut ve inşaat sepkülasyonu karşımıza enerji verimsiz evler dışında başka bir şey daha çıkartıyor: çimento ve demir-çelik çılgınlığı!

Türkiye'nin 2010 yılı sera gazı verileri, çimento ve inşaat sektörünün toplam salımlarının neredeyse 80 milyon nüfuslu Etiyopya kadar olduğunu ve sürekli arttığını bize gösteriyor.⁸ TOKİ-Belediye-Müteahhit üçlüsü ve bunu destekleyen iktidar pratiği devam ettikçe, iklim düşmanı kentler hergün karşımıza çıkacak.

ANKARA, İKLİM DOSTU OLABİLİR Mİ?

Ankara 1992 yılında enerji kullanımı ve hava kirliliği konusunda sağladığı başarı nedeniyle dünyanın 12 kentiyle birlikte Birleşmiş Milletler'den ödül almıştı. Kolombiya'nın başkenti Bogota'da 1997 yılında başa geçen belediye başkanı Penalosa'nın kısa sürede kenti getirdiği noktaya baktığımızda, neler kaçırdığımızı görebiliyoruz: Bogota'da 300 km'yi bulan bisiklet yolunda her gün 400.000'e yakın yolculuk bisikletle yapılıyor - ki bu neredeyse halk otobüsü ve dolmuşun Ankara'da taşıdığı yolcudan fazla. Kent her pazar ulaşımı motorlu taşıtlara kapatarak yaya hale geliyor. Böylece Bogota'da araç trafiği Ankara gibi % 300 artmak bir yana dursun, % 40 azalmış durumda. Şu günlerde ise Bogota, İklim Değişikliği Genel Eylem Planı üstünde çalışmaya devam ediyor.

Kaçırdığımız böylesi bir kentleşme dışında, bizi iklim dostu olmaya zorlayan bir başka konu ise iklim felaketleri. 2012 kışında yaşadığımız aşırı yağışlar ve ardından gelen hızlı ısınma, bir anda Mogan Gölü'nden daha büyük bir göl ile, Çölovası⁹ diye bilinen bir taşkın gölüne kavuşturdu. ASKİ bu taşkın kente gelmemesi için İmrahor vadisine kadar uzanan set çekme çalışmaları yapmak zorunda kaldı. Sadece bu olay değil, 16 Haziran'da anlık ve aşırı yağışla Balgat'taki altgeçidin su altında kalması da iklim felaketlerinin hızlandığını, Gökçek'in fosil yakıt merkezli belediyeciliğinin hem neden, hem de defolu hizmetlerle sonuç olduğunu bizlere gösteriyor.

Bugün için Ankara'da kentleşme ve onun önemli dinamikleri olan ulaşım ve konutlaşma, meydan-sız, yayasız, insansız pratikleri ile oldukça "cılız" bir dönüşüm yaşıyor. Dönüşümün dinamiği tek: sermaye aktarımı. Bu dönüşümün maliyeti ise bolluk içinde belediye hizmetlerinde yokluk yaşayan milyonlar ödüyor. Artık dünyada kentler iklim için daha az sera gazı salan azaltım programları, mevcut iklim felaketlerine karşı uyum yeteneklerini arttıran projeleri hayata geçiriyor.

Bugün Gökçek'in rant ve sermaye aktarımı merkezli politikaları, kenti insandan uzak ve müteahhite yakın hale getiriyor. Böylesi bir rant ve sermaye aktarımı, daha çok fosil yakıt merkezli bir kent demek. Böylesi bir kent, Gökçek'siz kurtulur ama bizsiz de bir kent olmaz.

DİPNOTLAR.

¹ Ankara Büyükşehir Belediyesi 2012 Performans Programı s.17.

² http://www.ankara.bel.tr/Haberler/buyuksehir-belediye-meclis_30112011.aspx (12.06.2012)

³ Ankara Büyükşehir Belediyesi 2012 Performans Programı s.41.

⁴ a.g.e s.133.

⁵ http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Projeler/emlak/kaynak_gelistirme.aspx (12.06.2012)

⁶ http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Projeler/emlak/kaynak_gelistirme_2/kaynak_gelistirme_2.aspx (12.06.2012)

⁷ <http://www.yesilekonomi.com/kose-yazilari/onder-algedik/turkiye-iklim-degisikliginde-rekorlarini-kirdi> (12.06.2012)

⁸ <http://350ankara.blogspot.com/2012/04/iklim-felaketleri-kapmzda-ankarann-yeni.html> (12.06.2012)

GORDİYON SENDROMU YA DA CÜRETKÂRLIĞIN ÇILGINLIKLA İMTİHANI

Deniz Güner, Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Türkiye siyaset ikliminde her daim kendini hissettiren o garip dip akıntısının dönem dönem yüzeye vurduğu, yani aklın kesintiye uğratıldığı, bilimin ve bilimsel düşüncenin işe yaramaz ve gereksiz olarak nitelendirilerek değersizleştirildiği, orta sınıfın kitlesel beğenisinden güç alan popüler söylemlerin yüceltildiği dönemlerden birine daha şahit olmaktayız. 1960'larda Adnan Menderes'in, 1980'lerde Bedrettin Dalan'ın, 1990'lardan itibaren Melih Gökçek'in ve 2000'lerden itibaren ise Yılmaz Büyükerşen'in vizyonerlik ile deliryum arasındaki sınırı afiyetle ihlal edişlerinin, siyasi söylemlerin ikna ediciliklerini kaybetmeleri ile politik manevraların geçersizleşmesi süreciyle, kısacası siyasetin toplum üzerindeki etkisini yitirmesiyle dolaylımsız bir ilişkisi olmalı. Bir yandan ikna gücünü artırmak üzere giderek aşırılaşan söylemler, diğer yandan sözün gücü yerine pragmatik eylemlerin ve iş bitiriciliğin kitlelerden onay gören cazibesi, bu bilindik dip akıntısını her seferinde yüzeye yeniden taşımakta. Bu yüzeye vurmalarındaki genel yapıya bakıldığında görülen ilginçlik ise tasarım olgusunun giderek öne çıkmasıdır. Peki, siyasetçilerin söylemlerini, politik manevralarını ve vizyonlarını inanılır ve meşru kılabilmek için tasarımın parlak gücünden giderek daha fazla yararlanmalarını nasıl açıklayabiliriz? Politikanın kadim zamanlardan beri süregelen

ve gücünü retorik ile diyalojiden alan yapısının değişmesinden, bir güç kaymasından, kısacası politikanın iktidarlanma mekanizmasındaki değişimden söz etmek kısmen bu garip durumu açıklayabilir. Günümüzün gösteri toplumunda ikna ediciliğin söz yerine imgeyle ve onun temasıyla gerçekleştiği dikkate alındığında, politik öznelerin geniş kitleleri etkilemek ve onları ikna etmek için uzun zamandır görsel kültürden yararlanmaları olağan bile sayılmaktadır. İkna gücünü yitirerek sönükleşmiş politik vaatlerin proje ve tasarımların albenisi ile yeniden muktedirlik kazanmaları ve onlara birer vizyonerlik ısıltısı edindirmeleri, hem politik öznelerin vaatlerinde bir fütursuzluğa yol açmakta, hem de bu "büyük düşünceleri" cisimleştirecek imgelerin içeriksiz bir biçimde dolaşıma girmelerini hızlandırmaktadır.

Bu fütursuz vaatlerin - İzmir özelinde yaşanan - en ibret verici örneği kuşkusuz ki 2009 yılında AKP'nin Çeşme Belediye Başkan aday adayı olan Mehmet Ali Gökçeoğlu'na aittir. Kendi arazisi üzerinde başlattığı UFO Uzay Kabinleri Projesi'nin yapımına halen devam etmekte olan Gökçeoğlu, Dubai'den Miami'ye, Palm Island'dan Vincent Callebaut'un ütöpik çalışmalarına kadar her türlü projeyi harmanlayıp, kolajlayarak aday

olduğu İzmir'in Çeşme ilçesi için sıra dışı bir gelecek vaadinde bulunmuştur:

Yaptığımız teknik araştırmalara göre Palm Dubai'nin benzeri Palm Çeşme'yi Yıldızburnu'nda, denizden çıkan termal su kaynaklarımızın üzerine yapmamız mümkün görülmüştür. Deniz derinliği ve zemin son derece müsaittir. Günümüzde orijinal ve yenilikçi mimari projelerin üretilme zamanıdır. Kent çehresi üzerine daha istenen bir söylev başlatmanın tam zamanıdır. (...) Çeşme üzerinde Boğaz köprüsü görüntüsü vererek ışıklı görsel şovlarla, ilçemize gelecek olan yerli ve yabancı bütün turistlerin ve sizlerin Çeşme'deki yeni eğlence ve gezinti aracı olacak. (...) Miami sahilleri benzeri bir planlama ile kıyı şeridini koruyarak 150 metre içeriden geçen sahil yolu arası plaj tesisleri olarak tüm halkımızın faydalana bileceği şekilde düzenlenecektir. (...) Bu kavşakta towers veya gökdelen müsaadesi verilmesi şehre ayrı bir hava katacak olup, bir gökdelenin gölgesinden geçmek dahi insana farklı duygu yaşatacaktır. Eski doku ile yeni doku birbirine uyumlu geçişle bir arada yaşatılacaktır. (...) Mimar ve Mühendislerin sanatına karşılmayacak, eli tutulup engellenmeyecek. İmarı 1 veya 2 bağımsız bölümse bağımsız bölümleri arttırmadan, kimsenin katı, kotu, çatı arası, çatı eğimi, pencere şekli, teras büyüklüğü ile uğraşılmayacak, hatta taks ve kaks sınırlaması dahi getirilmeyecektir. Yeter ki kuracağımız şehir estetik kurulumuzca dıştan güzel bir bina olduğu tasdik edilsin. (...) Yıllardır bu adama [Çelebi] bir tasarım getirilmemesi ve kriterler getirilmediği için yapılaşma yapıldığında çirkin yapılaşmadan korkulduğundan doğal kalması yeğlenmiştir ve sit getirilmiştir. Hâlbuki bu çağ ve yeni yapılaşma tekniği ile adada turizm harikaları meydana getirmek mümkündür. İşi bize verin farkı görün!...¹

Resim 1, 2 ve 3)

Bağlamından kopartılarak bir araya getirilmiş imgelerin coşkusu ile büyülenmiş, ama bir o kadar da inandırıcılığını yitirmiş bu durdurulamaz vizyonerliğin ve girişimci ruhun karşısı olarak, devşirme imgeleri vaatlerinin inşa edilebilir, ciddi kanıtları olarak sunanlar da bulunmakta. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin açmış olduğu Opera Binası Mimari Yarışması'na katılmış bir öneri proje, Akdeniz Üniversitesi Rektör Adayı Prof Dr. Hüseyin Basım'ın 2012-2016 rektörlük adaylığı için hazırlamış olduğu web sayfasında "Değişim Projeleri" başlığı altında "Müzeler Kompleksi" adıyla müelliflerinden habersiz olarak yayınlamıştır² (**Resim 4 ve 5**). İzmir'de Opera Binası olarak tasarlanan projeyi Akdeniz Üniversitesi'nde inşa edilecek bir Müze Kompleksi'nin habercisi olarak muştulamak, imgelerin bu içeriksizce dolaşımında tehlikeli bir evreyi de işaret etmektedir. İçerisinde taşıdığı siyasi ideolojiyi gizleyen Truva atı benzeri bu imgelerden belki de en fazla yanıltıcı uyandırıcı, "Kanal İstanbul" olarak anılan ve Karadeniz ile Marmara denizi arasında yaklaşık 45 ile 50 kilometre uzunluğunda olması planlanan

kanal projesini de içinde barındıran 2023 yılı vizyonlarıdır.

AK Parti hükümetinin genel seçimler için hazırladığı ve Türkiye'nin üç önemli metropolü olan Ankara, İstanbul ve İzmir için öngördükleri 2023 yılı vizyonlarını 27 Nisan 2011 tarihinde açıklaması ile bir dizi kurgusal imge ve vaat gündemde yer almaya başladı. Kamuoyunda "Çılgın Projeler" olarak da adlandırılan "İstanbul Hazır Hedef 2023"ün ardından Ankara ve İzmir kentleri için de 2023 yılı vizyonları yayımlandı. Eski Ulaştırma Bakanı ve AK Parti İzmir milletvekili adayı Binali Yıldırım'ın duyurusunu yaptığı "35 İzmir, 35 Proje" başlıklı vizyon, İzmir'in uluslararası bir marka olmasına katkıda bulunacağı düşünülen ulaşım ve turizm eksenli projelere öncelik vermektedir.³ Benzerlerine 1980'lerde ANAP Hükümeti döneminde rastlanılabilecek olan neo-liberalist anlayışla ortaya atılan bu cebbar ulaşım ve inşaat projeleri, yalnızca kentlerin geleceğini tasavvur etme gayretiyle değil, ülke ekonomisini canlandırmak üzere inşaat sektörünün yeniden lokomotif olarak seçilmiş olmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu malum nedenler nedeniyle vaat edilen 52 projenin inandırıcılığı oldukça düşük bulunarak, bu vizyon paketinin değerlendirilmesi TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şube Yönetim Kurulu tarafından yapılmış ve 06.06.2011 tarihinde yayımlanan "Genel Seçimler Öncesi 35 Proje Vaadinin Değerlendirmesi Raporu"nda "İzmir'e Temelsiz İnşaat Geliyor" sözleri ile özetlenmiştir.⁴ Asıl önemli olan, bu eylemlerin kendisi veya girişilen "çılgınlık" denemeleri değil, bunların ardında yatan zihniyet ve onun işleyiş mekanizmasıdır. Öncelikle, hükümet tarafından da gururla benimsenen bu "çılgın"lıktan ne anlaşıldığına yakından bakmak ve bu parıltılı ifadenin nikelajını kazıyarak altında yatan örtük kabullere kısaca değinmekte fayda var.

Çılgınlık bir cinnet anına değil, muhakeme yeteneğini askıya alan bir hayrete, büyülenme anına ve etkilenmeye işaret etmektedir. Bunlara ek olarak, vizyon ve "proje"nin akla dayanan mantığının ve onun çizdiği kabul edilebilirlik sınırlarının ihlal edilmesini, rasyonalitenin bir anda yırtıldığı o tutulma sürecini, aklın kısa devre yaptığı şaşkınlık anını ve bunlara eşlik eden duyulanımın özgürleşmesini de içinde barındırır. Bu nedenle "çılgın" olma iddiasında bulunan projeleri akılsal bir çözümlemeye tabii tutmak, onları ciddiye alıp anlamaya ve açıklamaya çalışmak, kuyuya atılmış taşı çıkarmaya çalışmakla eş değer bir çaba içine girmek demektir. Burada "çılgın" olma hali ile kast

Resim-1

Resim-2

Resim-3

edilen, beklenilmeyeni gerçekleştirebilmenin, yani hayret yaratmanın sonucu olarak bir coşku ve etkilenme oluşturmaktır. Akılsal olarak öngörülemediği, yani hayret yaratmanın ötesinde, bu çaba daha derinlerde saklanan ve patlamaya hazır gizli bir itkiyi de örtmektedir: böbürlenme. Bir başka deyişle, başkasının cüret edemediğini gerçekleştirme (ve de düşünmüş olma) cesaretini göstermiş olmakla böbürlenmeyi de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle de bu “cılız” olma hali gururlanmamız gereken bir milli meseleye dönüşmekte,⁵ yapılan her türlü eleştiriyi de bir haysiyet meselesine çevirmektedir. Bu gurur kaynağını kendisini mirasçısı olarak kabul ettiği cedlerinden almakta, bir yandan onların gibi bir büyüklük ve ihtişam pırıltısına bulanmış olma, diğer yandan da onların soylu geleneğinin devamı ve mirasçısı olma iddiasını bünyesinde taşımaktadır. Bu nedenle bu projeler bugüne ait olmalarına karşın yalnızca birer kentsel veya altyapı projesi olarak görülmemekte, değer ve kıymetini geçmişin yücelleştirilmiş anlatılarından aldığı düşünülerek bir dokunulmazlık ve kutsiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır. Yapılan icraatların büyüklüğü sayesinde tarihe geçme çabasında olan politik özneler, geçmişin şanlı anlatı kurgusunu şimdi üzerinden devamlı kılmaya ve kopuk tarihi yeniden sürekli kılmaya çalışarak yeni bir gelenek icat etmeye çalışmaktadırlar. Bu icat edilmiş gelenek, geçmişle olan ilişkisini doğası gereği nostaljik bakış üzerinden üretmektedir. Bu yamuk bakış, günümüzde eksikliği hissedilen şeylerin geçmişte mükemmel var olduklarını iddia etmekte, geçmişin sorunlu ve problemliliğini görmezden gelerek, bugünün beklentileri doğrultusunda idealize edilmiş bir geçmiş yanılsaması inşa etmektedir.

Bu kurgusal geçmiş en çok muhafazakâr kesim tarafından talep edilmekte, benimsenmekte ve üretilmektedir. Faruk Ceylan'ın da ifade ettiği gibi,⁶ muhafazakâr kesimin Osmanlı dönemini bir altın çağ olarak benimsediğini, günümüz Türkiye'sini ise, Batı'yı taklit ederek yozlaşmış ve değerini yitirmiş bir harabe olarak gördüğünü akılda tutarak, bu “cılız” projelerin hangi kesimler için anlamlı olduğuna ve politik öznelerin bu muhafazakâr tabanı göz önünde tutarak nasıl davrandıklarına kısaca bakmak gerekmektedir. Ama öncelikle bu tabana odaklanmak, bu yükselen orta sınıf ve onların Yeni Muhafazakârlık'larının nasıl yaygınlaştığını gözden kaçırmamak gerekiyor. Tanıl Bora'ya göre, “Muhafazakârlık, kapitalist modernleşme süreci karşısında, bu sürecin çözdüğü siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların ve o yapılara yüklenen anlam ve değerlerin sürekliliği

Resim-4

adına gösterilen tepkiye dayanır. Bu tepki yeni olanın mutlak reddi anlamına gelmez; eski ve yerleşik olanın, geleneksel ve kutsalın sürekliliğini modern koşullarda sağlamaya çalışmaktır.”⁷ 1980’lerin ortasından itibaren Türkiye ekonomisindeki ve sanayi üretimindeki payları hızla artan Denizli, Gaziantep, Kayseri, Balıkesir, Konya, Kahramanmaraş, Çorum, Samsun, Ünye gibi kentlerdeki sanayicilerin oluşturduğu ve “Anadolu Kaplanları” olarak da anılan Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) ile Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) gibi ekonomik ve siyasal yeni odaklar, sahip oldukları muhafazakâr dünya görüşlerini yaymaya ve yeni beğeni normları talep etmeye başladılar. Bastırılanın geri dönüşü olarak da tanımlanabilecek bu yükselen orta sınıf, popüler söylem ve beğenileriyle hızla yaygınlaşan talepkâr bir taban oluşturmaya başladı. Bu yükselen orta sınıfın popüler zevk ve beğenilerinden beslenen ve onlara cevaplar üreten politik aktörler de söylem ve projeleri ile bir yandan genel beğeniye hitap edecek bir kimlik inşasını yürütmeye başladılar, diğer yandan da “Gordiyon Sendromu” olarak da adlandırılacak bir pragmatizmin sözcülüğünü yapmaya giriştiler. Bunlara ek olarak, her kimlik politikasının en zorlu kısmı olan “kendiliğin inşası” için kökenlerin bulunması ve yüceltilecek erdem ve ideallerin saptanması gerekmektedir. Geç Osmanlı döneminden beri modernleşme sürecinin en can alıcı sorunsallarından biri olan Batı taklitçiliğinin eleştirisi, özcü bir arayış doğrultusunda

Resim-5

sürekli bir köken ve gelenek inşasını zorunlu kılmaktaydı. Günümüzün politik ikliminde kendiliğın inşası için kabul edilen ve yüceltilen köken ise Osmanlının İmparatorluğu'nun ayıklanmış ve idealize edilmiş mirası olup, Osmanlı mitinin yeniden kurgulanışı sayesinde, Yeni-Osmanlılık'ın yalnızca politik söylemlere değil gündelik hayatımıza kadar sızmasına da şahit olmaktadır.⁸ Tüm bu öykünmecı kültür ve zihniyet ortamı içerisinde üretilen "çılgın projeler", koptuğu düşünölen kurgusal geçmiş ile içeriksel olmasa bile eylemsel olarak, yani en azından hamlenin büyüklüğü anlamında bir süreklilik kurma çabası içinde gözükmürler. Sıklıkla siyasi etkinliklerde, zaman zaman da medyada yer aldığı biçimiyle iktidar, sürekli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamı ile ilişkilendirilmekte, yapıla gelen "çıraklık/ustalık" analogisinde olduğu gibi, tarihe geçme tutkusuyula Osmanlı'nın güç ve kudretine özenilmekte, kopmuş olan geleneği yeniden devam ettirme gayretleri nedeniyle de saygınlık ve itibar talep etmektedirler. Öte taraftan bu talepkâr ve yırtıcı siyasa, uzun zamandır Sol'da yaşanan tıkanıklıktan faydalanarak, pragmatizmin ilkelerini kendilerine şiar edinmekte ve iş bitiricilikleri ile böbürlenmektedir. Düşünce tarihine Amerika kıtasından yapılan pragmatizm adındaki felsefi katkı, kurucusu William James'in bakış açısına göre felsefe veya bir öğretiden daha çok, düşünceyi doğurduğu eyleme göre ölçen bir yöntemdir. Düşünceyi (teori) işe yararlılığı ve etki (pratik) yarattığı sürece değerli ve doğru bulan bu görüşe göre, önemli olan teori değil, hayatta bir karşılık bulan ve etki yaratan iş ve uygulamalardır. Bu bakış doğrultusunda, doğru/yanlış veya iyi/kötü gibi tüm etik ve estetik değerler işe yararlılık ve faydacılık üzerinden tanımlanmakta, gerçek hayatta karşılıklarını bulamadıklarında ise anlamsız olmaktadır. Düşüncenin doğruluğunun ya da geçerliliğinin o

düşüncenin pratik sonucu ile ölçülebileceğini savunan kapitalizmin kendine özgü bu metafizik felsefi görüşüne göre, sonuçtaki yarar ve başarı aynı zamanda gerçekliğin de ölçüsü olmaktadır. Kendi doğrusunu sonradan inşa eden bu pragmatik bakış, "İstanbul Hazır Hedef 2023" ve "35 İzmir, 35 Proje" gibi projelerin tanıtım konuşmalarında ve açıklama metinlerinde olduğu kadar, problemleri bir hamlede çözebilme kudretine sahip olduğunu düşünen "icraat" odaklı siyasanın her tür eyleminde de kendini ifşa etmektedir. Söz yerine eylemin gücüne inandıklarını her seferinde ısrarla vurgulayan iktidardaki politik özneler, "Gordiyon Sendromu" olarak da adlandırılabilir olan ve operatif çözüm önerileriyle her türlü sorunsalı bir hamlede çözebilme iddiaları nedeniyle, gerek yaklaşımın doğru veya yanlışlığını, gerekse böyle bir eylemin gerekliliğini tartışmayı imkânsız kılmaktadırlar. Sözün bittiği ve yalnızca eylemlerin hayat bulabildiği bir ortamda, doğru ve yanlışın eylemlerin sonucuna göre tanımlanabildiği böylesi bir toplumsallık içerisinde aklın uykuya dalarak canavarlar yaratacağını muştulamak pek de uzak bir ihtimal gibi gözükmemektedir.

Alacakaranlığın bastırıldığı ve ufkun daraldığı böylesi bir zaman diliminde, akılı dinç ve diri tutan olasılıkların İzmir'de gün ışığına çıkabildiğini görmek, hala umut taşıyabilmemizi olanaklı kılıyor. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu'nun 2009 yılı yerel seçimlerinin ardından yerel yönetimler düzeyinde gerçekleştirdiği ilk Kültür Çalıştayı ve ilk Tasarım Forumu'nun ardından, İzmir'in bir inovasyon kenti olmasına yönelik yol haritası çizilmiş; İzmirliilerin kentsel yaşam kalitesini artırmayı ve denizle olan ilişkilerini güçlendirmeyi hedefleyen bu vizyon ve strateji hedefleri doğrultusunda, üç yıldır süren çalışmaları takiben, "İzmirliilerin Denizle İlişkisini

Güçlendirmekte Uygulanacak Tasarım Stratejisi Planı" ortaya konmuştur.⁹ Bu strateji planı doğrultusunda, İzmir Körfezi'ni çevreleyen yaklaşık 40 km.lik kıyı bandının ve yamaçlardaki kent teraslarının tasarımı için mimarlar, şehir plancıları, peyzaj mimarları, endüstri ürünleri tasarımcıları, grafikerler, teknokratlar, bürokratlar ve işadamlarından oluşan 150'yi aşan gönüllü kişinin bir araya gelerek kendi kentlerinin biçimlenmesinde doğrudan katkı koymaları, yalnızca Türkiye'de değil, diğer dünya kentleri içinde bile çok istisnai bir durum teşkil etmektedir. Yalnızca kıyı bandı ve art alanındaki kent teraslarını değil, körfez üzerindeki hareketliliği ve etkinlikleri de artırmayı hedefleyen planın danışmanlığını yapan Prof. Dr. İlhan Tekeli, projenin yalnızca kamu yararını hedefliyor oluşuna ve günümüzde yaygın olan rant azdırıcı projelerinden biri olmayışına dikkat çekerek, katılımcılık anlamında ilk kez bu kadar çoklu paydaşla birlikte ortak bir tasarım etkinliğinde bulunuluyor oluşuna dikkat çekmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği bu çalışmanın "katılımcı demokrasi" anlamında Türkiye'de gerçekleştirilen bu boyuttaki tek örnek olduğu da sıklıkla vurgulanmaktadır. Çok kısa bir süre içinde uygulanmaya başlanacak olan bu "akılsel" projeler, yukarıdan dayatılan planlama ve yönetim anlayışı yerine, yerel gücün, sahipliliğin ve katılımcılığın başat olduğu bir yönetim modelinin bu coğrafyada hala yeşerebileceğinin umudunu bizlere taşımaktadır.

DİPNOTLAR

¹ 1 Mehmet Ali Gökçeoğlu'nun Çeşme 2015 başlığı altında topladığı vizyonları için bkz: <http://www.mehmetaligokceoglu.com/joomla/images/projebuyuk/ilicab.html> (02.07.2012)

² Akdeniz Üniversitesi Rektör Adayı Prof Dr. Hüseyin Basım'ın adaylık web sayfası: <http://www.huseyinbasim.com/default.php?page=projedetail&subpage=14&color=blue> (02.07.2012).

³ "35 İzmir, 35 Proje" adlı 2023 yılı vizyonu için bkz: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/iste-35-izmir-35-proje/8254> (02.07.2012).

⁴ "Genel Seçimler Öncesi 35 Proje Vaadinin Değerlendirmesi Raporu" için bkz: http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2954&tipi=4&sube=0 (02.07.2012).

⁵ Bu noktada Turgut Özakman'ın satış rekorları kıran Şu Çılgın Türkler ve Çılgın Türkler Kıbrıs kitapları bile bu böbürlenmenin milliyetçilikle olan

organik bağını alenen gözler önüne sermektedir. Diğer yandan, Turan Şahin'in Osmanlı'nın Çılgın Projeleri adlı kitabı da hem bu garipliğin tarihsel sürekliliğini inşa etmeye girişmekte, hem de bu cüretkâr tavrı meşrulaştırmaktadır.

⁶ F. Ceylan, "Osmanlı Toplumunda ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Cinsellik", Toplumsal Tarih, sayı: 221, 2012, s.8.

⁷ T. Bora, Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakarlık, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999., s.54. Yeni Muhafazakarlık konusıyla ilgili diğer bir öncü çalışma için bkz. H. Dubiel, Yeni Muhafazakarlık Nedir?, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

⁸ Bu ayıklanmış idealin gündelik hayata ve popüler kültüre yansımaları TV dizilerinden de takip etmek mümkündür. Bu ayıklanmış ideal ile çatışan başlangıç bölümlerindeki "uygunsuzluk"lar giderildikten sonra Muhteşem Yüzyıl dizisi ile başlayan ve Bir Zamanlar Osmanlı Kıyam ile devam eden Osmanlı dünyasına yönelik popüler ilgi, beraberinde yamultulmuş tarih anlatılarına sahip bir dizi dezenformasyonun ortalığı sarmasına da neden olmuştur.

⁹ <http://www.izmir.bel.tr/Details.asp?textID=9959> (02.07.2012).

KAYNAKLAR:

- Ceylan, F., "Osmanlı Toplumunda ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Cinsellik", Toplumsal Tarih, sayı:221, 2012, s.8-9.

- Bora, T., Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakarlık, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999.

- Dubiel, H., Yeni Muhafazakarlık Nedir?, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

SİYASİ İKTİDAR, KENTSEL RANTLAR VE “ÇILGIN PROJELER”¹

H.Çağatay Keskinok, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kentlerde insanların ortak yaşam deneyimleriyle ürettikleri, iletişim ve değişim ortamını oluşturan mekanlara müdahale önemli tartışma konularını gündeme getiriyor: Toplumsal gereklilikler ve yeniden biçimlendirmenin niteliği. Yaşanan mekan, planlama, tasarım, şehircilik ya da mimarlık adına müdahalelerin sorunsalını günümüzde özelleştirme ideolojisi belirliyor. Bu ideolojik çerçeve ister istemez mesleki çerçevelerin önüne geçiyor, onları baskı altına alıyor.

Kentsel mekan kendiliğinden oluşmaz. Bu mekan, yaşanan mekan ile tasarlanan-planlanan mekan diyalektiğinin ürünüdür. Tasarlanan-planlanan mekan ile yaşanan mekan arasında her zaman bir karşıtlık vardır. Hangi öğelerin bu karşıtlık ilişkisinde korunacağı, yeniden üretileceği, hangilerinin eleneceği konuları siyasetin ve ideolojinin alanına giriyor; yani siyasi ve ideolojik süreç ve müdahalelerle belirleniyor.

Gereğinden fazla imarlı alandan tutun da iktisadi ömrünü doldurmamış bir dönemin yıldızları olan yapıların ve yapı çevrenin gözden çıkarılması ve tarihsel merkezlerin niteliksizleştirilmesine yönelik uygulamalar kentlerimizin planlama ve tasarım süreçlerini niteliyor. Kentsel omurgaların oluşturulması, ortaklıkların yaratılması, kentin parçalarının bütünleştirilmesi yerine var olan kamusal

ortak mekanın özelleştirilmesine ve tüketilmesine hizmet eden bir planlama ve tasarım süreci yaratılıyor; bölgelerin planlaması ile bölgeler arasında gelişmenin dengelenmesi ve ortak yararların öne çıkarılması yerine eşitsiz bölgesel gelişmenin derinleştirilmesine hizmet eden, küresel sermaye ilişkisi ve ağlarına teslim olan bir plansızlık stratejisi izleniyor. Diğer yandan, kentlerin parçalarının kendi başlarına planlanması ve tasarımı, kenti oluşturan kamusal ortamın inşa edilmesine hizmet etmiyor; tersine kapılı ve kapalı, yabancılaşmanın mekanlarını güçlendiriyor.

İKTİSADİ SİYASİ ZEMİN

Türkiye'nin 1980 sonrasında yaşadığı uzun liberalleşme döneminin armağanı olarak özellikle büyük kentlerde, abartılı biçimde üretilmiş olan imarlı alana yatırılmış batık durumdaki sermayeyi harekete geçirebilmek ve emlak piyasalarını canlı tutabilmek için çılgın projelere gerek duyuluyor. Gereğinden fazla imarlı alan üretimi sorunu, sermaye yönelimi olsun ya da olmasın, Türkiye kentlerinde bölgesel-kentsel gelişme stratejilerinin tümüyle piyasa güçlerinin taleplerine bırakıldığı 1980'li yılların ortasında Özcılık ideolojisinin ürünüdür.

Dile getirilen süreç, kentlerimizde aynı düzeyde yaşanmıyor. Bunun nedeni, bölgesel gelişmenin küreselleşme olarak adlandırılan kapitalist restorasyon ile birlikte giderek daha da eşitsiz hale gelmesidir. Azmanlaşan İstanbul bu konuda başı çekmektedir. Çünkü bu kent uluslararası sermayenin ilgi odağıdır. Ankara, bu konuda o kadar şanslı olmasa da sonunda bir karar merkezidir; ve şu anki siyasi iktidar koşullarında, kamu kaynakları ile desteklenen bir kenttir.² Derinleşen bölgesel eşitsizlikler sonucu azmanlaşan İstanbul ne kadar uluslararası sermayenin ilgi odağı ise, Ankara kenti uluslararası sermayeyi kendine çekmek isteyen bir kenttir.³ Bu gerçeklikler, bu büyük kentlerimizin “Çılgın Projeleri”nin nesnel temelini oluşturuyor.

İstanbul’un gereğinden fazla yaratılmış olan imarlı alanına yatırılmış sermayeyi harekete geçirmek ve uluslararası şirketlerinin yer aldığı emlak piyasasını canlı tutmak ve döndürebilmek ve bütün bunları da bir birikime dönüştürmek için kamu yatırımlarına gerek vardır. Başbakanın ağzından bu kente ilişkin proje açıklamaları yapılması bile, İstanbul’da tümüyle spekülasyon amaçla yeri göğü imara açan emlak piyasasına hayat öpücüğü olmaya yetiyor. Yapılı çevre üretimi ve emlakla ilgili uluslararası ağların parçası olan sermayeye yeni yatırım alanlarının açılması, siyasi iktidarın neredeyse var oluş koşullarını oluşturuyor. Unutmayalım bu piyasalar bir yerleri yıkmadan birilerini yerinden etmeden de harekete geçemiyor. Bu şekilde, kamusal güzellikler ve birikim zengin varsıl kesimlere sunuluyor, ciddi bir mülkiyet değişimi süreci yaşanıyor. Seksenli yılların iktisadi serbestleşme döneminde kentlerin çeperlerindeki bahçe kentlere kaçan zengin sınıflar bugün kent merkezlerinde sayıları hızla artan “rezidanslar”a dönüyorlar. Kent merkezlerinin bu yeniden ele geçirilmesi süreci kentsel dönüşüm projeleri ile uygulanıyor.⁴

İş çevreleri kent merkezinden yine de kopamıyorlar. Varsıl kesimlerin kent merkezlerinden uzakta, kapalı ve korunaklı yaşam mekanlarının her zaman bir erişim maliyeti bulunmaktadır. Toplumsal yaşamın hareketinden ve canlılığından kaçışın da bir sınırı olmalıdır tabi ki. 1980’li yıllarda kentten bunalan varsıl kesimlerin kent özelemleri, bugün toplumun kentin merkezlerinden kovulmasıyla açılan mekanlarda gerçekleştiriliyor. Bu kenti yeniden ele geçirme süreci aynı zamanda kamusal olarak üretilen değerlerin sunduğu rant olanaklarının da ele geçirilmesi sürecidir. İstanbul’da yaşama mekanı olarak, kentin çeperlerindeki korunaklı ve kapalı alanlara kaçmak, 1980’li, 1990’lı yıllarda zengin sınıfların özelemleriydi.

1950’lerin ortasında Menderes dönemi ile başlayıp her yeniden kapitalistleşme programının sonuçları olarak hızla büyüyen İstanbul kentinin tarihsel mekanına yapılan acımasız müdahaleler belleklerdedir. Kentin tarihsel mekanlarına bir hançer gibi saplanan bu müdahaleler kentin merkezlerine iş nedeniyle erişimi hızlandırmayı amaçlıyordu. Günümüzde ise yaşananlar biraz daha farklıdır. Günümüzdeki yeniden ele geçirme süreci kentin yoksul kesimlerinin kent merkezlerine yakın bölgelerdeki mekanlarına göz dikerek ve kamunun mülkiyetindeki arsa ve arazileri özelleştirilmesiyle gerçekleştiriliyor. Bu şekilde, kentin merkezlerinde özelleşmiş, kamusal alanlara izin vermeyen ve kamusal mekanı tüketen kapalı mekanlar üretiliyor. Kentlerimizi, kamusal alanlarımızı baskı altına alan bu ve benzeri ‘girilemez alanlar’ niteliyor. Bütün bu düzenlemelerde, hep planlama ve tasarımın, şehircilik ve mimarlığın kavramları seferber ediliyor. Ortak kamusal alanlarda kamusal yaşamdan esirgenen yaşam kolaylıkları, çevresel rahatlık, gürültü ve diğer kirlilik öğelerine karşı önlemler, yaya erişilebilirliğini artırıcı düzenlemeler, engellilere yönelik düzenlemeler vb bu alanlarda uygulanıyor. Bu nedenle de, bu alanlara kaçış herkes için kaçınılmaz ve dayanılmaz hale getiriliyor. Toplumun çoğunluğu bu mekanları yaşayamıyorsa da, bu mekanların onların hayallerinde ve özelemlerinde yaşatılması önemli bir hegemonya alanına dönüşüyor. İster kent çeperlerinde isterse kentin tam göbeğinde, özelleşmiş mekanlara hapsedilen, kamusal alanları ele geçirilen, güvenlikleri şirketlerin denetimine bırakılan kentler ortaya çıkıyor. Kentsel merkezlerin yaşam kalitesini artırıcı, özellikle yaşayan tarihsel mekanın kamusal alanını ve sürekliliğini sağlamaya yönelik katkılar yerine, bu mekanları ortadan kaldıran ya da niteliklerini bozucu müdahaleler dile getirilen siyasalara eşlik etmektedir.

Toplumdaki artan eşitsizliklerin bir bakıma göstergesi olan bu kapalı ve kendi içine kapalı mekanların bolluğu, günümüz kentinin ne denli bölündüğünü gösteriyor. Kent bölündükçe ve eşitsizlikler arttıkça korunma gereksinmesi de bir o kadar artıyor. Kentlerin merkezlerini niteliksizleştiren uygulamalar, kentlerden ve merkezlerden ve kentin kamusal alanlarından kaçışı desteklerken, kamusal mekanın çözülüşünü hızlandırıyor.

Bunların yanı sıra, kentlerimizde yeni kamusal ortak alanlar da yaratılmıyor. Yeniden kapitalistleşme ve özelleştirme programları kapsamında kamu emlakının satışından elde edilen ve edilecek gelirler, siyasi iktidarın varlığını sürdürebilmesinin önemli aracına dönüştüğünden, günümüzün

siyasal iktidarından kentlerin var olan dokuları içinde kamusal ortak alan yaratılması amacıyla kamulaştırmalara gitmesini, kamu mülkiyetindeki emlakın kamusal ortak alan yaratmak için kullanmasını beklemek hayal olacaktır. Kamusal ortak alan yaratmak için kamulaştırmalara gitmek kamu yönetimimizde neredeyse unutulmuşu benziyor.

Bu tür etkileri güçlendiren başka süreçlerden de söz edilmelidir. Bunlara, sözde kentsel merkezlerin sorunlarını çözmek gerekçesiyle, kentleri alışveriş merkezleri ve kentlerin çeperlerindeki kendi içine kapalı konut alanları ile hoyratça saçan uygulamalar örnek verilmelidir. Son döneme damgasını vuran, TOKİ'nin, kentsel merkezlerden kopuk, kentlerle bütünleşmeyen toplu konut yatırımları, mekan gereksinmesi gerekçe gösterilerek kentsel merkezleri tanımlayan ve hem mekansal hem de toplumsal anlamda erişebilirlik ilkesine dayanması gereken kamu kurum ve kuruluşlarının kent merkezlerinden uzaklaştırılması uygulamaları, sağlık ve eğitim kuruluşlarını kent merkezlerinin dışına "yerleşkeler" kurarak çıkarma girişimleri ve projeleri dile getirilen saçılmayı özendiren planlama siyasalarıdır. Kentlerin dışında ve çeperlerinde uygun arsa ve arazi bulmak anlamında kolaycılığa kapılan planlama ve tasarım yaklaşımları, kentsel mekanların *tarihselliğini*, *kamusallığını* ve *yaşanılrlığını* yok eden sonuçlar doğurmaktadır.

KENTSEL MEKANLARIN TÜKETİLMESİ, ÇILGINLIKLAR VE KAMUSAL MEKANIN SÖNÜŞÜ

Bugün özellikle büyük kentlerimizde, yapılı çevre üretimi ve gayrimenkule dayalı çıkarlarla yaşayan sermaye açısından gereğinden fazla üretilmiş imarlı alandaki batık sermayeyi harekete geçirebilmek yaşamsal hale geliyor. Koruma sayesinde değerlendirilebilecek bir çok alan, yapı ve mekan varken, bunlarla yetinmeyip gereksinmelerin üzerinde yeni mekanlar üretme derdine düşülmesinin bir anlamı olmalıdır. Tüketimcilik ideolojisi yalnızca metaların dünyası ile sınırlı değil, mekanın alanına da sirayet ediyor. Kamusal ortak mekanların tüketilmesinden, mimarlık değerlerinin ideolojik tutumlarla silinmesine, kentsel mekanların ve yapıların tasarımında abartılı bir gösteriş ve ölçülere kadar bir dizi biçimde gerçekleşiyor bu tüketimcilik. Bundan en fazla tarihsel mekan ve dokular payını alıyor. Tarihselliği olan kamusal mekanlar, kamunun elinden çekilip alınıyor, özelleşmiş mekanlara dönüştürülüyor. Mekanı tüketme ve yok etme en fazlasıyla da yeni bir toplum düzeninin kuruluşunu temsil eden Erken

Cumhuriyet döneminin modern mimarlık ve şehircilik örneklerine karşı gerçekleştiriliyor. Bu ideolojik tutumların hepsi, yapılı çevre üretimi ve gayrimenkul ile ilişkili sermaye hareketlerinin zemininde oluşuyor.

Bireylere sürekli biçimde üretilmiş var olan ve yaşayan mekanlardan, kullandığı eşyalardan, yapıdan ve çevreden bıkması, sıkılması, onları değiştirmesi öğretilmelidir! Yani tüketmesi! Herhangi bir duygusal bağ yoktur burada. "Gereksinme olsun ya da olmasın ortaya yeni bir şey konuyorsa bu iyidir ve ilerlemedir"! Bu tüketme sürecinde, planlama ve tasarım kavramları da kullanılıyor. Yaşanan mekanı planlama ve tasarım adına yok eden ve sürekli biçimde yapılı çevre üretme çılgınlığıdır bu. Kamuoyunun gündemini işgal eden "Çılgın Projeler", dile getirilen süreçlerin önünü açmak, piyasaları hareketlendirebilmek için yapılan girişimleridir. Kentsel dönüşüm olarak karşımıza çıkan müdahaleler bu zeminde değerlendirilmelidir. Bütün bu müdahaleleri özelleştirme ideolojisi niteliyor.

Yüceltilen parıltılı yaşam çevrelerine ve mekanlarına ve tüketim olanaklarına karşın, madalyonun diğer yüzünde, evlerinden, yaşam çevrelerinden edilen insanlar, üretmek ve yaratmak gibi en temel hakkı elinden alınmış işsiz insanlar yer alıyor. Kamusal yaşam bölünüyor; yanı başında yaşanan sefalet, insanlık dramlarına karşı, duymadan, hissetmeden yaşayan ve yabancılaşan, tüketen, tüketmekten haz duyan bir azınlık bir kesim ortaya çıkıyor.

Bugün kentsel dönüşüm projelerinin mağduru yoksul kesimlerin yaşayarak ürettikleri mekanları varsıl sınıfların dünyasından kavramak olanaklı gözüküyor. Genel yaklaşım olarak, pırıltılı mekanların dünyasından bakıldığında bu mekanlar küçümseniyor. Ancak, başta meslek insanları – şehirciler ve mimarlar - olmak üzere bu üretilen mekanlardan toplumsal olarak öğrenilecek çok şey bulunmaktadır. Yaşayarak ürettikleri ve kamusalı kazandırdıkları mekanları ellerinden alınan yoksul kesimler TOKİ uygulamaları ile kentlerin dışında tektipleştirilmiş mekanlara sürülüyor. Standartlaştırılmış ve tektipleştirilmiş bir kent ve konut çevresi toplumun yoksul kesimlerine sınıflarına uygun görülürken varsıl kesimlere mimarlık ve şehirciliğin yüceltilen moda kavramları ile allanıp pullanan yaşam çevreleri sunuluyor. Çoğunluğun mekanlarında toplumsal ilişkilerin zayıflamasını özendiren ve halkı kentsel yaşamdan ve kent kültüründen koparan bir tek tipleştirilme gerçekleştiriliyor. Toplumun elinden çekilip

alınan mekanların teslim edildiği varsıl kesimler için üretilen mekanları, özelleştirilen kamu emlakına yerleşen alışveriş merkezleri vb yapıları göz ardı etmek olanaklı değil. Ancak bu ayrıcalıklı mekanlarda yaratılan mimarlık ve şehircilik, kentlerin geneline ilişkin kamusalılıkların oluşumuna katkıda bulunmuyor. Tersine, kamusalılıkların oluşturulmasına engel oluyor, mimarlığın ve şehirciliğin gündemini değiştiriyor; bir anlamda toplumsal mekan bölünmesinin göstergesi ve aracı oluyor.

PLANSIZLIK İDEOLOJİSİ, KENTSEL SAÇILMA VE TÜKETİMİN ESTETİĞİ

Kentlerin planlama çerçevelerinden ve mekan oluşumundan kopuk biçimde gerçekleştirilen TOKİ uygulamaları, alışveriş merkezleri furyası, orta ve üst sınıf tüketimciliği ile özdeşleşen ve kendi içine kapalı ve kapılı konut çevrelerinin üretimi, bunlarla baş başa gelişen otomobilleşme süreç ve siyasaları, kentsel saçılmayı destekliyor, kentlerin toplumsal ve mekansal anlamda bölünmesine ve parçalanmasına hizmet ediyor. Bütün bunlar olurken, sürekli biçimde, kamusal mekanlar, kamusal olarak üretilmiş değerler ve güzellikler kamunun elinden çekilip alınıyor, özelleştiriliyor, bir başka yönüyle, varsıl kesimlerin özelleştirdiği mekanlara dönüştürülüyor. Kendi içlerine kapalı ve kapılı mekanların yaratılması bir tür ideolojiye dönüştürülüyor.

Kentin çoğunluğu kapalı mekanlara hapsediliyor ve toplumsal ilişkiden koparılıyor. Daha işlevsel mekanlar yaratılması gerekçesi bu biçimde bir kentsel gelişme modelinin hegemonik aracına dönüştürülüyor. İktidar bir bakıma, birbirleriyle ilişkileri planlama adına koparılan, parçalanmış toplulukların denetimi üzerinde kuruluyor.

Bu süreçleri Batı kentleri çok daha önce yaşamaya başladı. Duany, Plater ve Speck (2000) ABD’de kentsel saçılmanın yükselişi, banliyöleşmenin toplumsal parçalanma ve bölünme üzerindeki etkilerini, bu gelişmede kamunun müdahale ve düzenlemelerinin etkin rolünü tartışıyorlar. Yazarlar, banliyöleşmenin ABD örneğinde yüceltilen ve sürdürülmesi güç bir yapay sistem olduğunu, bu gelişmenin toprağın müsrifçe tüketimi yanı sıra kendi içinde toplumsal eşitsizliği ve kopuşu barındırdığını ve yarattığını ileri sürüyorlar. Banliyöleşme ile otomobilleşme süreçlerini eşzamanlı olarak yaşayan Batı kentleri bunun bedellerini ödüyorlar; belki de olası bir enerji krizinde çok daha fazla ödeyecekler. Sürdürülebilirlik konusundaki çabalar belki de tehlike canlarının ön habercileridir. Bugün Batı kentlerinde, kent

merkezine dönüş önemsenmekte ve önemli bir kentsel gelişme stratejisine dönüştürülmektedir. Ülkemizde tam tersi gerçekleştiriliyor, kent merkezlerinin kamusalılığını zayıflatan uygulamalara gidiliyor. Gelişme sorunlarıyla boğuşan ülkemiz açısından, bu sürdürülmesi güç, ekonomik ve toplumsal maliyetleri yüksek, sürekli toprak tüketen abartılmış bir bölgeleme yaklaşımını anlamak zordur.

İstanbul kentinin günümüze kadar yaşayan en kamusal tarihsel mekanı Haydarpaşa Garı’nın özel bir mekana dönüştürülmek isteniyor. Bütün bu ve benzeri örnekler sözde planlama adına gerekçelendiriliyorsa da, uzun erişebilirlik maliyetleri topluma yükleniyor, toplumun tarihsel ve kamusal olarak ürettiği mekanların kolay erişim olanakları özel ve ayrıcalıklı kesimlere sunuluyor.

Dile getirilenler çılgın projelerin iktisadi siyasası ile ilişkili konulardır. Konunun bir de güzelliklerle (estetik) ilgili yanları var; yani tüketimciliğin estetiği. Gösterişe, malzeme kullanımında sınırsızlığa, işlevde, biçimde ve renkte herhangi bir ilkeye dayanmayan ve hatta önemsemediği gibi bu ilke ve kuralları yıkan, eklektik bir güzellik anlayışı. Mesleki alanda tutarlılığı ve belirli bir ilkeye dayanmayı ret eden bir mimarlık ve şehircilik yaratılıyor. Modern mimarlık örneklerini, Cumhuriyet Devrimleri ile özdeşleştirdikleri için, bu döneme ait mimarlık ve şehircilik örneklerini, mekanları ve çevreyi iyileştirme adına bozuyorlar ve siliyorlar. Modern mimarlık ürünü bir yapının ıslah edilmesi adına, Osmanlı ve Selçuklu, klasik Avrupa mimarlık örneklerindeki biçimleri yapıştırmaya çalışıyorlar. Bunu yaparak, Osmanlı ve Selçuklu Mimarlıklarına özgü biçimleri yozlaştırıyorlar.

Yapılı çevre üretiminde tek tipleştirme, yalnızca TOKİ’nin toplu konut uygulamalarının estetiğini belirlemiyor. Doğrudan o parıltılı mekan ve yapılı çevreler de bundan payını alıyor. Bağlam sorununu önemsemeyen, toplumsal adalet konularıyla ilişki kurmayan bir mimarlık ve tasarıma karşı tasarım problemini önemsemeyen, kent planlamayı nicelikler sorununa indirgeyen bir planlama ve şehircilik karşımıza çıkıyor. Özgünlüğü yıkan, her yere yapıştırılabilen tasarım reçeteleri ve projeler pırıltılı mekanlara ve yapılı çevreye de damgasını vuruyor.

SONUÇ

Özal dönemi olarak adlandırılan liberalleşme dönemi ile başlayıp küresel sermayeye tam teslimiyeti temsil eden Erdoğan dönemine uzanan

sürecin sonuçlarıdır bunlar. Üretkenliğini yitiren sermayenin toprağa dayalı çıkarlarla yeniden üretim yollarını aramaya çalışması, kapitalizmin eşitsiz geliştiği Türkiye gibi ülkelerde rastlantı olmasa gerekir. Bu şu anlama geliyor: Siyasi iktidarın geleceğini, siyasi konular yanı sıra, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizde üretilmiş olan gereğinden fazla imarlı alana yatırılmış sermayeyi harekete geçirebilmek ya da geçirememek belirleyecektir. O nedenle, basına yansıdığı başlıklarıyla “çılgın projeler”, son döneme damgasını vuran kentsel dönüşüm projeleri hep bu dile getirilen, gereğinden fazla üretilmiş olan imarlı alanda sermaye dolaşımını sağlayabilmeye, ölü sermayeyi canlandırmaya ve kentsel mekandaki ve yapıları çevredeki sermaye dolaşımının önündeki kara delikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Yabancılar mülk satışının kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemeler, bir bakıma dile getirdiğimiz olası bir kriz tehlikesi karşısında, kentsel rantların dağıtılması ve paylaşılmasına dayanan iktidarın imdadına koşan can simidi oluyor.

Siyasi ve uluslararası düzlemdeki çılgınlıkları bir yana, gereğinden fazla yaratılmış olan imarlı alana yatırılmış ölü sermayeyi harekete geçirerek piyasa sistemini var etmeye ve bu şekilde yaşam şansı arayan, kentsel rantlar ve devlet mülkiyetindeki ve toplumun ortak mülkiyeti olan emlakın satışından elde edilecek gelirlerle ayakta kalmaya çalışan bir siyasi iktidarın “çılgın projeler”den başka seçeneği yok gibi gözüküyor. Çılgın projelerde çözüm arıyorsa, o da sonunun geldiğinin habercisidir.

DİPNOTLAR

¹ Bu metinde dile getirilen görüşler, yazarın Kaynaklar bölümünde sunulan ve henüz basılmamış olan makale, bildiri ve panel konuşma metinlerine ve notlarına dayanmaktadır.

² Yine de, başkent Ankara’nın, iktidardaki parti mensubu bir belediye başkanı tarafından yönetiliyor olması nedeniyle, sürekli ertelenen Hazine borçlarıyla, farklı bir yönetim koşulunda mali yapısı ipotek altına girecek bir kent olduğu unutulmamalıdır.

³ Burada Büyükşehir yönetimi düzeyindeki kentsel siyasalar anlatılmak istenmektedir.

⁴ Kentlerimizde farklı düzeylerde yaşanıyor olsa da, kentsel merkezlerden kent çeperindeki korunaklı-kapılı konut mekanlarına kaçış ve yeniden kentsel merkezlere dönüş vb süreçler, Chicago Okul kent bilimcilerinin ileri sürdükleri gibi kendiliğinden, siyasetin alanından bağımsızlaşan evrimsel bir süreç olmayıp tersine doğrudan

yoğun bir siyasi çekişmenin ve çatışmanın ürünü ve alanıdır.

KAYNAKLAR

- Duany, A., Plater-Zyberd, E., Speck, J. (2000) *The Rise of Sprawl, Suburban and the Decline of Nation, American Dream*. North Point Press., New York.

- Keskinok, H.Ç. (2009), “Kenti Tüketmek Üzerine”, *Mimarist*, sayı: 33, Eylül 2009, ss.74-77.

- Keskinok, H.Ç. (2010), “Kamusallığın Üretimi Olarak Kentsel Estetik”, *Dosya 23*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2010, ss.15-22.

- Keskinok, H.Ç. (2010), “Shifting from Planning Human Settlements to Enabling Networks: At What Costs? The Case of Turkey”, *Ekistics*, 75. (Basılacak)

- Keskinok, H.Ç. (2010), “Public Benefits in Planning and Design: an Integrative Approach”, *Desirable Human Settlements, Futures of Relevance*, WSE (World Society for Ekistics), Technical Papers, Abstracts, November, 2010.

- Keskinok, H.Ç. (2011), “Yeni Yasal Düzenlemeler; Yasal Çerçeve, Kentsel Sorunlar ve Planlama”, *Kent, Kültür ve Demokrasi Forumu* (Basılacak bildiri), 13-16 Ekim 2011, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası.

- Keskinok, H.Ç. (2011) “Kentlerimizde Planlama, Sınıfsal Boyutları ve Mekansal Adalet” başlıklı sunuş, Nilüfer Belediyesi, Uludağ Üniversitesi ve Bursa Tabip Odası’nın 27-28 Mayıs 2011 tarihlerinde Bursa’da düzenlediği Eşitsizlikler Kaçınılmaz mıdır? başlıklı Sempozyum’da, Kent Küreselleşme ve Eşitsizlikler Paneli’nde yapılan konuşma.

- Keskinok, H.Ç. (2011) “Yeni Liberal Siyasalar, Post Modernizm ve Türkiye’de Kent Planlama” başlıklı bildiri, 21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin 13-14 Mayıs 2011 tarihlerinde düzenlediği sempozyum

- Keskinok, H.Ç. (2012) “Küreselleşme İdeolojisinin Kent Planlamaya İlişkin Kavramları”, *Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu*, 13-14 Ocak 2012, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi.

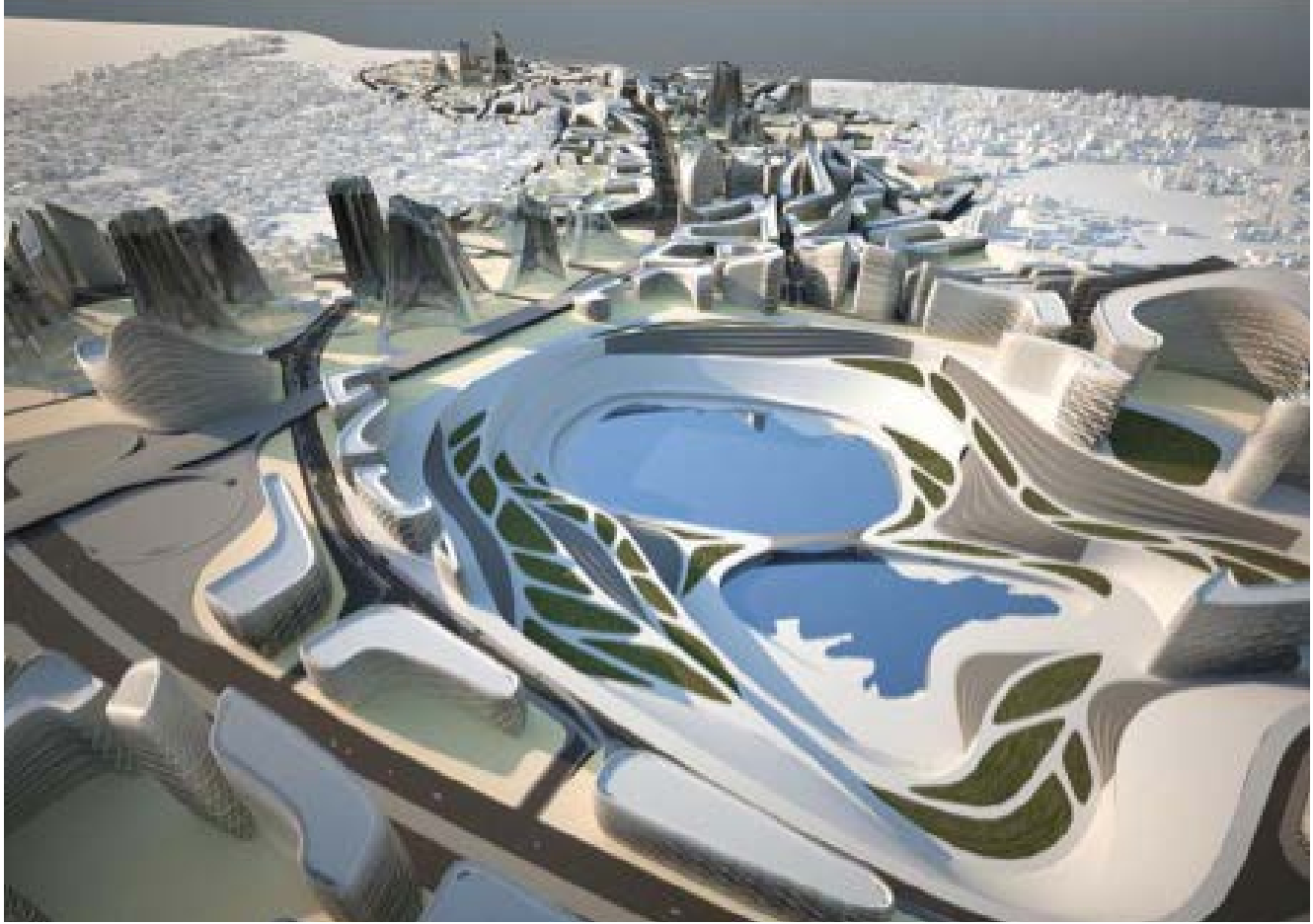
DÖNÜŞEN İSTANBUL'UN YENİ PEYZAJLARINDA TASARIMIN POLİTİK EKOLOJİSİ

Burcu Yiğit Turan, Dr. Peyzaj Mimarı, Araştırmacı

Küresel kapitalizm ve neo-liberal kentleşme politikaları özellikle son on yıldır bütün dünyada peyzajları benzer bir kurgu içerisinde dönüştürme çabasına girişti. Tüketim, özel mülkiyet ve otoriteyi öne çıkaran tekil bir imgelem düzeniyle, benzer sosyal ve ekolojik dokulara sahip özelleşmiş tüketim ve eğlence mekanları, parklar, alışveriş merkezleri, fantazmagorik kopya siteler, eğlence kentleri, yüzen kent devletleri, özel adalar, soy-lulaşmayla işgal edilerek homojenleştirilen kent parçaları, otomobil odaklı özel ulaşım sistemleri ve kent çeperlerinde gelişen kopuk ve izole yerleşmeler bu bağlamın yeni peyzajlarını oluşturuyor. Sosyal ve ekolojik anlamda parçalanan bu peyzajlar dönüştürdükleri kentsel dokularla aynı zamanda radikal bir biçimde kentli hakkı olan kamusal mekanı,¹ sosyal ve ekolojik özgürleşmeyi tehdit etmekte; toplum, tüketim mekanları, ofisler, ayrılmış yaşam çevreleri ve otoyollar arasında geçen tek düze bir yaşam biçimine zorunlu hale getirilmekte ve dezavantajlı sosyal gruplar, sosyal, kültürel ve doğal kaynaklardan hızlı bir biçimde uzaklaştırılmakta. Bu kentleşme biçimi ekolojik ve sosyal krizleri meydana getirirken, çok yoğun bir estetizasyon ve anlamlandırma süreciyle kendini meşrulaştırmaya çalışmakta.² Özellikle sembolik ekonomiler yaratmaya çalışan küreselleşme söylemiyle yönetilen kentlerde, peyzajın üretiminde

kültürel hegemonya stratejik bir biçimde estetik ve işlevle oynayarak neyin görünür kılınacağına karar veriyor.³ Yer in olgusal gerçekliğiyle hiçbir ilişkisi olmayan "hiper-gerçeklik"⁴ neoliberal peyzajların anlamsal kurgusu. Kapalı uçlu, izole, sabit, çabuk tüketilen, tüketimi teşvik eden, yapay ve homojenleştirilmiş hiper-gerçek peyzajlar, kentlerde sosyal, kültürel ve ekolojik olarak açık uçlu, etkileşen, üretken, değişken ve çok katmanlı peyzajları ele geçirme sürecinde. Bu süreç genel bir çerçeve olarak kentlerde alternatif yaşam ve özgürleşmenin olanaklarını imkansızlaştırıyor.

Böylesi bir bağlamda çoğunlukla ana akım tasarımcılar kuramsal ve kılgsal alanlarda girişimciler olarak küresel kapitalistler gibi hareket yeteneklerini arttırmak adına hiper-gerçek peyzajların üretimine pasif ve uzlaşmacı tavırlarla katkıda bulunuyorlar. Ancak elbette bu tasarımcıların yaratıcı olmadıkları söylenemez: yaratıcılık, ürettikleri tasarım pozisyonları ve ürünlerinin meşrulaştırılması ve estetizasyonunda son derece başarılı işlevler üstleniyor. Örneğin Gandy, Koolhaas'ın Lagos projesiyle küresel kapitalizmin ve dominant güçlerin gündemlerinin gerçekleşmesini sağlarken, insanların yaşam koşullarındaki dramları estetize ve romantize ettiğini iddia etmekte.⁵ Bu tasarım pozisyonu planlama ve tasarım disiplinlerinde son

Resim-1

dönemde iyi, güzel ve etiği sembolize eden ‘yeşil’, ‘sürdürülebilir’, ‘ekolojik’, ‘sosyal’, ‘kamusal’, hatta ‘eleştirel’ gibi kavramları da kullanarak, aslında üretilen projelerin yarattığı sosyal, kültürel ve ekolojik krizleri örtmeye yardım ediyor. Ekolojik ilişkiler bağlamında güncel peyzaj mimarlığı kuramı mevcut kentleşme süreçlerinde tasarıma yeni çerçeveler bulma arayışında. Bu çerçevelerden biri olan peyzaj şehirciliği peyzajı kentin temsili ve inşasında bütüncül bir araç olarak kabul eder; ard-yapısalcı yorumlamalarla peyzajın açık-uçluluğu, belirsizliği, dinamik, karmaşık ve değişken doğasıyla kentsel koşullara geleneksel mimarlık ve kentsel tasarımın getiremediği bakış açıları getirebileceğini söyler.⁶ Weller yeni jenerasyon peyzaj mimarlarının kentin mekanizmaları içinde kültür ve doğayı “sınırsız tek bir bütüncül ekoloji olarak” uzlaştırabilmek üzere eğitilmesi gerektiğine vurgu yapar.⁷ Peyzaj şehirciliği, ekoloji anlayışında pozitivist determinizmi değil, peyzajların arkasındaki karmaşık ilişki ağlarının okunması için kültürel olarak görel bir ekoloji anlayışını benimsediğini iddia eder.⁸ Ancak peyzaj şehirciliğinin bu soyut söylemleri, gerçek bir ard-yapısalcı sosyal-ekolojik eleştirel kuramsal ve pratiksel çalışmalara

dönüşmeyi başaramaz. Daha sonraki söylem ve uygulamalar politik anlamda nötr, neo-liberal kentleşme dinamiklerini kabul ederek onun süreçlerini gerçekleştiren, sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamı göz ardı eden, son derece soyut ve anlaşılabilir, hatta anlamsız bir kodlamayla estetize edilmiş teknokratik bir tasarım dili oluşturmuştur.⁹ Heynen vd. “sürdürülemez kent diye bir şey yoktur, bazıları faydalanırken kimi sosyal gruplarında olumsuz etkilendiği bir dizi kentsel ve çevresel süreç vardır” diyerek, tasarım alanlarındaki sürdürülebilirlik kavramı kullanımlarına daha geniş bir sosyo-politik bağlamdan eleştiri getiriyor.¹⁰ Bu anlamda gerçek bir sosyal-ekolojik sürdürülebilirlik argümanı için kritik olarak yapılması gereken, güç ilişkilerinin ve bu güç ilişkilerinin farklı sosyal grupların yaşamsal döngülerini nasıl etkilediğinin deşifresi¹¹ ve demokratik bir sistemle yönetilecek sosyo-mekansal yeniden inşa süreçlerinin örgütlenmesidir.¹² Bu bağlamda, tasarımın bu ilişkiler içinde nasıl bir rol oynadığını ve nasıl yaşantılar ürettiğini (ya da üretmek üzere araçsallaştığını) anlamak, tasarım eleştirisi ve alternatif pratiklerin geliştirilmesinde büyük önem kazanıyor.

Dünyanın farklı kentsel coğrafyalarını dönüştürerek peyzajlarını aynılaştıran neo-liberal kentleşme politikaları ve pratikleri, İstanbul peyzajlarını da son 10 yıldır şekillendiren hakim çerçeve.¹³ Kent, farklı içeriklerdeki kentsel dönüşüm projeleriyle duvarlar, otoyollar, mesafeler ve farklı anlamsızlaştırma operasyonlarıyla birbirinden izole edilmiş, yapay ve homojen peyzaj fragmanlarından oluşan dev bir mozaik olma süreci içerisinde. İstanbul'u İstanbul yapan tarihsel olarak çok-katmanlı ve çeşitli sübjektif anlamlar, tarihler, estetikler, sosyo-mekansal pratikler, ağlar ve ekolojilerle sürekli melezlenerek evrilen peyzajların yerini, hegemonik gücün tanımladığı, homojen, tekil ve stabil peyzajlar alıyor. Kent yoksulları, kentin kültürel ve doğal kaynaklarından ve bunların kamusal mekanlarından hızla uzaklaştırılıyorlar. 'Kartal' ve 'Küçükçekmece' gibi büyük ölçekli sansasyonel kentsel dönüşüm projeleriyle kentin doğal yapıları fiziksel açıdan geri dönülmez olumsuz süreçlerle biçimlendirilirken, soylulaşmanın bir parçası olmak üzere, tasarimsal olarak yeni gelecek ideal kullanıcıları için yeniden kodlanıyorlar. Birçok örnekte bu hiper-gerçek peyzajlar, kıyılar, su yüzeyleri, ormanlık araziler gibi kentin daha çeperlerinde manzarasal, iklimsel, mekânsal ve konumsal avantajlara sahip alanları seçerek işgal etmekte. Lagos'u helikopterden 'inceleyen'! Koolhaas¹⁴ gibi Kartal'ı helikopterle ziyaret eden star mimar Zaha Hadid, Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi'nde bir yandan amaçlanan iş merkezini deniz kıyısında yayarken, diğer yandan ustaca çevredeki su yüzeylerini merkez alan yapı adaları

Resim-2

ve onları çevreleyen otoyollar ve tampon yeşil yamalarla kentin diğer bölgelerinden koparılmış yerin bağlamıyla ilişkisiz bir kentsel doku yaratır (**Resim 1**).

Kentte kamusal mekanlar hızla azalır ve tekinsizlik söylemleriyle değersizleşirken, kapalı siteler kendi açık mekanlarıyla site sakinlerinden başka kimsenin var olmayacağı 'ideal'(!) bir dünya vaat etmektedirler. Katı işlevsel programlarla şekillenmiş, sürekli izlenen ve duvarlarla çevrili bu dünyada esnekliklere, keşif ve yeniden üretime yer yoktur. Her biri farklı temalarla anlamlandırılmış bu hiper-gerçek peyzajlar, duvarlar, yaratılan yapay topografya, su yüzeyleri ve flora ile çevresinden ekolojik olarak tamamen kopmuş, sürekli bakım isteyen, son derece tüketici, tarımsal ilaçlarla kirletilen, aşırı iki boyutlu bir grafik dille biçimlenmiş fragmanlar oluştururlar (**Resim 2**). Örneğin İstanbul'da bir çok kapalı sitenin açık mekanlarını tasarlayan Ata Turak, tasarımcı olarak rolünü, konutlarından sitenin açık mekanlarına bakan izleyicilerin göz zevkini tatmin etmek üzere "süper-grafik kimliklendirme" yapmak olarak tariflemekte.¹⁵

Bazı örneklerde kent yoksullarının barınma ötesinde psiko-coğrafyalarını genişleten açık mekanlar, hakim planlama ve tasarım süreçleriyle soylulaşmanın doğrudan hedefi haline gelebiliyor. Zamanla büyüyen kentin içinde kalan adalar ve İstanbul manzaralı Gülsuyu-Gülensu ve Başbüyük mahalleleri kentsel dönüşüm baskısı altındaki tipik örnekler (**Resim 3**). Soylulaştırmayla tüm dokusu ve yaşam biçimi değişecek olan mahallelerin bitişiğindeki ormanlık alanda gecekondular kadar tehlike altındadır. Doğa koruma ve rekreasyon argümanı ile açılan son derece teknokratik bir tasarım sürecinin bir parçası olan ulusal kentsel tasarım ve peyzaj mimarlığı yarışmasıyla elde edilen birinci projeyle, alanda gecekondular sakinlerinin uzun yıllar sonucu meydana getirdiği kullanım dokuları ve alanın politik, sosyal-kültürel bağlamı silinmiştir¹⁶⁻¹⁷ (**Resim 4**). Tasarım programı, idealize edilmiş orta sınıfa yönelik ticari rekreasyon adı altında klişe rekreasyon biçimleriyle şekillenir; projenin önerdiği üst kavram, 'bio-mimesis'le tasarimsal kurguyla şekillenmiş ekolojik koşullar arasındaki ilişkileri okumak hayli güçtür. Sürekli olarak materyal ve enerji tüketecek yapay bir dokuyla giydirilen yer, projede yeşil söylemleriyle estetize edilir.

Dezavantajlı sosyal gruplar bir yandan kültürel ağlarından ve kentin çeşitlilik ve etkileşim potansiyeli içeren kamusal mekanlarından koparılacak

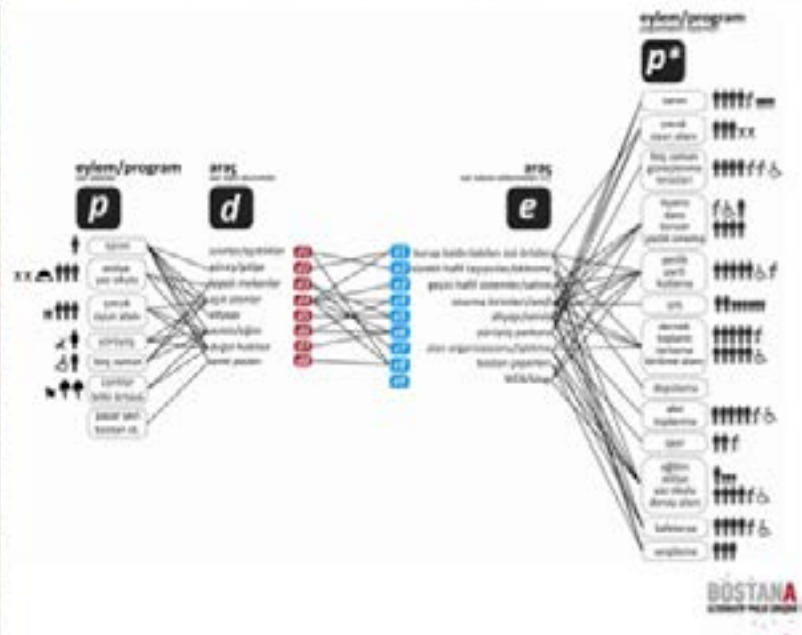
Resim-3

Resim-4

Resim-5

uzaklaştırılırken, diğer yandan prototip TOKİ toplu konut sitelerinde kendi yaşam biçimlerine ve bu yaşam biçimlerinden evrilebilecek alternatif açılımlara olanak vermeyen konut ve açık mekan kurgularına mecbur bırakılmaktalar. Kent-kır ara kesitinde alternatif yaşam biçimleri üretebilecek toplumsal gruplar tekil bir yaşam biçimine zorlanmaktalar. Kentin çeperinde kentsel dönüşümün yoksullar ve varsıllar için ürettiği bütün hiper-gerçek peyzajlar, tarım arazilerini, su havzalarını ve ekolojik olarak hassas diğer üretim alanlarını da yutarak, kentin ekolojik ayak izini daha da genişletirler.

İstanbul'daki tüm bu hegemonik hiper-gerçek peyzaj üretim sistemine karşı yeni yeni filizlenen eleştirel kent hareketleri, sosyal-ekolojik alternatifler, geleceklerin kamusal mekanlarını üretmek adına büyük önem taşıyor. Bu özelleştirme, ayrıştırma ve anlamsızlaştırmaya karşı gelişen yer direnişleriyle şekillenen karşı-hegemonik tasarım girişimlerinin yerin politik ve kültürel bağlamını daha üretken, çeşitli, demokratik, eşitlikçi ve yaratıcı geleceklere açma potansiyeli umut verici. Her ne kadar kent ölçeğinde kapsamlı ve derinlikli çalışma ve uygulamalara dönüşmemiş olsalar da bu doğrultuda alternatif planlama ve tasarımın izlerini tarif etmekte.

Bu girişimlerden biri olan BostanA Alternatif Proje Girişimi, Kuzguncukluların önemli kamusal mekanlarından biri olan 700 yıllık Kuzguncuk bostanının yapılaşma tehdidi altındaki karakterini korumak ve gelecek için alternatif modeller geliştirmek üzere semt sakinleriyle yola çıkıyor. Çalışmalarında "mülkiyet hakkı"ndan çok "kullanım hakkı"na öncelik verdiklerini anlatan Boğaçhan Dünderalp, Tülay Atabey Onat, Berna Dünderalp ve Lale Ceylan, tasarımcı olarak rollerini "aracı" ve "katalizör" olmak ifadesiyle tanımlıyorlar. Bu bağlamda alternatif proje kamusal tarımsal ve kültürel işlevleri esnek programında sentezlemeye çalışıyor¹⁸ (Resim 5).

Diğer bir eleştirel hareket, Boğaziçi Üniversitesi'nde Starbucks'ın geçtiğimiz kış 'karşı-ışgal'ıyla filizlenen Tarlataban. Öğrenci ve öğretim üyelerinin üniversite kampüsünde kamusal mekanın küresel yiyecek-içecek zincirleriyle özelleştirilmesi ve üniversitelilerin kapitalizmin ideal tüketici bireyleri olarak kodlanmasına karşı yönelttikleri eleştirilerle başlayan bu karşı-ışgal, kentlerde kamusal mekanların özelleştirilmesi, adalet, demokrasi, sürdürülebilirlik ve ekolojik özgürleşmeye kadar uzanan tartışmaları da içine

alarak, bir kentsel tarım hareketi olan Tarlataban'a dönüştü. Üniversite kampüsünün açık mekanlarını tarım için ekip biçmeye başlayan üniversiteliler imece yöntemiyle beslenme ve kamusal mekan ikilisi arasındaki soruna adil ve sürdürülebilir bir çözüm bulmaya çalışıyor.¹⁹ Salt bir ikonografi objesi durumundaki kampüs peyzajı böylece üretken ve özgürleştirici bir mekan halini almakta.

Geleneksel kentsel planlama ve tasarım mekanizmalarının dışında, kentteki direnişin uzantıları olan bu politik bahçecilik ve eleştirel tasarım hareketleri henüz kentteki materyal ve kültürel ekolojileri şekillendiren farklı ölçeklerdeki peyzajlar için bütüncül çözümler sunmasalar da, kentsel-ekolojik adalet ve özgürleşme yolunda gelişecek planlama ve tasarım tartışmalarının çerçevelerini çizmekte. Kentsel dönüşümle birlikte İstanbul peyzajlarını işgal eden hiper-gerçek peyzajlara karşı ortaya çıkan bu hareketler alternatif daha adil ve sürdürülebilir bir kentsel geleceğin ve alternatif yaşam kültürlerinin varlığına dair toplumsal umudu ve bilinci aktif tutmaktalar. Plancı ve tasarımcılar 'yer'lerde ortaya çıkan bu direniş hareketlerini planlama ve tasarım dillerine çevirerek sistemlere ulaşmada ölçekler arasında oynama yetileri edinebilirler. Büyük ölçekli projelerde kentin diğer sosyal-ekolojik ağlarıyla ilişkili, her sınıfın ve kültürün dışlanmadan farklı üretim biçimleriyle birlikte var olabildiği, tüketen değil üreten bir yeşil-kamusal alan anlayışını demokratik süreçlerle adapte edebilen bir kentsel tasarıma giden yolun tarifi farklı ölçeklerdeki direnişlerle çizilebilir.

Diğer yandan, kentsel peyzaj tasarımında gerçek eleştirel kuramsal ve kılışsal açılımların yaratılmasında sosyal, kültürel ve ekolojik karmaşıklıkları, krizleri, sübjektif durumları, eşitsizlikleri ve dramları göz ardı etmeyen daha özgün sentezlere olan ihtiyaç hala devam ediyor. Eleştirel coğrafya içinden filizlenen 'eleştirel kültürel peyzaj çalışmaları', 'kentsel eleştirel kuram' ve 'kentsel politik ekoloji' gibi alanlarla melezlenen eleştirel kent hareketleri, tasarım araştırmaları ve pratikleri, bu özgün sentezleri ortaya çıkarmaya çabalyor. Neo-liberal küresel düzenin hiper-gerçek peyzajlarına karşı ekoloji, doğayı kentin sosyo-mekansal ve imgesel süreçlerinin oluşturduğu bütüncül bir çerçeveye çalışan Guattarivari bir ekoloji yorumlamasıyla ele alınıyor; çünkü ekoloji ancak bu şekilde kentsel mekanın eşitlikçi ve özgürleştirici sosyo-ekolojik üretimi için bir araç haline gelebilir.²⁰ Marcuse'e göre, pazar odaklı ve teknokratik kentsel bilgi üretimi biçimlerine karşı kent hakkının savunusunda üretilecek bilgi, süreçlerin

oluşturduğu farklı haklar ve yaşam koşulları konusunda toplumu aydınlatmalıdır; istenilen daha adil bir kent ancak “analiz, ifşa, öneri, politikleştirme, ve sonunda hedefe ulaşma” süreci ile elde edilebilir.²¹ Kentsel peyzaj tasarımında sosyo-ekolojik materyal ile kültürel ağları ve süreçleri ve bunların mekanları üzerine yapılacak araştırma ile tasarımsal ve sosyal pratikler bu noktada daha adil ve özgürlükçü bir kentin yaratılmasında önemli roller vaat etmekte. Ancak, bu araştırma ve pratik, sosyal adaletsizlikler, ekolojik ve kültürel krizlere nötr olamaz. ‘Yer’lerden ortaya çıkan direniş hareketleriyle bütünleşerek, her defasında dezavantajlıdan, toplumsal fayda, kamusal mekanda özgürleştirici ekolojik-kültürel etik ve üretimden yana pozisyon alarak politikleşebilen bir tasarım, kenti daha adil yapabilir; ancak böylesi pratiklerin oluşturduğu meta-felsefe de tasarımda gerçek bir kuramsal kırılmayı beraberinde getirebilirdi.

DİPNOTLAR

¹ M. Sorkin, 1992; Brenner ve Theodore, 2002; Davis ve Monk, 2007.

² Schmid vd., 2011, s.2.

³ Zukin, 1996.

⁴ Baudrillard, 1994, s.6.

⁵ Gandy, 2005.

⁶ Waldheim, 2006, s.37.

⁷ Weller, 2006.

⁸ Waldheim, 2008.

⁹ Thompson, 2012.

¹⁰ Heynen vd., 2006, s.10.

¹¹ a.g.e., s.12.

¹² a.g.e., s.13.

¹³ Ç. Keyder, 2000; A. Türkün ve H. Kurtuluş, 2005; A. Bartu Candan ve B. Kolluoğlu, 2008.

¹⁴ Gandy, a.g.e.

¹⁵ Turak, İ.T.Ü. Peyzaj Mimarlığı Bölümü Perşembe Seminerleri, 25.03.2010

¹⁶ Ormanlık alanın mevcut kültürel dokuları hakkında mahalle sözcüsü Erdoğan Yıldız’dan bilgi alınmıştır. Sözlü görüşme 07.12.2010. İstanbul

¹⁷ Low ve diğerlerine göre kamusal mekanlardaki mevcut sembolik karakteristiklerin ve gündelik yaşam pratikleri ve ritüellerle oluşmuş dokuların silinmesi sosyal dışlamanın temel koşuludur. Low vd., 2005.

¹⁸ “Bostan Yeşil iken Pazarlığa Oturulmaz”, BostanA Alternatif Proje Girişimi, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=61905> yayın tarihi 24 Mart 2011, erişim tarihi 09.07.2011

¹⁹ 19. Kocagöz, Karşı İşgal Deneyimi: Neo-Liberalizm ve Kamusal, 31.01.2012, Birikim, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=815&makale=Kar%FE%FD%20%DD%FEgal%20Deneyimi:%20Neo-Liberalizm%20ve%20Kamusal> erişim tarihi 13.02.2012

²⁰ 20. F. Guattari, 2000.

²¹ Marcuse, 2009, s.198.

KAYNAKLAR

- Bartu Candan, A ve Kolluoğlu, B. “Emerging Spaces of Neo-liberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul,” New Perspectives on Turkey, no:39. 2008. S. 46-74

- Baudrillard, J. Simulacra and Simulation. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994.

- Brenner, N. ve Theodore, N. “Cities and the Geographies of “Actually Existing Neoliberalism”. ss. 1-32. Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe içinde. Blackwell publishing, Oxford, 2002.

- Davis, M. ve Monk, D. B. Evil Paradises: Dreamworlds of Neoliberalism. The New Press, New York, 2007.

- Gandy, M. “Learning from Lagos”, New Left Review, 33, 2005. ss. 36-52.

- Guattari, F. The Three Ecologies. İngilizce Çeviri Ian Pindar & Paul Sutton, The Athlone Press, London & New Brunswick, NJ, 2000.

- Heynen, N. Kaika, M ve Swyngedouw, E. "Politicizing the Production of Urban Natures", In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism içinde. Routledge, London, ss. 1-20, 2006.
- Keyder, Ç. "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", Ç. Keyder (der.) İstanbul Küresel ve Yerel Arasında. Metis Publishing, İstanbul, 2000.
- Low, S., Taplin, D., and Scheld, S. Rethinking Urban Parks: Public Space and Cultural Diversity. The University of Texas Press, Austin, 2005.
- Marcuse, P. "From critical urban theory to the right to the city", City, vol. 13, no. 2-3, June-September 2009, s.185-196.
- Schmid, H., Sahr, W.D., ve Urry, J. Cities and Fascination. Ashgate, London, 2011.
- Sorkin, M. Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space. Hill and Wang, 1992.
- Swyngedouw, E. "Metabolic Urbanization: the making of cyborg cities", H. Heynen vd. (der.) In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism içinde. Routledge, London, 2006, ss. 21-41.
- Thompson, I. "Ten Tenets and Six Questions for Landscape Urbanism", Landscape Research, 37:1, 2012, ss. 7-26.
- Türkün, A. ve Kurtuluş, H. İstanbul'da Kentsel Ayrışma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 2005.
- Waldheim, C. The Landscape Urbanism Reader. Princeton Architectural Press, New York, 2006.
- Waldheim, C. "Design, Agency, Territory: Provisional Notes on Planning and The Emergence of Landscape", New Geographies: Design, Agency, Territory, 2008. ss. 6-15.
- Weller, R. An Art of Instrumentality: Thinking Through Landscape Urbanism, The Landscape Urbanism Reader içinde. Princeton Architectural Press, New York, 2006.
- Zukin, S. The Cultures of Cities. Blackwell Publishers, London, 1997.

KENT TARİHİ IŞIĞINDA KENTSEL DÖNÜŞÜM

Murat Güvenç, Prof. Dr., *İstanbul Şehir Üniversitesi Şehir Araştırmaları Merkezi*

Kent ve dönüşüm ilk bakışta aşîkar görünen ancak hakkında konuşulması güç konular. Kentsel dönüşüm çok daha zor bir konu. Zor, çünkü karmaşık etkileşim süreçlerine, dönüşüme atf yapmadan kenti anlamak ve anlatmak olanaksız. Herşeyden önce kültürel birikimimiz buna elverişli değil. Dilimizin özne-yüklem-nesneye dayalı statik sentaks özellikleri, bırakınız kenti, en basit devingenliklerin temsiline izin vermiyor. Örnekleyelim: “Rüzgar esiyor”, “Nehir akıyor” “Sel geliyor” gibi sorunsuz cümleler birer tezat (oximoron) değil mi? Rüzgar esme eylemini seçip de mi gerçekleştiriyor? Esmeme özgürlüğüne sahip mi? Akmayan, durağan sulara nehir demiyoruz. Sel eylemini seçmiyor. Uzatmayalım, dilin statik kalıplarının devingenliğin temsili konusundaki yetersizliği açık. Basit doğal süreçlerin temsili konusunda karşılaşılan bu temsil sorunu, kent ölçeğinde neredeyse içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Karmaşık sistemlerin temsiline ilişkin bu sorunlar hiç yeni değil. Sözün özü, kentsel dönüşüm kavramını modern bilim ve siyaset pratiği ışığında parçalara ayırarak tartışmak, resmin bütünlüğünün görülmesini engelleyerek, sorunlardan çok, pratik çözümlerin gündemi işgal etmesine yol açıyor. Bu kurnaz, söylemsel taktiğin ardına geçebilmek, alternatifimsiz gibi sunulan hazır çözüm önerilerini irdelemek, tarihsel bağlam içerisine yerleştirmek,

sorunsallaştırmak ve eleştirmeye bağlı. Bu yolla, yerleşik söylemin perdelediği seçenekler, olası riskler, ipotek altına girebilecek olumlu eğilimler gündeme getirilebilir. Bu yazıda kentsel dönüşüm projesinin ayrıntılarına girmeden genel açıdan ele almaya çalışacağım.

İlk olarak kentsel dönüşümün deprem riskiyle ilgili açık. Ancak, uzmanların sürekli uyarılarına karşın yıllardır duyarsız kaldığımız bu riskin neden (söz gelimi) üç yıl önce değil de şimdi hatırlandığı o kadar açık değil. İkinci olarak, yasa hemen hiç tartışılmadan hazırlanmış; getirilen çözümlerin zengin deneyimler ışığında formüle edilmediği açık.

Kentsel dönüşüm yasası Türkiye kentlerinin geleceğe nasıl hazırlanması gerektiği konusunda oldukça suskun. Arsa sahipleriyle inşaat müteahhitlerinin taşınmaz piyasasının koşul ve kısıtlayıcıları altında gerçekleştirecekleri pazarlığın bu sorunu çözeceği varsayılıyor. Bu saptama da bizi söylemsel düzlemde bir yol ayrımına getiriyor.

Çözüm tarihsel bağlama yerleştirilmeden tartışılması, iç tutarlılık, yerindelik, meşruiyet vb. boyutları geri plana itip, emr-i vaki çözümü gündemin en ön sıralarına taşıyor. Gerçekçilik,

uygulanabilirlik, deprem riski vb. ölçütlere atıfla, müdahalenin varlık nedenini gündeme getirmeyen yaklaşım sonucunda, “enkaz bedeli”, “hak sahipliği”, “itiraz hakkı” müdahale alanlarının sınırlarının çizilmesinde izlenecek usul ve esasların ne olduğu, katılım (yıkım) kararının hangi çoğunlukla alınması gerektiği, “yapımcıyı kurtaran kat alanı katsayısının kaç olması gerektiği” gibi konulara odaklanan bir tartışma platformu kendiliğinden oluşuyor. Tartışmanın yasal ve teknik düzleme kilitlenmesi, alternatif iyilerin, yaşanılır kent seçeneklerinin, dolaylı siyasi tercihlerin konuşulmasını engelliyor. Bu yolla potansiyel rakip projeler gündeme dahi gelmeden elenmiş oluyor. Bundan sonra artık uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunlar üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Oysa kentsel dönüşüm kent peyzajlarına eklemelenen yeni yapı formları kazandırmaktan ibaret değil Tersine, kentsel dönüşüm, metropoliten ölçekte girift dinamikler, öngörülmemiş, kastedilmemiş engeller, dirençler tetikleyebilme potansiyeli taşıyor. Bağlam bağımlı kentsel dönüşümün inşaat şirketlerine merkezi alanlarda daha kolay arazi elde etme olanağı sağlayan teknik bir düzenleme şeklinde yorumlanması çok riskli bir yaklaşımdır. Kentsel dönüşüm yasası, İstanbul gibi tekil ve girift toplumsal coğrafi ve örgütsel yapılara sahip kentlerde sık yaklaşımlarla öngörülmesi olanaksız yeni oluşumlara yol açabilir.

Bu yazıda kentsel dönüşüm projesinin şu sıra gündeme gelmesinin bir tesadüf olmadığını, tüm Türkiye’yi ilgilendirmekle birlikte, yasanın özellikle İstanbul metropoliten alanı düşünülerek hazırlanmış olduğunu göstermeye çalışacağım. İstanbul açısından çok önemli bir sürecin başlangıcına işaret eden kentsel dönüşüm projesini doğru yorumlayabilmek için, projenin coğrafi ve tarihsel açıdan hangi bağlamda gerçekleştirilmek istendiğine bakmak gerekir. İlk bakışta uzun ve dolambaçlı gözükse de, bu anlatının projeyi doğru anlayabilmek açısından yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Öykünün sonunu biliyor olmanın verdiği avantajla, belirli bir dönemde başarı sağlamış çözümlerin nasıl olup da bir sonraki dönemin çözümlerini ipotek altına aldığını göstermeye çalışacağım.

Yağış rejiminin son derece düzensiz, nehirlerin ulaşım elverişsiz olduğu bir coğrafi kuşakta yer alan Anadolu kentlerinin büyük çoğunluğu, kuzeybatı Avrupa’daki karşılıklarının tersine, akarsu kenarında değil, dağ yamacında kurulmuştur. Yamaç, su temini, drenaj, sağlık ve savunma

açısından ilginç avantajlar sağlar. Bursa, Manisa, Ankara, Afyon, Denizli, Bodrum akla il gelen örnekler. Bu kentlerin erken modernite döneminde şekillenen mekansal çerçeveleri, sanayi devriminin etkileriyle karşılaşana dek kararlı kaldı; ve bu hiçbir zaman önemli yönetsel sorunlara yol açmadı. Gelişme dağ yönünde olamayacağına göre, ovaya, düzlüğe doğru olacaktı. Yeni mekansal çerçeveler, demiryolu ve karayolu ağları yönünde, ova yönelimli olarak şekillendi. Tarihi merkez çevresindeki rant baskısını azaltan bu büyüme biçiminin kentlerin tarihi konut dokusunun korunması açısından ilginç fırsatlar oluşturduğuna işaret etmeliyiz. Ne var ki İstanbul, bu özelliklere sahip bir kent değildir. Boğaz geçişinin denetiminin getirdiği büyük ekonomik ve siyasi avantaj, Haliç kadar sağlam kullanışlı ve güvenilir bir limanın varlığı, kentin güneydoğu Akdeniz kentlerinden çok farklı bir konumda kurulmasına yol açmış olmalıdır. (Kentin yüzyıllar boyu çözmeye çalıştığı su temini sorunu ve bu sorunun çözümü için yapılan büyük alt yapı sistemleri bu önemli kararın bir sonucu olarak görülebilir. 1900’lerin başına kadar kent tarihi yarımada içinde ve Pera yakasında uluslararası ticarete uzmanlaşmış küçük bir merkez uzantısından ibaretti.

Ancak Boğaz ve Haliç, köprü kurmak için fazla geniş olsalar da, görece kolay aşılabılır engellerdir. Bu nedenle, İstanbul’un makroformu kuzeybatı kentlerinden farklıdır. Sanayi devriminin etkileri belirginleştiğinde, Anadolu yakasında, özellikle Üsküdar ve daha sonra Kadıköy çevresinde küçük yerleşmeler oluştu. Boğaz geçişi kadar önemli bir engel oluşturmaması nedeniyle, kentsel gelişme daha çok kuzey yönünde, Beyoğlu yakasında ve Boğaz’ın Avrupa kıyısında oldu. Boğazın yol açtığı kırılma etkisini azaltarak metropoliten alanın zaman/mezan matriksinin yapısını değiştiren Birinci Boğaz Köprüsü’nün açılışını, İstanbul kent tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak yorumlamak gerekir. 1973’te Boğaz Köprüsü açılana dek Anadolu yakasının kent nüfusundan aldığı pay, hiçbir zaman ve koşulda % 20’nin üzerine çıkmadı. Bu tarihten sonra Anadolu yakasının nüfus payı hızla artarak % 50 düzeylerine geldi. Bu da kentin büyüme biçimini kökten değiştirdi. Mercedes logosuna benzeyen üç bileşenli kent makroformunun kuzey, batı ve doğu yönlü gelişme vektörleri birbirini dengeledi. Bileşke, yani ağırlık merkezi, tarihi merkezin kuzey kıyısında konumlandı. İstanbul bu morfolojik ve makroform özellikleri nedeniyle diğer anadolu şehirlerinden çok farklı bir yapıdadır ve çok farklı gelişme dinamikleri sergiler.

Kent 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iki farklı gelişme eğilimi sergiledi. Kentleşme sorunsalının, demografik ve toplumsal özelliklerinin ve yeniden kumsallaşan kent planlama pratiklerinin iyi algılanmadığı ilk dönemde Türkiye kapsamlı bir yeniden yapılanma süreci içindeydi. Kentleşme sürecinin maliyeti ve hızlandırdığı ithal girdi ve malzeme gereksinimi, tarım ürünü ihracıyla karşılanmaya çalışılıyordu. Geçerli politikaların ve planlama anlayışının bulunmadığı bu ilk dönem, karaborsa, Milli Korunma Kanunu'nun getirdiği mal darlıkları, kota dar boğazlarına yol açtı ve 1958 devalüasyonu sonlandırdı. Ünlü Menderes İmar Operasyonu bu dönemde gerçekleştirilmiştir. İlk dönem politikalarının geçersizliğinin ilanı şeklinde yorumlanabilecek 1958 devalüasyonu, hem Türkiye iktisat tarihi, hem de kent tarihi açısından bir kırılma noktasıdır.

Daha önce hiç gözlenmeyen bu devalüasyonun ardından sivil ve asker bürokratlar ve baskı grupları, toplu tüketim alanına, konut, istilak ve altyapı yatırımlarına tahsis edilen kaynakları en alt düzeye indirmeyi, tasarruf edilen kaynakları ithalatı ikame edecek sanayiye aktarmayı öngören ithal ikameci bir iktisadi politikanın benimsenmesini sağladılar. Döviz gereksinimini düşürecek temel girdi ve ara malı üretimi ithalat için gerekli döviz talebini düşürecek, Türkiye'nin sanayileşmesini hızlandıracaktı. Türkiye sanayileştiği ölçüde kent sorunlarını çözebilir, en azından hafifletebilirdi. Göçün hızlandırdığı konut ve kamu hizmeti talebi karşılanamazdı. Konut ve kent hizmeti talebi artarken, kentsel gelişme alanı üretimini darboğaza sokan bu yeni politikada, eğitim, sağlık, içme suyu, kanalizasyon, toplu taşıma, çöp toplama, vb. hizmetin bir biçimde sunulmuş olması, hizmete erişebilirlik, her türlü kalite anlayışının önüne geçti. Bu durumda, kentsel yaşam kalitesi kayda değer düzeyde düştü. Orta sınıfın konut talebi küçük müteahhitlerin geliştirdiği yap-sat sistemiyle çözülürken, yeni kent sakinlerinin barınma gereksinimi gecekonduyla çözüldü. Her iki konut sunum biçimi bir arada çalışarak, *gecekondulu, dolmuşlu, işportalı kent*in oluşumuna yol açtı.

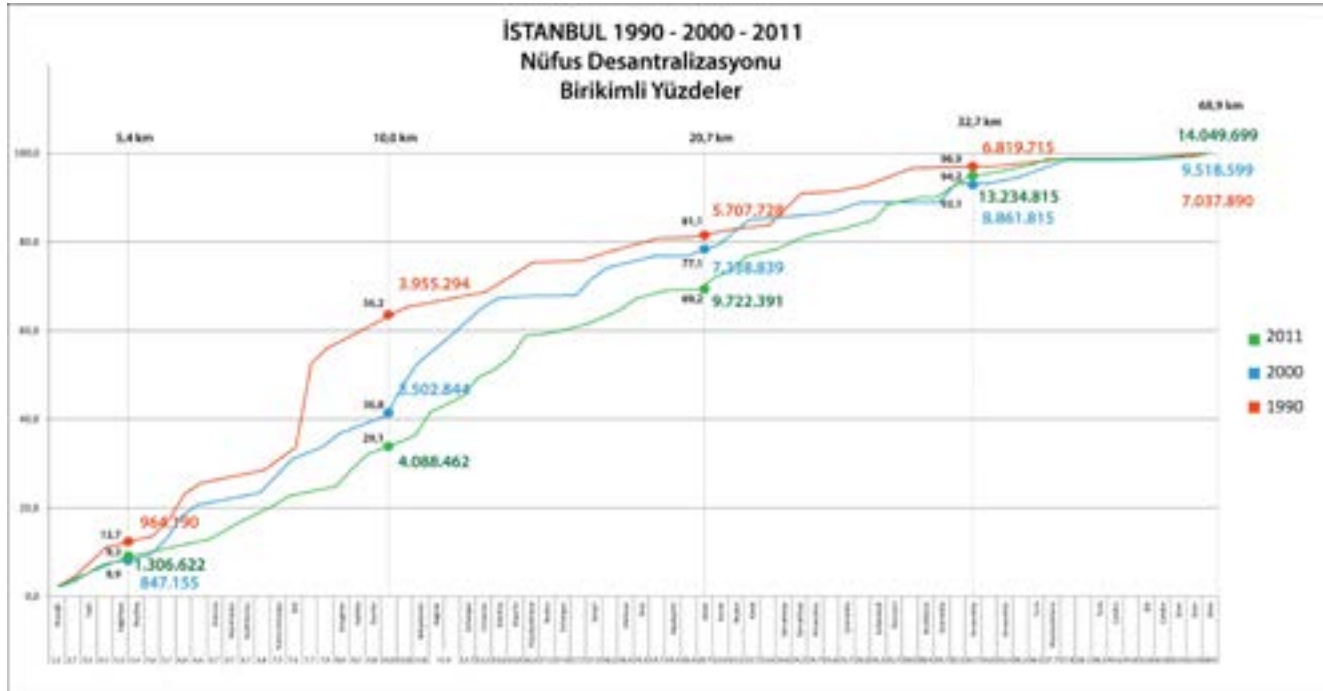
Yap-sat tipi konut üretimi en cazip parsellerden başlayıp daha az çekici parsellere yayılırken, ilk evrede sanayi kompleksleri çevresinde oluşan gecekondular bölge arasındaki boş alanlar zaman içerisinde doldu. Kentin düzenli konut bölgeleri etrafında bir gecekondular kuşağı oluştu. Gecekondular yapımına elverişli kamu toprağı yoksa, sorun hisseli parselasyon yoluyla çözüldü. Hisseli parselasyon, arazi sahibinin gelirini maksimize ederken,

göçmenin arsa yatırımını en alt düzeyde tutan, buna karşılık toplu tüketim için hemen hiç gelişme alanı bırakmayarak, gelecekteki toplumsal yaşam kalitesini çok zor yükseltebilir biçimde ipotek altına alan bir ifraz sistemidir. İmar izni elde edilememesi nedeniyle, ilk evrede hisseli parselasyon alanları çok katlı yapılaşmaya açılmadı. Ankara Demetevler örneği bu alanda belki de bir istisna, sonraki gelişmelerin habercisidir.

İthal ikameci politikaların uygulandığı dönemde orta ve üst gelirli konut gereksinimlerini yap-sat tipi apartmanlar ve bir ölçüde kooperatifler, dar gelirli ise ağırlıklı olarak gecekondular tipi konut sunumuyla karşıladılar. Çok başarılı Ankara Yenimahalle örneğine rağmen, kamunun konut alanındaki girişimi dar gelirli kesime yönelik sınırlı sayıdaki gecekondular önleme bölgesi, orta-üst ve üst gelir gruplarını hedef alan toplu konut projeleriyle sınırlı kaldı. Emlak Bankası'nın gerçekleştirdiği İstanbul'da Koşuyolu, Levent ve Ataköy, İzmir'de Deniz Bostanlı konut siteleri dikkat çeken örneklerdir.

Gecekondular alanında bitişik büyüme, düzenli konut alanında da parsel düzeyinde yoğun yapılaşma (*infilling*), boşluksuz ve parsel parsel apartmanlaşmanın şekillendirdiği bitişik büyüme, dünya örneklerinden çok farklı, yapısal nedenlerle desantralize olamayan bir kent makroformu şekillendirdi.

1980 darbesinin ardından, ithal ikameci politikalar hızla terk edildi. Özelleştirme ve sistematik yatırım azaltılması, bütçe kısıtlamaları, esnek istihdam politikaları, KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşekülleri) imalat sanayindeki ağırlıklarını azalttı. Devlet, iktisadi alanda düzenleme rolüyle yetinip, buna karşılık, ulaştırma, haberleşme, iletişim, kamu malı alt yapı ve kamu malı üretimi alanında hızlı bir yatırım hamlesi başlattı. Bu bağlamda yap-sat ve gecekondular gibi işlev göremez hale gelen konut sunum biçimleri yerine, toplu konut üretimini kolaylaştıran yeni Toplu Konut Kanunu ve bu yeni sisteme yönelik talebi örgütleme ve fon akımını düzenleme görevini üstlenen Toplu Konut Fonu oluşturuldu. Kentsel hizmetler yelpazesinin büyük ölçüde küçük üreticilik yoluyla karşılandığı *gecekondulu, dolmuşlu, işportalı kent* modeli, bir tarihsel olumsuzluk olarak geride bırakmaya elverişliydi. Ancak, darbeden sonra parlamenter sisteme geçiş yolunda atılan ilk adımı oluşturan 1984 yerel seçiminde gündeme gelen imar affıyla meşrulaştırma, yeminli teknik bürolar aracılığıyla denetleme ve yeniden imara açma projeleri, özellikle

Çizelge-1

büyükşehirlerde seçmen nezdinde çok büyük bir başarı sağladı. 1973'ten beri sosyal demokratlara oy veren büyükşehirlerin gecekondu kesimleri, kendilerine güvence veren ve kent rantından pay almalarını sağlayacak meşrulaştırma projesinin en önemli deslekleyicisi oldular. Seçimde verilen sözlerin gereği hızla yerine getirilirken, barınak gereksinimlerini karşılamak üzere oluşan birinci kuşak gecekondu peyzajı hızla apartmanların çoğunlukta olduğu bir peyzaja dönüştü.

Sürecin sonunu bilmenin verdiği avantajla, 1980'li yıllarda getirilen imar afları, Türkiye kent tarihi açısından, çok farklı amaçlarla kullanılabilir önemli bir dönüşüm fırsatını kaçırmaya neden olmanın yanı sıra, gelecekte karar vericilerin manevra ve tercih yelpazesini daraltan, aksi halde kentsel gelişme politikalarına hız kazandırabilecek değerli kamu yatırımlarının etkilerini en alt düzeye indiren, gelecekteki tercihleri ipotek altına alan talihsiz bir popülist seçim yatırımı olarak görülebilir. İlk olarak, kent yaşamına katkıda bulunan geniş bir kesimin kent rantından yoksun bırakılması ve düşük düzeyde kamu hizmeti almasına yönelik bu müdahalenin meşru yönleri vardı. Ne var ki, bu meşruiyeti sağlamanın yegane yolu imar islah planları aracılığıyla gecekondu parsellerinin apartmanlaşmaya açılması değildi. Alternatif düzenlemelere gitmeyip, tüm gecekondu sahiplerini parsellerine en yakın konumda hak sahibi yapmak, en kolay olsa da yegane çözüm yolu değildi. Bu yapılarak, aksi halde çok ilginç sonuçlar

verebilecek bir dizi plan üretme seçeneği değerlendirme dışı kaldı. Birbirini izleyen imar ve gecekondu aflarının, toplu konut üretimiyle yeni kent formlarına geçiş fırsatlarını daraltıp, harp sonrasında barınak gereksinimi amacıyla apartmanlaşan gecekondu alanlarında çok katlı yapılaşmaya neden olurken, farklı yasal nedenlerle bu haktan yararlanamayan kent kesimlerinde de ihmal edilemeyecek rant makaslarının oluşmasına, sonuçta çok daha erken tarihlerde ve daha ucuz bir toplumsal pahayla oluşturulabilecek küresel kentin mekansal çerçevesinin oluşum sürecinin gecikmesine ve güçleşmesine neden olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın son çeyreğinde karşılaşılan tüm sorunları 1980'li yılların imar aflarının bir sonucu olarak görmek hiç kuşkusuz abartılı bir yorumdur. Ne var ki, 2000 yılı binalar sayım sonuçları ile 1990-2011 yılları arasında İstanbul nüfusunun dağılım kalıbına ilişkin aşağıdaki çözümleme sonuçlarının gösterdiği gibi, 20. yüzyılın son çeyreğinde uygulanan kent politikaları, özellikle düşük kaliteli konut üretiminin artışına neden olmuş ve kent nüfusunun arttığı bağlamda bu bölgeler üzerindeki rant makasını (*rent gap*) genişletmiş olmalıdır. Taşınmaz mülkiyetlerinin parçalanması, bu bölgelerin dönüşümünü güçleştirerek bir kilitlenmeye neden olmuştur. Kentsel Dönüşüm Yasası'nın bu tür bölgeler için özellikle yüksek imar hakları getiren, dönüşüm projesine katılım konusunda mülk sahiplerinin oy birliği koşulunu

ortadan kaldırıp çoğunluk görüşünü yeterli gören maddeleri, işte bu kilitlemeyi gidermeyi amaçlar.

20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan bu süreç sonunda, İstanbul kentinin dönüşmeden büyüdüğü, desantralize olamadığı anlaşılmaktadır. Bu, kentsel gelişmenin ima ettiği dönüşümleri yaparak büyüme olmaktan çok, dönüşmeden büyüme, bir tür şişme, azmanlaşma sürecidir. Nitekim İstanbul mahalle ve köy nüfuslarının tümünü içeren ayrıntılı çözümlemede merkeze 70 km mesafede 7 milyon kişi yaşarken, 2011'de aynı kesimde 14 milyon kişinin yaşadığı; mutlak sayılar itibarıyla kent nüfusunun desantralizasyonundan söz edilemeyeceği açıkça görülmektedir. (Çizelge 1) Diğer bir deyişle, yapılan çok sayıda toplu konut projesine rağmen, kentin 1990 yılındaki mekansal çerçevenin dışına çıkıp desantralize olamadığı, kentsel bölge oluşum sürecinin çok yavaş işlediği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, artan özel araç sahipliğiyle birlikte düşünüldüğünde, altyapı olanaklarının çok sınırlı arttığı bir bağlamda bu büyüme sürecinin getireceği trafik sıkışıklığını kestirmek zor değildir.

Bu bağlamda, taşınmaz piyasasında farklı nedenlerle oluşan kilitlenmeleri zorla ve daha fazla imar hakkı vererek aşmaya yönelik bir müdahale programı olan Kentsel Dönüşüm Yasası'nın olası etkilerini kestirmek güç değil. Bu program sonunda depreme daha dayanıklı bir yapı stoğu üretilse bile, kamu malları kullanımı, trafik sıkışıklığı vb. boyutlarda toplumsal ve mekansal pahası yüksek bir çözüm olacak. Bu noktada bazı soruları gündeme getirmek zorundayız: Kendine özgü tarihsel ve coğrafi nedenlerle özgün bir kentleşme süreciyle şekillenmiş İstanbul ve çevresi için düşünülen dönüşüm modeli, Türkiye'nin diğer kentlerine uygulanabilir mi? Deprem riski yadsınamaz bir gerçek; ancak, deprem riski daha düşük, fakat tasarım ve yaşam kalitesini daha yüksek konut stoğu üretimi mümkün mü?

Diğer taraftan, İstanbul bir azman sanayi kenti kimliğinden uzaklaşırken, Marmara bölgesinde yeni ve büyük altyapı yatırımları yeni bir mekansal çerçeve şekillendiriyor. Ankara-İstanbul hızlı treni, Körfez geçişi ve İstanbul-İzmir otoyolu, İstanbul için düşünülen üçüncü havalimanı, Marmaray, yeni metro ve raylı sistemler, üçüncü köprü, hatta "Kanal İstanbul", vb önemli yatırımlar uygun politikalarla desteklenirse, İstanbul'a özgü ve müzmin desantralize olamama sorunu hafifletilebilir. Yeni kentsel bölgede yapı stoğu depreme daha duyarlı bir biçimde oluşturulamaz mı? Veya

aynısı tersten söylenirse, Kentsel Dönüşüm Yasası bu haliyle uygulanırsa, İstanbul için çok değerli bir desantralizasyon fırsatı engellenmiş ve ipotek altına alınmış olmayacak mı?

İstanbul'un düzenli ve islah edilmiş kesimlerinde taşınmaz piyasasının karşılaştığı mülkiyet sorunlarını hafifletmeye yönelik yasa, bu hedefe varmak için uygun bir araç olmayabilir. İstanbul'a özgü müzmin desantralize olamama sorununu çözmesede de ağırlaştırmayan, taşınmazlar piyasasının dar kalıplarının dışında tasarlanmış yeni bir kentsel dönüşüm anlayışına gerek var.

İstanbul çevresinde şekillenen bilgi toplumuna özgü yeni mekansal çerçevenin oluşumunu geciktirmeyen, inşaat müteahhitleri ve arsa maliklerinin çıkarlarının yanında diğer kentlilerin gündelik yaşam kalitesini düşünen, zaman bütçesine duyarlı olan ve kentsel bölge oluşumunu gözardı etmeyen bir kentsel dönüşüm politikası gerekiyor. Türkiye'nin bu alandaki zengin deneyimi ve birikimi bunu gerçekleştirmek için yeterli. Ancak yasayı hazırlayanların ve uygulayacakların bu görüşleri paylaştıkları apaçık ortada.

KENTLERDE BÜYÜK PROJELERİN MEŞRUIYETİNİN KURULMASI VE YÖNETİMİ ÜZERİNE¹

İlhan Tekeli, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

L. GİRİŞ

Belediyelerimizin kuruluşunun büyük ölçüde günlük kentsel hizmetleri üretmeye dönük olduğu söylenebilir. 1930'lu yıllardaki kent büyüklükleri ve mali olanaklarına göre düşünülmüş belediye yasasında böyle bir çerçeve egemen olmuştur. Bu çerçeve içinde büyük projelerin örgütlenmesi ve gerçekleştirilmesi için iki yol kaldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi bu projelerinin gerçekleştirilmesini merkezi hükümetin organlarına bırakmak, ikincisi ise bu projelerle ilişkili olarak belediyelere bağlı yeni örgütler geliştirmektir.

Oysa günümüzde hem kentlerin ölçekleri değişmiş, hem gelir olanakları artmış, hem de Türkiye'de kentlerdeki yapılanma süreçleri değişmiştir. Bu nedenle kent yönetimleri sık sık büyük projeleri gerçekleştirmek durumunda kalmaktadırlar. Bu projelerin ortaya atılması, çoğu kez belediyelerin yapıları yeni proje düşünceleri üretmeye uygun olmadığından belediye başkanları tarafından yapılmaktadır. Bu önemdeki projelerin başkanların projesi olarak ortaya atılması ise çoğu kez meslek odalarının tepkileriyle karşılaşmaktadır. Proje üzerinde bir meşruiyet bunalımı doğmaktadır. Son yıllarda hemen hemen her büyük projenin uygulamaya konulmasında küçük

ya da büyük bir bunalım yaşanmıştır denilebilir. Kuşkusuz bu durumdan ne başkanlar ne de meslek odaları memnundur.

Ayrıca belediyelerin örgütlenmesi de bu projelerin yürütülmesine uygun olmadığından, projenin elde edilmesinden finansmanının sağlanmasına, inşaatın denetlenmesine kadar birçok konuda yetersizliklerle karşılaşmaktadır. Sonuçta projeler istenilen kalitede ve ucuzlukta gerçekleştirilememektedir. Büyük projelerinin belediyeler eliyle nasıl gerçekleştirileceği açıkça tartışılmalı, bu konuda düşünceler geliştirilmelidir.

2. BÜYÜK PROJE NASIL TANIMLANABİLİR?

Büyüklik göreceli bir kavramdır. Kentlerin büyüklüklerine paralel olarak büyüğün ne olduğu da değişecektir. Büyük projeyi, kentin gelişme dinamiklerine önemli ölçüde etki yapan, büyük miktarda yatırım gerektiren, uygulanması uzun süre alan, kentin rant yüzeyinde değişiklikler yaratan, yakın çevresinde yaşayanların yaşantısında sorunlar ve değişiklikler yaratacak önemli projeler olarak tanımlayabiliriz.

Başka bir deyişle bu projeler belediyelerin rutinleri dışında, önemli toplumsal sonuçlar doğuran

projelerdir. Bu nedenle de siyasal anlamlar yüksektir. Belediye başkanları da genellikle isimlerinin kalıcılığını, gelecekte iyi olarak anılmaya büyük ölçüde bu tür projelerin gerçekleştirilmesinde bulmaktadırlar. Eğer bu tür projeleri somutlaştırmak istersek, örnek olarak bir toplu konut projesi, bir sanayi bölgesi, önemli bir altyapı ağı, genişçe bir alanı kaplayan kentsel tasarım projesi vb. sayılabilir.

3. BU PROJELER BELEDİYELERİN GÜNDEMİNE NASIL GELMEKTEDİR?

Bu tür projelerin kentlerin gündemine gelebilmesi büyük ölçüde kentlerin hızlı büyümesiyle yakından ilişkilidir. Büyümesi durağanlaşmış kentlerde böyle büyük projelerin gündeme gelmesi olasılığı düşüktür.

Türkiye’de son dönemde bu tür projelerin belediyelerin gündemine gelmesinin tek nedeni kentlerin hızlı büyümeleri değil, aynı zamanda kentlerdeki yapım süreçlerinin değişmiş olmasıdır. Kentler artık tek tek yapıların eklenmesiyle, değil kent parçalarının eklenmesiyle gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, büyük projelerle gerçekleşme eğilimi göstermektedir.

Bu gelişmeye paralel olarak kentlerin sınırları ve bunları çözmek için gerekli projelerin nitelikleri değişmiştir. Ama belki de bunlar kadar önemli bir husus, kentlerdeki büyük projelerin finansmanını sağlamakta uluslararası kaynakların ortaya çıkmasına başlamasıdır. Son dönemde kentleşme sorunları ve bunlarla ilgili projelerin finansmanı Dünya Bankası’nın gündemine girmiştir. Çevresel hareketin dünyada güç kazanması üzerine pek çok uluslararası kuruluş üçüncü dünya ülkelerinin altyapı projelerine uygun koşullarla kredi sağlamaya başlamışlardır. Bu örnekler daha da arttırılabilir.

Böyle hızla büyüyen kentlerde kaynak sağlama sorunuyla karşılaşan belediyeler gün geçtikçe kentsel ranta belediyelerce el konulmasının önemini kavramaktadır. Kentsel ranttan yararlanabilme ise Türkiye’deki bugünkü yasal düzende sadece büyük projeler geliştirilmesi halinde olanaklı hale gelmektedir.

Tüm bu nedenlerle belediye başkanlarının kendi başarılarını büyük projelerle özdeşleştirmiş olduğunu unutmamak gerekir. Halkın bir belediye başkanı üzerindeki başarı yargısı da büyük ölçüde buna dayanmaya başlamıştır.

4. BÜYÜK PROJELERİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR NELER OLMAKTADIR?

İlk sorun büyük projelere ilişkin düşüncenin geliştirilmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu projeler genellikle belediye başkanının kendi düşüncesi gibi sunulmakta, proje bir yandan belediye başkanının kişiliğiyle özdeşleştirilmekte, öte yandan gerçekte çözebileceğinden çok ötede sorunları çözecek gibi gösterilerek kamuoyuna Kristof Kolomb’un yumurtası gibi sunulmaktadır. Bu sunuş biçimi hem siyasal çevrelerin hem de meslek çevrelerinin tepkilerini çekmektedir.

Bu oldukça tuhaf bir durumdur. Gerçekte belediye başkanı bu projeyi kentlinin bir sorununu çözmek için ortaya atmıştır. Ama toplumdan tepki görmektedir. Burada çoğu kez şaşırılmaktadır. Bu projelerin belediye başkanına prestij sağlamak için ortaya atıldığı söylenerek bir açıklama getirilmeye çalışılsa bile bu da yetersiz olacaktır. Çünkü projenin başarılı olarak belediye başkanına saygınlık kazandırmasının koşulu da halkın önemli bir gereksinmesini karşılamasıdır. Yani tepkiyle karşılaşılan şey, halkın gereksinimini karşılayacağı düşünülen büyük bir proje olmaktadır. Bu tuhaf durumun nedeni nedir?

Bu durumu genel olarak adlandırmak gerekirse, büyük projelerin meşruiyetinin yeterince temellendirilmemiş olması diye adlandırabiliriz. Büyük projeler kamuoyunda, yeterince tartışılarak, üzerinde bir oydaşma oluşturularak yeterince topluma mal edilememektedir. Toplumumuzda demokrasiye inancın gün geçtikçe pekiştiği ve belediyelerin demokrasinin beşiği olduğunun sık sık yinelenildiği bir ortamda kuşkusuz bu önemli bir eksikliktir.

Böyle bir durumun ortaya çıkışını salt belediye başkanlarının öznel eğilimlerine bağlamak yetersiz bir açıklama olmaktadır. Daha nesnel nedenlerine eğilmek gerekir. Bunlar arasında üç nesnel neden üzerinde durulabilir. Bunlardan birincisi belediye bürokrasisi yapısının yeni düşünceler üretmekten çok tanımlanmış hizmetleri görmek için kurulmuş olmasıdır. Üzerinde durulabilecek ikinci neden, var olan imar planlama düzeninin proje üretmek ve kentsel planlama niteliğini kazanmak için büyük ölçüde yetersiz oluşudur. Üçüncü önemli neden belediye yönetiminde başkanlık/ “presidential” sisteminin varlığıdır. Tüm bu nesnel nedenler bir araya geldiğinde büyük projelerin kamuoyuna sunulduğunda belli bir stilin

egemen olmasına neden olmakta bu da toplum içinde gerilmeler doğurmaktadır.

Büyük projelerin böyle hemen hemen tek kaynaktan, gerilimler yaratarak kamuoyunun gündemine gelmesi, sadece siyasal sonuçları bakımından değil, aynı zamanda da projelerin kaderi açısından da önemlidir. Bu projelerin gündeme gerilimler içinde gelmesi projenin kaderi açısından iki sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi projeler üzerinde başlangıçta cepheler olduğu için çoğunlukla projelendirilmesinin ve ihalelerinin gizlilik içinde yürütülmek zorunda kalması, dolayısıyla toplum içindeki değişik birikimlerden yeterince yararlanılmamış olmasıdır. İkinci belki de daha önemli bir sonuç projenin uygulanmasının zamanı içinde sürekliliğin garanti altına alınamayıp, bu büyük projeler genellikle bir belediye başkanının görevde kaldığı süre içinde projelendirilip, uygulamaya konulup gerçekleştirilen projeler değildir. Bu büyük projelerin fikrinin ortaya atılmasından, gerçekleştirilmesine kadar geçen süre iki, üç hatta dört belediye başkanının dönemini kapsamaktadır. Üzerinde hem fikir olunmayan, siyasal gelişmeler yaratan projeler, her siyasal değişiklikte durdurulmak, ortadan kaldırılmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu durum önemli ölçüde kaynak israfına neden olmaktadır.

Bugün Türkiye’de belediyelerin büyük projeler konusunda karşılaştığı tek sorun konunun ortaya atılmasındaki Kristof Kolomb’un yumurtası sendromu değildir. Bunun ötesinde de önemli sorunlar vardır. Bu projeler büyük mali kaynakları gerektirmektedir. Ayrıca bu projeler kentte büyük rantlar yaratmaktadır. Bu rantların nasıl dağıtılacağı, projenin finansmanını kolaylaştırmak için nasıl kullanılacağı toplumda sürekli olarak kuşku ile bakılan konular olmaktadır. Bu konuda şeffaflık sağlanamazsa büyük projelerin çevresini bir kuşku halesi kaplamaktadır. Bu kuşku halesi kentlinin tüm olarak sahip çıkabileceği ve yapılmasından övünç duyacağı bir projeye yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Büyük projelerin ilginç bir özelliği meslek çevrelerinde önemli çatışmalar içinde gerçekleşmesidir. Büyük projeler hiç olmazsa bazı hallerde ülkeye yeni teknolojiler, yeni örgütlenme biçimleri getiren projelerdir. Genellikle bu projelerin o meslek topluluğu içinde heyecan uyandırmasının beklenmesi, salt bu yönünün bir başarı olarak görüleceği düşünülebilir. Oysa Türkiye’nin pratiği göstermektedir ki böyle ele alışlar meslek kamuoylarında tepki doğmasına neden olmaktadır. Bu

tepkilerin oluşmasını salt o meslek topluluklarının alışkanlıklarına ters düşen yeni uygulamaların doğurduğu, bir anlamda doğal görülebilecek karşı çıkışlar olarak yorumlamak yanıltıcı olmaktadır. Bunun ötesinde, projenin genel olarak toplumsal haklılığının kurulmuş olmasının önemini kavramak gerekir. Türkiye’de meslek çevrelerinin büyük projelerin haklılığını, salt kendi meslek çevrelerinin sınırlı ölçütleri açısından değerlendirmemekte olmalarını olumlu bir özellik olarak görmek doğru olur.

Büyük projeler konusunda belediyelerimizin karşılaştığı en önemli sorunlar belediyelerin bu konuda yeterli örgütlenmeleri olmadan gerçekleştirmeye çalışmaları dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı proje elde etme yöntemleriyle elde edilmemiş, yetersiz projelerle, yeterli denetleme mekanizmaları olmadan, bağımsız finansman sağlanamadığından, finansmanı sağlayan yapımcı firmalara bağımlı olarak gerçekleştirilen büyük projelerden yeterli sonuçlar elde edilememektedir. Önemli büyük proje fiyaskoları yaşanmaktadır. Hem sağlanmak istenilen performans elde edilememekte, hem de büyük ölçüde kaynak israf edilmektedir.

Büyük projeler hem uygulandığı sürece, yani yapım sırasında, hem de uygulama sonrasında, projenin yakın çevresinde yaşayan ailelerin ve kişilerin yaşamlarını zorlaştırmakta ya da değiştirmektedir. Bu projelerin uygulanması kentin büyük kesimi üzerinde olumlu etkiler yaparken, çoğu kez yakın çevresini yaşanmaz hale getirmektedir. Bir projenin kaba bir siyasal getiri hesabı yapıldığında, yöneticiler, tüm kentten sağlayacağı destek adına, kolaylıkla proje çevresinden yitirebileceği siyasal desteği göze alabilmektedirler. Bu nedenle de Türkiye’de projelerin yakın çevrelerine etkileri görmezden gelinebilmektedir. Bu ise kent içinde bir çoğunluk diktası sorunu ortaya çıkarmaktadır. Çoğunluğa bir demokrasi anlayışının savunulduğu bir toplumda bu sorun görmezlikten gelinemez.

5. BÜYÜK PROJELERİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR NASIL AŞILABİLİR?

Büyük projeler büyük kentlerimizin bugünkü gerçekleri arasındadır. Bu projelerin yukarıda değinilen sorunlarını aşabilmenin ön koşulu, bu sorunların varlığını kabul etmektir. Böyle sorunların varlığının bilincine varılmadan bunları çözmek olanağı yoktur.

Böyle bir bilincin varlığından hareketle yukarıda sayılan sorunların aşılması için neler yapılabileceği üzerinde duralım.

Proje düşüncesinin geliştirilmesinde ve topluma sunuluşunda ne tür bir yol izlenmelidir? Projelerin toplumsal haklılığı nasıl kurulmalıdır? Denilebilir ki bir kentte günümüzün pratiği içinde bir projenin meşruiyetinin kurulmasının üç kaynağı vardır. Bunlardan birincisi seçimle gelen belediye başkanının seçim kampanyası sırasında önerdiği programıdır. Artık Türkiye’de de belediye başkanları seçime girerken, yazılı ya da sözlü bir program önermektedir. Bu program seçim sonunda bir haklılık kazanmaktadır. Kentteki projelerin ikinci meşruiyet kaynağı kentlerin usulüne göre hazırlanmış ve uygulamaya konulmuş bulunan imar planlarıdır. Bu noktada iki farklı meşruiyet kaynağına göre ileri sürülen projelerin birbiriyle çelişmesi halinde ne yapılması gerektiği sorulabilir. Bu konuda standart bir yanıt vererek birinin diğerinden daha üstün olacağını ileri sürmek doğru değildir. Ama bu konuda bir uygulamaya geçmeden önce her iki kaynağın birbiriyle uyumlu hale getirilmesi yerinde olacaktır.

Yeni büyük projelerin temellendirilmesinde dayanılabilecek üçüncü haklılık kaynağı kentin yaşamakta olduğu, kentlinin büyük kesiminin sıkıntısını çektiği sorunlar ya da krizlerdir. Bu durumda sorunların acilen çözülmesinin gerektirdiği bir haklılık temeli vardır. Buna rağmen yine de problemi Kristof Kolomb’un yumurtası sendromu içinde sunmamak gerekir. Buna bulunacak çözümlü belediye başkanının kişisel çözümü görüntüsünden kurtarıp halkın bulduğu bir çözüm haline getirebilmek en büyük başarı olacaktır.

Bir proje düşüncesinin geliştirilmesinde bu üç haklılık çerçevesi dışında haklılık çerçevelerinin bulunup bulunmadığı sorulabilir. Bunlardan birincisi olarak belediye başkanlarının kentleri için yeni vizyonlar geliştirerek bunları uygulamaya koymalarıdır. Bu vizyonlar, çok doğru ve gerekli vizyonlar da olabilir. Ama bunların başkanlarca doğrudan uygulamaya konulması kanımca değişik sakıncaları taşır. Bu uygulamaların haklılık kazanabilmesi için bu vizyonların usulüne uygun olarak plan haline getirilmesi gerekir. Eğer bu gerçekleştirilemezse belediye başkanının uygulamalarının nesnel temeli ortaya çıkmaz. Böyle bir vizyona göre yapılan uygulamayı keyfi bir uygulamadan ayırmak belediye başkanının dışındakiler için olanaksız hale gelir.

Bu bölüme kadar kentte uygulanacak büyük projelerin haklılığının nasıl temellendirilebileceği üzerinde dururken daha çok belediye başkanları ya da plancılar tarafından belirlenen projeleri ele aldık. Kentte yaşayanların kendilerinin nasıl proje üretebilecekleri konusunu ele almadık.

Bunun nedeni Türkiye’de bugün için böyle bir kanalın olmamasıdır. Kuşkusuz bu tür kanalların yokluğu, artık demokrasinin hep katılımçılık sıfatıyla tamamlanarak kullanıldığı çağımızda önemli bir eksikliktir. Eğer bu tür bir kanal kurumsallaştırılabilirse, bu kanal tanımı gereği kendiliğinden yeni bir haklılık kaynağı oluşturacaktır.

Bu noktada karşımıza “proje demokrasi”si anlayışı ortaya çıkıyor. Bu kavramın doğuşunda daha çok geliştirilen bir projenin yakın çevresinde yaşayanlara olan etkilerinin sağlıklı hale getirilmesi kaygılarının ağır bastığı söylenebilir. Gerçekten büyük proje uygulamalarında yakın çevresiyle karşılıklı etkileşimi olumlu hale getirmekte “proje demokrasisi” anlayışı önemli bir araç olma niteliği taşımaktadır. Ama bu kavramın yukarıda değindiğimiz çerçevede projenin tanımlanması doğrultusunda genişletilmesi de yararlı olacaktır.

Toplumda haklılık dayanakları iyi kurulmuş “proje demokrasisi” anlayışı içinde yürütülen büyük projelerin, kent yönetimindeki iktidar değişmelerinden etkilenecek uygulamalarının kesintiye uğraması söz konusu olmayacak, bu sorun kendiliğinden aşılabilecektir.

Büyük projelerin toplum içinde gerilmeler doğurmadan yürütülebilmesi ve toplum tarafından benimsenmesi için yapılması gerekenleri gördükten sonra büyük projelerin teknik olarak başarılı olabilmesinin koşulları üzerinde duralım. Genel bir ilke olarak projenin tasarımı, yapımcı firma seçimi ve ihalesi, kontrolünün örgütlenmesi ayrı ayrı, usulüne uygun olarak ve şeffaf bir süreçle gerçekleştirilirse hem teknik olarak başarılı bir proje elde edileceği hem uygulamanın başarılı olacağı hem de proje çevresinde bir kuşku halesinin doğmayacağı söylenebilir.

Böyle bir sürecin kurulamamasının değişik nedenleri vardır. Bunlar belediyelerin yeterli teknik kadroya sahip bulunmayışı, belediye başkanının siyasal takvimi dolayısıyla kendisini bir zaman baskısı altında görmesi ve bunu proje yönetimine yansıtması ve nihayet bu projelerin yeterli finansman kaynağı olmadan gerçekleştirilmek zorunda kalınmasıdır.

Belediyeler bu sorunları aşabilmek için önce yapımcı firmayı seçmekte, onun getirdiği finansmana dayanmakta, onun geliştirdiği projeyi uygulamak zorunda kalmaktadır. Sonuçta yapımcı firmanın güdülerine büyük ölçüde hapsolmaktadır.

Bu sorunların aşılması için de değişik öneriler yapılabilir. Bunlardan birincisi belediyelerin yüksek nitelikli eleman kullanmasına olanak verecek, büyük projelere özgü personel kullanma biçimlerinin geliştirilmesidir. İkinci olarak, gerçekleştirilmesi maddi olanağa bağlı olmayan konu, belediye başkanlarının projelerinin uygulamaya konulmasında realist zaman beklentileri içine girmeleridir. Deneyler göstermektedir ki zamanı kısaltmak için bulunan kestirme yollar, daha sonra çıkardığı sorunlar dolayısıyla çoğu kez zamanın çok daha fazla uzamasına neden olmaktadır. Kuşkusuz bu söz, projelerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında zaman disiplininin yok edilmesi olarak yorumlanmamalıdır.

Bir büyük projenin kaderini belirleyen en önemli etken finansmanın nasıl sağlandığı olmaktadır. Belediyeler genellikle finansman paketiyle birlikte projelerini oluşturdukları için bu konuda önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yol projelerin çevresinde bir kuşku halesi yaratmaktadır. Bundan kaçınmanın bir yolu belediyelerin ister uluslararası ister ulusal pazarlardan olsun kaynaklarını kendilerinin bulmasıdır. İkinci yol ise karar süreçlerin şeffaflaştırılmasıdır. Bu büyük projelerin finansmanında bu projeler dolayısıyla doğacak ranttan yararlanılması kuşkusuz belediyelerin hakkıdır. Ama bu rantın gerçekleştirilmesi yapımı yüklenen firmalara bırakıldıkça proje çevresinde oluşan kuşku halesi artmaktadır. Eğer bu rantlardan proje finansmanında yararlanılacaksa bunun belediye eliyle gerçekleştirilmesi kuşku azaltacaktır. Kentte oluşan rantlara büyük projeler yoluyla el konulması haklı ama çok duyarlı bir konudur. Bu rantlara el konulmasındaki duyarlılığı azaltmanın yolu bu rantların nerede kullanıldığını açıkça göstermektir.

BÜYÜK PROJELERİN GELİŞTİRİLMESİNDE VE UYGULANMASINDA TARİH BOYUTUNU UNUTMAYALIM!²

Birecik barajında suyun tutulmaya başlamasının Zeugma'nın sanat değeri yüksek mozaiklerini su altında bırakacağının anlaşılması ve bu konuda *New York Times*'da bir yayın yapılmasının doğurduğu uluslararası ilgi, konuyu Türkiye'nin

gündemine getirdi. Bu ilgi yoğunlaşması yakınılacak bir şey değil, tersine Türkiye'de bu alandaki bilinçlenmeyi artırmak, büyük projelerin uygulanmasındaki meşruiyet çerçevelerine ilişkin anlayışlarımızı geliştirmek bakımından yararlanılacak bir fırsat olarak görülmelidir.

Sorun sadece barajlarla sınırlı değil; İstanbul Metrosu, Bakü-Ceyhan Boru Hattı vb. tüm büyük projelerde karşımıza çıkıyor ve çıkacak. Büyük projeler gerçekleşirken iki büyük etki yaratıyor. Bir yandan geçtiği doğal ve tarihi çevreyi önemli ölçüde zedeliyor, öte yandan geçtiği yörede yaşayanların yer değiştirmelerine yol açıyor. Ama bu büyük projelerin topluma sağladığı yararlar çok büyük. Bu büyük yararları dolayısıyla da yapılmaları yönünde güçlü bir baskı bulunmaktadır. Bu nedenle bunların yapılmaması konusunda toplumda bir oydaşma ya da siyasal desteğin sağlanması beklenemez. Ama bu projelerin uygulanması sırasında bir yandan doğal ve tarihi değerlerin korunması ve kurtarılması konusunda gerekli önlemlerin alınması, öte yandan yaşadığı yerleri terk etmek zorunda bırakılanların kayıplarının hakça karşılanması konusunda görüş birliğine ulaşmak olanaklıdır.

Büyük projelerin yaratacağı faydaları gerçekleştirirken, kayıpları en aza indirmek için değişik düzeylerde yapılması gerekenler var. Öncelikle Türkiye'nin doğal ve tarihi değerlerinin yeterli bir envanterinin oluşturulması ve elektronik ortamda kurulacak olan bu bilgi sisteminin teknisyenlerin ve halkın kullanımına açık hale getirilmesi gerekmektedir. Böyle bir bilgi sistemi hem bu değerlere duyarlı planların yapılabilmesi hem de halkın yapılanlar üzerindeki denetiminin kurulabilmesi için gereklidir.

Doğal ve tarihi değerlerin korunması bakımından en önemli aşama projelendirme aşamasıdır. Yeterli duyarlılıkla hazırlanmış bir proje pek çok tarihi ve doğal değerlerin korunmasına olanak verecektir. Daha önce geliştirilmiş ne kadar yeterli ve ulaşılabilir envanter varsa, projeleri hazırlayanlar olumsuz etkilerden kaçınmakta o kadar başarılı olacaklardır. Ama büyük projeler ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, uygulama bir çok sürprizlere açık olacaktır. Ya proje teknik nedenlerle değişmek zorunda kalacak ya da o zamana kadar bilinmeyen doğal ve tarihi değerlerle karşılaşılacaktır. Bu da kurtarma kazıları yapılmasını gerektirecektir. Kuşkusuz kurtarmadan ne kastedildiğine açıklık kazandırmak gerekir. Bu kavramın en dar kapsamı, kaybedilen tarihin izlerinin bir tespitin

yapılmasından geçmektedir. Ama bu, karşılaşılan duruma bağlı olarak bulunan yapı ve eserlerin (*artifact*'lerin) nakledilmesi ve bazı durumlarda da yerinde korumadan, projenin değiştirilmesine kadar uzanan çok geniş bir yelpazeyi kapsayacak biçimde genişletilebilir.

Her çok hedefli olguda olduğu gibi bir optimum arayışı söz konusu. Bu optimum arayışının iki farklı yönü var. Bu arayışın bilimsel yönü var ama bu optimumun saptanmasının yalnız teknisyenlere bırakılmasını gerektirmiyor, tarafların demokratik uzlaşmasını da gerektiriyor. Bu iki farklı yönü de dikkate alan çözümler üretebilmek için tarafların karşılıklı öğrenmesine olanak veren süreçleri geliştirmek gerekiyor.

Böyle bilinçli ve duyarlı bir büyük proje uygulamasını sağlamak için hem ulusal, hem de uluslararası aktörlere önemli roller düşüyor. Eğer bir tarihi miras dünya mirası sayılıyorsa ve uluslararası camia bu mirasın yer aldığı topraklarda yaşayanlardan bazı sorumluluklar bekliyorsa, uluslar arası camianın; kendisine de önemli sorumluluklar düşüğünü unutmaması gerekiyor. Ama uluslararası kaynakları harekete geçirebilmek için bu mirasın yer aldığı ülkenin aktörlerine de proje geliştirebilmek yaratıcılığını göstermesi rolü düşüyor.

Bugün ülkemizde büyük proje yönetimi konusunda devlet bürokrasisinin yeni anlayışlara kavuşarak ciddi bir yeniden yapılanması gerekiyor. Eğer devlet etkili bir örgütlenmeye kavuşmazsa diğer kurum ve kuruluşların bu açığı kapatması beklenemez. Türkiye'nin yeni örgütlenme gereği belirtilirken, Türkiye'nin başarılı örneklerinin iyi değerlendirilmesi gerekir. Bu arada Keban kurtarma kazıları, TAÇDAM projelerinin başarısı üzerinde mutlaka durulmalıdır. Bunlar Türkiye modelinin geliştirilmesinde mutlaka değerlendirilmesi gereken örneklerdir. Bu alanda kurtarma kazıları yapabilecek nitelikte çok disiplinli kadroların yetiştirilmesi gerekir. Ama buradaki yetiştirme sorununu bir üniversite eğitimi sorunundan çok uygulama içinde yetiştirme sorunu olarak görmek gerekir. Bu örgütlenmede sivil toplum kurumlarına ise çok yönlü işlevler düşüyor, kampanyalar yürütmek, yeni modeller geliştirmek, bu modellerin uygulanmasında ortaklar olarak yer almak vb. örnek olarak sayılabilir.

Türkiye'nin tarih ve doğa değerleri bakımından zengin topraklar üzerinde bulunması ona önemli sorumluluklar yüklüyor. Uluslararası camianın saygın bir üyesi olmak büyük ölçüde bir yandan

ekonomik gelişmesini sürdürürken öte yandan bu sorumlulukları yerine getirmesine bağlıdır.

DİPNOTLAR

¹ Bu metin, 6 Nisan 1991 Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen "Ankara'da Planlar ve Projeler" toplantısında ve 14-15 Aralık 1991'de Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenauer Vakfı'nca Kuşadası'nda düzenlenen "Yeni Hükümetler ve Yerel Yönetimlerin Yeni Hükümetten Beklentileri" toplantılarında yapılan konuşmalardan derlenerek Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler (2009, Tarih Vakfı Yurt Yayınları) başlıklı yayında yer alan yazının yeniden basımıdır.

² Tarih Vakfı'nın Zeugma dolayısıyla düzenlediği toplantıda yapılan konuşmadan alınmıştır.

TRANSFORMASYON/MALFORMASYON, KİTLE BEZEMELERİ VE PROTEZLER ÜZERİNE

Uğur Tanyeli, Prof. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Transformasyon ne zaman malformasyon olur? Burada tartışmayı hedeflediğim konu bu. Ancak, transformasyon kavramı çoktan Türkçe'ye mal olduğu halde, ondan çok daha yaşamsal olan, çünkü Türkiye'de transformasyonlardan çok daha sık vuku bulan malformasyon, kavram olarak yabancımız olduğu için, önce bir sözlük açıklaması yapmak gerekecek. Transformasyon kapsamlı bir yapısal dönüşüm demek. Adın gramatik kökeninin ima ettiğinden farklı olarak, biçimsel bir değişimden fazlasına işaret ediyor. Malformasyon da öyle. "Mal-" öneki onu düşündürse de, sözcüğün çarpık biçimlenme gibi bir karşılığı olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Malformasyon, yapısal dönüşüm potansiyeli bulunan bir değişim sırasında vuku bulan nitelik bozulmasını tanımlıyor. Örneğin, tıpta insan bedenindeki olağan değişim-dönüşümler sırasında ortaya çıkan bir dizi fonksiyonel-morfolojik bozulmayı ifade ediyor. Sağlıklı, normal olabilecek bir değişimin bilinen veya bilinmeyen nedenlerle böyle gerçekleşmediği durumları anlatıyor. Burada her iki kavramı da siyasal iradenin kentsel alandaki farklı somutlaşma biçimlerini anlatmak amacıyla kullanacağım.

Kentsel anlamda malformasyon, herhangi bir iktidarın dönüştürdüğü alanla olan siyasal ilişkisini –deyim yerindeyse– monist hale getirmesi ve bu

ilişkiyi her toplumsallığı açıklayabilir tekil etmen sayması demek. Ortamda sadece iki aktörün mevcut olduğuna inanması ve kendisini de onlardan biri olarak görmesi, bir tarafta nesne niteliğinde bir siyasal iktidarla öte tarafta onun öznesi olan toplumdan oluşan ikili bir toplumsal yapı tahayyül etmesi demek. İkincinin birinciyi doğrudan var ettiğini düşünmek, toplum-iktidar ilişkisini kopmaz ve dolaysız bir bağ olarak görmek demek. Böyle bir bağ, aslında çok girdili ve çetrefil olan toplum-siyasal iktidar ilişkisini kutsallaştırmak anlamına da geliyor. Kutsallık, iktidarın kendisini toplumun ayna imgesi gibi bile değil, ta kendisi olarak görmesiyle tanım kazanıyor. Yani toplumu özne, siyasal iktidarı nesne olarak düşünmek, verdiği yanıltıcı olumlu izlenimin aksine, epey sorunlu bir durum. Böyle bir iktidar, toplumun taleplerini yerine getirmekten başka bir şey yapmadığına inanan bir iktidardır. Bunun hem demokratik, hem de antidemokratik formları var. Sonuçta, karmaşık, uzlaşmaz çelişkiler içeren bir modern toplumda yaşandığı gerçeğinin inkarı anlamına geliyor bu. Kuşkusuz, çoğunlukla aynı tür bir sistem, karmaşık bir modern toplumun var oluş imkanlarını kısıtlamak, hatta onu terbiye etmek için de çalışabiliyor. Böyle durumlarda siyasal iktidarların kent üzerindeki icraatı o kısıtlama veya terbiye etme hedefini gerçekleştirme doğrultusunda

oluyor. Çünkü meşrulaştırıcı inanç el altında hazır: “Toplum zaten tam da bunu istemekte”.

Malformasyon üretme adayı siyasal sistemlerin en aşırısı ve en sık rastlanıranı apaçık antidemokratik olanlar. Sağ ve sol nitelikte olmaları arasında pek az fark var. Bunlar tekil bir iktidar odağının kendi çalışma alanı saydığı toplumu biçimlendirmesini öngörüyorlar. Kendisini tek dönüştürücü güç, toplumu da şu anda ve/veya gelecekte tekil ve türdeş sayan bir iktidar, tabii ki dönüştürmek hedefi için çok elverişli bir zeminden işe başlıyor. Kendi hedefleri, öngörülerini çerçevesinde hızla başarılı da oluyor. Sorun, bu tür bir dönüşümün malformasyon olmasında düğümleniyor. Kent planlama tarihi bağlamında çoğu zaman olumlanan, ama belirgin bir malformasyon olarak nitelenmesi gereken Paris ve 3. Napoleon’un Bonapartist iktidarının ilişkisi böyle bir örnek. Bir metropolün bütününe her yerde aynı planlama ilkelerini kullanarak aynı biçimde dönüştürmek, üzerinden 1.5 yüzyıl kadar süre geçtikten sonra sadece başarı olarak görülür hale gelse de, aslında bir malformasyon. Paris planlaması, kentin tüm çeşitliliğini doğrusal caddelerle tanımlı dev yapı adalarının içine tıkıştırarak bir disipline etme girişimi. Ancak Parislileri, uygulanan kent planlama yaklaşımını ve siyasal iktidarı, her birini tekil olarak görünce (ve tekilleştirince) elde edilebilecek bir başarı. O dönemde kamusal alanın daraltılıp, kentlilerin özel alanlarına nasıl hapsedildiğini yıllar önce Hannah Arendt anlatmıştı. Bunun konut iç mekanının estetik içeriğini nasıl dönüştürdüğünden de söz etmişti. Estetizasyon hem makro, hem de mikro düzeyde gerçekleşmişti Paris örneğinde. Yani, kamusal alanın ellerinden alınıp, bir anlamda iç mekanlarına hapsedilen ve gündelik yaşamın küçük mahrem ıvırlarıyla meşgul olur hale gelenler orayı estetize etmişler, sokağa çıktıklarında da yine Bonapartist iktidarın estetize ve disipline edilmiş kentsel mekanında yaşamışlardı. Sistemin başarısı da tam bundan, estetize ederken disipline edilenden kaynaklanıyor. Zaten bu estetik ve disiplin ikilisi, tüm kentsel malformasyonların neredeyse olmazsa olmazı. Estetik bir iddianın olmadığı yerde disipline etme hedefi çalışmıyor ki, buna ileride tekrar döneceğim.

Teknik anlamda demokratik olan siyasal sistemler de kolayca malformasyon üreticisi olabiliyorlar. Türkiye’de olup biten de bu. İktidar-toplum ilişkisinde oy verme mekanizması tek siyasal meşruiyet parametresi olarak görülünce, şu önemli sonuç ortaya çıkıyor: Çoğunluk oyunu alanlar her eylemlerini başka herhangi bir endişeye

kapılmaksızın meşru ve haklı görüyorlar. Daha önemlisi, karmaşık ikna, rıza ve mutabakat tekniklerinin üretilmediği, sivil toplum yapılanmasının var olmadığı, yani merkezi iktidardan başka siyasal örgütlenmelerin bulunmadığı (veya pek az olduğu) bir toplumda tek meşruiyet kaynağı haline gelen oy, iktidar odağının toplum tahayyülünü tekilleştiriyor. Kendisini kadir-i mutlak olarak görmesine yol açıyor. Bu sayede iktidarını daha inançlı ve ısrarlı bir biçimde yürütüyor. Muktedir oluyor. Ama, aynı muktedir olma imkanı rakipsiz tekillik ve meşruiyet tahayyülünü yeniden ürettiği için, rıza, ikna, mutabakat, müzakere gibi modern kamuyu var eden tekniklerin yeşermesine, sivil toplumun gelişmesine, meşruiyetin çoğulluğuna giden yolları yeniden tıkıyor, en azından geçilmelerini zorlaştırıyor. Son birkaç yıldır tırmanan ve yasalaşan kentsel dönüşüm politikaları bu açıdan benzersiz önemde örnekler oluşturuyor.

Bataille’in daha 1929’da fark ettiği, ondan sonra da Lefebvre’in kapsamlı biçimde kuramlaştırdığı gibi, mimarlık, genelde mekan üretimi, ideolojiyi yansıtmakla, ifade etmekle kalmaz, aslında onu yeniden üretir. Giderek ta kendisi olur ideolojinin. Türkiye’de artık kent mekanını var edici pratiklerinden biri haline getirilen dönüşüm etkinliği, böyle bir ideoloji ve siyasal-toplumsal düzen üreticidir. Tırmanarak da bu niteliğini arttıracaktır. İki taraflı çalışan bir rüşvet mekanizması gibi bir düzendir bu. Oy alanlar çeşitli araçlarla kendilerine oy verenlere kimi çıkarlar sağlar, yeniden oy almayı garantilemeye uğraşırlar. Oy verenler de bu rüşvetlerden yararlanıp bir kez daha oy vererek borçlarını geri öderler. Ancak, siyasal iktidara verdikleri tek şey oy değildir. Aslında kendi siyasal var oluş imkanlarını, konuşma ve görüş üretme haklarını da teslim ederler böyle bir rüşvet sistemi içinde. Kurumlaşmış bir suskunluk rejimi inşa ederler. Ama yakınma hakları ellerinden alınmış olmaz. Örneğin, kendilerine verilen “sus” rüşvetinin yetersizliğinden hemen daima şikayet ederler. Daha iyisini bekledikleri halde alamadıklarına inanırlar. Ancak, bu kadarıyla bırakırlar yakınmayı; patronaj sistemine ve onun bu “alan razı, veren razı” tekniğiyle çalışan siyasal rüşvet mekanizmalarına karşı çıkmazlar. Çıkarlarını tehlikeye atacak kadar radikalleşmezler. Buna siyaset literatüründe “clientelism” deniyor.

Kentsel dönüşüm projelerinde “clientelist” rant üretim mekanizması genellikle şöyle çalışır: Üzerindeki yapılaşma nitelik ve nicelik olarak aynı alanda üretebilecek rant oranla küçükse, her kent parçası dönüşüme adaydır. Artık yasal

zemini bulunan bir uygulamayla, dönüşüm alanı ilan edilir. Burada eskiden mal sahibi olanlar, hatta bazen sadece barınanlar, sus payı olarak aynı yerde veya tercihen başka bir kentsel alanda mülk sahibi kılınırlar. Örneğin, Sulukule’de yapıldığı gibi, uzak başka bir semtte onlara konut verilir. Dönüşüm alanıysa bir orta veya yüksek sermayeli müteahhitlik şirketi aracılığıyla teknik açıdan eskisinden çok daha kaliteli ve yoğun biçimde yenisinden inşa edilir. Sistem sonuçta herkesi memnun eder. Eski mal sahipleri yıpranmış “sefil” konutları yerine, yeni, temiz, sağlıklı, depreme dayanıklı (bu son yılların havucudur) konutlar edinirler. Müteahhitlik firması ciddi kazanç elde eder. Yeni mal sahipleri de memnundurlar; bir mülkleri olmuştur; içinde oturabilir, kiralayabilir, yatırım amacıyla bekletebilirler. Yapı malzemesi üreticileri de memnundur; ülke ekonomisinin lokomotifleri olan bir sektör yeni bir üretim artışı fırsatı daha bulmuştur. Kamuoyunun geniş kesimi de yoksul, asayişsiz (bu daima gerçek olmaktan çok, farazidir), döküntü bir mahallenin “temizlenmesinden” ötürü düpedüz memnundur. Öyle ya, kentin bir semti daha estetize edilmiş, mutenalaştırılmıştır. Bu kentsel girişimi başaran siyasal güç odağının yaptığı işlem için kendi kendisini övünçle kutlayacağını söylemek bile herhalde gerekmez. Herkesi memnun etmiş, herkese eşit olmasa da kayda değer çıkar sağlamış, yeni bir başarıya daha imza atmıştır. Bunun oy cinsinden karşılığını beklemek elbette hakkıdır.

O halde, alanın da satanın da razı olduğu bu toplumsal-siyasal pratik neden malformasyon olur? Yapılanlar çok geniş bir çoğunluk tarafından, hatta bu dönüşüme doğrudan maruz kalıp yerinden edilenler tarafından bile onaylanıyorsa, sorun ne? Demokrasi zaten oy verme düzeneğiyle tanımlı böyle bir siyasal meşruiyet rejimi değil mi? Kuşkusuz öyle. Oy verenler tabii ki kendilerine en fazla çıkar sağlayana oy vereceklerdir. Bu haklarıdır. Onlardan oy talep edenlerin de bunun karşılığında onlara sunacakları bir şeyler doğal olarak bulunmalıdır. O halde malformasyon nerede?

Malformasyon, böyle bir sistemin kendi tekilci yapısını sürekli yeniden üretmesinden kaynaklanıyor. Bu sistem siyasal öznelerin birbirinden farklı talepler, amaçlar, kaygılar, yaşam biçimleri üretme iktidarını bir potansiyel olarak bile ortadan kaldırır. Metaforik anlatımı biraz tırmandırayım: Bir suç ortaklığı sistemi kurar. Herkesi benzer çıkarlarda bütünleştirerek, itirazsız çalışan bir rıza ve ikna mekanizması üretir. Ancak, mutabakatsız ve çatışmasız, otomatik çalışan bir ikna ve rıza

üretim mekanizmasıdır bu. Tüm “suç ortaklarını” monolitik bütünün birer parçası kılar. Bu durumda sadece mimari bir estetikten değil, en genelde toplumun estetize edilmesinden konuşmak mümkün olur. Buysa - “estetik” teriminin şıklığına aldanmayalım - toplumsal ve mimari kabuslara giden yolu açar. Kracauer’in “kitle bezemesi” veya “kitlesele bezeme” (das Ornament der Masse) kavramını biraz revize ederek gündeme bu bağlamda taşımakta yarar var. Aynı eylemi hep birlikte yineleyenlerin oluşturduğu disiplinle eşanamlı bir estetik üretimidir kitlesele bezeme. Örneğin, revü veya bayram gösterilerinin estetiği böyledir. Her ikisinde de, bireyin silinmek, düzen ve güzelliğin eşanamlı kılınmak istendiği ve - daha önemlisi - buna dayanan bir toplumsallık dünyasını inşa etme beklentisinin geliştirildiği örneklenir. Her ikisinde de, kentsel anlamdaki kitlesele bezemelerde olduğu gibi, aykırı olana yer yoktur. Revü, tüm revü kızları aynı hareketi yinelediği zaman güzeldir. Askeri tören tüm ayaklar aynı anda öne fırladığı, tüm eller aynı hizada olduğu zaman başarılıdır. Ulusal bayramdaki öğrenci hareketleri aynı disiplinle hep birlikte uygulandığında estetik içerik edinir. Hepsinde birey kendi zihnini devre dışı bırakır. Ortak eyleme sadece katılır.

Kentsel malformasyon alanlarında da estetik aynı şekilde “kitle bezemesi” anlamına gelir. Malformasyona uğratıldıktan sonra, örneğin, Tarlaş’ındaki bir zamanların farklı tüm mimari ürünleri aynılaşacaktır. Bazılarının görüntüleri farklı farklı olsa da, sonuçta, tek defada yapılmanın, aynı zevk, malzeme ve tekniklerle yapılmanın, aynı amaçla inşa edilmenin, aynı sermayedarin elinden çıkmanın kitlesele estetiği alana egemen olacaktır. Orada yıkılan eski yapıların cephe farklılıkları bu aynılığa takılacaktır, ama bütünselliğin içinde ayırd edici olmayacaktır onlar. Olsa olsa kitle bezemesini daha da fazla bezeme niteliğine kavuşturacaklardır. Sulukule’deyse bu kadar görsel bir çeşitlilik bile ortaya çıkmamıştır. Orada tekil bir tasarımcı sayesinde mutlak bir aynılık rejimi tüm yeni mahalleyi tanımlar. Sorun şu ki, mesele fiziksel değişimle sınırlı değil; mimari aynılık rejimi toplumsal anlamdaki aynılık rejimiyle örtüşüyor. Veya, ikisi iki farklı şey değil, aynı şeyin iki görüntüsü sadece. Örneğin, Sulukule’de tekilleşen sadece mimari olmadı; yalnızca gelir bağlamında olmamak koşuluyla, aynı toplumsal grubun monolitik disiplinli kapalı sitesi artık orası. Tarlaş da benzer olacak. Malformasyon, toplumsallığı da fizikselleştirilerek birlikte estetize etmek, onu bir kitle halinde tekil söz söyleyen bir düzenliliğe kavuşturmadır. Her tür farklı olanı ve kendiliğindenliği

dışarıda bırakışı, o düzeni düzenlilik adına düzenli kılar, o yüzden de bezemeye dönüştürür. Etki alanı, uygulandığı yerle ve oradaki toplumsal aktörlerle sınırlı olmaz. En azından tüm metropoliten ölçeğe yayılır. Yukarıda sözünü ettiğim suç ortaklığı mekanizması orada yaşayanları, oradan uzaklaştırılanları, oradan kar edenleri, yapılanı beğenenleri de içerecek biçimde çalışır.

Malformasyonda ayırdedici ölçüt, ortaya konan mimari görüntünün nefaseti ya da sefaleti değil, o sonucu var eden süreçlerdir. Merkezi iktidarın her tür yerel ve/veya muhalif karar imkanını baştan silerek gerçekleşmesini buyurduğu her dönüşüm, hangi mimari tasarımla uygulama alanına sokulursa sokulsun, malformasyon olur, olacaktır. Yazının başında belirtilen dolaysız ve kutsallaştırılmış toplum-siyasal iktidar bağı tahayyülü hatırlanırsa, merkezi yönetimin dışındaki tüm örgüt, kurum ve kişilerin görmezden gelinmesinin bu bağlamda kaçınılmaz olduğu kavranır. Burada yaşamsal önemdeki parametre, dönüşüme ilişkin kararın dönüştürülenler tarafından, hatta hiçbir reel özne tarafından alınmayışıdır. Karar, kendisini toplumla neredeyse organik anlamda bağlantılı olarak gören bir gücün kararıdır. Ancak, siyasal iktidarı nesne (toplumun elindeki kalem ve kılıç), toplumu özne olarak tanımlayan bir siyasal söylem, uygulamada tam aksini yapar: Özne olarak davranır ve nesnelerini dönüştürmekte sakınca görmez. Yani nesneyle özne yer değiştirir ve söylemin iddiası siyasal gerçekliğin ardında kaybolur gider.

Sözgelimi TOKİ yerleşmeleri de genelde aynı nedenle düpedüz malformasyon örnekleri sayılmalıdır. Tüm kararlar merkezden alınmakta, uygulamanın yapıldığı yere sadece uygulanmaktadır. En başarısız ve hatta demokrasiye gönülsüz yerel yönetim bile, bu gibi bir girişimde bulunduğu zaman, oradakilerin rızasını almak ve ikna etmek için bir oranda uğraşacaktı. Özel sektörün en neo-liberal ve hoyrat kararları dahi, merkezi yönetimin yeri görmeyen dönüştürme kararlarından – en azından potansiyel olarak – daha demokratiktir. Piyasa mekanizmaları sadece kar güdüsüyle bile olsa, bu uygulamaya maruz bıraktıklarına karşı daha duyarlı olabilir. Kendisini toplumla özdeş gören bir yönetimse bu duyarlılığı göstermek zorunda değildir. Her icraatının zaten toplumsal taleple örtüştüğüne inanabilir. Sorun şu ki, “toplum=yönetim” biçiminde bir denklem gerçekçi olmadığı gibi, demokratik temsil kavrayışına da aykırıdır. Yönetimi her durumda toplum adına konuştuğu ve davrandığı yanılsamasına mahkum eder. Toplum denilen karmaşık, çelişkilerle dolu

gerçekliği merkezi yönetimin tekil yapısına benzer bir şey olarak okumak imkanını verir. Toplumu oluşturan özneler, gruplar, sınıflar, tercihler çoğulluğunu görmeyince onlar hesabına karar almak kolaylaşır. Ne var ki, dönüşümün bu “nesnelerini” karar mekanizmalarından uzak tutmak, hiçbir esnekliği olmayan bir toplumsallık-fiziksellik düşlemek, onu elindeki araçlarla yaratmak ve her durumda da yeniden üretmek demektir. Kentsel mekanı merkezi iktidarın mutlak gücüne tabi kılmak, toplumu da aynı biçimde o tekil iradeye tabi kılmak anlamına geliyor. Dolayısıyla, estetik (mekan kalitesi) hedeflenirken, çatlak ses çıkarmayan mutlak bir uyum toplumu, yani disiplin üretilir; en azından üretilmek istenir. Kuşkusuz, toplumdan beklenen o mutlak uyumun aynı zamanda estetik bir talep olduğunu da hatırlamakta yarar var.

Metropolün ve metropollünün disipline ve estetiğe edildiği, kitle bezemesine dönüştürüldüğü bir yerde kaybedilen şey, toplumsal öznelerin sahip oldukları yaşamsal önem taşıyan “protezler”dir. O protezler her özneye eklemlenir ve adeta onun bedeninin bir bileşeni gibi işlev görürler. Tıpkı tıbbi protezler gibi olağan yaşamı mümkün kılarlar. İlk bakışta böyle bir protez yitiminin söz konusu olmadığı sanılabilir. Kentlilerin nerede olursa olsun yaşamı sürdürme iktidarında olduğunu biliyoruz. Mekana yapışık değildirler. Ancak asıl önemlisi şu: Mekana mecburdurlar. Eskisini terk edip yeni protezler edinebilirler. Ama, bu durumda eski protezler tıpkı gerçek tıbbi protezler gibi çöpe gider. Örneğin, Sulukule böyle bir protezler bütünüydü. İstanbul’da Romanlarla özdeşleştirilen çoğu pratik sadece burada mümkündü. İstanbul’u bunlar ve bunlar gibi daha binlercesi var ediyor. Romanları da öyle... Sulukule’de yok edilen, o Romanların yaşamasını mümkün kılan protezler olmuştur. Onlar artık eski Romanlar olmayacaklar. İstanbul Roman yaşamını İstanbul Roman yaşamı kılan pek çok şey yok edildi. “Daha ahlaklı, temiz, sağlıklı ve estetik bir yaşama kavuşturuldular; bunun ne mahzuru var” diye sorulabilir. Bunun yanıtını kendi iradesi dışında dönüştürülme ve protezsiz bırakılma halinin ne olduğunu düşleyebilen herkes vermelidir. En çok da eskiden kendi inançlarına aykırı bir yaşama mecbur edildiklerini savunanlar vermelidir. Bir tekil iktidar odağının merkezi kararlarıyla bir zamanlar müzakeresiz, rızasız, mutabakatsız olarak dönüşüme uğratıldıklarına inananlar, örneğin, Erken Cumhuriyet rejiminin veya 1960 ile 1980 sonrasının hoyratlıklarına maruz kalanlar protez yitiminin ne olduğunu anlamak zorundadır. Yani, Türkiye’deki daha eski malformasyonların sağdaki ve soldaki mağdurları...

Türkiye’de şimdilerde sağdaki “eski” mağdurları temsil ettiği iddiasındaki bir iktidar tarafından emredilen malformasyonlarla yüz yüze olunduğu için, önce o eski mağdurların geçmişte ne gibi protez yitimleriyle karşılaştıklarına birkaç örnek vereyim. Örneğin, 2. Mahmud döneminden başlayarak İstanbul’da mahalle strüktürüne yapılan her yukarıdan müdahale, mahalleliyi önemli bir protezinden yoksun bırakmıştır. Eskiden mahalle mescidi çevresinde örgütlenmiş bir kentsel alanın adım adım kendi sesi olmayan bir resmi mülki birime dönüştürülmesi, toplumsal denetim araçlarını mahallelinin elinden alıp devlete vermiştir. Dayanışma örüntüleriniyse düpedüz yok etmiştir. Ciddi historiyoğrafik araştırmalara konu olsaydı, bunun azımsanmayacak uzun vadeli etkileri olduğu ortaya konabilirdi. En azından şuna dikkat çekeceğim: İstanbul 2. Mahmud’un saltanatının konsolidasyonuna kadar (1826) bir “Asi Kent” niteliğini taşırdı. O tarihten beri neredeyse suskundur. Yönetim bunu kentsel yapılanmayı da radikal biçimde değiştirerek “başardı”.

Ahşap evin ortadan kaldırılması için en az 19. yüzyıl ortalarından başlayan ve daha Cumhuriyet’e ulaşmadan sonucu alınan dönüşüm programı da benzer bir protez tahrip etkinliğiydi. Ahşap evden kagire geçiş, İstanbul’da gündelik yaşam pratiklerini köklü biçimde dönüştüren çok önemli bir altüst oluş sayılabilir. Ev yaşamını, eve ilişkin kavrayışı, kent morfolojisini ve anlamını dönüştürmüştür. Bunun kendiliğinden olması ile siyasal araçlarla sürekli zorlanarak yapılması arasında fark vardır. Malformasyon bu farkı tanımlıyor. Pekala da zaman içinde adım adım gerçekleşecek olanı, 17. yüzyılda Londra’dan 20. yüzyılda Tokyo’ya dek hemen her yerde öyle vuku bulmuş olanı, itip kakıp zorlayarak yapma politikalarını anlatıyor. İstanbul, o sayede –yine olağan havuçlar olan hijyen ve çağdaş yaşam gibi sloganlarla – estetize ve disipline edilmiştir. Tarikatların yasaklanmasının da benzer bir protez yitimi olduğu aşikar. Kentli orta sınıfların yaşamında kayda değer dinsel, duygusal, mekansal, estetik, hatta ekonomik anlamları vardı. Toplumsal yaşamın önemli bir alanı başka bir ideolojik yapılanmayla doldurulmak üzere boşaltılmıştır. Her üç (ve daha çok örneği bulunan) kapsamlı değişim de kitle bezemesi metaforuna uygun bir kent ve kentlilik elde etmek için yapıldı. Her üç değişim de fiziksel-toplumsal nitelikteydi. Tabii ki, yitirilen her protezin yerine başkaları ikame edilmiştir; ancak aynısını koymak söz konusu olmamıştır ve onlar aynı işlevleri de görmemiştir. Her üç değişimde de sorun, merkezi yönetimin iradesidir. Alandaki aktörleri, değişime maruz

kalanları yok sayan, sadece kendi değiştirici gücünü meşru gören, rıza ve mutabakat aramayan iradesi... Ve paradoksal olarak onları görmemesini sağlayan, çünkü kendisini toplumun ta kendisi saymasını sağlayan bir siyasal özgüven sistemi...

Malformasyon ve protez yitimi yukarıdaki gibi hızlı genellemelerle konuşulmaktan çok, farklı toplumsal gruplar bağlamında ve her özgül duruma ayrıca odaklanacak biçimde ele alınmalıdır. Herkes malformasyona aynı biçim ve şiddette tabi olmaz. Dönüşüme tabi kılınanların elindeki ekonomik olanaklar azsa, protez kaybıyla uğradıkları zarar artar. Varlıklılar, yitirdiklerinin yerine yenilerini tabii ki daha kolay koyabilirler. Oysa, malformatif etkinliklerde yoksullara çok ciddi zarar verilir. Yine bir başka 2. Mahmud dönemi temizlik ve dönüştürme (malformasyon) girişimini örnek vereyim: “Bekar odaları”nın boşaltılması. Bu girişimle İstanbul işgücü piyasasında en alt katmanı oluşturan ve geniş koğu benzeri mekanlarda birlikte barınan metropol vasıfsızları yerlerinden atılmış, konutları büyük ölçüde yıktırılmıştı. Daha önce de defalarca yapılmış bu uygulamanın 2. Mahmud döneminde epey “başarılı” olduğu anlaşılıyor. Kaynaklar yerinden edilenlerin nereye gittiğini yazmıyor. Anadolu ve Balkanlar’da geldikleri yere döndüklerini söylemek zor. Kent onların emeğine herhalde muhtaçtı. Odaları boşaltıldı ve protezsiz bırakıldılar. Tek yaşam kaynakları, mesleksiz oldukları ve işleri de süreklilik göstermediğinden ötürü, o odalardı oysa. Yalnızca barınma koşullarının sürekliliğine güvenebilirlerdi. Atılınca, kuşkusuz ciddi yaşamsal zarar gördüler. Bu yıl İstanbul’da Vefa-Süleymaniye ve Tarlabası’daki dönüşüm alanlarından boşaltılan lumpen işgücünün ne olduğunu bileniniz var mı?

Türkiye’de malformasyon girişimleri ve neden oldukları protez yitimleri, çok geniş kapsamlı olacak sonuçlarına oranla pek az ilgi çekmiş gözüküyor. En az 150 yıldır sürüp gittiği ve çoğundan daha cüretli olan şimdiki de dahil her iktidar tarafından hevesle uygulandığı düşünülürse, bu ilgi azlığı iyice çarpıcı. Belli ki, neredeyse hepimiz o kitle bezemesinin uyumlu ve suskun birer parçası olmuşuz. “Toplum=siyasal iktidar” denkleminin geçerli olmadığı, kolay kolay kitle bezemeleri yapılamayan yerlerde ise, daha masum dönüşümler bile kapsamlı tartışmalara konu olur. Transformasyonun apaçık malformasyon haline gelmediği öyle yerlerde, protez yitiminin nasıl kolay gerçekleşebildiğini anlatanlar çok uyarıcı sözler söyleyebiliyor. Örneğin, Sharon Zukin, Naked City’de New York’ta gerçekleşen,

transformasyonları mercek altına alıyor. Bunlar Türkiye'dekilerin aksine merkezi hükümetin tasarrufu olmayan, yerel yönetimin buyruklarıyla bile belirmeyip piyasa mekanizmaları içinde kendiliğinden ortaya çıkan dönüşümler ve onlar da orta vadede malformasyonlar üretebiliyor. Zukin, kentin eski ve etnik farklılık gösteren, "karakterli" kesimlerine doğru otantiklik ve ilginçlik arayışı içindeki varlıklı sınıf yönelmesinin sonuçlarını ele alıyor. Bu gibi yerleri çekici bulan üst gelir grubundan kişilerin oraları adım adım kiralama ve satın almalarla dönüştürmesi, bambaşka bir ekonomik ve kültürel bünyeye kavuşturması, oraların eski sakinlerini kolayca dışarıya süpürmekte, başlangıçta otantik sayılan eski "kirliliği" temizlemektedir. Dolayısıyla, toplumsal sonuçların yıkıcılığı bir yana, bir zamanlar oranın değişiminin gerekçesi olan otantisite ve ilginçlik de giderek ortadan kalkıyor. Kısacası, kendiliğinden vuku bulan, buyruklarla yürütülmeyen transformasyonlar bile pekala çarpıklaşabiliyor. Tabii ki, merkezi yönetimin devasa gücüyle itilip kakılmadan, kendiliğinden oluşan New York'taki dönüşümlerin olumsuz sonuçları üzerine düşünmek, Türkiye'den bakınca aşırı hassasiyet gibi gözüküyor.

Belki de modernlik kitle bezemesi inşa etme girişimleriyle bitimsizce mücadele etmek demektir. Amaçlanmadan, sadece sistemin olağan işleyişiyle kendiliğinden ortaya çıkan kitle bezemelerini bile, Zukin'in yaptığı gibi, teşhis etmek ve ortadan kaldırmaya uğraşmak demektir. Modernlik, stadyumun ortasındaki o insan kulesini yıkmak için her muzırlığı uslanmadan yapmak demektir. Dolayısıyla, bitimsiz çelişkilerin farkına vara vara ve direne direne yaşama halidir. O çelişkileri katlanılabilir kılmak, rıza ve ikna mekanizmaları inşa etmek, öncelikle bu farkındalık sayesinde mümkün olabilir. Türkiye'deyse, belki, modernlikle malformasyon eşanlımlıdır da, ben bunu anlamaya hala direniyor ve iki yüzyılı aşkın bir yaşamışlığın ardından artık bazı tutumlar değişir diye umuyorum. Safdillik işte! Yoksa, 19 Mayıs'larda insan kulesi yapımını engelleyenler neden başka başka insan kuleleri, başka başka kitle bezemeleri yapmaya bu kadar hevesli olurlar? Sorulması gereken sorumuz bu olmalı.

DİPNOTLAR

- ¹ Kaldı ki, Türkçe'de "çarpık kentleşme" gibi benim hiç kullanmadığım, ifade ettiklerine de hiç katılmadığım bir terim var. Örneğin, bu yazıda da görülecektir ki, 3. Napoleon Paris'i bir malformasyon olmasına karşın, Türkiye'de asla çarpık kentleşme örneği olarak görülmez; tam aksidir hatta.
- ² Hannah Arendt, İnsanlık Durumu, çev.: B.S. Şener, İletişim, İstanbul, 1994, s.77.
- ³ Sigfried Kracauer, The Mass Ornament, Weimar Essays, çev. ve der. T. Y. Levin, Harvard University Press, Cambridge Mass. ve Londra, 1995, s. 75-86'da "The Mass Ornament" makalesi.
- ⁴ Terimi oradan almadım, ama Harvey'in son kitabının adıyla örtüşmesi bir rastlantıdan fazladır. David Harvey, Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution, Verso, Londra, New York, 2012.
- ⁵ Sharon Zukin, Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places, Oxford U. Press, New York, 2011.